

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม ๒

วิภังคปกรณ์

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. ชั้นวิภังค์

สุดต้นตอภพนี้

[๑] ชั้น ๕ คือ

๑. รูปชั้น

๒. เวทนาชั้น

๓. สัญญาชั้น

๔. สังขารชั้น

๕. วิญญาณชั้น

รูปชั้น

[๒] ในชั้น ๕ นั้น รูปชั้น เป็นโฉน

รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ รูปอดีต รูปอนาคต รูปปัจจุบัน รูป
ภายใน รูปภายนอก รูปหยาบ รูปละเอียด รูปทรม รูปประณีต
รูปไกล รูปใกล้ ประมวลย่อเข้าเป็นกองเดียวกัน นี้เรียกรูปชั้น

[๓] ในรูปชั้นนั้น รูปอดีต เป็นโฉน

รูปใด ล่วงไปแล้ว ดับแล้ว ปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว ถึงความดับ
แล้ว ถึงความดับสิ้นแล้ว ที่เกิดขึ้นแล้วปราศไปแล้ว ที่เป็นอดีตสงเคราะห์เข้า
กับส่วนอดีต ได้แก่มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกรูป
รูปอดีต

รูปอนาคต เป็นโฉน

รูปใด ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่
บังเกิดยิ่ง ยังไม่ปรากฏ ยังไม่เกิดขึ้น ยังไม่เกิดขึ้นพร้อม ยังไม่ตั้งขึ้น ยังไม่
ตั้งขึ้นพร้อม ที่เป็นอนาคตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอนาคต ได้แก่มหาภูตรูป ๔ และ
อุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกรูปอนาคต

รูปปัจจุบัน เป็นโฉน

รูปใด เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดยิ่งแล้ว
ปรากฏแล้ว เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว ตั้งขึ้นแล้ว ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ที่
เป็นปัจจุบันสงเคราะห์เข้ากับส่วนปัจจุบัน ได้แก่มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูปที่
อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกรูปปัจจุบัน

[๔] รูปภายใน เป็นโฉน

รูปใด ของสัตว์นั้นๆ เอง ซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิดในตน เจเพาะ
บุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐียัตถะ ได้แก่มหาภูตรูป ๔ และ
อุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกรูปภายใน

รูปภายนอก เป็นโฉน

รูปใด ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นนั้นๆ ซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิดในตน
เจเพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐียัตถะ ได้แก่มหาภูตรูป ๔ และ
อุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกรูปภายนอก

[๕] รูปหยาบ เป็นโฉน

จักขายตนะ โสตายตนะ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ รูปายตนะ
สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โผฐัพพายตนะ นี้เรียกรูปหยาบ

รูปละเอียด เป็นโฉน

อิตถินทรีย์ ปริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ กายวิญญูติ วจวิญญูติ อากาสธาตุ
รูปลหุตา รูปมฤดา รูปกัมมัณญตา รูปอุปยะ รูปสันตติ รูปชราตา รูปอนิจจตา
กาวฬิงการหาร นี้เรียกรูปละเอียด

[๖] รูปทรม เป็นโฉน

รูปใด ของสัตว์นั้นๆ ที่นำดูหมิ่น นำเหยียดหยาม นำเกลียด นำ
ตำหนิ ไม่น่ายกย่อง ทรม รู้กันว่าทรม สมมติกันว่าทรม ไม่น่าปรารถนา
ไม่น่ารัก ไม่น่าชอบใจ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฐัพพะ นี้เรียกรูป
รูปทรม

รูปประณีต เป็นโฉน

รูปใด ของสัตว์นั้นๆ ที่ไม่นำดูหมิ่น ไม่นำเหยียดหยาม ไม่นำเกลียด
ไม่นำตำหนิ น่ายกย่อง ประณีต รู้กันว่าประณีต สมมติกันว่าประณีต นำ
ปรารถนา น่ารัก น่าชอบใจ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฐัพพะ นี้

เรียกว่ารูปประณีต

หรือพึงทราบรูปทรมรูปประณีต โดยอาศัยเทียบเคียงรูปนั้นๆ เป็นขั้นๆ ไป

[๗] รูปโกล เป็นโจน

อิตถินทรีย์ ฯลฯ กวฬิงการาหาร หรือรูปแม่อื่นใดมีอยู่ในที่ไม่โกล ในที่ไม่โกลชิด ในที่โกล ในที่ไม่โกลชิด นี้เรียกว่ารูปโกล

รูปโกล เป็นโจน

จักขายตนะ ฯลฯ โผฏฐัพพายตนะ หรือรูปแม่อื่นใดมีอยู่ในที่โกลเคียง ในที่โกลชิด ในที่ไม่โกล ในที่โกลชิด นี้เรียกว่ารูปโกล

หรือพึงทราบรูปโกลรูปโกล โดยอาศัยเทียบเคียงรูปนั้นๆ เป็นขั้นๆ ไป
เวทนาชั้นนี้

[๘] เวทนาชั้นนี้เป็นโจน

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ เวทนาอดีต เวทนาอนาคต เวทนา

ปัจจุบัน เวทนาภายใน เวทนาภายนอก เวทนาหยาบ เวทนา

ละเอียด เวทนาทรม เวทนาประณีต เวทนาโกล เวทนาโกล

ประมวลย่อเข้าเป็นกองเดียวกัน นี้เรียกว่าเวทนาชั้นนี้

[๙] ในเวทนาชั้นนี้นั้น เวทนาอดีต เป็นโจน

เวทนาใด ล่วงไปแล้ว ดับแล้ว ปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว ถึงความ

ดับแล้ว ถึงความสิ้นแล้ว ที่เกิดขึ้นแล้วปราศไปแล้ว ที่เป็นอดีตสงเคราะห์เข้า

กับส่วนอดีต ได้แก่สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา นี้เรียกว่าเวทนาอดีต

เวทนาอนาคต เป็นโจน

เวทนาใด ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่

บังเกิดยัง ยังไม่ปรากฏ ยังไม่เกิดขึ้น ยังไม่เกิดขึ้นพร้อม ยังไม่ตั้งขึ้น ยังไม่

ตั้งขึ้นพร้อม ที่เป็นอนาคตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอนาคต ได้แก่ สุขเวทนา

ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา นี้เรียกว่า เวทนาอนาคต

เวทนาปัจจุบัน เป็นโจน

เวทนาใด เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดยัง

แล้ว ปรากฏแล้ว เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว ตั้งขึ้นแล้ว ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว

ที่เป็นปัจจุบันสงเคราะห์เข้ากับส่วนปัจจุบัน ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา

อทุกขมสุขเวทนา นี้เรียกว่าเวทนาปัจจุบัน

[๑๐] เวทนาภายใน เป็นโจน

เวทนาใด ของสัตว์นั้นๆ เองซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิดในตน เจเพาะ

บุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ริยัตถะครอง ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา

อทุกขมสุขเวทนา นี้เรียกว่าเวทนาภายใน

เวทนาภายนอก เป็นโจน

เวทนาใด ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นนั้นๆ ซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิด

ในตน มีเจเพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ริยัตถะครอง ได้แก่

สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา นี้เรียกว่าเวทนาภายนอก

[๑๑] เวทนาหยาบ เวทนาละเอียด เป็นโจน

อกุศลเวทนาเป็นเวทนาหยาบ กุศลเวทนาและอัพยาทเวทนาเป็นเวทนา

ละเอียด กุศลเวทนาและอกุศลเวทนาเป็นเวทนาหยาบ อัพยาทเวทนาเป็นเวทนา

ละเอียด ทุกขเวทนาเป็นเวทนาหยาบ สุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นเวทนา

ละเอียด สุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นเวทนาหยาบ อทุกขมสุขเวทนาเป็นเวทนา

ละเอียด เวทนาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นเวทนาหยาบ เวทนาของผู้เข้าสมาบัติเป็น

เวทนาละเอียด เวทนาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาหยาบ เวทนาที่ไม่เป็น

อารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาละเอียด

หรือพึงทราบเวทนาหยาบเวทนาละเอียด โดยอาศัยเทียบเคียงเวทนานั้นๆ

เป็นขั้นๆ ไป

[๑๒] เวทนาทรม เวทนาประณีต เป็นโจน

อกุศลเวทนาเป็นเวทนาทรม กุศลเวทนาและอัพยาทเวทนาเป็นเวทนา

ประณีต กุศลเวทนาและอกุศลเวทนาเป็นเวทนาทรม อัพยาทเวทนาเป็นเวทนา

ประณีต ทุกขเวทนาเป็นเวทนาทรม สุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นเวทนา

ประณีต สุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นเวทนาทรม อทุกขมสุขเวทนาเป็นเวทนา

ประณีต เวทนาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นเวทนาทรม เวทนาของผู้เข้าสมาบัติเป็น

เวทนาประณีต เวทนาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาทรม เวทนาที่ไม่เป็น

อารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาประณีต

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

หรือพึงทราบเวทนาทรมเวทนาประณีต โดยอาศัยเทียบเคียงเวทนานั้นๆ เป็นชั้นๆ ไป

[๑๓] เวทนาโกล เป็นโจน

อกุศลเวทนาโกลจากกุศลเวทนาและอัพยาทเวทนา กุศลเวทนาและอัพยาทเวทนาเป็นเวทนาโกลจากอกุศลเวทนา กุศลเวทนาเป็นเวทนาโกลจากอกุศลเวทนาและอัพยาทเวทนา อกุศลเวทนาและอัพยาทเวทนาเป็นเวทนาโกลจากกุศลเวทนา อัพยาทเวทนาเป็นเวทนาโกลจากกุศลเวทนาและอกุศลเวทนา กุศลเวทนาและอกุศลเวทนาเป็นเวทนาโกลจากอัพยาทเวทนา ทุกขเวทนาเป็นเวทนาโกลจากสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา สุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นเวทนาโกลจากทุกขเวทนา สุขเวทนาเป็นเวทนาโกลจากทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา ทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นเวทนาโกลจากสุขเวทนา อทุกขม-
*สุขเวทนาเป็นเวทนาโกลจากสุขเวทนาและทุกขเวทนา สุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นเวทนาโกลจากอทุกขมสุขเวทนา เวทนาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นเวทนาโกลจากเวทนาของผู้เข้าสมาบัติ เวทนาของผู้เข้าสมาบัติเป็นเวทนาโกลจากเวทนาของผู้ไม่เข้าสมาบัติ เวทนาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาโกลจากเวทนาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ เวทนาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาโกลจากเวทนาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่าเวทนาโกล

เวทนาโกล เป็นโจน

อกุศลเวทนาเป็นเวทนาโกลกับอกุศลเวทนา กุศลเวทนาเป็นเวทนาโกลกับกุศลเวทนา อัพยาทเวทนาเป็นเวทนาโกลกับอัพยาทเวทนา ทุกขเวทนาเป็นเวทนาโกลกับทุกขเวทนา สุขเวทนาเป็นเวทนาโกลกับสุขเวทนา อทุกขมสุข-

*เวทนาเป็นเวทนาโกลกับอทุกขมสุขเวทนา เวทนาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นเวทนาโกลกับเวทนาของผู้เข้าสมาบัติ เวทนาของผู้เข้าสมาบัติเป็นเวทนาโกลกับเวทนาของผู้ไม่เข้าสมาบัติ เวทนาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาโกลกับเวทนาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ เวทนาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นเวทนาโกลกับเวทนาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่าเวทนาโกล

หรือพึงทราบเวทนาโกลเวทนาโกล โดยอาศัยเทียบเคียงเวทนานั้นๆ เป็นชั้นๆ ไป

สัญญาขันธ

[๑๔] สัญญาขันธ เป็นโจน

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ สัญญาอดีต สัญญาอนาคต สัญญาปัจจุบัน สัญญาภายใน สัญญาภายนอก สัญญาหยาบ สัญญาละเอียด สัญญาทรม สัญญาประณีต สัญญาโกล สัญญาโกล ประมวลย่อเข้าเป็นกองเดียวกัน นี้เรียกว่าสัญญาขันธ

[๑๕] ในสัญญาขันธ นั้น สัญญาอดีต เป็นโจน

สัญญาใด ล่วงไปแล้ว ดับแล้ว ปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว ถึงความดับแล้ว ถึงความสิ้นแล้ว ที่เกิดขึ้นแล้วปราศไปแล้ว ที่เป็นอดีตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอดีต ได้แก่ จักขุสัมผัสผัสสาสัญญา โสตสัมผัสผัสสาสัญญา ฆานสัมผัสผัสสาสัญญา ชิวหาสัมผัสผัสสาสัญญา กายสัมผัสผัสสาสัญญา มโนสัมผัสผัสสาสัญญา นี้เรียกว่าสัญญาอดีต

สัญญาอนาคต เป็นโจน

สัญญาใด ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่บังเกิดยัง ยังไม่ปรากฏ ยังไม่เกิดขึ้น ยังไม่เกิดขึ้นพร้อม ยังไม่ตั้งขึ้น ยังไม่ตั้งขึ้นพร้อม ที่เป็นอนาคตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอนาคต ได้แก่ จักขุ-

*สัมผัสผัสสาสัญญา ฯลฯ มโนสัมผัสผัสสาสัญญา นี้เรียกว่าสัญญาอนาคต

สัญญาปัจจุบัน เป็นโจน

สัญญาใด เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดยังแล้ว ปรากฏแล้ว เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว ตั้งขึ้นแล้ว ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ที่เป็นปัจจุบันสงเคราะห์เข้ากับส่วนปัจจุบัน ได้แก่ จักขุสัมผัสผัสสาสัญญา ฯลฯ มโนสัมผัสผัสสาสัญญา นี้เรียกว่าสัญญาปัจจุบัน

[๑๖] สัญญาภายใน เป็นโจน

สัญญาใด ของสัตว์นั้นๆ เอง ซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิดในตน เจเพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่วิยัตติครอบ ได้แก่ จักขุสัมผัสผัสสา-

*สัญญา ฯลฯ มโนสัมผัสผัสสาสัญญา นี้เรียกว่าสัญญาภายใน

สัญญาภายนอก เป็นโจน

สัญญาใด ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นนั้นๆ ซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิด

ในตน เจาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐิตีตรง ได้แก่
จักขุสัมผัสสาสนัญญา ฯลฯ มโนสัมผัสสาสนัญญา นี้เรียกว่าสัญญาภายนอก

[๑๓] สัญญาหยาบ สัญญาละเอียด เป็นไฉน

สัญญาอันเกิดแต่ปฏิสมผัส (คือสัญญาเกิดแต่ปัญจทวาร) เป็นสัญญา
หยาบ สัญญาอันเกิดแต่อริยสมผัส (คือสัญญาเกิดแต่มนทวาร) เป็นสัญญา
ละเอียด อกุศลสัญญาเป็นสัญญาหยาบ กุศลสัญญาและอัพยาตสัญญาเป็น
สัญญาละเอียด กุศลสัญญาและอกุศลสัญญาเป็นสัญญาหยาบ อัพยาตสัญญา
เป็นสัญญาละเอียด สัญญาที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสัญญาหยาบ สัญญาที่
สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นสัญญาละเอียด สัญญาที่สัมปยุต
ด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นสัญญาหยาบ สัญญาที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุข
เวทนาเป็นสัญญาละเอียด สัญญาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสัญญาหยาบ สัญญา
ของผู้เข้าสมาบัติเป็นสัญญาละเอียด สัญญาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสัญญา
หยาบ สัญญาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสัญญาละเอียด

หรือพึงทราบสัญญาหยาบสัญญาละเอียด โดยอาศัยเทียบเคียงสัญญานั้นๆ เป็นชั้นๆ ไป

[๑๔] สัญญาทรม สัญญาประณีต เป็นไฉน

อกุศลสัญญาเป็นสัญญาทรม กุศลสัญญาและอัพยาตสัญญาเป็นสัญญา
ประณีต กุศลสัญญาและอกุศลสัญญาเป็นสัญญาทรม อัพยาตสัญญาเป็น
สัญญาประณีต สัญญาที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา เป็นสัญญาทรม สัญญาที่
สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นสัญญาประณีต สัญญาที่สัมปยุต
ด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นสัญญาทรม สัญญาที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุข
เวทนาเป็นสัญญาประณีต สัญญาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสัญญาทรม สัญญาของ
ผู้เข้าสมาบัติเป็นสัญญาประณีต สัญญาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสัญญาทรม
สัญญาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสัญญาประณีต

หรือพึงทราบสัญญาทรมสัญญาประณีต โดยอาศัยเทียบเคียงสัญญานั้นๆ
เป็นชั้นๆ ไป

[๑๕] สัญญาไกล เป็นไฉน

อกุศลสัญญาเป็นสัญญาไกลจากกุศลสัญญาและอัพยาตสัญญา กุศล
สัญญาและอัพยาตสัญญาเป็นสัญญาไกลจากอกุศลสัญญา กุศลสัญญาเป็นสัญญา
ไกลจากอกุศลสัญญาและอัพยาตสัญญา อกุศลสัญญาและอัพยาตสัญญาเป็น
สัญญาไกลจากกุศลสัญญา อัพยาตสัญญาเป็นสัญญาไกลจากกุศลสัญญาและ
อกุศลสัญญา กุศลสัญญาและอกุศลสัญญาเป็นสัญญาไกลจากอัพยาตสัญญา
สัญญาที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสัญญาไกลจากสัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา
และอทุกขมสุขเวทนา สัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็น
สัญญาไกลจากสัญญาที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา
เป็นสัญญาไกลจากสัญญาที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา สัญญาที่
สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา เป็นสัญญาไกลจากสัญญาที่สัมปยุต
ด้วยสุขเวทนา สัญญาที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนาเป็นสัญญาไกลจากสัญญา
ที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนา สัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและทุกข-
* เวทนาเป็นสัญญาไกลจากสัญญาที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา สัญญาของผู้ไม่
เข้าสมาบัติเป็นสัญญาไกลจากสัญญาของผู้เข้าสมาบัติ สัญญาของผู้เข้าสมาบัติ
เป็นสัญญาไกลจากสัญญาของผู้ไม่เข้าสมาบัติ สัญญาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ
เป็นสัญญาไกลจากสัญญาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ สัญญาที่ไม่เป็นอารมณ์ของ
อาสวะเป็นสัญญาไกลจากสัญญาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่าสัญญาไกล

สัญญาใกล้ เป็นไฉน

อกุศลสัญญาเป็นสัญญาใกล้กับอกุศลสัญญา กุศลสัญญาเป็นสัญญา
ใกล้กับกุศลสัญญา อัพยาตสัญญาเป็นสัญญาใกล้กับอัพยาตสัญญา สัญญาที่
สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สัญญา
ที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สัญญา
ที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนาเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุข
เวทนา สัญญาของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาของผู้ไม่เข้าสมาบัติ
สัญญาของผู้เข้าสมาบัติเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาของผู้เข้าสมาบัติ สัญญาที่เป็น
อารมณ์ของอาสวะเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ สัญญาที่
ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสัญญาใกล้กับสัญญาที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้
เรียกว่าสัญญาใกล้

หรือพึงทราบสัญญาใกล้สัญญาใกล้ โดยอาศัยเทียบเคียงสัญญานั้นๆ

เป็นชั้นๆ ไป

สังขารชั้นร

[๒๐] สังขารชั้นร เป็นไฉน

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือ สังขารอดีต สังขารอนาคต สังขาร
ปัจจุบัน สังขารภายใน สังขารภายนอก สังขารหยาบ สังขารละเอียด
สังขารทรม สังขารประณีต สังขารไกล สังขารใกล้ ประมวลย่อเข้าเป็น
กองเดียวกัน นี้เรียกว่าสังขารชั้นร

[๒๑] ในสังขารชั้นรนั้น สังขารอดีต เป็นไฉน

สังขารเหล่าใด ล่วงไปแล้ว ดับแล้ว ปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว ถึง
ความดับแล้ว ถึงความสิ้นแล้ว ที่เกิดขึ้นแล้วปราศไปแล้ว ที่เป็นอดีตสงเคราะห์
เข้ากับส่วนอดีต ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเจตนา โสตสัมผัสสชาเจตนา ฆานสัมผัส-
*สัมผัสสชาเจตนา ชิวหาสัมผัสสชาเจตนา กายสัมผัสสชาเจตนา มโนสัมผัสสชา
เจตนา นี้เรียกว่าสังขารอดีต

สังขารอนาคต เป็นไฉน

สังขารเหล่าใด ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่พร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่
บังเกิดยัง ยังไม่ปรากฏ ยังไม่เกิดขึ้น ยัง ไม่เกิดขึ้นพร้อม ยังไม่ตั้งขึ้น ยัง ไม่ตั้งขึ้น
พร้อม ที่เป็นอนาคตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอนาคต ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเจตนา
ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเจตนา นี้เรียกว่าสังขารอนาคต

สังขารปัจจุบัน เป็นไฉน

สังขารเหล่าใด เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิด
ยิ่งแล้ว ปรากฏแล้ว เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว ตั้งขึ้นแล้ว ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
ที่เป็นปัจจุบันสงเคราะห์เข้ากับส่วนปัจจุบัน ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ
มโนสัมผัสสชาเจตนา นี้เรียกว่าสังขารปัจจุบัน

[๒๒] สังขารภายใน เป็นไฉน

สังขารเหล่าใด ของสัตว์นั้นๆ เอง ซึ่งมีในตน เจเพาะตน เกิดในตน
เฉพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐียัตถะ ได้แก่ จักขุสัมผัสสชา-
*เจตนา ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเจตนา นี้เรียกว่าสังขารภายใน

สังขารภายนอก เป็นไฉน

สังขารเหล่าใด ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นนั้นๆ ซึ่งมีในตน เจเพาะตน
เกิดในตน เจเพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐียัตถะ ได้แก่
จักขุสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเจตนา นี้เรียกว่าสังขารภายนอก

[๒๓] สังขารหยาบ สังขารละเอียด เป็นไฉน

อกุศลสังขารเป็นสังขารหยาบ กุศลสังขารและอัพยาทสังขารเป็นสังขาร
ละเอียด กุศลสังขารและอกุศลสังขารเป็นสังขารหยาบ อัพยาทสังขารเป็น
สังขารละเอียด สังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสังขารหยาบ สังขารที่
สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและทุกขมสุขเวทนาเป็นสังขารละเอียด สังขารที่สัมปยุต
ด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นสังขารหยาบ สังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขมสุข-
*เวทนาเป็นสังขารละเอียด สังขารของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสังขารหยาบ สังขาร
ของผู้เข้าสมาบัติเป็นสังขารละเอียด สังขารที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขาร
หยาบ สังขารที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขารละเอียด

หรือพึงทราบสังขารหยาบสังขารละเอียด โดยอาศัยเทียบเคียงสังขาร
นั้นๆ เป็นชั้นๆ ไป

[๒๔] สังขารทรม สังขารประณีต เป็นไฉน

อกุศลสังขารเป็นสังขารทรม กุศลสังขารและอัพยาทสังขารเป็นสังขาร
ประณีต กุศลสังขารและอกุศลสังขารเป็นสังขารทรม อัพยาทสังขารเป็น
สังขารประณีต สังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสังขารทรม สังขารที่
สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและทุกขมสุขเวทนาเป็นสังขารประณีต สังขารที่สัมปยุต
ด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นสังขารทรม สังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขมสุข-
*เวทนาเป็นสังขารประณีต สังขารของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสังขารทรม สังขาร
ของผู้เข้าสมาบัติเป็นสังขารประณีต สังขารที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขาร
ทรม สังขารที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขารประณีต

หรือพึงทราบสังขารทรมสังขารประณีต โดยอาศัยเทียบเคียงสังขารนั้นๆ
เป็นชั้นๆ ไป

[๒๕] สังขารไกล เป็นไฉน

อกุศลสังขารเป็นสังขารไกลจากกุศลสังขารและอัพยาทสังขาร กุศล
สังขารและอัพยาทสังขารเป็นสังขารไกลจากอกุศลสังขาร กุศลสังขารเป็นสังขาร

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ไกลจากอกุศลสังขารและอัปยาคตสังขาร อกุศลสังขารและอัปยาคตสังขารเป็นสังขารไกลจากกกุศลสังขาร อัปยาคตสังขารเป็นสังขารไกลจากกกุศลสังขารและอกุศลสังขาร กุศลสังขารและอกุศลสังขารเป็นสังขารไกลจากอัปยาคตสังขารสังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสังขารไกลจากสังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นสังขารไกลจากสังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาเป็นสังขารไกลจากสังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนาเป็นสังขารไกลจากสังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนาเป็นสังขารไกลจากสังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาและทุกขเวทนาเป็นสังขารไกลจากสังขารที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา สังขารของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสังขารไกลจากสังขารของผู้เข้าสมาบัติ สังขารของผู้เข้าสมาบัติเป็นสังขารไกลจากสังขารของผู้ไม่เข้าสมาบัติ สังขารที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขารไกลจากสังขารที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ สังขารที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขารไกลจากสังขารที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่าสังขารไกลสังขารใกล้ เป็นไฉน

อกุศลสังขารเป็นสังขารใกล้กับอกุศลสังขาร กุศลสังขารเป็นสังขารใกล้กับกุศลสังขาร อัปยาคตสังขารเป็นสังขารใกล้กับอัปยาคตสังขาร สังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาเป็นสังขารใกล้กับสังขารที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนาเป็นสังขารใกล้กับสังขารที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สังขารที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนาเป็นสังขารใกล้กับสังขารที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุข-
* เวทนา สังขารของผู้ไม่เข้าสมาบัติเป็นสังขารใกล้กับสังขารของผู้ไม่เข้าสมาบัติ สังขารของผู้เข้าสมาบัติเป็นสังขารใกล้กับสังขารของผู้เข้าสมาบัติ สังขารที่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขารใกล้กับสังขารที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ สังขารที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะเป็นสังขารใกล้กับสังขารที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่าสังขารใกล้

หรือพึงทราบสังขารไกลสังขารใกล้ โดยอาศัยเทียบเคียงสังขารนั้นๆ เป็นขั้นๆ ไป

วิญญานขันธ

[๒๖] วิญญานขันธ เป็นไฉน

วิญญานอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ วิญญานอดีต วิญญานอนาคต วิญญานปัจจุบัน วิญญานภายใน วิญญานภายนอก วิญญานเหยาบ วิญญานละเอียด วิญญานหยาบ วิญญานธรรม วิญญานประณีต วิญญาน ไกล วิญญานใกล้ ประมวลย่อเข้าเป็นกองเดียวกัน นี้เรียกว่าวิญญานขันธ

[๒๗] ในวิญญานขันธนั้น วิญญานอดีต เป็นไฉน

วิญญานใด ล่วงไปแล้ว ดับแล้ว ปราศไปแล้ว เปรไปแล้ว ถึงความดับแล้ว ถึงความดับสิ้นแล้ว ที่เกิดขึ้นแล้วปราศไปแล้ว ที่เป็นอดีตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอดีต ได้แกจักขุวิญญาน โสตวิญญาน จ्ञานวิญญาน ชิวหา-

* วิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน นี้เรียกว่าวิญญานอดีต

วิญญานอนาคต เป็นไฉน

วิญญานใด ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่บังเกิดยัง ยังไม่ปรากฏ ยังไม่เกิดขึ้น ยังไม่เกิดขึ้นพร้อม ยังไม่ตั้งขึ้น ยังไม่ตั้งขึ้นพร้อม ที่เป็นอนาคตสงเคราะห์เข้ากับส่วนอนาคต ได้แกจักขุวิญญาน ฯลฯ มโนวิญญาน นี้เรียกว่าวิญญานอนาคต

วิญญานปัจจุบัน เป็นไฉน

วิญญานใด เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดยังแล้ว ปรากฏแล้ว เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว ตั้งขึ้นแล้ว ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ที่เป็นปัจจุบันสงเคราะห์เข้ากับส่วนปัจจุบัน ได้แกจักขุวิญญาน ฯลฯ มโน-

* วิญญาน นี้เรียกว่าวิญญานปัจจุบัน

[๒๘] วิญญานภายใน เป็นไฉน

วิญญานใด ของสัตว์นั้นๆ เองซึ่งมีในตน เฉพาะตน เกิดในตน เฉพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐียึดครอง ได้แกจักขุวิญญาน ฯลฯ มโนวิญญาน นี้เรียกว่าวิญญานภายใน

วิญญานภายนอก เป็นไฉน

วิญญานใด ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นนั้นๆ ซึ่งมีในตน เฉพาะตน เกิดในตน เฉพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาที่ฐียึดครอง ได้แกจักขุ-

อภิธรรมภาษณีย์

[๓๒] ชั้นที่ ๕ คือ

๑. รูปชั้น
๒. เวทนาชั้น
๓. สัญญาชั้น
๔. สังขารชั้น
๕. วิญญาณชั้น

รูปชั้น

ในชั้นที่ ๕ นั้น รูปชั้น เป็นไฉน

[๓๓] รูปชั้นหมวดละ ๑ คือ รูปทั้งหมด เป็นนหะ เป็นอหะ เป็นเหตุวิปริต เป็นสัพพัญญะ เป็นสังขะ เป็นรูป เป็นโลกียะ เป็นสาสวะ เป็นสัญญาชั้น เป็นคันถะ เป็นโสมนัส เป็นโยคินะ เป็นนิเวศินะ เป็นปรามัญญะ เป็นอุปาทานะ เป็นสังกิลิกะ เป็นอภัยกฤต เป็นอนารัมมณะ เป็นอเจตสิกะ เป็นจิตตวิปริต เป็นเนววิปากนวิปากัมมธรรม เป็นอสังกิลิกะ—

*สังกิลิกะ เป็นนลิตกการวิจระ เป็นนวิตกการวิจระ เป็นนวิตกการวิจระ เป็นนิตตสทกะ เป็นนสขสทกะ เป็นนเปกขสทกะ เป็นเนวทสสนนภาวนา ปหาตัพพะ เป็นเนวทสสนนภาวนาปหาตัพพะเหตุกะ เป็นเนวาทคณินาปจยคามิ เป็นเนวเลกขนาเลกกะ เป็นปริตตะ เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นนรูปาวจร เป็นปริยาปินนะ เป็นนอปริยาปินนะ เป็นอนียะ เป็นอนียานิยะ เป็นอุป—

*ป็นนวิญญานวิญญายะ เป็นอนิจจะ เป็นชาตวิญญะ รูปชั้นหมวดละ ๑ ด้วยประการฉะนี้

[๓๔] รูปชั้นหมวดละ ๒ คือ รูปเป็นอุปาทา รูปเป็นอนุปาทา รูปเป็นอุปาทินนะ รูปเป็นอนุปาทินนะ รูปเป็นอุปาทินนูปาทานะ รูปเป็นอนุปาทินนูปาทานะ รูปเป็นสนิทัสสนะ รูปเป็นอนิทัสสนะ รูปเป็นสัพพัญญะ รูปเป็นอภัยกฤต รูปเป็นอินทริย รูปไม่เป็นอินทริย รูปเป็นมหากฤต รูปไม่เป็นมหากฤต รูปเป็นวิญญูตติ รูปไม่เป็นวิญญูตติ รูปเป็นจิตตสมุฏฐาน รูปไม่เป็นจิตตสมุฏฐาน รูปเป็นจิตตสทกะ รูปไม่เป็นจิตตสทกะ รูปเป็นจิตตานุปริวิตติ รูปไม่เป็นจิตตานุปริวิตติ รูปเป็นอชฌัตติกะ รูปเป็นพาหิระ รูปเป็นโอฬาริกะ รูปเป็นสุขมะ รูปเป็นทุเร รูปเป็นสันติเก ฯลฯ รูปเป็นกาวังการารหาร รูปไม่เป็นกาวังการารหาร รูปชั้นหมวดละ ๒ ด้วยประการฉะนี้

[๓๕] รูปชั้นหมวดละ ๓ คือ อชฌัตติกะรูปเป็นอุปาทา พาหิระรูปเป็นอุปาทา พาหิระรูปเป็นอนุปาทา อชฌัตติกะรูปเป็นอุปาทินนะ พาหิระรูปเป็นอุปาทินนะ พาหิระรูปเป็นอนุปาทินนะ อชฌัตติกะรูปเป็นอุปาทินนูปาทานะ พาหิระรูปเป็นอุปาทินนูปาทานะ

*ตึนอุปาทานะ พาหิระรูปเป็นอุปาทินนูปาทานะ ฯลฯ อชฌัตติกะรูปไม่เป็นกาวังการารหาร พาหิระรูปเป็นกาวังการารหาร พาหิระรูปไม่เป็นกาวังการารหาร รูปชั้นหมวดละ ๓ ด้วยประการฉะนี้

[๓๖] รูปชั้นหมวดละ ๔ คือ อุปาทารูปเป็นอุปาทินนะ อุปาทารูปเป็นอนุปาทินนะ อุปาทารูปเป็นอุปาทินนะ อุปาทารูปเป็นอนุปาทินนะ อุปาทารูปเป็นอุปาทินนูปาทานะ อุปาทารูปเป็นอนุปาทินนูปาทานะ อุปาทารูปเป็นสัพพัญญะ อุปาทารูปเป็นอภัยกฤต อุปาทารูปเป็นอินทริย อุปาทารูปเป็นอินทริย อุปาทารูปเป็นอชฌัตติกะ อุปาทารูปเป็นพาหิระ อุปาทารูปเป็นโอฬาริกะ อุปาทารูปเป็นสุขมะ อุปาทารูปเป็นทุเร อุปาทารูปเป็นสันติเก อุปาทารูปเป็นทุเร อุปาทารูปเป็นสันติเก ฯลฯ ติญญูรูป สุตรูป มุตรูป วิญญูตติรูป รูปชั้น

หมวดละ ๔ ด้วยประการฉะนี้

[๓๗] รูปชั้นหมวดละ ๕ คือ ปฐวิธัต อาโปธัต เตโชธัต วาโย—

*ธัต อุปาทารูป รูปชั้นหมวดละ ๕ ด้วยประการฉะนี้

[๓๘] รูปชั้นหมวดละ ๖ คือ จักขวิญญูตติรูป สุตวิญญูตติรูป มานวิญญูตติรูป ชิวหาวิญญูตติรูป กายวิญญูตติรูป มโนวิญญูตติรูป รูปชั้น

หมวดละ ๖ ด้วยประการฉะนี้

[๓๙] รูปชั้นหมวดละ ๗ คือ จักขวิญญูตติรูป ฯลฯ มโนธัตวิญญูตติรูป มโนวิญญูตติรูป สุตวิญญูตติรูป รูปชั้นหมวดละ ๗ ด้วยประการฉะนี้

[๔๐] รูปชั้นหมวดละ ๘ คือ จักขวิญญูตติรูป ฯลฯ สุขสัมผัสส—

*กายวิญญูตติรูป ทุกขสัมผัสสกายวิญญูตติรูป มโนธัตวิญญูตติรูป มโนวิญญูตติรูป

*ธัตวิญญูตติรูป รูปชั้นหมวดละ ๘ ด้วยประการฉะนี้

[๔๑] รูปชั้นหมวดละ ๙ คือ จักขุทริย สุตินทริย มานินทริย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ชีวหินทรีย์ กายินทรีย์ อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ รูปไม่เป็นอินทรีย์
รูปชั้นหยาบ ๔ ด้วยประการฉะนี้

[๔๒] รูปชั้นหยาบ ๑๐ คือ จักขุอินทรีย์ ฯลฯ ชีวิตินทรีย์ รูปไม่
เป็นอินทรีย์เป็นสัพปฏิฆะ รูปไม่เป็นอินทรีย์เป็นอัมปปฏิฆะ รูปชั้นหยาบ ๑๐
ด้วยประการฉะนี้

[๔๓] รูปชั้นหยาบ ๑๑ คือ จักขายตนะ โสตายตนะ ฆานายตนะ
ชีวหายตนะ กายายตนะ รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ
โผฏฐัพพายตนะ และรูปที่เห็น ไม่ได้กระทบ ไม่ได้ดับเนื่องในธัมมายตนะ รูปชั้น
หยาบ ๑๑ ด้วยประการฉะนี้

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า รูปชั้น

เวทนาชั้น

เวทนาชั้น เป็นโชน

[ทุกมูลภาวะ]

[๔๔] เวทนาชั้นหยาบ ๑ คือ เวทนาชั้นเป็นผัสสสัมปยุต

เวทนาชั้นหยาบ ๒ คือ เวทนาชั้นเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ

เวทนาชั้นหยาบ ๓ คือ เวทนาชั้นเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็น
อพยากฤต

เวทนาชั้นหยาบ ๔ คือ เวทนาชั้นเป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็น
อรูปาวจร เป็นอุปரியปันนะ

เวทนาชั้นหยาบ ๕ คือ เวทนาชั้นเป็นสุขินทรีย์ เป็นทุกขินทรีย์
เป็นโสมนัสสินทรีย์ เป็นโทมนัสสินทรีย์ เป็นอุpekขินทรีย์

เวทนาชั้นหยาบ ๖ คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา
ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโน-

*สัมผัสสชาเวทนา เวทนาชั้นหยาบ ๖ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาชั้นหยาบ ๗ คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ กายสัมผัสสชา
เวทนา มโนธาตุสัมผัสสชาเวทนา มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา เวทนา-

*ชั้นหยาบ ๗ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาชั้นหยาบ ๘ คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ สุขกายสัมผัสสชา-

*เวทนา ทุกขกายสัมผัสสชาเวทนา มโนธาตุสัมผัสสชาเวทนา มโนวิญญาณ-

*ธาตุสัมผัสสชาเวทนา เวทนาชั้นหยาบ ๘ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาชั้นหยาบ ๙ คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ กายสัมผัสสชา-

*เวทนา มโนธาตุสัมผัสสชาเวทนา กุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา อกุศล-

*มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา อพยากตมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา

เวทนาชั้นหยาบ ๙ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาชั้นหยาบ ๑๐ คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ สุขกายสัมผัสสชา-

*เวทนา ทุกขกายสัมผัสสชาเวทนา มโนธาตุสัมผัสสชาเวทนา กุศลมโน-

*วิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา อกุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา อพยากต-

*มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเวทนา เวทนาชั้นหยาบ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

[๔๕] เวทนาชั้นหยาบ ๑ คือ เวทนาชั้นเป็นสัมผัสสสัมปยุต . เวทนา-

*ชั้นหยาบ ๒ คือ เวทนาชั้นเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . เวทนาชั้นหยาบ

๓ คือ เวทนาชั้นเป็นวิบาก เป็นวิปากัมมธรรม เป็นเนววิปากวิปากัมมธรรม
เวทนาชั้นเป็นอุปาทินเนปาทานียะ เป็นอนุปาทินเนปาทานียะ เป็นอนุปาทินนา-

*ปาทานียะ เวทนาชั้นเป็นสังกิลิฐฐสังกิลิสะ เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิสะ เป็น

อสังกิลิฐฐสังกิลิสะ เวทนาชั้นเป็นสวัตักกสวิจาระ เป็นอวัตักกสวิจาระมัตตะ
เป็นอวัตักกสวิจาระ เวทนาชั้นเป็นทสสนปหาดัพพะ เป็นกาวนาปหาดัพพะ เป็น

เนวทสสนกาวนาปหาดัพพะ เวทนาชั้นเป็นทสสนปหาดัพพะเหตุกะ เป็นกาวนา
ปหาดัพพะเหตุกะ เป็นเนวทสสนกาวนาปหาดัพพะเหตุกะ เวทนาชั้นเป็นอาจยคามิ

เป็นอปยคามิ เป็นเนวอาจยคามินาปยคามิ เวทนาชั้นเป็นเสกขะ เป็นอเสกขะ

เป็นเนวเสกขนาเสกขะ เวทนาชั้นเป็นปริตตะ เป็นมหัคคตะ เป็นอัปมาณะ

เวทนาชั้น เป็นปริตตารัมมณะ เป็นมหัคคตารัมมณะ เป็นอัปมาณารัมมณะ

เวทนาชั้นเป็นหิณะ เป็นมัชฌิมะ เป็นปณิตะ เวทนาชั้น เป็นมิวจัตตนิยตะ

เป็นสัมมัตตนิยตะ เป็นอนิยตะ เวทนาชั้นเป็นมคคารัมมณะ เป็นมคคเหตุกะ

เป็นมคคาริบัติ เวทนาชั้นเป็นอุปปันนะ เป็นอนุปปันนะ เป็นอุปปาติ เวทนาชั้น

เป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบัน เวทนาชั้นเป็นอดีตารัมมณะ เป็นอนาคตา-

*รัมมณะ เป็นปัจจุปปันนารัมมณะ เวทนาชั้นเป็นอัชฉัตตะ เป็นพหิทธา เป็น

อัชฉัตตพหิทธา เวทนาชั้นเป็นอัชฉัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็น

อภัยตตพหิทธารัมมณะ ฯลฯ เวทนาขันธหมาวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

[๔๖] เวทนาขันธ์หมวดละ ๑ คือ เวทนาขันธ์เป็นผัสสสัมผัสปฏ. เวทนา-

* **ชั้นหว่าดละ ๒** คือ เวทนาชั้นนี้เป็นเหตุสัมปยุต เป็นเหตุวิปยุต เวทนาชั้นนี้เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นเหตุอเหตุกะ เวทนาชั้นเป็นโลกียะ เป็นโลกุตตระ เวทนาชั้นเป็นเคนจิวิญญะยะ เป็นเคนจิวิญญะยะ เวทนาชั้นเป็นสาสะวะ เป็นอนาสะวะ เวทนาชั้นเป็นอาสวสัมปยุต เป็นอาสววิปยุต เวทนาชั้นเป็นอาสววิปยุตตสาสะวะ เป็นอาสววิปยุตตอนาสะวะ เวทนาชั้นเป็นสัณญิโกชฌนิยะ เป็นอัสสัณญิโกชฌนิยะ เวทนาชั้นเป็นสัณญิโกชฌนิยะสัมปยุต เป็นสัณญิโกชฌนิยะวิปยุต เวทนาชั้นเป็นสัณญิโกชฌนิยะวิปยุตตสัณญิโกชฌนิยะ เป็นสัณญิโกชฌนิยะวิปยุตตอัสสัณญิโกชฌนิยะ

* ชนิยะ เวทนาขันธ์เป็นคันถนิยะ เป็นอคันถนิยะ เวทนาขันธ์เป็นคันถสัมปยุต
เป็นคันถวิปยุต เวทนาขันธ์เป็นคันถวิปยุตตคันถนิยะ เป็นคันถวิปยุตตอคันถ-

* นิยะ เวทนาขันธเป็นโสมนิยะ เป็นอโนมนนิยะ เวทนาขันธเป็นโสมสัมปยุต
เป็นโสมวิปยุต เวทนาขันธเป็นโสมวิปยุตตโสมนิยะ เป็นโสมวิปยุตตอโนม-

* นิยะ เวทนาขันธเป็นโยคานิยะ เป็นอโยคานิยะ เวทนาขันธเป็นโยคสัมปยุต เป็นโยควิปยุต เวทนาขันธเป็นโยควิปยุตตโยคานิยะ เป็นโยควิปยุตตอโยคานิยะ เวทนาขันธเป็นนิวารนิยะ เป็นอนิวารนิยะ เวทนาขันธเป็นนิวารณสัมปยุต เป็นนิวารณวิปยุต เวทนาขันธเป็นนิวารณวิปยุตตนิวารนิยะ เป็นนิวารณวิปยุตตอนิวาร-

* ติยะ เวทนาขันธเป็นปรมัตถะ เป็นอปรมัตถะ เวทนาขันธเป็นปรมาสัมปยุต
เป็นปรมาสวิปปยุต เวทนาขันธเป็นปรมาสวิปปยุตตปรมัตถะ เป็นปรมาส-

*วิปยัตตอปารามัฏฐะ เวทนาขันธเป็นอุปาทินนะ เป็นอุปาทินนะ เวทนาขันธเป็น
อุปาทินนะ เป็นอุปาทาทินนะ เวทนาขันธเป็นอุปาทานสัมปยุต เป็นอุปาทานวิปยัต
เวทนาขันธเป็นอุปาทานวิปยัตตอปาทินนะ เป็นอุปาทานวิปยัตตอนุปาทินนะ
เป็นอุปาทานวิปยัตตอนุปาทินนะ เวทนาขันธเป็นสังกิเลสิกะ เป็นอสังกิเลสิกะ
เวทนาขันธเป็นสัวิกิณฺณะ เป็นอสังกิณฺณะ เวทนาขันธเป็นกิเลสสัมปยุต
เป็นกิเลสวิปยัต เวทนาขันธเป็นกิเลสวิปยัตตสังกิเลสิกะ เป็นกิเลส-

*วิปยุตตอลังกิละสิกะ เวทนาขันธเป็นทัสสนปาทัพพะ เป็นนทัสสนปาทัพพะ เวทนาขันธ เป็นภวานาปาทัพพะ เป็นภวานาปาทัพพะ เวทนาขันธเป็นทัสสนปาทัพพะเหตุกะ เป็นนทัสสนปาทัพพะเหตุกะ เวทนาขันธเป็นภวานาปาทัพพะ-

* เหตุจะ เป็นนภานาปหัตถัพพะเหตุจะ เวทนาขันธเป็นสวิตักกะ เป็นอวิตักกะ เวทนาขันธเป็นสริจระ เป็นอริจระ เวทนาขันธเป็นสัปปิติกะ เป็นอัปปิติกะ เวทนาขันธเป็นปิติสหคตะ เป็นนปิติสหคตะ เวทนาขันธเป็นกามาวจร เป็น นกามาวจร เวทนาขันธเป็นรูปาวจร เป็นนรูปาวจร เวทนาขันธเป็นอรุปาวจร เป็นนอรุปาวจร เวทนาขันธเป็นปริยาป็นนะ เป็นอปริยาป็นนะ เวทนาขันธเป็น นียยานิกะ เป็นอนียยานิกะ เวทนาขันธเป็นเนยตะ เป็นอนียต เวทนาขันธเป็น สอตตระ เป็นอนตตระ เวทนาขันธเป็นสรณะ เป็นอรณะ เวทนาขันธหมวด ละ ๓ คือ เวทนาขันธเป็นกศล เป็นอกศล เป็นอัพยากฤต ฯลฯ เวทนาขันธ หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

[๔๗] เวทนาขันธหมาวดละ ๑ คือ เวทนาขันธเป็นผัสสสัมปต. เวทนา-

*ขั้นหัตถ์หว่าดละ ๒ คือ เวทนาขั้นหัตถ์เป็นสรวะ เป็นอรวะ เวทนาขั้นหัตถ์หว่าดละ ๓ คือ เวทนาขั้นหัตถ์เป็นวิปาก เป็นวิปากธัมมธรรม เป็นเนววิปากกนิปากธัมมธรรม ฯลฯ เวทนาขั้นหัตถ์เป็นอธัมมัตตารัมมะณะ เป็นพหิตถารัมมะณะ เป็นอธัมมัตตพหิตถา-

* รัมมณะ ฯลฯ เวทนาขันธหมาดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ทุกมลภาวะ จบ

[ติคมลกวาร]

[๔๘] เวทนาชั้นหยาบดละ ๑ คือ เวทนาชั้นเป็นผู้สสสัมปต. เวทนา-

*ขั้นนี้หมวดละ ๒ คือ เวทนาขั้นนี้เป็นสหตะกะ เป็นอหตะกะ เวทนาขั้นนี้หมวด
ละ ๓ คือ เวทนาขั้นนี้เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอภัยากฤต ฯลฯ เวทนาขั้นนี้
หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาขันท์หมวดละ ๑ คือ เวทนาขันท์เป็นผัสสสัมมปยุต . เวทนาขันท์
หมวดละ ๒ คือ เวทนาขันท์เป็นสระณะ เป็นอรณะ . เวทนาขันท์หมวดละ ๓ คือ
เวทนาขันท์เป็นกศล เป็นอกุศล เป็นอภัยากฤต ฯลฯ เวทนาขันท์หมวดละ ๑๐
ด้วยประการฉะนี้

เวทนาขันธ์หมวดละ ๑ คือ เวทนาขันธ์เป็นผัสสสัมปยุต . เวทนาขันธ์
หมวดละ ๒ คือ เวทนาขันธ์เป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ เวทนาขันธ์หมวดละ ๓
คือ เวทนาขันธ์เป็นวิบาก เป็นวิปากธัมมมรรคม เป็นเนววิปากนิปากธัมมมรรคม
 ฯลฯ เวทนาขันธ์เป็นอสังขัตตารัมมณะ เป็นพหิตถารัมมณะ เป็นอสังขัตตพหิตธา-

ติคมลกวาร จบ

คือ เวทนาขันธเป็นหีนะ เป็นมัชฌิมะ เป็นปณิตะ ฯลฯ เวทนาขันธหมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาขันธ์หมวดละ ๑ คือ เวทนาขันธ์เป็นผัสสสัมปยุต . เวทนาขันธ์
หมวดละ ๒ คือ เวทนาขันธ์เป็นคันถวิปยุตตกันณินะ เป็นคันถวิปยุตตอกันณินะ .
เวทนาขันธ์หมวดละ ๓ คือ เวทนาขันธ์เป็นมัคคารัมมณะ เป็นมัคคเหตุกะ เป็น
มัคคาริปติ ฯลฯ เวทนาขันธ์หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาขันธุ์หมวดละ ๑ คือ เวทนาขันธุ์เป็นผัสสสัมปยุต . เวทนาขันธุ์
หมวดละ ๒ คือ เวทนาขันธุ์เป็นโอสสสัมปยุต เป็นโอสหิปยุต . เวทนาขันธุ์
หมวดละ ๓ คือ เวทนาขันธุ์เป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบัน ฯลฯ เวทนาขันธุ์
หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เวทนาขันธ์หมวดละ ๑ คือ เวทนาขันธ์เป็นผัสสสัมปยุต เวทนาขันธ์
หมวดละ ๒ คือ เวทนาขันธ์เป็นโยคินยะ เป็นอโยคินยะ เวทนาขันธ์หมวดละ
๓ คือ เวทนาขันธ์เป็นอัมมัตตะ เป็นพหิตธา เป็นอัมมัตตพหิตธา ฯลฯ
เวทนาขันธ์หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เอกโต่วัทฒกวาร จบ

[๕๐] เวทนาขันธหมวดละ ๗ คือ เวทนาขันธเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอภัยกาถุต เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอปริยาปินะ เวทนาขันธหมวดละ ๗ ด้วยประการฉะนี้

[๕๑] เวทนาขันธหมวดละ ๒๔ คือ เวทนาขันธเพราะจักขสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต เวทนาขันธเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะชีวาสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะมนสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต จักขสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชีวา-
*สัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มนสัมผัสสชาเวทนา เวทนาขันธหมวดละ ๒๔ ด้วยประการฉะนี้

Page 12

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
อัมมัตตพหิทธารัมมณะ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเวทนา
เวทนาขันธ หมาดละ ๒๔ ด้วยประการฉะนี้

[๕๒] เวทนาขันธหมาดละ ๓๐ คือ เวทนาขันธเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจฉัย เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร เป็นอุปปริยาปันนะ
เวทนาขันธเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะฆานสัมผัสเป็น
ปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธ
เพราะกายสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจฉัย
เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร เป็นอุปปริยาปันนะ จักขุสัมผัสสชาเวทนา
ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเวทนา เวทนาขันธหมาดละ ๓๐ ด้วยประการฉะนี้

[๕๓] เวทนาขันธหมาดละมากอย่าง คือ เวทนาขันธเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจฉัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร
เป็นอรูปาวจร เป็นอุปปริยาปันนะ เวทนาขันธเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ
เวทนาขันธเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะชีวหาสัมผัสเป็น
ปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะกายสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะ
มโนสัมผัสเป็นปัจฉัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต เป็นกามาวจร
เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร เป็นอุปปริยาปันนะ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ
มโนสัมผัสสชาเวทนา เวทนาขันธหมาดละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้

เวทนาขันธหมาดละมากอย่างอีกอย่างหนึ่ง คือ เวทนาขันธเพราะจักขุ-
*สัมผัสเป็นปัจฉัย เป็นวิบาก เป็นวิปากธัมมธรรม เป็นเนววิปากนิปากธัมมธรรม
ฯลฯ เวทนาขันธเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจฉัย เป็นอัมมัตตารัมมณะ เป็นพหิทธา-
*รัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะ เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร
เป็นอุปปริยาปันนะ เวทนาขันธเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะ
ฆานสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนา
ขันธเพราะกายสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ เวทนาขันธเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจฉัย เป็น
อัมมัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะ เป็นกามาวจร
เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร เป็นอุปปริยาปันนะ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ
มโนสัมผัสสชาเวทนา เวทนาขันธหมาดละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า เวทนาขันธ

พหุวิธาว จบ

สัญญาขันธ

สัญญาขันธ เป็นโชน

[ทุกมูลกาวาร]

[๕๔] สัญญาขันธหมาดละ ๑ คือ สัญญาขันธเป็นผัสสสัมปยุต
สัญญาขันธหมาดละ ๒ คือ สัญญาขันธเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ
สัญญาขันธหมาดละ ๓ คือ สัญญาขันธเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็น
อพยากฤต

สัญญาขันธหมาดละ ๔ คือ สัญญาขันธเป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร
เป็นอรูปาวจร เป็นอุปปริยาปันนะ

สัญญาขันธหมาดละ ๕ คือ สัญญาขันธเป็นสขินทริยสัมปยุต เป็น
ทุกขินทริยสัมปยุต เป็นโสมนัสสินทริยสัมปยุต เป็นโทมนัสสินทริยสัมปยุต
เป็นอเปกขินทริยสัมปยุต

สัญญาขันธหมาดละ ๖ คือ จักขุสัมผัสสชาสัญญา โสตสัมผัสสชา-

*สัญญา ฆานสัมผัสสชาสัญญา ชิวหาสัมผัสสชาสัญญา กายสัมผัสสชาสัญญา
มโนสัมผัสสชาสัญญา สัญญาขันธหมาดละ ๖ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาขันธหมาดละ ๗ คือ จักขุสัมผัสสชาสัญญา ฯลฯ กายสัมผัสสชา-

*สัญญา มโนธาตุสัมผัสสชาสัญญา มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาสัญญา
สัญญาขันธหมาดละ ๗ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาขันธหมาดละ ๘ คือ จักขุสัมผัสสชาสัญญา ฯลฯ สุขสหนค-

*กายสัมผัสสชาสัญญา ทุกขสหนคตกายสัมผัสสชาสัญญา มโนธาตุสัมผัสสชา-

*สัญญา มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาสัญญา สัญญาขันธหมาดละ ๘ ด้วย
ประการฉะนี้

สัญญาขันธหมาดละ ๙ คือ จักขุสัมผัสสชาสัญญา ฯลฯ กายสัมผัสสชา-

*สัญญา มโนธาตุสัมผัสสชาสัญญา กุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาสัญญา
อกุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาสัญญา อพยากตมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชา-

*สัญญา สัญญาขันธหมาดละ ๙ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาขันธหมาดละ ๑๐ คือ จักขุสัมผัสสชาสัญญา ฯลฯ สุขสหนค-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

* กายสัมผัสสชาสัญญา ทุกขสหคตกายสัมผัสสชาสัญญา มโนธาตุสัมผัสสชา-

* สัญญา กุลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาสัญญา อกุลมโนวิญญาณธาตุ
สัมผัสสชาสัญญา อพยากตมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาสัญญา สัญญาขั้น
หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

[๕๕] สัญญาขั้นหมวดละ ๑ คือ สัญญาขั้นเป็นผัสสสัมปยุต .

สัญญาขั้นหมวดละ ๒ คือ สัญญาขั้นเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . สัญญา-

* ขั้นหมวดละ ๓ คือ สัญญาขั้นเป็นสุขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต
เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต สัญญาขั้นเป็นวิบาก เป็นวิปากธัมมธรรม เป็น
เนววิปากนวิปากธัมมธรรม สัญญาขั้นเป็นอุปาทินนูปาทานียะ เป็นอนุปาทินน-

* ปาทานียะ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ สัญญาขั้นเป็นสังกิลิฏฐสังกิลิสะ
เป็นอสังกิลิฏฐสังกิลิสะ เป็นอสังกิลิฏฐสังกิลิสะ สัญญาขั้นเป็นสวิตกก-

* สริจระ เป็นอวิตกกจิจระมัตตะ เป็นอวิตกกจิจระ สัญญาขั้นเป็นปิติสหคตะ
เป็นสุขสหคตะ เป็นอุปেকขาสหคตะ สัญญาขั้นเป็นทสสนปหัตตัพพะ เป็น
ภาวนาปหัตตัพพะ เป็นเนวทสสนภาวนาปหัตตัพพะ สัญญาขั้นเป็นทสสน-

* ปหัตตัพพะเหตุกะ เป็นภาวนาปหัตตัพพะเหตุกะ เป็นเนวทสสนภาวนาปหัตตัพพะ-

* เหตุกะ สัญญาขั้นเป็นอาจยคามิ เป็นอปัจยคามิ เป็นเนวอาจยคามินาปัจยคามิ

สัญญาขั้นเป็นเสกขะ เป็นอเสกขะ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ สัญญาขั้น

เป็นปริตตะ เป็นมหัคคตะ เป็นอปปมาณะ สัญญาขั้นเป็นปริตตารัมมณะ

เป็นมหัคคตารัมมณะ เป็นอปปมาณารัมมณะ สัญญาขั้นเป็นหิณะ เป็นมัชฌิมะ

เป็นปณิตะ สัญญาขั้นเป็นมิจจัตตนิยตะ เป็นสัมมัตตนิยตะ เป็นอนิยตะ

สัญญาขั้นเป็นมคคารัมมณะ เป็นมคคเหตุกะ เป็นมคคคาริบัติ สัญญาขั้น

เป็นอุปปีนนะ เป็นอนุปปีนนะ เป็นอุปปาที สัญญาขั้นเป็นอดีต เป็นอนาคต

เป็นปัจจุบัน สัญญาขั้นเป็นอดีตารัมมณะ เป็นอนาคตารัมมณะ เป็นปัจจุบันนา

รัมมณะ สัญญาขั้นเป็นอชฌัตตะ เป็นพหิทธา เป็นอชฌัตตพหิทธา สัญญาขั้น

เป็นอชฌัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะ ฯลฯ

สัญญาขั้นหมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

[๕๖] สัญญาขั้นหมวดละ ๑ คือ สัญญาขั้นเป็นผัสสสัมปยุต .

สัญญาขั้นหมวดละ ๒ คือ สัญญาขั้นเป็นเหตุสัมปยุต เป็นเหตุวิปยุต สัญญา

ขั้นเป็นนเหตุสเหตุกะ เป็นนเหตุอเหตุกะ สัญญาขั้นเป็นโลกียะ เป็นโลกุตระ

สัญญาขั้นเป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจินิวิญญูญะ สัญญาขั้นเป็นสาสวะ

เป็นอนาสวะ สัญญาขั้นเป็นอาสวสัมปยุต เป็นอาสววิปยุต สัญญาขั้นเป็น

อาสววิปยุตสาสวะ เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะ สัญญาขั้นเป็นสัญญาธิญะ

เป็นอสัญญาธิญะ สัญญาขั้นเป็นสัญญาธิญนสัมปยุต เป็นสัญญาธิญนวิปยุต

สัญญาขั้นเป็นสัญญาธิญนวิปยุตตสัญญาธิญะ เป็นสัญญาธิญนวิปยุตตอสัญญาธิ-

* นิยะ สัญญาขั้นเป็นคณณิยะ เป็นอคณณิยะ สัญญาขั้นเป็นคณณสัมปยุต

เป็นคณณวิปยุต สัญญาขั้นเป็นคณณวิปยุตคณณิยะ สัญญาขั้นเป็นคณณ-

* วิปยุตตอคณณิยะ สัญญาขั้นเป็นโชนิยะ เป็นอโชนิยะ สัญญาขั้นเป็น

โชนสัมปยุต เป็นโชนวิปยุต สัญญาขั้นเป็นโชนวิปยุตตโชนิยะ เป็น

โชนวิปยุตตอโชนิยะ สัญญาขั้นเป็นโยคนิยะ เป็นอโยคนิยะ สัญญาขั้น

เป็นโยคสัมปยุต เป็นโยควิปยุต สัญญาขั้นเป็นโยควิปยุตตโยคนิยะ เป็น

โยควิปยุตตอโยคนิยะ สัญญาขั้นเป็นนิวารณิยะ เป็นอนิวารณิยะ สัญญาขั้น

เป็นนิวารณสัมปยุต เป็นนิวารณวิปยุต สัญญาขั้นเป็นนิวารณวิปยุตตนิวารณิ-

ยะ เป็นนิวารณวิปยุตตอนิวารณิยะ สัญญาขั้นเป็นปรัมภุระ เป็นอปรัมภุระ

สัญญาขั้นเป็นปรัมภาสสัมปยุต เป็นปรัมภาสวิปยุต สัญญาขั้นเป็นปรัมภาส-

* วิปยุตตปรัมภุระ เป็นปรัมภาสวิปยุตตอปรัมภุระ สัญญาขั้นเป็นอุปาทินน-

เป็นอนุปาทินน- สัญญาขั้นเป็นอุปาทานียะ เป็นอนุปาทานียะ สัญญาขั้น

เป็นอุปาทานสัมปยุต เป็นอุปาทานวิปยุต สัญญาขั้นเป็นอุปาทานวิปยุตต-

* อุปาทานียะ เป็นอุปาทานวิปยุตตออุปาทานียะ สัญญาขั้นเป็นสังกิลิสะ

เป็นอสังกิลิสะ สัญญาขั้นเป็นสังกิลิฏฐะ เป็นอสังกิลิฏฐะ สัญญาขั้น

เป็นกิเลสสัมปยุต เป็นกิเลสวิปยุต สัญญาขั้นเป็นกิเลสวิปยุตตสังกิลิสะ

เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิลิสะ สัญญาขั้นเป็นทสสนปหัตตัพพะ เป็น

นทสสนปหัตตัพพะ สัญญาขั้นเป็นภาวนาปหัตตัพพะ เป็นนภาวนาปหัตตัพพะ

สัญญาขั้นเป็นทสสนปหัตตัพพะเหตุกะ เป็นนทสสนปหัตตัพพะเหตุกะ สัญญาขั้น

เป็นภาวนาปหัตตัพพะเหตุกะ เป็นนภาวนาปหัตตัพพะเหตุกะ สัญญาขั้นเป็น

สวิตกกะ เป็นอวิตกกะ สัญญาขั้นเป็นสริจระ เป็นอริจระ สัญญาขั้น

เป็นสปปิตกะ เป็นอปปิตกะ สัญญาขั้นเป็นปิติสหคตะ เป็นนปิติสหค-

สัญญาชั้นนี้เป็นสุขสหคตะ เป็นินสุขสหคตะ สัญญาชั้นนี้เป็นอุปกขาสหคตะ เป็นอุปกขาสหคตะ สัญญาชั้นนี้เป็นกามาจระ เป็นกามาจระ สัญญาชั้นนี้เป็นรป่าจระ เป็นรป่าจระ สัญญาชั้นนี้เป็นอรป่าจระ เป็นอรป่าจระ สัญญาชั้นนี้เป็นปริยาปันนะ เป็นอปริยาปันนะ สัญญาชั้นนี้เป็นนียยานิกะ เป็นอนียยานิกะ สัญญาชั้นนี้เป็นนียตะ เป็นอนียตะ สัญญาชั้นนี้เป็นสอตตะระ เป็นอนตตะระ สัญญาชั้นนี้เป็นสรณะ เป็นอรณะ สัญญาชั้นนี้หวมวลละ ๓ คือ สัญญาชั้นนี้เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยากฤต ฯลฯ สัญญาชั้นนี้หวมวลละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ทกมลกวาร จบ

[๕๘] สัญญาชั้นรหมาวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นผลสัมปยุต .
สัญญาชั้นรหมาวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . สัญญาชั้นร
หมาวดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอภัยกาฤต ฯลฯ สัญญา
*ชั้นรหมาวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหมาดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นผัสสสัมปยุต. สัญญาชั้นรหมาดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นสรณะ เป็นอรณะ. สัญญาชั้นรหมาดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยากฤต ฯลฯ สัญญาชั้นรหมาดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นแรกจะ ๑ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นผัสสสัมปยุต . สัญญาชั้นแรกจะ ๒ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . สัญญาชั้นแรกจะ ๓ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นสขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต เป็นอทุกข-
*มสขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ สัญญาชั้นแรกเป็นอัมมัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะ ฯลฯ สัญญาชั้นแรกจะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นแรกมี ๑ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นศีลสัมปยุต . สัญญาชั้น
 ๒ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นสราณะ เป็นอระณะ . สัญญาชั้นแรกมี ๓
 คือ สัญญาชั้นแรกเป็นสุขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต เป็นอกุศลสมุ-
 * เวทนาสัมปยุต ฯลฯ สัญญาชั้นแรกเป็นอัมมัตตารัมมณะ เป็นพหิตถารัมมณะ เป็น
 อัมมัตตพหิตถารัมมณะ ฯลฯ สัญญาชั้นแรกมี ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ติคมูลกวาร จบ

[๔๙] สัญญาขันธ์หมวดละ ๑ คือ สัญญาขันธ์เป็นผัสสสัมปยุต .
สัญญาขันธ์หมวดละ ๒ คือ สัญญาขันธ์เป็นสหตะกะ เป็นอหตะกะ . สัญญาขันธ์
หมวดละ ๓ คือ สัญญาขันธ์เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยาทุกต ฯลฯ สัญญา-
*ขันธ์หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหมาดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นผัสสสัมปยต . สัญญาชั้นรหมาดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นเหตุสัมปยต เป็นเหตุวิปยต . สัญญาชั้นรหมาดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นสวหาณาสัมปยต เป็นทุกสวหาณาสัมปยต เป็นอทุกขมสสวหาณาสัมปยต ฯลฯ สัญญาชั้นรหมาดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นหนึ่งหมวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นหนึ่งเป็นผัสสสัมปยุต. สัญญาชั้น
หมวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นหนึ่งเป็นเหตุสเหตุกะ เป็นเหตุต่อเหตุกะ. สัญญา
*ชั้นหนึ่งหมวดละ ๓ คือ สัญญาชั้นหนึ่งเป็นวิบาก เป็นวิปากธัมมมรรคม เป็นเนววิปาก-
*วิปากธัมมมรรคม ฯลฯ สัญญาชั้นหนึ่งหมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหมาดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นผัสสสัมปยุต . สัญญาชั้นรหมาดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นโลกิยะ เป็นโลกุตตระ . สัญญาชั้นรหมาดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นอุปาทินนปาทานิยะ เป็นอนุปาทินนปาทานิยะ เป็นอุปาทินนนานปาทานิยะ ฯลฯ สัญญาชั้นรหมาดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหมาดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นผัสสสมปยต. สัญญาชั้นรหมาดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นเกณจิวิญญะเย เป็นเกณจิวิญญะเย. สัญญา-
*ชั้นรหมาดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหมาเป็นสังกิลิฐสังกิละสิกะ เป็นสังกิลิฐสังกิละ-
*สิกะ เป็นอสังกิลิฐสังกิละสิกะ ฯลฯ สัญญาชั้นรหมาดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหมวลละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหมวลเป็นผัสสสัมปยุต. สัญญาชั้นรหมวลละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหมวลเป็นสาสวะ เป็นอนาสวะ. สัญญาชั้นรหมวลละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหมวลเป็นสวิตกกสริจวาระ เป็นอวิตกกจิรจวาระ เป็นอวิตกกา-

สัญญาชั้นรหิวัดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรหิวัดเป็นผัสนสสัมปต. สัญญาชั้น
รหิวัดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรหิวัดเป็นอวสสัมปต เป็นอวาสวิปปต. สัญญาชั้น
รหิวัดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรหิวัดเป็นปัตติสหคตะ เป็นสขสหคตะ เป็นอเปกขา-

สัญญาชั้นหนึ่งหมวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นหนึ่งเป็นผัสสสัมปยุต . สัญญาชั้น
หมวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นหนึ่งเป็นอสาวิปยุตตสาสวะ เป็นอสาวิปยุตต-

สัญญาชั้นรหาวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นร์เป็นผัสดลัมปยุต . สัญญาชั้นร์
 รหาวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นร์เป็นสัญญโชนนิยะ เป็นอัญญโชนนิยะ สัญญาชั้นร์
 รหาวดละ ๓ คือ สัญญาชั้นร์เป็นทลสนปหาตีพเพตกะ เป็นภาวานาปหาตีพ-

สัญญาชั้นรหมวลละ ๑ คือ สัญญาชั้นร์เป็นผัสสสัมปยุต . สัญญาชั้นรหมวลละ ๒ คือ สัญญาชั้นร์เป็นสัญโญชนสัมปยุต เป็นสัญโญชนวิปยุต . สัญญาชั้นรหมวลละ ๓ คือ สัญญาชั้นร์เป็นอากยคามิ เป็นอลพยคามิ เป็เนวากยคามินาปจยคามิ ฯลฯ สัญญาชั้นรหมวลละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหาวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นเป็นผู้สสสัมปต . สัญญาชั้น
 หมาดละ ๒ คือ สัญญาชั้นเป็นคณนนิยะ เป็นอคณนนิยะ . สัญญาชั้นหมาด
 ละ ๓ คือ สัญญาชั้นเป็นปริตตะ เป็นมหัคคตะ เป็นอัปปมานะ ฯลฯ สัญญา-

สัญญาชั้นแรกหมวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นผัสสสัมปยุต. สัญญาชั้นแรกหมวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นคันถสัมปยุต เป็นคันถวิปปยุต. สัญญาชั้นแรกหมวดละ ๓ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นปริตตารัมมณะ เป็นเนมหัคคตารัมมณะ เป็นอัปปมาณาวิรมมณะ ฯลฯ สัญญาชั้นแรกหมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นแรกหมวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นผัสสสัมมปยุต . สัญญาชั้นแรก
หมวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นโชนนียะ เป็นอนโชนนียะ . สัญญาชั้นแรกหมวด
ละ ๓ คือ สัญญาชั้นแรกเป็นมิจฉัตตนียะ เป็นสัมมัตตนียะ เป็นอนนียะ ฯลฯ
สัญญาชั้นแรกหมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาชั้นรหมาดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรเป็นผัสสสัมปต. สัญญาชั้นร
รหมาดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรเป็นโอรวิปปยตตโอรนียะ เป็นโอรวิปปยตต-
*โอรนียะ สัญญาชั้นรรหมาดละ ๓ คือ สัญญาชั้นรเป็นอรปปีนนะ เป็นอรปปีนนะ
เป็นอรปปาที ฯลฯ สัญญาชั้นรรหมาดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

สัญญาขั้นหนึ่งหมวดละ ๑ คือ สัญญาขั้นหนึ่งเป็นผัสสสัมปต. สัญญาขั้น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อัมมัตตพหิทธารัมมณะ เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ
สัญญาชั้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ สัญญาชั้นเพราะขานสัมผัสเป็น
ปัจจัย ฯลฯ สัญญาชั้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ สัญญาชั้นเพราะกาย
สัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ สัญญาชั้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นอัมมัตตารัมมณะ
เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะ เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร
เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ จักขสัมผัสสชาสัญญา ฯลฯ มโนสัมผัสสชาสัญญา
สัญญาชั้นหมวดละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า สัญญาชั้น

พหุริวาร จบ

สังขารชั้น

สังขารชั้น เป็นโนน

[ทุกมูลการ]

[๖๔] สังขารชั้นหมวดละ ๑ คือ สังขารชั้นเป็นจิตตสัมปยุต

สังขารชั้นหมวดละ ๒ คือ สังขารชั้นเป็นเหตุ เป็นนเหตุ

สังขารชั้นหมวดละ ๓ คือ สังขารชั้นเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็น

อพยากฤต

สังขารชั้นหมวดละ ๔ คือ สังขารชั้นเป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็น
อรุปาวจร เป็นอุปரியานะ

สังขารชั้นหมวดละ ๕ คือ สังขารชั้นเป็นสขินทรีย์สัมปยุต เป็น
ทุกขินทรีย์สัมปยุต เป็นโสมนัสสินทรีย์สัมปยุต เป็นโทมนัสสินทรีย์สัมปยุต
เป็นอเปกขินทรีย์สัมปยุต

สังขารชั้นหมวดละ ๖ คือ จักขสัมผัสสชาเจตนา โสตสัมผัสสชา-

*เจตนา ขานสัมผัสสชาเจตนา ชิวหาสัมผัสสชาเจตนา กายสัมผัสสชาเจตนา
มโนสัมผัสสชาเจตนา สังขารชั้นหมวดละ ๖ ด้วยประการฉะนี้

สังขารชั้นหมวดละ ๗ คือ จักขสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ กาย-

*สัมผัสสชาเจตนา มโนธาตุสัมผัสสชาเจตนา มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา
สังขารชั้นหมวดละ ๗ ด้วยประการฉะนี้

สังขารชั้นหมวดละ ๘ คือ จักขสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ สุขสหคต-

*กายสัมผัสสชาเจตนา ทุกสสคตกายสัมผัสสชาเจตนา มโนธาตุสัมผัสสชาเจตนา
มโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา สังขารชั้นหมวดละ ๘ ด้วยประการฉะนี้

สังขารชั้นหมวดละ ๙ คือ จักขสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ มโนธาตุ-

*สัมผัสสชาเจตนา กุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา อกุศลมโนวิญญาณ-
*ธาตุสัมผัสสชาเจตนา อพยากตมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา สังขารชั้น
หมวดละ ๙ ด้วยประการฉะนี้

สังขารชั้นหมวดละ ๑๐ คือ จักขสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ สุขสหคต-

*กายสัมผัสสชาเจตนา ทุกสสคตกายสัมผัสสชาเจตนา มโนธาตุสัมผัสสชาเจตนา
กุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา อกุศลมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา
อพยากตมโนวิญญาณธาตุสัมผัสสชาเจตนา สังขารชั้นหมวดละ ๑๐ ด้วยประการ
ฉะนี้

[๖๕] สังขารชั้นหมวดละ ๑ คือ สังขารชั้นเป็นจิตตสัมปยุต .

สังขารชั้นหมวดละ ๒ คือ สังขารชั้นเป็นเหตุ เป็นนเหตุ . สังขารชั้น

หมวดละ ๓ คือ สังขารชั้นเป็นสขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต เป็น

อทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต สังขารชั้นเป็นวิบาก เป็นวิปากัมมธรรม เป็น

เนาวิปากนวิปากัมมธรรม สังขารชั้นเป็นอุปาทินนูปาทานียะ เป็นอนุปาทินน-

*อุปาทานียะ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ สังขารชั้นเป็นสังกิลิฐฐสังกิลิสะ เป็น
เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิสะ เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิสะ สังขารชั้นเป็นสวิตกก-

*สริจระ เป็นอวิตกกจิจระมัตตะ เป็นอวิตกกจิจระ สังขารชั้นเป็นปีติสหคตะ

เป็นสุขสหคตะ เป็นอเปกขาสหคตะ สังขารชั้นเป็นทัสสนปหัตตัพพะ เป็น

ภาวนาปหัตตัพพะ เป็นเนวทัสสนภาวนาปหัตตัพพะ สังขารชั้นเป็นทัสสน-

*ปหัตตัพพะเหตุกะ เป็นภาวนาปหัตตัพพะเหตุกะ เป็นเนวทัสสนภาวนาปหัตตัพพะ-

*เหตุกะ สังขารชั้นเป็นอาเจยคามิ เป็นอปัจยคามิ เป็นเนวเจยคามินาปัจยคามิ

สังขารชั้นเป็นสกะ เป็นอสกะ เป็นเนวสกะนาสกะ สังขารชั้นเป็น

ปริตตะ เป็นมหัคคตะ เป็นอปปมาณะ สังขารชั้นเป็นปริตตารัมมณะ เป็น

มหัคคตารัมมณะ เป็นอปปมาณารัมมณะ สังขารชั้นเป็นหิณะเป็นมัชฌิมะ เป็น

ปณัตตะ สังขารชั้นเป็นมิจฉัตตนิยตะ เป็นสัมมัตตนิยตะ เป็นอนิยตะ สังขาร-

*ชั้นเป็นมคคารัมมณะ เป็นมคคเหตุกะ เป็นมคคคาริปีติ สังขารชั้นเป็นอุปปินนะ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
เป็นอนุปปินนะ เป็นอุปปาที สังขารขันธเป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบัน สังขาร-
*ขันธเป็นอดีตตารัมมณะ เป็นอนาคตตารัมมณะ เป็นปัจจุบันตารัมมณะ สังขารขันธ
เป็นอัมมัตตะ เป็นพหิตธา เป็นอัมมัตตพหิตธา สังขารขันธเป็นอัมมัตตารัมมณะ
เป็นพหิตธารัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิตธารัมมณะ ฯลฯ สังขารขันธหมวดละ ๑๐
ด้วยประการฉะนี้

[๖๖] สังขารขันธหมวดละ ๑ คือ สังขารขันธเป็นจิตตสัมปยุต . สังขาร-
*หมวดละ ๒ คือ สังขารขันธเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ สังขารขันธเป็นเหตุ
สัมปยุต เป็นเหตุวิปยุต สังขารขันธเป็นเหตุสเหตุกะ เป็นสเหตุกนเหตุ
สังขารขันธเป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุ สังขารขันธเป็นนเหตุ-
*สเหตุกะ เป็นนเหตุอเหตุกะ สังขารขันธเป็นโลกียะ เป็นโลกุตตระ สังขารขันธ
เป็นเกณจิรัญญะ เป็นเกณจิรัญญะ สังขารขันธเป็นอาสวะ เป็นโนอาสวะ
สังขารขันธเป็นสาสวะ เป็นอนาสวะ สังขารขันธเป็นอาสวสัมปยุต เป็นอาสว-
*วิปยุต สังขารขันธเป็นอาสวสาสวะ เป็นสาสวโนอาสวะ สังขารขันธเป็น
อาสวอาสวสัมปยุต เป็นอาสวสัมปยุตโนอาสวะ สังขารขันธเป็นอาสววิปยุต-
*สาสวะ เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะ สังขารขันธเป็นสัญญาขันธะ เป็นโนสัญญาขันธะ
สังขารขันธเป็นสัญญาขันธะ เป็นอสัญญาขันธะ สังขารขันธเป็นสัญญาขันธ-
*สัมปยุต เป็นสัญญาขันธวิปยุต สังขารขันธเป็นสัญญาขันธสัญญาขันธะ เป็น
สัญญาขันธโนสัญญาขันธะ สังขารขันธเป็นสัญญาขันธสัญญาขันธสัมปยุต เป็น
สัญญาขันธสัมปยุตโนสัญญาขันธะ สังขารขันธเป็นสัญญาขันธวิปยุตตสัญญาขันธะ
เป็นสัญญาขันธวิปยุตตอสัญญาขันธะ สังขารขันธเป็นคันถะ เป็นโนคันถะ
สังขารขันธเป็นคันถนิยะ เป็นอคันถนิยะ สังขารขันธเป็นคันถสัมปยุต เป็น
คันถวิปยุต สังขารขันธเป็นคันถกณณนิยะ เป็นคันถกณณโนคันถะ สังขารขันธ
เป็นคันถกณณสัมปยุต เป็นคันถกณณสัมปยุตโนคันถะ สังขารขันธเป็นคันถวิปยุต-
*คันถนิยะ เป็นคันถวิปยุตตอคันถนิยะ สังขารขันธเป็นโอะมะ เป็นโนโอะมะ
สังขารขันธเป็นโอะมนิยะ เป็นอโอะมนิยะ สังขารขันธเป็นโอะมสัมปยุต เป็น
โอะมวิปยุต สังขารขันธเป็นโอะมโอะมนิยะ เป็นโอะมนิโยโอะมะ สังขารขันธ
เป็นโอะมโอะมสัมปยุต เป็นโอะมสัมปยุตโนโอะมะ สังขารขันธเป็นโอะมวิปยุต-
*โอะมนิยะ เป็นโอะมวิปยุตตอโอะมนิยะ สังขารขันธเป็นโยคะ เป็นโนโยคะ
สังขารขันธเป็นโยคนิยะ เป็นอโยคนิยะ สังขารขันธเป็นโยคสัมปยุต เป็น
โยควิปยุต สังขารขันธเป็นโยคโยคนิยะ เป็นโยคนิโยโยคะ สังขารขันธเป็น
โยคโยคสัมปยุต เป็นโยคสัมปยุตโนโยคะ สังขารขันธเป็นโยควิปยุตตโยคนิยะ
เป็นโยควิปยุตตอโยคนิยะ สังขารขันธเป็นนิวรณะ เป็นโนนิวรณะ สังขารขันธ
เป็นนิวรณนิยะ เป็นอนิวรณนิยะ สังขารขันธเป็นนิวรณสัมปยุต เป็นนิวรณวิปยุต
สังขารขันธเป็นนิวรณนิวรณนิยะ เป็นนิวรณนิโยนิวรณะ สังขารขันธเป็นนิวรณ-
*นิวรณสัมปยุต เป็นนิวรณสัมปยุตโนนิวรณะ สังขารขันธเป็นนิวรณวิปยุต-
*นิวรณนิยะ เป็นนิวรณวิปยุตตอนิวรณนิยะ สังขารขันธเป็นปราคาสะ เป็นโน-
*ปราคาสะ สังขารขันธเป็นปราคัมภะ เป็นอปราคัมภะ สังขารขันธเป็นปราคาส-
*สัมปยุต เป็นปราคาสวิปยุต สังขารขันธเป็นปราคาสปราคัมภะ เป็นปราคัมภะโน-
*ปราคาสะ สังขารขันธเป็นปราคาสวิปยุตตปราคัมภะ เป็นปราคาสวิปยุตตอปรา-
*มัญญะสังขารขันธเป็นอุปาทินนะ เป็นอนุปาทินนะ สังขารขันธเป็นอุปาทานะ เป็น
โนอุปาทานะ สังขารขันธเป็นอุปาทานนิยะ เป็นอนุปาทานนิยะ สังขารขันธเป็น
อุปาทานสัมปยุต เป็นอุปาทานวิปยุต สังขารขันธเป็นอุปาทานอุปาทานนิยะ เป็น
อุปาทานนิโยอุปาทานะ สังขารขันธเป็นอุปาทานอุปาทานสัมปยุต เป็นอุปาทาน
สัมปยุตโนอุปาทานะ สังขารขันธเป็นอุปาทานวิปยุตตอุปาทานนิยะ เป็น
อุปาทานวิปยุตตออุปาทานนิยะ สังขารขันธเป็นกิเลสะ เป็นโนกิเลสะ สังขาร-
*ขันธเป็นสังกิเลสะ เป็นอสังกิเลสะ สังขารขันธเป็นสังกิเลสะ เป็นอสังกิเลสะ
สังขารขันธเป็นกิเลสสัมปยุต เป็นกิเลสวิปยุต สังขารขันธเป็นกิเลสสังกิเลสะ
เป็นสังกิเลสโนกิเลสะ สังขารขันธเป็นกิเลสสังกิเลสะ เป็นสังกิเลสโนกิเลสะ
สังขารขันธเป็นกิเลสกิเลสสัมปยุต เป็นกิเลสสัมปยุตโนกิเลสะ สังขารขันธ
เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลสะ เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิเลสะ สังขารขันธเป็น
ทสสนปหาดัพพะ เป็นนทสสนปหาดัพพะ สังขารขันธเป็นภวานาปหาดัพพะ
เป็นนภวานาปหาดัพพะ สังขารขันธเป็นทสสนปหาดัพพะเหตุกะ เป็นนทสสน-
*ปหาดัพพะเหตุกะ สังขารขันธเป็นภวานาปหาดัพพะเหตุกะ เป็นนภวานาปหาดัพพะ-
*เหตุกะ สังขารขันธเป็นสวิตักกะ เป็นอวิตักกะ สังขารขันธเป็นสวจาระ เป็น
อวจาระ สังขารขันธเป็นสัปปิตตะ เป็นอปปิตตะ สังขารขันธเป็นปิติสหคตะ
เป็นนปิติสหคตะ สังขารขันธเป็นสุขสหคตะ เป็นนสุขสหคตะ สังขารขันธ

เป็นเอกเขษณหคดะ เป็นนอเปกเขษณหคดะ สังขารขันธเป็นกามาจจร เป็น
 นกามาจจร สังขารขันธเป็นรูปาจจร เป็นนรูปาจจร สังขารขันธเป็นอรุปาจจร
 เป็นนอรุปาจจร สังขารขันธเป็นปริยาปีนนะ เป็นนปริยาปีนนะ สังขารขันธเป็น
 นิยยานิกะ เป็นอนนิยยานิกะ สังขารขันธเป็นนียตะ เป็นอนนียตะ สังขารขันธเป็น
 สอตตระ เป็นอนุตตระ สังขารขันธเป็นสธระ เป็นนธระ . สังขารขันธหมวดละ
 ๓ คือ สังขารขันธเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยาภกุต ฯลฯ สังขารขันธ
 หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

*สุขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ สังขารขันธ์เป็นอสังขัตตารัมมณะ เป็นพหิทถารัมมณะ เป็นอสังขัตตพหิทถารัมมณะ ฯลฯ สังขารขันธ์หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
เป็นปัจฉัย สังขารชั้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ สังขารชั้นเพราะ
กายสัมผัสเป็นปัจฉัย ฯลฯ สังขารชั้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจฉัย เป็นอัมมัตตา-
* รัมมณะ เป็นพหิตถารัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิตถารัมมณะ เป็นกามาวจร เป็น
รูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ จักขุสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ มโน-

* สัมผัสสชาเจตนา สังขารชั้นหวมวละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า สังขารชั้น

พหุวิธาว จบ

วิญญานชั้น

วิญญานชั้น เป็น โฉน

[ทุกมูลกาว]

[๓๔] วิญญานชั้นหวมวละ ๑ คือ วิญญานชั้นเป็นผัสสสัมปยุต

วิญญานชั้นหวมวละ ๒ คือ วิญญานชั้นเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ

วิญญานชั้นหวมวละ ๓ คือ วิญญานชั้นเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็น
อพยากฤต

วิญญานชั้นหวมวละ ๔ คือ วิญญานชั้นเป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร
เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ

วิญญานชั้นหวมวละ ๕ คือ วิญญานชั้นเป็นสขินทริยสัมปยุต เป็น
ทุกขินทริยสัมปยุต เป็นโสมนัสสินทริยสัมปยุต เป็นโทมนัสสินทริยสัมปยุต
เป็นอเปกขินทริยสัมปยุต

วิญญานชั้นหวมวละ ๖ คือ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ขานวิญญาน
ชีวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน วิญญานชั้นหวมวละ ๖ ด้วย
ประการฉะนี้

วิญญานชั้นหวมวละ ๗ คือ จักขุวิญญาน ฯลฯ กายวิญญาน มโน-

* ธาตุ มโนวิญญานธาตุ วิญญานชั้นหวมวละ ๗ ด้วยประการฉะนี้

วิญญานชั้นหวมวละ ๘ คือ จักขุวิญญาน ฯลฯ สุขสหคตกายวิญญาน
ทุกขสหคตกายวิญญาน มโนธาตุ มโนวิญญานธาตุ วิญญานชั้นหวมวละ ๘
ด้วยประการฉะนี้

วิญญานชั้นหวมวละ ๙ คือ จักขุวิญญาน ฯลฯ กายวิญญาน มโนธาตุ
กุศลมโนวิญญานธาตุ อกุศลมโนวิญญานธาตุ อพยากตมโนวิญญานธาตุ
วิญญานชั้นหวมวละ ๙ ด้วยประการฉะนี้

วิญญานชั้นหวมวละ ๑๐ คือ จักขุวิญญาน ฯลฯ สุขสหคตกายวิญญาน
ทุกขสหคตกายวิญญาน มโนธาตุ กุศลมโนวิญญานธาตุ อกุศลมโนวิญญานธาตุ
อพยากตมโนวิญญานธาตุ วิญญานชั้นหวมวละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

[๓๕] วิญญานชั้นหวมวละ ๑ คือ วิญญานชั้นเป็นผัสสสัมปยุต

วิญญานชั้นหวมวละ ๒ คือ วิญญานชั้นเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . วิญญาน-

* ชั้นหวมวละ ๓ คือ วิญญานชั้นเป็นสุขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนา
สัมปยุต เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต วิญญานชั้นเป็นวิบาก เป็นวิปากธัมม-

* ธรรม เป็นเนววิปากนวิปากธัมมธรรม วิญญานชั้นเป็นอุปาทินนูปาทานียะ เป็น
อนุปาทินนูปาทานียะ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ วิญญานชั้นเป็นสังกิลิฐฐสัง-

* กิลิฐะ เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิฐะ เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิฐะ วิญญานชั้น

เป็นสวิตกกถวิจาระ เป็นอวิตกกถวิจาระมัตตะ เป็นอวิตกกถวิจาระ วิญญานชั้น

เป็นปีติสหคตะ เป็นสุขสหคตะ เป็นอเปกขาสหคตะ วิญญานชั้นเป็นทัสสน-

* ปาหัตพะพะ เป็นภาวนาปาหัตพะพะ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปาหัตพะพะ วิญญาน-

* ชั้นเป็นทัสสนนปาหัตพะพะเหตุกะ เป็นภาวนาปาหัตพะพะเหตุกะ เป็นเนวทัสสนน-

* ภาวนาปาหัตพะพะเหตุกะ วิญญานชั้นเป็นอายยคามิ เป็นอปปยคามิ เป็น

เนวอายยคามินาปปยคามิ วิญญานชั้นเป็นเสกขะ เป็นอเสกขะ เป็นเนวเสกข-

* นาเสกขะ วิญญานชั้นเป็นปริตตะ เป็นนมหัคคตะ เป็นอปปมัญญะ วิญญาน-

* ชั้นเป็นปริตตารัมมณะ เป็นนมหัคคตารัมมณะ เป็นอปปมัญญารัมมณะ วิญญาน-

* ชั้นเป็นทีนะ เป็นมัตถิมะ เป็นเปณิตะ วิญญานชั้นเป็นมัจฉัตตนิยตะ เป็น

สัมมัตตนิยตะ เป็นอนนิยตะ วิญญานชั้นเป็นมคคารัมมณะ เป็นมคคเหตุกะ

เป็นมคคาธิปติ วิญญานชั้นเป็นอุปปินนะ เป็นอนุปปินนะ เป็นอุปปาติ

วิญญานชั้นเป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบัน วิญญานชั้นเป็นอดีตารัมมณะ

เป็นอนาคตารัมมณะ เป็นปัจจุปปินนารัมมณะ วิญญานชั้นเป็นอัมมัตตะ เป็น

พหิตถา เป็นอัมมัตตพหิตถา วิญญานชั้นเป็นอัมมัตตารัมมณะ เป็นพหิตถา-

* รัมมณะ เป็นอัมมัตตพหิตถารัมมณะ ฯลฯ วิญญานชั้นหวมวละ ๑๐ ด้วย
ประการฉะนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

๑ คือ ญาณชั้นนี้เป็นผัสสสัมปยุต . ญาณชั้น
 * ๒ คือ ญาณชั้นนี้เป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . ญาณชั้น
 ๓ คือ ญาณชั้นนี้เป็นสุขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต
 เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ ญาณชั้นนี้เป็นอัชฉัตตารัมมณะ เป็น
 พหิทถารัมมณะ เป็นอัชฉัตตพหิทถารัมมณะ ฯลฯ ญาณชั้นนี้มี ๑๐
 ด้วยประการฉะนี้

วิญญาณชั้นรหวดละ ๑ คือ วิญญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . วิญญาณ-
* ชั้นรหวดละ ๒ คือ วิญญาณชั้นเป็นสระณะ เป็นอรณะ . วิญญาณชั้น
รหวดละ ๓ คือ วิญญาณชั้นเป็นสขเวทนาสัมปยุต เป็นทกขเวทนาสัมปยุต
เป็นอทกขมสขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ วิญญาณชั้นเป็นอัชฉัตตารัมมณะ เป็น
เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัชฉัตตพหิทธารัมมณะ ฯลฯ วิญญาณชั้นรหวดละ
๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ติคมลกวาร จบ

[เอกโตะวัฑฒกวาร]

[๓๙] ญาณฐานชั้นแรกมี ๑ คือ ญาณฐานชั้นแรกเป็นผัสสสัมมปยุต ญาณฐานชั้นแรกมี ๒ คือ ญาณฐานชั้นแรกเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . ญาณฐานชั้นแรกมี ๓ คือ ญาณฐานชั้นแรกเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต ฯลฯ ญาณฐานชั้นแรกมี ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

๑ คือ ญาณชั้นนี้เป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-
 *ชั้นนี้หมวดละ ๒ คือ ญาณชั้นนี้เป็นเหตุสัมปยุต เป็นเหตุวิปยุต . ญาณ-
 *ชั้นนี้หมวดละ ๓ คือ ญาณชั้นนี้เป็นสขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต
 เป็นอทุกขมสขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ ญาณชั้นนี้หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

วิญญาณชั้นรหวดล ๑ คือ วิญญาณชั้นนี้เป็นผัสสสัมปยุต . วิญญาณ-
*ชั้นรหวดล ๒ คือ วิญญาณชั้นนี้เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นนเหตุตเหตุกะ .
วิญญาณชั้นรหวดล ๓ คือ วิญญาณชั้นนี้เป็นวิบาก เป็นวิปากัมมมรรหม เป็น
เนาวิปากวิปากัมมมรรหม ฯลฯ วิญญาณชั้นรหวดล ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

๑ คือ วิญญาณชั้นนี้เป็นผัสสสัมปยุต. วิญญาณ-
 *ชั้นนี้หมวดละ ๒ คือ วิญญาณชั้นนี้เป็นโลภะ เป็นโลกตระ. วิญญาณชั้น
 หมวดละ ๓ คือ วิญญาณชั้นนี้เป็นอุปาทินนูปาทานียะ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ
 เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ ฯลฯ วิญญาณชั้นนี้หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

๑ คือ ญาณฐานเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-
 * ๒ คือ ญาณฐานเป็นกณจินวิญญะ เป็นกณจินวิญญะ .
 ๓ คือ ญาณฐานเป็นสังกิลิฐสังกิลิฐะ เป็น
 อสังกิลิฐสังกิลิฐะ เป็นอสังกิลิฐสังกิลิฐะ ฯลฯ ญาณฐาน
 ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

วิญญาณชั้นรหฆวตละ ๑ คือ วิญญาณชั้นรหฆเป็นผัสสสัมปยุต . วิญญาณ-
*ชั้นรหฆวตละ ๒ คือ วิญญาณชั้นรหฆเป็นสาสวะ เป็นอนาสวะ . วิญญาณชั้นรหฆ
วตละ ๓ คือ วิญญาณชั้นรหฆเป็นสวติดกสจิจาระ เป็นอวิตกกจิจารมตตะ เป็น
อวิตกกจิจาระ ฯลฯ วิญญาณชั้นรหฆวตละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

* ขันธ์ห้าหมวดละ ๒ คือ วิทยญาณขันธ์เป็นอาสวลัมปยุต เป็นอาสววิปยุต . วิทยญาณขันธ์หมวดละ ๓ คือ วิทยญาณขันธ์เป็นปิติสหคตะ เป็นสุขสหคตะ เป็นอเปกขาสหคตะ ฯลฯ วิทยญาณขันธ์หมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

วิทยญาณชั้นรหมาดละ ๑ คือ วิทยญาณชั้นรหมาเป็นผัสสสัมมปยุต. วิทยญาณ-
 *ชั้นรหมาดละ ๒ คือ วิทยญาณชั้นรหมาเป็นอสาวิปปยุตตาสาละ เป็นอสาวิปป-
 *ยุตตอนาสละ. วิทยญาณชั้นรหมาดละ ๓ คือ วิทยญาณชั้นรหมาเป็นผัสสนปหาดัพพะ
 เป็นภาวนาปหาดัพพะ เป็นเนหาตัสสนภาวนาปหาดัพพะ ฯลฯ วิทยญาณชั้น
 รหมาดละ ๑๐ ด้วยประการละนี้

วิญญาณชั้นรหวดลจะ ๑ คือ วิญญาณชั้นเป็นผัสสสัมเปต . วิญญาณ-
 *ชั้นรหวดลจะ ๒ คือ วิญญาณชั้นเป็นสัญญาโชนินะ เป็นอสัญญาโชนินะ .
 วิญญาณชั้นรหวดลจะ ๓ คือ วิญญาณชั้นเป็นผัสสเนปหาตัพพเหตุกะ เป็น
 ภูวนาปหาตัพพเหตุกะ เป็นเนวักสสนภูวนาปหาตัพพเหตุกะ ฯลฯ วิญญาณ-

* ขั้นห้าหมวดละ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

วิญญานขั้นห้าหมวดละ ๑ คือ วิญญานขั้นห้าเป็นผัสสสัมปยุต . วิญญาน-

* ขั้นห้าหมวดละ ๒ คือ วิญญานขั้นห้าเป็นสัญญาชนสัมปยุต เป็นสัญญาชนวิปยุต .

วิญญานขั้นห้าหมวดละ ๓ คือ วิญญานขั้นห้าเป็นอภยาจกามิ เป็นอภยาจกามิ เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

เนาวายคามีนาปยคามี ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นสัญญาชนวิปยุตตสัญญาชนียะ เป็นสัญญาชนวิปยุตตสัญญาชนียะ . ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นเสกขะ เป็นอเสกขะ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นคันถนิยะ เป็นอคันถนิยะ . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นปริตตะ เป็นมหัคคตะ เป็นอัปปมาณะ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นคันถสัมปยุต เป็นคันถวิปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นปริตตารัมมณะ เป็นมหัคคตารัมมณะ เป็นอัปปมาตารัมมณะ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นคันถวิปยุตตคันถนิยะ เป็นคันถวิป-

*ยุตตอคันถนิยะ . ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นหิณะ เป็นมัชฌิมะ เป็นปณัตตะ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นโชนนิยะ เป็นอโชนนิยะ . ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นมัจฉัตตนิยะ เป็นสัมมัตตนิยะ เป็นอนิยะ

ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นโชนสัมปยุต เป็นโชนวิปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นมคคารัมมณะ เป็นมคคเหตุกะ เป็นมคคารูปติ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นโชนวิปยุตตโชนนิยะ เป็นโชนวิปยุตต-

*อโชนนิยะ ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นอุปปันนะ เป็นอุปปันนะ เป็นอุปปาที ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นโยคนิยะ เป็นอโยคนิยะ . ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบัน ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นโยคสัมปยุต เป็นโยควิปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นอดีตารัมมณะ เป็นอนาคตารัมมณะ เป็นปัจจุปันนารัมมณะ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นโยควิปยุตตโยคนิยะ เป็นโยควิปยุตต-

*อโยคนิยะ . ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นอัชฉัตตะ เป็นพหิทธา เป็นอัชฉัตตพหิทธา ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๑ คือ ญาณชั้นเป็นผัสสสัมปยุต . ญาณ-

*ชั้นหัตถะ ๒ คือ ญาณชั้นเป็นนัรณิยะ เป็นอนัรณิยะ . ญาณชั้นหัตถะ ๓ คือ ญาณชั้นเป็นอัชฉัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัชฉัตตพหิทธารัมมณะ ฯลฯ ญาณชั้นหัตถะ ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

อุกโกตวิทกการ จบ

[พหุวิวาร]

[๘๐] ญาณชั้นหัตถะ ๗ คือ ญาณชั้นเป็นกุศล เป็นอกุศล

เป็นอัพยาทุกต เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาจร เป็นอปริยาปันนะ

ญาณชั้นหัตถะ ๗ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๗ อีกอย่างหนึ่ง คือ ญาณชั้นเป็นสุขเวทนา-

*สัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต เป็นอกุศลสุขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ เป็นอัชฉัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัชฉัตตพหิทธารัมมณะ เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาจร เป็นอปริยาปันนะ ญาณชั้นหัตถะ ๗ ด้วยประการฉะนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

[๘๑] ญาณชั้นหัตถะ ๒๔ คือ ญาณชั้นเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจจัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต ญาณชั้นเพราะโสต-

* สัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณ-

* ชั้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย
ฯลฯ ญาณชั้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต
จักขุญาณ ฯลฯ มโนญาณ ญาณชั้นหัตถะ ๒๔ ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะ ๒๔ อีกอย่างหนึ่ง คือ ญาณชั้นเพราะจักขุ-

* สัมผัสเป็นปัจจัย เป็นสุขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต เป็นอทุกขม-

* สุขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ เป็นอัชฌัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็น
อัชฌัตตพหิทธารัมมณะ ญาณชั้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณ-
* ชั้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย
ฯลฯ ญาณชั้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะมโนสัมผัส
เป็นปัจจัย เป็นอัชฌัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัชฌัตตพหิทธารัมมณะ
จักขุญาณ ฯลฯ มโนญาณ ญาณชั้นหัตถะ ๒๔ ด้วยประการฉะนี้

[๘๒] ญาณชั้นหัตถะ ๓๐ คือ ญาณชั้นเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจจัย เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ ญาณ-

* ชั้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย
ฯลฯ ญาณชั้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะกาย
สัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นกามาวจร
เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ จักขุญาณ ฯลฯ มโนญาณ
ญาณชั้นหัตถะ ๓๐ ด้วยประการฉะนี้

[๘๓] ญาณชั้นหัตถะมากอย่าง คือ ญาณชั้นเพราะจักขุ-

* สัมผัสเป็นปัจจัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต เป็นกามาวจร เป็น
รูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ ญาณชั้นเพราะโสตสัมผัสเป็น
ปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะ
ชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ
ญาณชั้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต
เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ จักขุญาณ ฯลฯ
มโนญาณ ญาณชั้นหัตถะมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้

ญาณชั้นหัตถะมากอย่างอีกอย่างหนึ่ง คือ ญาณชั้นเพราะ
จักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นสุขเวทนาสัมปยุต เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต เป็น
อทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ฯลฯ เป็นอัชฌัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็น
อัชฌัตตพหิทธารัมมณะ เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரிய-

* านะ ญาณชั้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะฆาน-

* สัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ
ญาณชั้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ ญาณชั้นเพราะมโนสัมผัสเป็น
ปัจจัย เป็นอัชฌัตตารัมมณะ เป็นพหิทธารัมมณะ เป็นอัชฌัตตพหิทธารัมมณะ
เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรุปาวจร เป็นอุปரியานะ จักขุญาณ
ฯลฯ มโนญาณ ญาณชั้นหัตถะมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ญาณชั้น

พหุวิธาว จบ

อภิธรรมภาณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๘๔] ชั้น ๔ คือ

๑. รูปชั้น
๒. เวทนาชั้น
๓. สัญญาชั้น
๔. สังขารชั้น
๕. ญาณชั้น

ติกมาติกาปัจจุ

บรรดาชั้น ๕ ชั้นไหนเป็นกุศล ชั้นไหนเป็นอกุศล ชั้นไหนเป็น
อพยากฤต ฯลฯ ชั้นไหนเป็นสละ ชั้นไหนเป็นอรณะ

ติกมาติกาวิชันนา

[๘๕] รูปชั้นเป็นอพยากฤต ชั้น ๔ (เบื้องปลาย) เป็นกุศลก็มี เป็น
อกุศลก็มี เป็นอพยากฤตก็มี ชั้น ๒ (เบื้องต้น) กล่าวไม่ได้ว่าแม้เป็นสุขเวทนา-

* สัมปยุต แม้เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ชั้น ๓

(เบื้องปลาย) เป็นสุขเวทนาสัมปยุตกัมมิ เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตกัมมิ เป็นอทุกขม-

* สุขเวทนาสัมปยุตกัมมิ รูปขันธ์เป็นเนววิปากกนิปากัธมมธรรม ขันธ์ ๔ เป็นวิปากกัมมิ เป็นวิปากัธมมธรรมกัมมิ เป็นเนววิปากกนิปากัธมมธรรมกัมมิ รูปขันธ์เป็นอุปาทินนูปาทานียะกัมมิ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะกัมมิ ขันธ์ ๔ เป็นอุปาทินนูปาทา-

* นิยะกัมมิ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะกัมมิ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะกัมมิ รูปขันธ์เป็นอสังกิลิฏฐสังกิลิสะกัมมิ ขันธ์ ๔ เป็นสังกิลิฏฐสังกิลิสะกัมมิ เป็นอสัง-

* กิลิฏฐสังกิลิสะกัมมิ รูปขันธ์เป็นอวิตกกาวิจาระ ขันธ์ ๓ เป็นสวิตกก-

* สวิจระกัมมิ เป็นอวิตกกาวิจารมัตตะกัมมิ เป็นอวิตกกาวิจาระกัมมิ สังขารขันธ์เป็นสวิตกกาวิจาระกัมมิ เป็นอวิตกกาวิจารมัตตะกัมมิ เป็นอวิตกกาวิจาระกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นสวิตกกาวิจาระ แม้เป็นอวิตกกาวิจารมัตตะ แม้เป็นอวิตกกาวิจาระกัมมิ รูปขันธ์ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นปีติสหคตะ แม้เป็นสุขสหคตะ แม้เป็นอุปেকขา-

* สหคตะ เวทนาขันธ์เป็นปีติสหคตะ เป็นนุสขสหคตะ เป็นนุอุปেকขาสหคตะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นปีติสหคตะกัมมิ ขันธ์ ๓ เป็นปีติสหคตะกัมมิ เป็นสุขสหคตะกัมมิ เป็นนุอุปেকขาสหคตะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นปีติสหคตะ แม้เป็นสุขสหคตะ แม้เป็นนุอุปেকขาสหคตะกัมมิ รูปขันธ์เป็นเนวทสสนนภาวนา-

* ปหาตัพพะ ขันธ์ ๔ เป็นทสสนนปหาตัพพะกัมมิ เป็นภาวนาปหาตัพพะกัมมิ เป็นเนวทสสนนภาวนาปหาตัพพะกัมมิ รูปขันธ์เป็นเนวทสสนนภาวนาปหาตัพพะเหตุกะขันธ์ ๔ เป็นทสสนนปหาตัพพะเหตุกะกัมมิ เป็นภาวนาปหาตัพพะเหตุกะกัมมิ เป็นเนวทสสนนภาวนาปหาตัพพะเหตุกะกัมมิ รูปขันธ์เป็นเนววจยคามินาปจยคามิขันธ์ ๔ เป็นอวจยคามิกัมมิ เป็นอปจยคามิกัมมิ เป็นเนววจยคามินาปจยคามิกัมมิ รูปขันธ์เป็นเนวเสกขนาเสกขะขันธ์ ๔ เป็นเสกขะกัมมิ เป็นอเสกขะกัมมิ เป็นเนวเสกขนาเสกขะกัมมิ รูปขันธ์เป็นปริตตะขันธ์ ๔ เป็นปริตตะกัมมิ เป็นนมหัคคตะกัมมิ เป็นอปปมาณะกัมมิ รูปขันธ์เป็นอนารัมมณะขันธ์ ๔ เป็นปริตตารัมมณะกัมมิ เป็นนมหัคคตารัมมณะกัมมิ เป็นอปปมาณารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นปริตตารัมมณะ แม้เป็นนมหัคคตารัมมณะ แม้เป็นอปปมาณา-

* รัมมณะกัมมิ รูปขันธ์เป็นมัชฌิมะขันธ์ ๔ เป็นหีนะกัมมิ เป็นมัชฌิมะกัมมิ เป็นปถิตะกัมมิ รูปขันธ์เป็นอนียะขันธ์ ๔ เป็นมิจฉัตตนิยตะกัมมิ เป็นสัมมัตตนิยตะกัมมิ เป็นอนียะกัมมิ รูปขันธ์เป็นอนารัมมณะขันธ์ ๔ เป็นมัคคารัมมณะกัมมิ เป็นมัคคเหตุกะกัมมิ เป็นมัคคาริปัตติกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นมัคคารัมมณะ แม้เป็นมัคคเหตุกะ แม้เป็นมัคคาริปัตติกัมมิ ขันธ์ ๕ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอนุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปาทีกัมมิ ขันธ์ ๕ เป็นอดิตกัมมิ เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ รูปขันธ์เป็นอนารัมมณะขันธ์ ๔ เป็นอดิตารัมมณะกัมมิ เป็นอนาคตารัมมณะกัมมิ เป็นปัจจุปปันนารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอดิตารัมมณะ แม้เป็นอนาคตารัมมณะ แม้เป็นปัจจุปปันนารัมมณะกัมมิ ขันธ์ ๕ เป็นอชฌัตตะกัมมิ เป็นพหิทถากัมมิ เป็นอชฌัตตพหิทถากัมมิ รูปขันธ์เป็นอนารัมมณะขันธ์ ๔ เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมมิ เป็นพหิทถารัมมณะกัมมิ เป็นอชฌัตตพหิทถารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอชฌัตตารัมมณะ แม้เป็นพหิทถารัมมณะ แม้เป็นอชฌัตตพหิทถารัมมณะกัมมิ ขันธ์ ๔ เป็นอนิทสสนนอปปฏิฐะ รูปขันธ์เป็นสน-

* ทสสนนอปปฏิฐะกัมมิ เป็นอนิทสสนนอปปฏิฐะกัมมิ เป็นอนิทสสนนอปปฏิฐะกัมมิ

ทุกมาติกาวิสัสนา

๑. เหตุโคจรกวิสัสนา

[๘๖] ขันธ์ ๔ เป็นเหตุ สังขารขันธ์เป็นเหตุกัมมิ เป็นนเหตุกัมมิ รูปขันธ์เป็นเหตุกะขันธ์ ๔ เป็นสเหตุกะกัมมิ เป็นอเหตุกะกัมมิ รูปขันธ์เป็นเหตุวิปยุต ขันธ์ ๔ เป็นเหตุสัมปยุตกัมมิ เป็นเหตุวิปยุตกัมมิ รูปขันธ์กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นเหตุสเหตุกะ แม้เป็นสเหตุกนเหตุ ขันธ์ ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ สังขารขันธ์เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นเหตุสเหตุกะ แม้เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ รูปขันธ์กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นเหตุ-

* เหตุสัมปยุต แม้เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุ ขันธ์ ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุ-

* เหตุสัมปยุต เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ สังขารขันธ์เป็นเหตุเหตุสัมปยุตกัมมิ เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นเหตุเหตุสัมปยุต แม้เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ รูปขันธ์เป็นนเหตุสเหตุกะขันธ์ ๓ เป็นนเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นนเหตุอเหตุกะกัมมิ สังขารขันธ์เป็นนเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นนเหตุอเหตุกะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นนเหตุสเหตุกะ แม้เป็นนเหตุอเหตุกะกัมมิ

๒. จุพัตตรกวิสัสนา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ไม่ได้ว่า แม่เป็นอุปาทานอุปาทานสัมปยุต แม่เป็นอุปาทานสัมปยุตตโนปาทานะ
ก็มี รูปชั้นร เป็นอุปาทานวิปยุตตอุปาทานะ ชั้นร ๔ เป็นอุปาทานวิปยุตต-
*อุปาทานะก็มี เป็นอุปาทานวิปยุตตอุปาทานะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น
อุปาทานวิปยุตตอุปาทานะ แม่เป็นอุปาทานวิปยุตตอุปาทานะก็มี

๑๒. กิเลสโคจรวิชันนา

[๙๔] ชั้นร ๔ เป็นโนกิเลสะ สังขารชั้นร เป็นกิเลสะก็มี เป็นโนกิเลสะ
ก็มี รูปชั้นร เป็นสังกิเลสะ ชั้นร ๔ เป็นสังกิเลสะก็มี เป็นอสังกิเลสะก็มี
รูปชั้นร เป็นอสังกิเลสะ ชั้นร ๔ เป็นอสังกิเลสะก็มี เป็นอสังกิเลสะก็มี รูปชั้นร
เป็นกิเลสวิปยุต ชั้นร ๔ เป็นกิเลสสัมปยุตก็มี เป็นกิเลสวิปยุตก็มี รูปชั้นร
กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสังกิเลสะ เป็นสังกิเลสโนกิเลสะ ชั้นร ๓ กล่าว
ไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสังกิเลสะ เป็นสังกิเลสโนกิเลสะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า เป็น
สังกิเลสโนกิเลสะก็มี สังขารชั้นร เป็นกิเลสสังกิเลสะก็มี เป็นสังกิเลสโน-
*กิเลสะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสังกิเลสะ แม่เป็นสังกิเลส-
*โนกิเลสะก็มี รูปชั้นร กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสังกิเลสะ แม่เป็นสังกิเลส-
*โนกิเลสะ ชั้นร ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสังกิเลสะ เป็นสังกิเลสโน-
*กิเลสะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสังกิเลสโนกิเลสะก็มี สังขารชั้นร เป็นกิเลสสัง-
*กิเลสะก็มี เป็นสังกิเลสโนกิเลสะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสังกิเลสะ
แม่เป็นสังกิเลสโนกิเลสะก็มี รูปชั้นร กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสัมปยุต
แม่เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสะ ชั้นร ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสัมปยุต
เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสะก็มี
สังขารชั้นร เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสะก็มี เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสะก็มี
กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสัมปยุต แม่เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสะก็มี รูปชั้นร
เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลสะ ชั้นร ๔ เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลสะก็มี เป็น
กิเลสวิปยุตตอสังกิเลสะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลสะ
แม่เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิเลสะก็มี

๑๓. ปฏฐิทกวิชันนา

[๙๖] รูปชั้นร เป็นนทสสนปหาดัพพะ ชั้นร ๔ เป็นทสสนปหาดัพพะ
ก็มี เป็นนทสสนปหาดัพพะก็มี รูปชั้นร เป็นนภวานาปหาดัพพะ ชั้นร ๔ เป็น
ภวานาปหาดัพพะก็มี เป็นนภวานาปหาดัพพะก็มี รูปชั้นร เป็นนทสสนปหาดัพพะ-
*เหตุกะ ชั้นร ๔ เป็นทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็นนทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี
รูปชั้นร เป็นภวานาปหาดัพพะเหตุกะ ชั้นร ๔ เป็นภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็น
ภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี รูปชั้นร เป็นอวิตกกะ ชั้นร ๔ เป็นสวิตกกะก็มี
เป็นอวิตกกะก็มี รูปชั้นรเป็นอวิจระ ชั้นร ๔ เป็นสวิจระก็มี เป็นอวิจระก็มี
รูปชั้นร เป็นอปปิตกะ ชั้นร ๔ เป็นสปปิตกะก็มี เป็นอปปิตกะก็มี รูปชั้นร เป็น
นปิตสหคตะ ชั้นร ๔ เป็นปิตสหคตะก็มี เป็นนปิตสหคตะก็มี ชั้นร ๒ เป็น
นสขสหคตะ ชั้นร ๓ เป็นสขสหคตะก็มี เป็นนสขสหคตะก็มี ชั้นร ๒ เป็น
นอุเปกขสหคตะ ชั้นร ๓ เป็นอุเปกขสหคตะก็มี เป็นนอุเปกขสหคตะก็มี
รูปชั้นร เป็นกามาวจร ชั้นร ๔ เป็นกามาวจรก็มี เป็นนกามาวจรก็มี รูปชั้นร เป็น
นรูปาวจร ชั้นร ๔ เป็นรูปาวจรก็มี เป็นนรูปาวจรก็มี รูปชั้นร เป็นนรูปาวจร
ชั้นร ๔ เป็นรูปาวจรก็มี เป็นนรูปาวจรก็มี รูปชั้นร เป็นปริยาปินนะ ชั้นร
๔ เป็นปริยาปินนะก็มี เป็นอปริยาปินนะก็มี รูปชั้นร เป็นอนิยานิกะ ชั้นร ๔
เป็นนิยานิกะก็มี เป็นอนิยานิกะก็มี รูปชั้นร เป็นอนิยะตะ ชั้นร ๔ เป็นนิยะตะ
ก็มี เป็นอนิยะตะก็มี รูปชั้นร เป็นสอตตะ ชั้นร ๔ เป็นสอตตะก็มี เป็น
อนุตตะระก็มี รูปชั้นร เป็นอณะ ชั้นร ๔ เป็นสณะก็มี เป็นอณะก็มี ฉะนั้นแล

ปัญหาปัจจนกะ จบ

ชั้นรวิภังค์ จบบริบูรณ์

๒. आयตनวิภังค์

สูตรัตถภาษณีย

[๙๗] आयตนะ ๑๒ คือ

๑. จักขายตนะ
๒. รูปายตนะ
๓. โสตายตนะ
๔. สัททายตนะ
๕. ฆานายตนะ
๖. คันธายตนะ
๗. ชิวหายตนะ

๘. รสายตนะ
๙. กายายตนะ
๑๐. โผฏฐัพพายตนะ
๑๑. มนายตนะ
๑๒. รัมมายตนะ

[๙๘] จักขุ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา รูป ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา โสตะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา สัททะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ฆานะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา คันธะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ชิวหา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา รส ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา กาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา โผฏฐัพพะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา มโน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ธรรม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา

สูตรต้นตภาขณีย จบ

อภิธรรมภาขณีย

[๙๙] อายตนะ ๑๒ คือ

๑. จักขายตนะ
๒. โสตายตนะ
๓. ฆานายตนะ
๔. ชิวหายตนะ
๕. กายายตนะ
๖. มนายตนะ
๗. รูปลายตนะ
๘. สัททายตนะ
๙. คันธายตนะ
๑๐. รสายตนะ
๑๑. โผฏฐัพพายตนะ
๑๒. รัมมายตนะ

[๑๐๐] ในอายตนะ ๑๒ นั้น จักขายตนะ เป็นไฉน

จักขุใด เป็นปสาทรูป อาคัสมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ ๑- นี้เรียกว่า บ้านว่าง
บ้าง นี้เรียกว่า จักขายตนะ

๑๑. ความที่ ฯลฯ พังดูในธรรมสังคณิประการ ข้อ (๕๑๖) เป็นลำดับไป
โสตายตนะ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ เป็นไฉน

กายใด เป็นปสาทรูป อาคัสมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า บ้านว่าง
บ้าง นี้เรียกว่า กายายตนะ

มนายตนะ เป็นไฉน

มนายตนะหมวดละ ๑ คือ มนายตนะเป็นผัสสสัมปยุต. มนายตนะหมวด
ละ ๒ คือ มนายตนะ เป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ. มนายตนะหมวดละ ๓ คือ
มนายตนะ เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยาภกุต ฯลฯ ๑- มนายตนะหมวดละ
มากอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า มนายตนะ

รูปลายตนะ เป็นไฉน

รูปใด เป็นสี อาคัสมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ ๒- นี้เรียกว่า รูปธาตุบ้าง
นี้เรียกว่า รูปลายตนะ

สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ เป็นไฉน

ปฐวีธาตุ ฯลฯ นี้เรียกว่าโผฏฐัพพธาตุบ้าง นี้เรียกว่า โผฏฐัพพายตนะ

รัมมายตนะ เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ รูปที่เห็นไม่ได้กระทบไม่ได้ นับ
เนื่องในรัมมายตนะ และอสังขตธาตุ

ในรัมมายตนะนั้น เวทนาขันธเป็นไฉน

เวทนาขันธหมวดละ ๑ คือ เวทนาขันธเป็นผัสสสัมปยุต ฯลฯ เวทนา-

*ขันธหมวดละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่าเวทนาขันธ

สัญญาขันธ เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สัญญาชั้นหยาบคือ สัญญาชั้นเป็นผัสสสัมปยุต ฯลฯ สัญญา-

*ชั้นหยาบหลายอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า สัญญาชั้น

๑๑. ความที่ ฯลฯ พังคฺในชั้นวิภังค์ ข้อ (๓๔) เป็นลำดับไป

๑๒. ความที่ ฯลฯ พังคฺในธรรมสังคณีปกรณ์ ข้อ (๕๒๑)

สังขารชั้น เป็นโณ

สังขารชั้นหยาบคือ สังขารชั้นเป็นจิตตสัมปยุต ฯลฯ สังขาร-

*ชั้นหยาบหลายอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า สังขารชั้น

รูปที่เห็นไม่ได้กระทบไม่ได้ นับเนื่องในธัมมายตนะ เป็นโณ

อิตถินทรีย์ ฯลฯ กพพิงการารหาร นี้เรียกว่า รูปที่เห็นไม่ได้กระทบ

ไม่ได้ นับเนื่องในธัมมายตนะ

อสังขตธาตุ เป็นโณ

ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่า อสังขตธาตุ

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ธัมมายตนะ

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๑๐๑] อายุตนะ ๑๒ คือ

๑. จักขายตนะ

๒. รূปายตนะ ฯลฯ

๑๑. มนายตนะ

๑๒. ธัมมายตนะ

ติกมาติกาปัจจุฯ ทุกมาติกาปัจจุฯ

บรรดาอายุตนะ ๑๒ อายุตนะไหนเป็นกุศล อายุตนะไหนเป็นอกุศล

อายุตนะไหนเป็นอภัยกถุต ฯลฯ อายุตนะไหนเป็นสละ อายุตนะไหนเป็น

อระ

ติกมาติกาวิธาน

[๑๐๒] อายุตนะ ๑๐ (คือโอฬาริกายตนะ ๑๐) เป็นอภัยกถุต อายุตนะ ๒

(คือ มนายตนะ ธัมมายตนะ) เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นอภัยกถุตก็มี

อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม่เป็นทุกขเวทนา-

*สัมปยุต แม่เป็นอกุทขมสุขเวทนาสัมปยุต มนายตนะ เป็นสุขเวทนาสัมปยุต

ก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอกุทขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี ธัมมายตนะ

เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอกุทขมสุขเวทนา-

*สัมปยุตก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม่เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต

แม่เป็นอกุทขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี อายุตนะ ๑๐ เป็นเนวรีปากนรีปากธัมมธรรม

อายุตนะ ๒ เป็นรีปากก็มี เป็นรีปากธัมมธรรมก็มี เป็นเนวรีปากนรีปากธัมมธรรม

ก็มี อายุตนะ ๕ เป็นอุปาทินนูปาทานีเย สัททายตนะ เป็นอนุปาทินนูปาทานีเย

อายุตนะ ๔ เป็นอุปาทินนูปาทานีเยก็มี เป็นอนุปาทินนูปาทานีเยก็มี เป็นอน-

*ปาตินนูปาทานีเยก็มี อายุตนะ ๒ เป็นอุปาทินนูปาทานีเยก็มี เป็นอนุปา-

*ตินนูปาทานีเยก็มี เป็นอนุปาทินนูปาทานีเยก็มี อายุตนะ ๑๐ เป็นอสังกิ-

*ลิจฐสังกิเลสกะ อายุตนะ ๒ เป็นสังกิลิจฐสังกิเลสกะก็มี เป็นอสังกิลิจฐ-

*สังกิเลสกะก็มี เป็นอสังกิลิจฐสังกิเลสกะก็มี อายุตนะ ๑๐ เป็นอวิตกกถิจาร

มนายตนะ เป็นสวิตกกถิจารก็มี เป็นอวิตกกถิจารมัตตะก็มี เป็นอวิตกกถิจาร

ก็มี ธัมมายตนะ เป็นสวิตกกถิจารก็มี เป็นอวิตกกถิจารมัตตะก็มี เป็น

อวิตกกถิจารก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นสวิตกกถิจาร แม่เป็นอวิตกกถิจาร-

*มัตตะ แม่เป็นอวิตกกถิจารก็มี อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปีติสหคตะ

แม่เป็นสุขสหคตะ แม่เป็นอุpekขาสหคตะ อายุตนะ ๒ เป็นปีติสหคตะก็มี

เป็นสุขสหคตะก็มี เป็นอุpekขาสหคตะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปีติสหคตะ

แม่เป็นสุขสหคตะ แม่เป็นอุpekขาสหคตะก็มี อายุตนะ ๑๐ เป็นเนวทสสน-

*นภานาปหาดัพพะ อายุตนะ ๒ เป็นทสสนปหาดัพพะก็มี เป็นภวานาปหาดัพพะ

ก็มี เป็นเนวทสสนภวานาปหาดัพพะก็มี อายุตนะ ๑๐ เป็นเนวทสสน-

*นภานาปหาดัพพะเหตุกะ อายุตนะ ๒ เป็นทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็น

ภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็นเนวทสสนภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี อายุตนะ ๑๐

เป็นเนววจคามินาปจยคามิ อายุตนะ ๒ เป็นอวจคามิก็มี เป็นอปจยคามิก็มี

เป็นเนววจคามินาปจยคามิก็มี อายุตนะ ๑๐ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ อายุตนะ ๒

เป็นเสกขะก็มี เป็นอเสกขะก็มี เป็นเนวเสกขนาเสกขะก็มี อายุตนะ ๑๐

เป็นปริตตะ อายุตนะ ๒ เป็นปริตตะก็มี เป็นมัทคคตะก็มี เป็นอปปมาณะก็มี

อายุตนะ ๑๐ เป็นอนารัมมณะ อายุตนะ ๒ เป็นปริตตารัมมณะก็มี เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

มหัคคตารัมมณะกัมมิ เป็นอปปมภาณารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปริตตา-

* รัมมณะ แม่เป็นมหัคคตารัมมณะ แม่เป็นอปปมภาณารัมมณะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นมัชฌิมะ อายุตนะ ๒ เป็นหิณะกัมมิ เป็นมัชฌิมะกัมมิ เป็นปณิตะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นอนียตะ อายุตนะ ๒ เป็นมิจฉัตตนิยตะกัมมิ เป็นสัมมัตต-

* นิยตะกัมมิ เป็นอนียตะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นอนารัมมณะ อายุตนะ ๒ เป็นมัคคารัมมณะกัมมิ เป็นมัคคเหตุกะกัมมิ เป็นมัคคาธิปัตติกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคารัมมณะ แม่เป็นมัคคเหตุกะ แม่เป็นมัคคาธิปัตติกัมมิ อายุตนะ ๕ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปาทีกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปปีนนะ สัททหายตนะ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปีนนะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปปาที อายุตนะ ๕ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปาทีกัมมิ ฐัมมายตนะ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปาทีกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอุปปีนนะ แม่เป็นอุปปีนนะ แม่เป็นอุปปาทีกัมมิ อายุตนะ ๑๑ เป็นอดีตกัมมิ เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ ฐัมมายตนะ เป็นอดีตกัมมิ เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีต แม่เป็นอนาคต แม่เป็นปัจจุบันกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นอนารัมมณะ อายุตนะ ๒ เป็นอดีตารัมมณะกัมมิ เป็นอนาคตารัมมณะกัมมิ เป็นปัจจุบันนารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีตารัมมณะ แม่เป็นอนาคตา-

* รัมมณะ แม่เป็นปัจจุบันนารัมมณะกัมมิ อายุตนะ ๑๒ เป็นอัมมัตตะกัมมิ เป็นพหิทธาภิระกัมมิ เป็นอัมมัตตพหิทธาภิระกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นอนารัมมณะ อายุตนะ ๒ เป็นอัมมัตตารัมมณะกัมมิ เป็นพหิทธารัมมณะกัมมิ เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอัมมัตตารัมมณะ แม่เป็นพหิทธารัมมณะ แม่เป็นอัมมัตต-

* พหิทธารัมมณะกัมมิ รูปายตนะ เป็นสนิทัสสนสัปปิกัมมิ อายุตนะ ๙ เป็นอนิทัสสนสัปปิกัมมิ อายุตนะ ๒ เป็นอนิทัสสนอปปิกัมมิ

ทุกมัตติการวิสัชนา

๑. เหตุโคจรวิสัชนา

[๑๐๓] อายุตนะ ๑๑ เป็นเหตุ ฐัมมายตนะ เป็นเหตุกัมมิ เป็นเหตุกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นเหตุกะ อายุตนะ ๒ เป็นสเหตุกะกัมมิ เป็นเหตุกะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นเหตุวิปยุต อายุตนะ ๒ เป็นเหตุสัมปยุตกัมมิ เป็นเหตุวิปยุตกัมมิ อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นสเหตุกนเหตุ มนายตนะ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ ฐัมมายตนะ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นสเหตุกนเหตุกัมมิ อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต แม่เป็นเหตุสัมป-

* ยุตตเหตุ มนายตนะ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต เป็นเหตุสัมปยุตต-

* เหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสัมปยุตตเหตุกัมมิ ฐัมมายตนะ เป็นเหตุส-

* สัมปยุตกัมมิ เป็นเหตุสัมปยุตตเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต

แม่เป็นเหตุสัมปยุตตเหตุกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นเหตุสเหตุกะ มนายตนะ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ ฐัมมายตนะ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นเหตุ-

* สเหตุกะกัมมิ

๒. จุพัตตรวิสัชนา

[๑๐๔] อายุตนะ ๑๑ เป็นสัปปิจยะ ฐัมมายตนะ เป็นสัปปิจยะกัมมิ เป็นอปปิจยะกัมมิ อายุตนะ ๑๑ เป็นสังขตะ ฐัมมายตนะ เป็นสังขตะกัมมิ เป็นอสังขตะกัมมิ อายุตนะ ๑๑ เป็นอนิทัสสนะ รูปายตนะ เป็นสนิทัสสนะ อายุตนะ ๑๐ เป็นสัปปิกัมมิ อายุตนะ ๒ เป็นอปปิกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นรูป มนายตนะ เป็นอรูป ฐัมมายตนะ เป็นรูปกัมมิ เป็นอรูปกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นโลกิยะ อายุตนะ ๒ เป็นโลกิยะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ อายุตนะ ๑๒ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจิวิญญูญะ

๓. อาสวโคจรวิสัชนา

[๑๐๕] อายุตนะ ๑๑ เป็นโนอาสวะ ฐัมมายตนะ เป็นอาสวะกัมมิ เป็นโนอาสวะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นอาสวะ อายุตนะ ๒ เป็นสาสวะกัมมิ เป็นอนาสวะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ เป็นอาสววิปยุต อายุตนะ ๒ เป็นอาสว-

* สัมปยุตกัมมิ เป็นอาสววิปยุตกัมมิ อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวาสวะ เป็นสาสวโนอาสวะ มนายตนะ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวาสวะ เป็นสาสว-

* โโนอาสวะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสาสวโนอาสวะกัมมิ ฐัมมายตนะ เป็นอาสว-

* สาสวะกัมมิ เป็นสาสวโนอาสวะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวะ แม่เป็นสาสวโนอาสวะกัมมิ อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวะแม่

๑๒. กิเลสโคจรกวีชันนา

[๑๑๒] อายุตนะ ๑๑ เป็นโนกิเลสะ ฐัมมายตนะ เป็นกิเลสะกัมมี
เป็นโนกิเลสะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นสังกิเลสกะ อายุตนะ ๒ เป็นสัง-

* กิเลสกะกัมมี เป็นอสังกิเลสกะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นอสังกิเลสกะ อายุตนะ ๒
เป็นสังกิเลสกะกัมมี เป็นอสังกิเลสกะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นกิเลสวิปปยุต
อายุตนะ ๒ เป็นกิเลสสัมปยุตกัมมี เป็นกิเลสวิปปยุตกัมมี อายุตนะ ๑๐ กล่าว
ไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสังกิเลสกะ เป็นสังกิเลสโนกิเลสะ มนายตนะ กล่าว
ไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสังกิเลสกะ เป็นสังกิเลสโนกิเลสะกัมมี กล่าวไม่ได้ว่า
เป็นสังกิเลสโนกิเลสะกัมมี ฐัมมายตนะ เป็นกิเลสสังกิเลสกะกัมมี เป็นสัง-

* กิเลสโนกิเลสะกัมมี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสังกิเลสกะ แม่เป็นสังกิเลส-

* โนกิเลสะกัมมี อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสังกิเลสกะ แม่เป็น
สังกิเลสโนกิเลสะ มนายตนะ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสังกิเลสกะ เป็น
สังกิเลสโนกิเลสะกัมมี กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสังกิเลสโนกิเลสะกัมมี ฐัมมายตนะ
เป็นกิเลสสังกิเลสกะกัมมี เป็นสังกิเลสโนกิเลสะกัมมี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น
กิเลสสังกิเลสกะ แม่เป็นสังกิเลสโนกิเลสะกัมมี อายุตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า
แม่เป็นกิเลสสัมปยุต แม่เป็นกิเลสสัมปยุตโนกิเลสะ มนายตนะ กล่าว
ไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสัมปยุต เป็นกิเลสสัมปยุตโนกิเลสะกัมมี กล่าวไม่ได้
ว่า เป็นกิเลสสัมปยุตโนกิเลสะกัมมี ฐัมมายตนะ เป็นกิเลสสัมปยุตกัมมี
เป็นกิเลสสัมปยุตโนกิเลสะกัมมี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสสัมปยุต
แม่เป็นกิเลสสัมปยุตโนกิเลสะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นกิเลสวิปปยุตสังกิเลสกะ
อายุตนะ ๒ เป็นกิเลสวิปปยุตสังกิเลสกะกัมมี เป็นกิเลสวิปปยุตอสังกิเลสกะ
กัมมี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นกิเลสวิปปยุตสังกิเลสกะ แม่เป็นกิเลสวิปปยุต-

* อสังกิเลสกะกัมมี

๑๓. ปิฎฐิทกวีชันนา

[๑๑๓] อายุตนะ ๑๐ เป็นนทสสนปหาดัพพะ อายุตนะ ๒ เป็น
ทสสนปหาดัพพะกัมมี เป็นนทสสนปหาดัพพะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นนภานา-

* ปหาดัพพะ อายุตนะ ๒ เป็นภานาปหาดัพพะกัมมี เป็นนภานาปหาดัพพะกัมมี
อายุตนะ ๑๐ เป็นนทสสนปหาดัพพะเหตุกะ อายุตนะ ๒ เป็นทสสนปหาดัพพะ-

* เหตุกะกัมมี เป็นนทสสนปหาดัพพะเหตุกะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นนภานา-

* ปหาดัพพะเหตุกะ อายุตนะ ๒ เป็นภานาปหาดัพพะเหตุกะกัมมี เป็นนภานา-

* ปหาดัพพะเหตุกะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นอวิตถกะ อายุตนะ ๒ เป็นสวิตถกะกัมมี

เป็นอวิตถกะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นอวิจาระ อายุตนะ ๒ เป็นสวิจาระกัมมี

เป็นอวิจาระกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นอัปปิตกะ อายุตนะ ๒ เป็นสัปปิตกะกัมมี

เป็นอัปปิตกะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นนปิตสหคตะ อายุตนะ ๒ เป็นปิต-

* สหคตะกัมมี เป็นนปิตสหคตะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นนสขสหคตะ อายุตนะ ๒

เป็นสขสหคตะกัมมี เป็นนสขสหคตะกัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นนอเปกขาสหคตะ

อายุตนะ ๒ เป็นอเปกขาสหคตะกัมมี เป็นนอเปกขาสหคตะกัมมี อายุตนะ ๑๐

เป็นกามาวจระ อายุตนะ ๒ เป็นกามาวจระกัมมี เป็นนกามาวจระกัมมี อายุตนะ ๑๐

เป็นนรูปาวจระ อายุตนะ ๒ เป็นรูปาวจระกัมมี เป็นนรูปาวจระกัมมี อายุตนะ ๑๐

เป็นนอรูปาวจระ อายุตนะ ๒ เป็นอรูปาวจระกัมมี เป็นนอรูปาวจระกัมมี อายุตนะ ๑๐

เป็นปริยาปันนะ อายุตนะ ๒ เป็นปริยาปันนะกัมมี เป็นอปริยาปันนะกัมมี

อายุตนะ ๑๐ เป็นอนิยานิกะ อายุตนะ ๒ เป็นนิยานิกะกัมมี เป็นอนิยานิกะ

กัมมี อายุตนะ ๑๐ เป็นอนิยตะ อายุตนะ ๒ เป็นนิยตะกัมมี เป็นอนิยตะกัมมี

อายุตนะ ๑๐ เป็นสอตุตตะ อายุตนะ ๒ เป็นสอตุตตะกัมมี เป็นอนตุตตะกัมมี

อายุตนะ ๑๐ เป็นอรณะ อายุตนะ ๒ เป็นสรณะกัมมี เป็นอรณะกัมมี ฉะนีแล

ปัญหาปจณกะ จบ

อายตนวิภังค์ จบบริบูรณ์

๓. ธาตุวิภังค์

สุดตันตภาษณีย์

ธาตุ ๖ นัยที่ ๑

[๑๑๔] ธาตุ ๖ คือ

๑. ปฐวีธาตุ
๒. อาโปธาตุ
๓. เตโชธาตุ
๔. วาโยธาตุ
๕. อากาสธาตุ

๖. วิญญานธาตุ

[๑๑๕] ในธาตุ ๖ นั้น ปฐวีธาตุ เป็นไฉน

ปฐวีธาตุมี ๒ อย่างคือ ปฐวีธาตุภายใน ปฐวีธาตุภายนอก

ในปฐวีธาตุ ๒ อย่างนั้น ปฐวีธาตุภายใน เป็นไฉน

ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่-

*ใหญ่ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือ ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า ปฐวีธาตุภายใน

ปฐวีธาตุภายนอก เป็นไฉน

ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก ได้แก่ เหล็ก โลหะ ดิบกขาว ดิบกดำ เงิน แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงินตรา ทอง แก้วมณีแดง แก้วมณีลาย หย้า ท่อนไม้ กรวด กระเบื้อง แผ่นดิน แผ่นหิน ภูเขา หรือ ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า ปฐวีธาตุภายนอก

ปฐวีธาตุภายใน ปฐวีธาตุภายนอก ประมวลทั้ง ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นหมวดเดียวกัน นี้เรียกว่า ปฐวีธาตุ

[๑๑๖] อาโปธาตุ เป็นไฉน

อาโปธาตุมี ๒ อย่าง คือ อาโปธาตุภายใน อาโปธาตุภายนอก

ในอาโปธาตุ ๒ อย่างนั้น อาโปธาตุภายใน เป็นไฉน

ความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติที่เกาะกัมรูป เป็นภายใน เฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือ ความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติที่เกาะกัมรูป เป็นภายใน เฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า อาโปธาตุภายใน

อาโปธาตุภายนอก เป็นไฉน

ความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติที่เกาะกัมรูป เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก ได้แก่ รสรากไม้ รสลำต้น รสเปลือกไม้ รสใบไม้ รสดอกไม้ รสผลไม้ นมสด นมส้ม เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำที่อยู่ในพื้นดิน หรือน้ำที่อยู่ในอากาศ หรือ ความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติที่เกาะกัมรูป เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า อาโปธาตุภายนอก

อาโปธาตุภายใน อาโปธาตุภายนอก ประมวลทั้ง ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นหมวดเดียวกัน นี้เรียกว่า อาโปธาตุ

[๑๑๗] เตโชธาตุ เป็นไฉน

เตโชธาตุ มี ๒ อย่าง คือ เตโชธาตุภายใน เตโชธาตุภายนอก

ในเตโชธาตุ ๒ อย่างนั้น เตโชธาตุภายใน เป็นไฉน

ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน ได้แก่ เตโช-

*ธาตุที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายร่าร้อน เตโชธาตุที่ทำให้ของกินของดื่มของเคี้ยวของลิ้มถึงความย่อยไปด้วยดี หรือ ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายใน เฉพาะตน เป็นอุปาทินนรูปข้างใน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า เตโชธาตุภายใน

เตโชธาตุภายนอก เป็นไฉน

ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก ได้แก่ ไฟพื้น ไฟสะเก็ดไม้ ไฟหญ้า ไฟมูลโค ไฟกลบ ไฟหยากเยื่อ ไฟอสเนียด ความร้อนแห่งไฟ ความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ความร้อนแห่งกองฟืน ความร้อนแห่งกองหญ้า ความร้อนแห่งกองข้าวเปลือก ความร้อนแห่งกองขี้เถ้า หรือ ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายนอก เป็นอุปาทินนรูปข้างนอก แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า เตโชธาตุ

ภายนอก

เตโชธาตุภายใน เตโชธาตุภายนอก ประมวลทั้ง ๒ อย่างนั้น เข้าเป็น
หมวดเดียวกัน นี้เรียกว่า เตโชธาตุ

[๑๑๘] วาโยธาตุ เป็นไฉน

วาโยธาตุมี ๒ อย่างคือ วาโยธาตุภายใน วาโยธาตุภายนอก

ในวาโยธาตุ ๒ อย่างนั้น วาโยธาตุภายใน เป็นไฉน

ความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ความแรงตั้งแห่งรูป เป็นภายใน
เฉพาะตน เป็นอุปาตินนรูปข้างใน ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ
ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมคัสตรา ลมมิตโกน ลมเพิกหัวใจ
ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือ ความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ความ
แรงตั้งแห่งรูป เป็นภายใน เฉพาะตน เป็นอุปาตินนรูปข้างใน แม้อันใดมีอยู่
นี้เรียกว่า วาโยธาตุภายใน

วาโยธาตุภายนอก เป็นไฉน

ความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ความแรงตั้งแห่งรูปเป็นภายนอก
เป็นอุปาตินนรูปข้างนอก ได้แก่ ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้
ลมมีฝนละออง ลมไม่มีฝนละออง ลมหนาว ลมร้อน ลมอ่อน ลมแรง ลมดำ
ลมบน ลมกระพือปีก ลมครุฑ ลมใบตาล ลมเป่าปาก หรือ ความพัดไปมา
ธรรมชาติที่พัดไปมา ความแรงตั้งแห่งรูป เป็นภายนอก เป็นอุปาตินนรูปข้าง
นอก แม้อันใดมีอยู่ นี้เรียกว่า วาโยธาตุภายนอก

วาโยธาตุภายใน วาโยธาตุภายนอก ประมวลทั้ง ๒ อย่างนั้น เข้าเป็น
หมวดเดียวกัน นี้เรียกว่า วาโยธาตุ

[๑๑๙] อากาสธาตุ เป็นไฉน

อากาสธาตุมี ๒ อย่าง คือ อากาสธาตุภายใน อากาสธาตุภายนอก

ในอากาสธาตุ ๒ อย่างนั้น อากาสธาตุภายใน เป็นไฉน

อากาส ธรรมชาติอันนับว่าอากาส ความว่างเปล่า ธรรมชาติอันนับว่า
ความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติอันนับว่าช่องว่าง ที่อันเนื้อและเลือดไม่ถูกต้อง
เป็นภายใน เฉพาะตน เป็นอุปาตินนรูปข้างใน ได้แก่ ช่องหู ช่องจมูก ช่อง
ปาก ช่องสำหรับรับกลิ่นของกินของดื่มของเคี้ยวของลิ้ม ช่องที่พักอยู่แห่งของกิน
ของดื่มของเคี้ยวของลิ้ม และช่องสำหรับของกินของดื่มของเคี้ยวของลิ้ม ไหลออก
เบื้องต่ำ หรือ อากาส ธรรมชาติอันนับว่าอากาส ความว่างเปล่า ธรรมชาติ
อันนับว่าความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติอันนับว่าช่องว่าง ที่อันเนื้อและเลือดไม่
ถูกต้อง เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาตินนรูปข้างใน แม้อันใดมีอยู่ นี้เรียกว่า
อากาสธาตุภายใน

อากาสธาตุภายนอก เป็นไฉน

อากาส ธรรมชาติอันนับว่าอากาส ความว่างเปล่า ธรรมชาติอันนับว่า
ความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติอันนับว่าช่องว่าง ที่อันมหากุตรูป ๔ ไม่ถูก
ต้อง เป็นภายนอก เป็นอุปาตินนรูปข้างนอก นี้เรียกว่า อากาสธาตุภายนอก

อากาสธาตุภายใน อากาสธาตุภายนอก ประมวลทั้ง ๒ อย่างนั้น เข้า
เป็นหมวดเดียวกัน นี้เรียกว่า อากาสธาตุ

[๑๒๐] วิญญาณธาตุ เป็นไฉน

จักขุวิญญาณธาตุ โสตรียุณญาณธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณธาตุ มโนวิญญาณธาตุ นี้เรียกว่าวิญญาณธาตุ

สภาวะธรรมเหล่านี้เรียกว่า ธาตุ ๖

ธาตุ ๖ นั้นที่ ๒

[๑๒๑] ธาตุ ๖ อีกนัยหนึ่ง คือ

๑. สุขธาตุ
๒. ทุกขธาตุ
๓. โสมนัสสธาตุ
๔. โทมนัสสธาตุ
๕. อุปเพกขาธาตุ
๖. อวิชชาธาตุ

ในธาตุ ๖ นั้น สุขธาตุ เป็นไฉน

ความสบายกาย ความสุขกาย ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข เกิด
แต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขเกิดแต่กายสัมผัส นี้เรียกว่า
สุขธาตุ

ทุกขธาตุ เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ความไม่สบายกาย ความทุกข์กาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์
เกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์เกิดแต่กายสัมผัส นี้
เรียกว่า ทุกขธาตุ

โสมนัสสธาตุ เป็นไฉน

ความสบายใจ ความสุขใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่
เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขเกิดแต่เจโตสัมผัส นี้เรียกว่า
โสมนัสสธาตุ

โทมนัสสธาตุ เป็นไฉน

ความไม่สบายใจ ความทุกข์ใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์เกิดแต่เจโตสัมผัส
นี้เรียกว่า โทมนัสสธาตุ

อุpekขาธาตุ เป็นไฉน

ความสบายใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ไม่ทุกข์
ไม่สุขเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ไม่ทุกข์ไม่สุขเกิดแต่เจโตสัมผัส
นี้เรียกว่า อุpekขาธาตุ

อวิชชาธาตุ เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ๑- ลืมคืออวิชชา อุกุศลมูล คือโมหะ
นี้เรียกว่า อวิชชาธาตุ

สภาวะธรรมเหล่านี้เรียกว่า ธาตุ ๖

ธาตุ ๖ นัยที่ ๓

[๑๒๒] ธาตุ ๖ อีกนัยหนึ่ง คือ

๑. กามธาตุ

๒. พยาบาทธาตุ

๓. ความที่ ฯลฯ พังคฺในธรรมสังคณิประการ ข้อ (๓๐๐)

๓. วิหิงสาธาตุ

๔. เนกขัมมธาตุ

๕. อัปปยาบาทธาตุ

๖. อวิหิงสาธาตุ

ในธาตุ ๖ นั้น กามธาตุ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ความดำริ อันประกอบด้วยกาม ความ
ที่จิตแนบอยู่ในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิหอยอยู่ในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์
มีจลาสังกัปปะ นี้เรียกว่า กามธาตุ ขึ้นตำมือวิจิตรกเป็นที่สุด ขึ้นสูงมีเทพชั้น
ปรนิมมิตตวสวัตติเป็นที่สุด ชั้นธ ธาตุ อายตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ ที่ท่องเที่ยวอยู่ในระหว่างนี้ นับเนื่องอยู่ในระหว่างนี้ นี้เรียกว่า กามธาตุ
พยาบาทธาตุ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง อันประกอบด้วยพยาบาท ฯลฯ มีจลา-

*สังกัปปะ นี้เรียกว่า พยาบาทธาตุ อีกนัยหนึ่ง ความที่จิตอาฆาต ในอาฆาฏ-

*วัตถุ ๑๐ ความอาฆาตมีกำลัง ความกระทบ ความแค้น ความโกรธ ความกำเริบ
ความกำเริบหนัก ความคิดประทุษร้าย ความคิดประทุษร้ายยิ่ง ความคิดประทุษ-

*ร้ายหนัก ความที่จิตพยาบาท ความมีใจประทุษร้ายยิ่ง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ
สภาพที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย สภาพที่คิดประทุษร้าย
ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท สภาพที่พยาบาท ความพิโรธ ความแค้น ความ
ดร้าย อาการที่พูดไม่ยั้ง ความที่จิตไม่แช่มชื่น นี้เรียกว่า พยาบาทธาตุ

วิหิงสาธาตุ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง อันประกอบด้วยวิหิงสา ฯลฯ มีจลา-

*สังกัปปะ นี้เรียกว่า วิหิงสาธาตุ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเบียดเบียนสัตว์
ทั้งหลายด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศัสตรา
หรือเชือก ความข่มเหง กิริยาที่ข่มเหง ความเบียดเบียน กิริยาที่เบียดเบียน
ความซึ่งเคียด ความเคียดแค้น ความเข้าไปเบียดเบียนผู้อื่น เห็นปานนี้ นี้เรียกว่า
วิหิงสาธาตุ

เนกขัมมธาตุ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง อันประกอบด้วยเนกขัมมะ ฯลฯ
สัมมาสังกัปปะ นี้เรียกว่า เนกขัมมธาตุ กุศลธรรมแม้ทั้งหมด ก็เรียกว่า
เนกขัมมธาตุ

อัปปยาบาทธาตุ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง อันประกอบด้วยความไม่พยาบาท ฯลฯ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
สัมมาสังกัปปะ นี้เรียกว่า อภัยปาหธาตุ ความมีไมตรี กิริยาที่มีไมตรี สภาพ
ที่มีไมตรี ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า อภัยปาหธาตุ
อวิหิงสาธาตุ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง อันประกอบด้วยอวิหิงสา ความดำริ
ความที่จิตแนบอยู่ในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิหอยอยู่ในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์
สัมมาสังกัปปะ นี้เรียกว่า อวิหิงสาธาตุ ความกรุณา กิริยาที่กรุณา
สภาพที่กรุณา ในสัตว์ทั้งหลาย กรุณาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า อวิหิงสาธาตุ
สภาวะธรรมเหล่านี้ ก็เรียกว่า ธาตุ ๖

[๑๒๓] จักกะ หมวดแห่งธาตุ ๖ ทั้ง ๓ นัยนี้ ประมวลเข้าเป็นหมวด
เดียวกัน เป็นธาตุ ๑๘ ด้วยประการฉะนี้

สูตรต้นตภาขณีย์ จบ

อภิธรรมภาขณีย์

[๑๒๔] ธาตุ ๑๘ คือ

๑. จักขุธาตุ
๒. รูปธาตุ
๓. จักขุวิญญาณธาตุ
๔. โสตรธาตุ
๕. สัทธาธาตุ
๖. โสตริวิญญาณธาตุ
๗. ฆานธาตุ
๘. คันธธาตุ
๙. ฆานวิญญาณธาตุ
๑๐. ชิวหาธาตุ
๑๑. รสธาตุ
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ
๑๓. กายธาตุ
๑๔. โภกฐัพพธาตุ
๑๕. กายวิญญาณธาตุ
๑๖. มโนธาตุ
๑๗. ธรรมธาตุ
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ

[๑๒๕] ในธาตุ ๑๘ นั้น จักขุธาตุ เป็นไฉน

จักขุใด เป็นประสาทรูป อาคัมหมากูตรูป ๔ ฯลฯ ๑- นี้เรียกว่า บ้านว่าง
บ้าง นี้เรียกว่า จักขุธาตุ

รูปธาตุ เป็นไฉน

รูปใด อาคัมหมากูตรูป ๔ ได้แก่ สี ฯลฯ นี้เรียกว่า รูปธาตุบ้าง

นี้เรียกว่า รูปธาตุ

จักขุวิญญาณธาตุ เป็นไฉน

๑๑. ความที่ ฯลฯ ในอภิธรรมภาขณีย์นี้ พึงดูความเต็มในธรรมสังคณีกัณฑ์

๑๑ตั้งแต่ข้อ (๕๑๖) เป็นลำดับไป

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายนะ มนินทริย

วิญญาณ วิญญาณขันธ จักขุวิญญาณธาตุที่สมกัน อาคัมหมากูตรูปและรูปารมณ์

เกิดขึ้น นี้เรียกว่า จักขุวิญญาณธาตุ

[๑๒๖] โสตรธาตุ เป็นไฉน

โสตะใด เป็นประสาทรูป อาคัมหมากูตรูป ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า บ้านว่าง

บ้าง นี้เรียกว่า โสตรธาตุ

สัทธาธาตุ เป็นไฉน

เสียงใด อาคัมหมากูตรูป ๔ เห็นไม่ได้ กระทบไม่ได้ ฯลฯ นี้เรียกว่า

สัทธาธาตุบ้าง นี้เรียกว่า สัทธาธาตุ

โสตริวิญญาณธาตุ เป็นไฉน

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายนะ มนินทริย

วิญญาณ วิญญาณขันธ โสตริวิญญาณธาตุที่สมกัน อาคัมหมากูตรูปและสัทธารมณ์

เกิดขึ้น นี้เรียกว่า โสตริวิญญาณธาตุ

[๑๒๗] ฆานธาตุ เป็นไฉน

ฆานะใด เป็นประสาทรูป อาคัมหมากูตรูป ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า บ้านว่าง

บ้าง นี้เรียกว่า ฆานธาตุ

คันธธาตุ เป็นไฉน

กลิ่นใด อาศัยมหาภูตรูป ๔ เห็นไม่ได้ กระทบไม่ได้ ฯลฯ นี้เรียกว่า

คันธธาตุบ้าง นี้เรียกว่า คันธธาตุ

ขานวิญญานธาตุ เป็นไฉน

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายตนะ มนินทรีย์

วิญญาน วิญญานชั้นร ขานวิญญานธาตุที่สมกัน อาศัยขานประสาทและคันธารมณ

เกิดขึ้น นี้เรียกว่า ขานวิญญานธาตุ

[๑๒๘] ชิวหาธาตุ เป็นไฉน

ชีวหาใด เป็นประสาทรูป อาศัยมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า บ้านว่าง

บ้าง นี้เรียกว่า ชิวหาธาตุ

รสธาตุ เป็นไฉน

รสใด อาศัยมหาภูตรูป ๔ เห็นไม่ได้ แต่กระทบได้ ฯลฯ นี้เรียกว่า

รสธาตุบ้าง นี้เรียกว่า รสธาตุ

ชีวหาวิญญานธาตุ เป็นไฉน

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายตนะ มนินทรีย์

วิญญาน วิญญานชั้นร ชิวหาวิญญานธาตุที่สมกัน อาศัยชีวหาประสาทและรสารมณ

เกิดขึ้น นี้เรียกว่า ชิวหาวิญญานธาตุ

[๑๒๙] กายธาตุ เป็นไฉน

กายใด เป็นประสาทรูป อาศัยมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า บ้านว่าง

บ้าง นี้เรียกว่า กายธาตุ

โณฐัพพธาตุ เป็นไฉน

ปฐวีธาตุ ฯลฯ นี้เรียกว่า โณฐัพพธาตุบ้าง นี้เรียกว่า โณฐัพพธาตุ

กายวิญญานธาตุ เป็นไฉน

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาน

วิญญานชั้นร กายวิญญานธาตุที่สมกัน อาศัยกายประสาทและโณฐัพพารมณเกิดขึ้น

นี้เรียกว่า กายวิญญานธาตุ

[๑๓๐] มโนธาตุ เป็นไฉน

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาน

วิญญานชั้นร มโนธาตุที่สมกัน เกิดในลำดับแห่งการเกิดดับของจักขุวิญญานธาตุ

จิต ฯลฯ ของโสตรวิญญานธาตุ จิต ฯลฯ ของขานวิญญานธาตุ จิต ฯลฯ

ของชีวหาวิญญานธาตุ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายตนะ

มนินทรีย์ วิญญาน วิญญานชั้นร มโนธาตุที่สมกัน เกิดในลำดับแห่งการเกิด

ดับของกายวิญญานธาตุ หรือความพิจารณาอารมณที่แรกในธรรมทั้งปวง นี้เรียกว่า

มโนธาตุ

ธรรมธาตุ เป็นไฉน

เวทนาชั้นร สัญญาชั้นร สังขารชั้นร รูปที่เห็นไม่ได้ กระทบไม่ได้

นับเนื่องในธัมมายตนะ และอสังขตธาตุ

ในธรรมธาตุนั้น เวทนาชั้นร เป็นไฉน

เวทนาชั้นรหมวดละ ๑ คือ เวทนาชั้นรเป็นผัสสสัมปยุต . เวทนาชั้นร

หมวดละ ๒ คือ เวทนาชั้นรเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . เวทนาชั้นรหมวดละ ๓

คือ เวทนาชั้นรเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยาทุกต ฯลฯ เวทนาชั้นรหมวด

ละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า เวทนาชั้นร

สัญญาชั้นร เป็นไฉน

สัญญาชั้นรหมวดละ ๑ คือ สัญญาชั้นรเป็นผัสสสัมปยุต . สัญญาชั้นร

หมวดละ ๒ คือ สัญญาชั้นรเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ . สัญญาชั้นรหมวด

ละ ๓ คือ สัญญาชั้นรเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยาทุกต ฯลฯ สัญญาชั้นร

หมวดละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า สัญญาชั้นร

สังขารชั้นร เป็นไฉน

สังขารชั้นรหมวดละ ๑ คือ สังขารชั้นรเป็นจิตตสัมปยุต . สังขารชั้นร

หมวดละ ๒ คือ สังขารชั้นรเป็นเหตุ เป็นนเหตุ . สังขารชั้นรหมวดละ ๓ คือ

สังขารชั้นรเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยาทุกต ฯลฯ สังขารชั้นรหมวดละมาก

อย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า สังขารชั้นร

รูปที่เห็นไม่ได้ กระทบไม่ได้ นับเนื่องในธัมมายตนะ เป็นไฉน

อิตถินทรีย์ ฯลฯ กพพิงการารหาร นี้เรียกว่า รูปที่เห็นไม่ได้ กระทบ

ไม่ได้ นับเนื่องในธัมมายตนะ

อสังขตธาตุ เป็นไฉน

ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่า อสังขตธาตุ

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ธรรมธาตุ

มโนวิญญาณธาตุ เป็นไฉน

มโนธาตุเกิดในลำดับแห่งการเกิดดับของจักขุวิญญาณธาตุ จิต มโน
มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน เกิดในลำดับแห่งการเกิดดับแห่ง
มโนธาตุอีกชั้นหนึ่ง มโนธาตุ เกิดในลำดับแห่งการเกิดดับของโสตวิญญาณธาตุ
ฯลฯ มโนธาตุ เกิดในลำดับแห่งการเกิดดับของฆานวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ
เกิดในลำดับแห่งการเกิดดับของชีวหาวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ เกิดในลำดับ
แห่งการเกิดดับของกายวิญญาณธาตุ จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุ
ที่สมกัน เกิดในลำดับแห่งการเกิดดับแห่งมโนธาตุอีกชั้นหนึ่ง จิต มโน
มานัส หทัย ปิณฑระ มโน มนยตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณชั้น
มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อาศัยมโนและธรรมารมณ์เกิดขึ้น นี้เรียกว่า มโน-

*วิญญาณธาตุ

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๑๓๑] ธาตุ ๑๘ คือ

๑. จักขุธาตุ
๒. รูปธาตุ
๓. จักขุวิญญาณธาตุ
๔. โสตธาตุ
๕. สัทธาธาตุ
๖. โสตวิญญาณธาตุ
๗. ฆานธาตุ
๘. คันธธาตุ
๙. ฆานวิญญาณธาตุ
๑๐. ชิวหาธาตุ
๑๑. รสธาตุ
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ
๑๓. กายธาตุ
๑๔. โณภูมัพพธาตุ
๑๕. กายวิญญาณธาตุ
๑๖. มโนธาตุ
๑๗. ธรรมธาตุ
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ

ติกมาติกาปัจจุกะ-ทุกมาติกาปัจจุกะ

บรรดาธาตุ ๑๘ ธาตุไหนเป็นกุศล ธาตุไหนเป็นอกุศล ธาตุไหนเป็น
อภัยกถุตา ฯลฯ ธาตุไหนเป็นสละ ธาตุไหนเป็นอระ

ติกมาติกาวิสาขนา

[๑๓๒] ธาตุ ๑๖ เป็นอภัยกถุตา ธาตุ ๒ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี

เป็นอภัยกถุตาก็มี ธาตุ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม่เป็น
ทุกขเวทนาสัมปยุต แม่เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ธาตุ ๕ เป็นอทุกขม-

*สุขเวทนาสัมปยุต กายวิญญาณธาตุ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนา-

*สัมปยุตก็มี มโนวิญญาณธาตุ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต
ก็มี เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี ธรรมธาตุ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี

เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี กล่าวไม่ได้ว่า
แม่เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม่เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต แม่เป็นอทุกขมสุขเวทนา-

*สัมปยุตก็มี ธาตุ ๑๐ เป็นเนววิปากนวิปากธัมมธรรม ธาตุ ๕ เป็นวิปาก
มโนธาตุ เป็นวิปากก็มี เป็นเนววิปากนวิปากธัมมธรรมก็มี ธาตุ ๒ เป็นวิปาก

ก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี เป็นเนววิปากนวิปากธัมมธรรมก็มี ธาตุ ๑๐ เป็น
อุปาทินนุปาทานิยะ สัทธาธาตุ เป็นอุปาทินนุปาทานิยะ ธาตุ ๕ เป็นอุปาทิน-

*นุปาทานิยะก็มี เป็นอุปาทินนุปาทานิยะก็มี ธาตุ ๒ เป็นอุปาทินนุ-

*ปาทานิยะก็มี เป็นอุปาทินนุปาทานิยะก็มี เป็นอุปาทินนุปาทานิยะก็มี

ธาตุ ๑๖ เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิฐะ ธาตุ ๒ เป็นสังกิลิฐฐสังกิลิฐะก็มี

เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิฐะก็มี เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิฐะก็มี ธาตุ ๑๕ เป็น

อวิตกกาวีจระ มโนธาตุ เป็นสวิตกกาวีจระ มโนวิญญาณธาตุ เป็นสวิตกก-

*าวีจระก็มี เป็นอวิตกกาวีจระมัตตะก็มี เป็นอวิตกกาวีจระก็มี ธรรมธาตุ เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สรีตักกสรีจระกัมมิ เป็นอวิตักกสรีจระกัมมิ เป็นอวิตักกสรีจระกัมมิ กล่าว
ไม่ได้ว่า แม่เป็นสรีตักกสรีจระกัมมิ แม่เป็นอวิตักกสรีจระกัมมิ แม่เป็นอวิตักกา-

*วิจระกัมมิ ชาติ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปิติสหคตะ แม่เป็นสุขสหคตะ
แม่เป็นอุเปกขาสหคตะ ชาติ ๕ เป็นอุเปกขาสหคตะ กายวิญญานธาตุ เป็น
นปิติสหคตะ เป็นสุขสหคตะ เป็นนอุเปกขาสหคตะ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสุข-

*สหคตะกัมมิ ชาติ ๒ เป็นปิติสหคตะกัมมิ เป็นสุขสหคตะกัมมิ เป็นอุเปกขา-

*สหคตะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปิติสหคตะ แม่เป็นสุขสหคตะ แม่เป็น
อุเปกขาสหคตะกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นแนวทสสนนภวานาปหัตถัพพะ ชาติ ๒
เป็นทสสนปหัตถัพพะกัมมิ เป็นภวานาปหัตถัพพะกัมมิ เป็นแนวทสสนนภวานาปหา-

*ตัพพะกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นแนวทสสนนภวานาปหัตถัพพะเหตุกะ ชาติ ๒ เป็น
ทสสนปหัตถัพพะเหตุกะกัมมิ เป็นภวานาปหัตถัพพะเหตุกะกัมมิ เป็นแนวทสสนน-

*ภวานาปหัตถัพพะเหตุกะกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นแนวจายคามินาปจยคามิ ชาติ ๒ เป็น
อจยคามิกัมมิ เป็นอจยคามิกัมมิ เป็นแนวจายคามินาปจยคามิกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็น
แนวเสกขนาเสกขะ ชาติ ๒ เป็นเสกขะกัมมิ เป็นอเสกขะกัมมิ เป็นแนวเสก-

*ขนาเสกขะกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นปริตตะ ชาติ ๒ เป็นปริตตะกัมมิ เป็นมหัคคตะ
กัมมิ เป็นอปปมาณะกัมมิ ชาติ ๑๐ เป็นอนารัมมณะ ชาติ ๖ เป็นปริตตะ-

*รัมมณะ ชาติ ๒ เป็นปริตตารัมมณะกัมมิ เป็นมหัคคตารัมมณะกัมมิ เป็น
อปปมาณารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปริตตารัมมณะ แม่เป็นมหัคคตา-

*รัมมณะ แม่เป็นอปปมาณารัมมณะกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นมัชฌิมะ ชาติ ๒ เป็น
หีนะกัมมิ เป็นมัชฌิมะกัมมิ เป็นปณิตะกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นอนียตะ ชาติ ๒
เป็นมัจฉัตตนิยตะกัมมิ เป็นสัมมัตตนิยตะกัมมิ เป็นอนียตะกัมมิ ชาติ ๑๐ เป็น

อนารัมมณะ ชาติ ๖ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคารัมมณะ แม่เป็นมัคคเหตุกะ
แม่เป็นมัคคาริปติ ชาติ ๒ เป็นมัคคารัมมณะกัมมิ เป็นมัคคเหตุกะกัมมิ เป็น

มัคคาริปติกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคารัมมณะ แม่เป็นมัคคเหตุกะ แม่เป็น
มัคคาริปติกัมมิ ชาติ ๑๐ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปาทิกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า

เป็นอุปปินนะ สัทธาธาตุ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปินนะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า

เป็นอุปปาทิ ชาติ ๖ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปาทิกัมมิ

ธรรมธาตุ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปาทิกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า

แม่เป็นอุปปินนะ แม่เป็นอุปปินนะ แม่เป็นอุปปาทิกัมมิ ชาติ ๑๗ เป็นอดีตกัมมิ

เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ ธรรมธาตุ เป็นอดีตกัมมิ เป็นอนาคตกัมมิ เป็น

ปัจจุบันกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีต แม่เป็นอนาคต แม่เป็นปัจจุบันกัมมิ

ชาติ ๑๐ เป็นอนารัมมณะ ชาติ ๖ เป็นปัจจุปปินนารัมมณะ ชาติ ๒ เป็นอดีต-

*รัมมณะกัมมิ เป็นอนาคตารัมมณะกัมมิ เป็นปัจจุปปินนารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า

แม่เป็นอดีตารัมมณะ แม่เป็นอนาคตารัมมณะ แม่เป็นปัจจุปปินนารัมมณะกัมมิ

ชาติ ๑๘ เป็นอชฌัตตะกัมมิ เป็นพหิททาภิธรรม ชาติ ๑๐

เป็นอนารัมมณะ ชาติ ๖ เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมมิ เป็นพหิทธารัมมณะกัมมิ

เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะกัมมิ ชาติ ๒ เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมมิ เป็น

พหิทธารัมมณะกัมมิ เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น

อชฌัตตารัมมณะ แม่เป็นพหิทธารัมมณะ แม่เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะกัมมิ

รูปธาตุ เป็นสนธิทสสนสัปปัญชะ ชาติ ๙ เป็นอนิทสสนสัปปัญชะ ชาติ ๘

เป็นอนิทสสนอปปัญชะ

ทุกมาติกาวีรยชา

๑. เหตุโคจรวิรยชา

[๑๓๓] ชาติ ๑๗ เป็นเหตุ ธรรมธาตุ เป็นเหตุกัมมิ เป็นเหตุกัมมิ

ชาติ ๑๖ เป็นเหตุกะ ชาติ ๒ เป็นสเหตุกะกัมมิ เป็นเหตุกะกัมมิ ชาติ ๑๖

เป็นเหตุวิปยุต ชาติ ๒ เป็นเหตุสัมปยุตกัมมิ เป็นเหตุวิปยุตกัมมิ ชาติ ๑๖

กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นเหตุกณเหตุ มโนวิญญานธาตุ

กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นเหตุกณเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า

เป็นเหตุกณเหตุกัมมิ ธรรมธาตุ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นเหตุกณเหตุ

กัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นเหตุกณเหตุกัมมิ ชาติ ๑๖

กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต แม่เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุ มโน-

*วิญญานธาตุ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุ

กัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ ธรรมธาตุ เป็นเหตุสเหตุ-

*สัมปยุตกัมมิ เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุ-

*สัมปยุต แม่เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมมิ ชาติ ๑๖ เป็นเหตุสเหตุกะ

มโนวิญญานธาตุ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ เป็นเหตุสเหตุกะกัมมิ ธรรมธาตุ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
สอตนฺตระกัมมํ เป็นอนตฺตระกัมมํ ชาติ ๑๖ เป็นอธฺมมํ ชาติ ๒ เป็นสธฺมมํกัมมํ เป็น
อธฺมมํกัมมํ ฉนฺตี

ปัญหาปัจจนกะ จบ
ธาตุวิภังค์ จบบริบูรณ์

๔. สังขวิภังค์
สอตนฺตภาชนียํ

[๑๔๔] อริยสัจ ๔ คือ

๑. ทุกขอริยสัจ
๒. ทุกขสมุทยอริยสัจ
๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ทุกขอริยสัจ

[๑๔๕] ในอริยสัจ ๔ นั้น ทุกขอริยสัจ เป็นไฉน

ชาติทุกข์ ชราทุกข์ มรณทุกข์ โสภปรีเทวทุกข์ โทมนัสสอุปายาสทุกข์
อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข์ ปิเยหิรูปโยคทุกข์ ยัมปิเจจฺจนฺนลลิตตมปิทุกข์ โดยย่อ
อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

[๑๔๖] ในทุกขอริยสัจนั้น ชาติ เป็นไฉน

ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความเกิดจำเพาะ ความปรากฏ
แห่งขันธ์ ความได้อายตนะ ในหมู่วัตถุนั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด นี้
เรียกว่าชาติ

[๑๔๗] ชรา เป็นไฉน

ความคร่ำคร่า ภาวะที่คร่ำคร่า ความที่พินหลด ความที่ผมหงอก ความ
ที่หนังเหี่ยวย่น ความเสื่อมสิ้นแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่วัตถุ
นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด นี้เรียกว่าชรา

[๑๔๘] มรณะ เป็นไฉน

ความเคลื่อนไหว ภาวะที่เคลื่อนไหว ความทำลาย ความหายไป มฤตยู ความ
ตาย ความทำกาลละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทิ้งทรากศพไว้ ความขาดแห่ง
ชีวิตินทรีย์ จากหมู่วัตถุนั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า มรณะ

[๑๔๙] โสภะ เป็นไฉน

ความโสภะเศร้า ภิรียาโสภะเศร้า สภาพโสภะเศร้า ความแห้งผากภายใน
ความแห้งกรอบภายใน ความเกรี้ยวใจ ความโทมนัส ลูกศรคือความโสภะ ของ
ผู้ที่ถูกระทบด้วยความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค
ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทิวฐิ ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่าง
หนึ่ง ของผู้ที่ถูกระทบด้วยเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า โสภะ

[๑๕๐] ปรีเทวะ เป็นไฉน

ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ ภิรียาร้องไห้ ภิรียาคร่ำครวญ สภาพร้อง
ไห้ สภาพคร่ำครวญ ความบ่นถึง ความพรวดเพื่อ ความรำไห้ ความพิไรรำ
ภิรียาพิไรรำ สภาพพิไรรำ ของผู้ที่ถูกระทบ ด้วยความเสื่อมญาติ ความเสื่อม
โภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทิวฐิ ของ
ผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ของผู้ที่ถูกระทบด้วยเหตุแห่งทุกข์
อย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า ปรีเทวะ

[๑๕๑] ทุกข์ เป็นไฉน

ความไม่สบายกาย ความทุกข์กาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์
อันเกิดแต่กายสัมผัส ภิรียาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส
อันใด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๑๕๒] โทมนัส เป็นไฉน

ความไม่สบายใจ ความทุกข์ใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์
อันเกิดแต่ใจสัมผัส ภิรียาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่ใจสัมผัส
อันใด นี้เรียกว่า โทมนัส

[๑๕๓] อุปายาส เป็นไฉน

ความแค้น ความขุ่นแค้น สภาพแค้น สภาพขุ่นแค้น ของผู้ที่ถูกระ
ทบด้วยความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความ
เสื่อมศีล หรือความเสื่อมทิวฐิ ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ของผู้ที่ถูกระทบด้วยเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า อุปายาส

[๑๕๔] อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข์ เป็นไฉน

ความไปร่วม ความมาร่วม ความประชุมร่วม ความอยู่ร่วม กับอารมณ์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
อันไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจของเขาในโลก ได้แก่
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือกับบุคคลผู้ที่มุ่งก่อความพินาศ มุ่งทำ
ลายประโยชน์ มุ่งทำลายความผาสุก มุ่งทำอันตรายความเกษมจากโยคะของเขา
นี้เรียกว่า อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข

[๑๔๕] ปิเยหิวิปปโยคทุกข เป็นไฉน

ความไม่ปรารภ ความไม่มาร่วม ความไม่ประชุมร่วม ความไม่อยู่ร่วมกับ
อารมณ์ อันเป็นที่ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชอบใจของเขาในโลก ได้แก่
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือกับบุคคลผู้ที่ใคร่แต่ความเจริญ ใคร่แต่
ประโยชน์ ใคร่แต่ความสำราญ ใคร่แต่ความเกษมจากโยคะของเขา ได้แก่
มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง น้องหญิง มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต
นี้เรียกว่า ปิเยหิวิปปโยคทุกข

[๑๔๖] ยัมปิฉัจฉนลตติตัมปิทุกข เป็นไฉน

ความปรารถนาย่อมเกิดขึ้นแก่เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า
เออหนอ ขอเราทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา หรือความเกิดอย่าได้
มาถึงเราทั้งหลายเลยหนา ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จตามความปรารถนา นี้เรียกว่า ยัมปิฉ-
*ฉัจฉนลตติตัมปิทุกขประการหนึ่ง

ความปรารถนาย่อมเกิดขึ้นแก่เหล่าสัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ
ความปรารถนาย่อมเกิดขึ้นแก่เหล่าสัตว์ผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ฯลฯ ความ
ปรารถนาย่อมเกิดขึ้นแก่เหล่าสัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ฯลฯ ความปรารถนา
ย่อมเกิดขึ้นแก่เหล่าสัตว์ผู้มีโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสเป็นธรรมดา อย่าง
นี้ว่า เออหนอ ขอเราทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้มีโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส
เป็นธรรมดา หรือโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสอย่าได้มาถึงเราทั้งหลายเลย
หนา ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จตามความปรารถนา นี้เรียกว่า ยัมปิฉัจฉนลตติตัมปิทุกข
ประการหนึ่ง

[๑๔๗] โดยยอ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข เป็นไฉน

รูปาทานขันธ เวทณูปาทานขันธ สัญญาอุปาทานขันธ สังขารูปาทานขันธ
วิญญาณอุปาทานขันธ เหล่านี้เรียกว่า โดยยอ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข
สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ทุกขอริยสัจ

ทุกขสมุทยอริยสัจ

[๑๔๘] ทุกขสมุทยอริยสัจ เป็นไฉน

ต้นเหตุใด อันเป็นเหตุเกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนัดยินดี
เพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

[๑๔๙] ก็ต้นเหตุที่นั่นแล เมื่อเกิดเกิดที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ตั้งอยู่ที่ไหน

ปิยรูปสาตรูปใดมีอยู่ในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่ปิยรูปสาตรูปนี้ เมื่อ
ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาตรูปนี้

ก็จะไร เป็น ปิยรูปสาตรูป ในโลก

จักขุ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่จักขุนี้ เมื่อตั้ง
อยู่ก็ตั้งอยู่ที่จักขุนี้ โสตะ ฯลฯ ชวนะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กายะ ฯลฯ มโน เป็น
ปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่มโนนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่มโนนี้

รูป เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่รูปนี้ เมื่อตั้ง
อยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปนี้ สัททะ ฯลฯ คันธะ ฯลฯ รส ฯลฯ โผฏฐัพพะ ฯลฯ ฐัมมา-

*รณณ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่ฐัมมารณณนี้ เมื่อตั้งอยู่
ก็ตั้งอยู่ที่ฐัมมารณณนี้

จักขุวิญญาณ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่จักขุ-

*วิญญาณนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่จักขุวิญญาณนี้ โสตวิญญาณ ฯลฯ ชานวิญญาณ
ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ ฯลฯ กายวิญญาณ ฯลฯ มโนวิญญาณ เป็นปิยรูป-

*สาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่มโนวิญญาณนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่มโน-

*วิญญาณนี้

จักขุสัมผัส เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่จักขุ-

*สัมผัสนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่จักขุสัมผัสนี้ โสตสัมผัส ฯลฯ ชานสัมผัส ฯลฯ
ชิวหาสัมผัส ฯลฯ กายสัมผัส ฯลฯ มโนสัมผัส เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก
ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่มโนสัมผัสนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่มโนสัมผัสนี้

จักขุสัมผัสสชาเวทนา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ต้นเหตุนี้ เมื่อเกิดก็
เกิดที่จักขุสัมผัสสชาเวทนานี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่จักขุสัมผัสสชาเวทนานี้ โสต-

*สัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ชานสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา
ฯลฯ กายสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเวทนา เป็นปิยรูปสาตรูปใน

โลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่มโนสัมผัสสชาเวทนานี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่มโน-

* สัมผัสสชาเวทนานี้

รูปสัญญา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่รูปสัญญา
นี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปสัญญานี้ สัททสัญญา ฯลฯ คันธสัญญา ฯลฯ รส-

* สัญญา ฯลฯ โผฏฐัพพสัญญา ฯลฯ ฐัมมสัญญา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก
ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่ฐัมมสัญญานี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ฐัมมสัญญานี้

รูปสัญญาเจตนา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่รูปสัญญา-

* เจตนา เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา ฯลฯ คันธสัญญา-

* เจตนา ฯลฯ รสสัญญาเจตนา ฯลฯ โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ฯลฯ ฐัมมสัญญาเจตนา
เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่ฐัมมสัญญาเจตนา เมื่อตั้งอยู่ก็
ตั้งอยู่ที่ฐัมมสัญญาเจตนา

รูปตัณหา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่ รูปตัณหา
เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปตัณหานี้ สัททตัณหา ฯลฯ คันธตัณหา ฯลฯ รสตัณหา
ฯลฯ โผฏฐัพพตัณหา ฯลฯ ฐัมมตัณหา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้
เมื่อเกิดก็เกิดที่ฐัมมตัณหานี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ฐัมมตัณหานี้

รูปวิตก เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่รูปวิตกนี้
เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปวิตกนี้ สัททวิตก ฯลฯ คันธวิตก ฯลฯ รสวิตก ฯลฯ
โผฏฐัพพวิตก ฯลฯ ฐัมมวิตก เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็
เกิดที่ฐัมมวิตกนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ฐัมมวิตกนี้

รูปวิจารณ์ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็เกิดที่รูปวิจารณ์
เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ ฯลฯ คันธวิจารณ์ ฯลฯ รสวิจารณ์ ฯลฯ
โผฏฐัพพวิจารณ์ ฯลฯ ฐัมมวิจารณ์ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิดก็
เกิดที่ฐัมมวิจารณ์ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ฐัมมวิจารณ์

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ทุกขสมุทยอริยสัจ

ทุกขนิโรธอริยสัจ

[๑๖๐] ทุกขนิโรธอริยสัจ เป็นไฉน

ความสำรอกและความดับโดยไม่เหลือ ความปล่อยวาง ความสงัด
ความพ้น ความไม่ติดอยู่ แห่งตัณหานั่นนั่นเดียว อันใด

[๑๖๑] ก็ตัณหานั่นนั่นแล เมื่อจะละ ละที่ไหน เมื่อดับ ดับที่ไหน

ปิยรูปสาตรูปใดมียอยู่ในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่ปิยรูปสาตรูปนี้
เมื่อดับก็ดับที่ปิยรูปสาตรูปนี้

ก็จะไร เป็นปิยรูปสาตรูป ในโลก

จักขุ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่จักขุนี้ เมื่อ
ดับก็ดับที่จักขุนี้ โสตะ ฯลฯ ชานะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กายะ ฯลฯ
มโน เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่มโนนี้ เมื่อจะดับก็ดับที่
มโนนี้

รูป เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่รูปนี้ เมื่อดับก็
ดับที่รูปนี้ สัททะ ฯลฯ คันธะ ฯลฯ รสะ ฯลฯ โผฏฐัพพะ ฯลฯ ฐัมมา-

* รมณ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่ฐัมมารมณ เมื่อดับ
ก็ดับที่ฐัมมารมณนี้

จักขุวิญญาณ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่จักขุ
วิญญาณนี้ เมื่อดับก็ดับที่จักขุวิญญาณนี้ โสตฺรียาณ ฯลฯ ชานาณ ฯลฯ
ชิวหาญาณ ฯลฯ กายาณ ฯลฯ มโนญาณ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก
ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่มโนญาณนี้ เมื่อดับก็ดับที่มโนญาณนี้

จักขุสัมผัส เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่
จักขุสัมผัสนี้ เมื่อดับก็ดับที่จักขุสัมผัสนี้ โสตสัมผัส ฯลฯ ชานสัมผัส ฯลฯ
ชิวหาสัมผัส ฯลฯ กายสัมผัส ฯลฯ มโนสัมผัส เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก
ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่มโนสัมผัสนี้ เมื่อดับก็ดับที่มโนสัมผัสนี้

จักขุสัมผัสสชาเวทนา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็
ละที่จักขุสัมผัสสชาเวทนานี้ เมื่อดับก็ดับที่จักขุสัมผัสสชาเวทนานี้ โสตสัมผัส-

* สชาเวทนา ฯลฯ ชานสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ
กายสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเวทนา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก
ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่มโนสัมผัสสชาเวทนานี้ เมื่อดับก็ดับที่มโนสัมผัสสชา-
* เวทนานี้

รูปสัญญา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่รูปสัญญา
นี้ เมื่อดับก็ดับที่รูปสัญญานี้ สัททสัญญา ฯลฯ คันธสัญญา ฯลฯ รสสัญญา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ฯลฯ โผฏฐัพพสัญญา ฯลฯ ฐัมมสัญญา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้
เมื่อจะละก็จะที่ฐัมมสัญญานี้ เมื่อดับก็ดับที่ฐัมมสัญญานี้

รูปสัญญาเจตนา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่รูป
สัญญาเจตนา เมื่อดับก็ดับที่รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา ฯลฯ คันธสัญญาเจตนา
ฯลฯ รสสัญญาเจตนา ฯลฯ โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ฯลฯ ฐัมมสัญญาเจตนา เป็น
ปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่ฐัมมสัญญาเจตนา เมื่อดับก็ดับที่
ฐัมมสัญญาเจตนา

รูปตัณหา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่รูปตัณหา
นี้ เมื่อดับก็ดับที่รูปตัณหา สัททตัณหา ฯลฯ คันธตัณหา ฯลฯ รสตัณหา ฯลฯ
โผฏฐัพพตัณหา ฯลฯ ฐัมมตัณหา เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะ
ละก็จะที่ฐัมมตัณหา เมื่อดับก็ดับที่ฐัมมตัณหา

รูปวิตก เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่รูปวิตกนี้
เมื่อดับก็ดับที่รูปวิตกนี้ สัททวิตก ฯลฯ คันธวิตก ฯลฯ รสวิตก ฯลฯ
โผฏฐัพพวิตก ฯลฯ ฐัมมวิตก เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะ
ละก็จะที่ฐัมมวิตกนี้ เมื่อดับก็ดับที่ฐัมมวิตกนี้

รูปวิจารณ์ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะละก็จะที่รูปวิจารณ์
เมื่อดับก็ดับที่รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ ฯลฯ คันธวิจารณ์ ฯลฯ รสวิจารณ์ ฯลฯ
โผฏฐัพพวิจารณ์ ฯลฯ ฐัมมวิจารณ์ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อจะ
ละก็จะที่ฐัมมวิจารณ์นี้ เมื่อดับก็ดับที่ฐัมมวิจารณ์นี้

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

[๑๖๒] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เป็นโจน

อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแล คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

[๑๖๓] ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นโจน

ความรู้ในทุกข ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ใน
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

[๑๖๔] สัมมาสังกัปปะ เป็นโจน

ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริใน
การไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

[๑๖๕] สัมมาวาจา เป็นโจน

ความงดเว้นจากการพูดเท็จ ความงดเว้นจากการพูดส่อเสียด ความงด
เว้นจากการพูดหยาบ ความงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

[๑๖๖] สัมมากัมมันตะ เป็นโจน

ความงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ความงดเว้นจากการลักทรัพย์ ความงดเว้น
จากการประพฤติดุศีลในกาม นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

[๑๖๗] สัมมาอาชีวะ เป็นโจน

บุคคลผู้ริยสาวกในศาสนานี้ ละมัจฉาอาชีวะแล้วเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมา-
*อาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

[๑๖๘] สัมมาวายามะ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบความเพียรประคอง
จิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อป้องกันอกุศลบาปธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด ฯลฯ เพื่อละ
อกุศลบาปธรรมที่เกิดแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด ทำฉันทะ
ให้เกิด พยายาม ปราบความเพียรประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อความดำรงอยู่
ความไม่สับสน ความเกียวยิ่ง ความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่ง
กุศลธรรมที่เกิดแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

[๑๖๙] สัมมาสติ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ผู้ประกอบด้วยความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณา
เห็นกายในกายเนืองๆ อยู่ กำจัดอกิขณาและโทมนัสเสียได้ในโลก ผู้ประกอบด้วย
ความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ อยู่ ฯลฯ
ผู้ประกอบด้วยความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ อยู่
ฯลฯ ผู้ประกอบด้วยความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมใน
ธรรมเนืองๆ อยู่ กำจัดอกิขณาและโทมนัสเสียได้ในโลก นี้เรียกว่า สัมมาสติ

[๑๗๐] สัมมาสมาธิ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ สงดจากกาม สงดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรล
ปฐมฌาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่เวกอยู่ บรรลทุติยฌาน อันยัง

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ใจให้ผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นภายใน ไม่มีวิตก ไม่มี
วิจารณ์ แต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่เพราะกายปิติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มี
จิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตตยฌาน
ซึ่งเป็นฌานที่พระอรหันต์ทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มึจิตเป็นอุเบกขา
มีสติอยู่เป็นสุขอยู่ บรรลุตตตณาน ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียก
ว่า สัมมาสมาธิ

สภาวะธรรมนี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิทาหรือสัง

สตัดันตภาษณีย์ จบ

อภิธรรมภาษณีย์

อัญชิ่งคิกาวาร

[๑๓๑] สัจจะ ๔ คือ

๑. ทุกข์

๒. ทุกขสมุทัย

๓. ทุกขนิโรธ

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๑๓๒] ในสัจจะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นไฉน

ค้นหา นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

[๑๓๓] ทุกข์ เป็นไฉน

กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ

กุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิชาภแห่งกุศลธรรม และอกุศล-

* ธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็นกิริยามีไขกุศล อกุศลและกรรมวิชาภ
รูปทั้งหมด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๑๓๔] ทุกขนิโรธ เป็นไฉน

การประหาณค้นหา นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

[๑๓๕] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฌาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทฤษฎี เพื่อบรรลุปฐมภูมิ [โสดาปัตติผล] สัจ
จากาม สัจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์ปิติ
และสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทักขาปฏิปทาที่นธากัญญา อยู่ในสมุทัยใด มรรคมี
องค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ย่อมมีในสมุทัยนั้น

[๑๓๖] ในมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฐิ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจัยธรรม ความเห็น
ชอบ สัมมวิจัยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด
นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

[๑๓๗] สัมมาสังกัปปะ เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ ความดำรงชอบ อันเป็นองค์แห่ง
มรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

[๑๓๘] สัมมาวาจา เป็นไฉน

การงดการเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากวจีทุจริต ๔ กิริยา
ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ตันเหตุวจีทุจริต
๔ วาจาชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า
สัมมาวาจา

[๑๓๙] สัมมากัมมันตะ เป็นไฉน

การงดการเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากกายทุจริต ๓ กิริยา
ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ตันเหตุกายทุจริต
๓ การงานชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า
สัมมากัมมันตะ

[๑๔๐] สัมมาอาชีวะ เป็นไฉน

การงดการเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากมิจฉาอาชีวะ กิริยา
ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ตันเหตุมิจฉา-
* อาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด
นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

[๑๔๑] สัมมาวายามะ เป็นไฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ความพยายามชอบ วิริยสัมโพชฌงค์
อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

[๑๘๒] สัมมาสติ เป็นโฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ ความระลึกชอบ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสติ

[๑๘๓] สัมมาสมาธิ เป็นโฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ
นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลายที่เหลือสัมปยุตด้วย
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๑๘๔] ในสังขจะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นโฉน

ตัณหาและกิเลสที่เหลือ นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

[๑๘๕] ทุกข์ เป็นโฉน

อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ กุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็นกิริยามีไข่กุศลอกุศลและกรรมวิบาก รูปทั้งหมด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๑๘๖] ทุกขนิโรธ เป็นโฉน

การประหาณซึ่งตัณหาและกิเลสที่เหลือ นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

[๑๘๗] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นโฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์ปิดและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญาอยู่ในสมัยใด มรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทัญญู ฯลฯ สัมมาสมาธิ ย่อมมีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ สัมปยุตด้วยทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๑๘๘] ในสังขจะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นโฉน

ตัณหา กิเลสที่เหลือ และอกุศลธรรมที่เหลือนี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

[๑๘๙] ทุกข์ เป็นโฉน

กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ กุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็นกิริยามีไข่กุศลอกุศลและกรรมวิบาก รูปทั้งหมด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๑๙๐] ทุกขนิโรธ เป็นโฉน

การประหาณซึ่งตัณหากิเลสที่เหลือและอกุศลธรรมที่เหลือ นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

[๑๙๑] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นโฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์ปิดและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญาอยู่ในสมัยใด มรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมา-
*ทัญญู ฯลฯ สัมมาสมาธิ ย่อมมีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ สัมปยุตด้วยทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๑๙๒] ในสังขจะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นโฉน

ตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

[๑๙๓] ทุกข์ เป็นโฉน

กุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็นกิริยามีไข่กุศลอกุศลและกรรมวิบาก รูปทั้งหมด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๑๙๔] ทุกขนิโรธ เป็นโฉน

การประหาณซึ่งตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ และกุศล-

*มูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

[๑๙๕] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นโฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศล-
*ธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์ปิดและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญา อยู่ในสมัยใด มรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทัญญู ฯลฯ สัมมาสมาธิย่อมมีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลาย

ที่เหลือ สัมปยุตด้วยทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๑๙๖] ในสังขะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นไฉน

ตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของ
อาสวะ กุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

[๑๙๗] ทุกข์ เป็นไฉน

วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมที่เป็น
กิริยาไม่ใช่กุศลอกุศลและกรรมวิบาก รูปทั้งหมด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๑๙๘] ทุกขนิโรธ เป็นไฉน

การประหาณซึ่งตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓
ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ และกุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ นี้เรียก
ว่า ทุกขนิโรธ

[๑๙๙] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่निพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิสังัดจากกามสังัดจากอกุศล-
* ธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมภูมิตามที่มีวิตกมีวิจารณ์มีจิตและสุขอันเกิดแต่วิเวก
เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมัยใด มรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ
สัมมาสมาธิ ย่อมมีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลาย
ที่เหลือ สัมปยุตด้วยทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ปัญจังคิกาวาร

[๒๐๐] สังขะ ๔ คือ

๑. ทุกข์
๒. ทุกขสมุทัย
๓. ทุกขนิโรธ
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๒๐๑] ในสังขะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นไฉน

ตัณหา นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย

[๒๐๒] ทุกข์ เป็นไฉน

กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ
กุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิบากแห่งกุศลธรรม และอกุศลธรรม
ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมที่เป็นกิริยาไม่ใช่กุศล อกุศล และกรรมวิบาก
รูปทั้งหมด นี้เรียกว่าทุกข์

[๒๐๓] ทุกขนิโรธ เป็นไฉน

การประหาณตัณหา นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

[๒๐๔] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สังัดจากกาม สังัดจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมภูมิตามที่มีวิตกมีวิจารณ์มีจิตและสุขอันเกิดแต่
วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมัยใด มรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ
สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ ย่อมมีในสมัยนั้น

[๒๐๕] ในมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม ความเห็นชอบ
ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียก
ว่าสัมมาทิฏฐิ

[๒๐๖] สัมมาสังกัปปะ เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ความดำริ ฯลฯ อันเป็นองค์แห่งมรรค
นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ

[๒๐๗] สัมมาวายามะ เป็นไฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ความเพียรชอบ วิริยสัมโพชฌงค์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่าสัมมาวายามะ

[๒๐๘] สัมมาสมาธิ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ ความระลึกชอบ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็น
องค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่าสัมมาสมาธิ

[๒๐๙] สัมมาสมาธิ เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจชอบ สมาริสัมโพชฌงค์ อันเป็น
องค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่าสัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่าทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ สัมปยุตด้วย

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ฯลฯ

[๒๑๐] ในสัจจะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นโจน

ตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์
ของอาสวะ กุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ นี้เรียกว่าทุกขสมุทัย

[๒๑๑] ทุกข์ เป็นโจน

วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็น
กิริยามิใช่กุศล อกุศล และกรรมวิบาก รูปทั้งหมด นี้เรียกว่าทุกข์

[๒๑๒] ทุกขนิโรธ เป็นโจน

การประหาณซึ่งตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่
เป็นอารมณ์ของอาสวะ และกุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ นี้เรียก
ว่าทุกขนิโรธ

[๒๑๓] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทีริฐ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์มีปีติและสุขอันเกิดแต่
วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมัยใด มรรคมงคล ๕ คือ สัมมาทิฐิ
สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ ย่อมมีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ สัมปยุตด้วยทุกขนิโรธคามินี-
*ปฏิปทา

สัพพลังคาคิกาวาร

[๒๑๔] สัจจะ ๔ คือ

๑. ทุกข์
๒. ทุกขสมุทัย
๓. ทุกขนิโรธ
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๒๑๕] ในสัจจะ ๔ นั้น ทุกขสมุทัย เป็นโจน

ตัณหา นี้เรียกว่าทุกขสมุทัย

[๒๑๖] ทุกข์ เป็นโจน

กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ
กุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม
ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็นกิริยามิใช่กุศล อกุศล และกรรมวิบาก
รูปทั้งหมด นี้เรียกว่าทุกข์

[๒๑๗] ทุกขนิโรธ เป็นโจน

การประหาณตัณหา นี้เรียกว่าทุกขนิโรธ

[๒๑๘] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทีริฐ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศล-
*ธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก
เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ ย่อมมีใน
สมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ฯลฯ

[๒๑๙] ทุกขสมุทัย เป็นโจน

ตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓ ที่เป็นอารมณ์
ของอาสวะ กุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ นี้เรียกว่าทุกขสมุทัย

[๒๒๐] ทุกข์ เป็นโจน

วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็น-
*กิริยามิใช่กุศล อกุศล และกรรมวิบาก รูปทั้งหมด นี้เรียกว่าทุกข์

[๒๒๑] ทุกขนิโรธ เป็นโจน

การประหาณซึ่งตัณหา กิเลสที่เหลือ อกุศลธรรมที่เหลือ กุศลมูล ๓
ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ และกุศลธรรมอันเป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ นี้เรียก
ว่า ทุกขนิโรธ

[๒๒๒] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทีริฐ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตกมีวิจารณ์มีปีติและสุขอันเกิดแต่
วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ
ย่อมมีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

กัมม เป็นอนุปปันนะกัมม เป็นอุปปาตีกัมม สัจจะ ๓ เป็นอดีตกัมม เป็นอนาคต
กัมม เป็นปัจจุบันกัมม นิโรธสัง กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีต แม่เป็นอนาคต
แม่เป็นปัจจุบัน นิโรธสัง เป็นอนารัมมณะ มัคคสัง กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น
อดีตารัมมณะ แม่เป็นอนาคตารัมมณะ แม่เป็นปัจจุบันนารัมมณะ สัจจะ ๒
เป็นอดีตารัมมณะกัมม เป็นอนาคตารัมมณะกัมม เป็นปัจจุบันนารัมมณะกัมม กล่าว
ไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีตารัมมณะ แม่เป็นอนาคตารัมมณะ แม่เป็นปัจจุบันนารัมมณะ-

* รัมมณะกัมม นิโรธสัง เป็นพหิทธา สัจจะ ๓ เป็นอัมมัตตะกัมม เป็นพหิทธา
กัมม เป็นอัมมัตตพหิทธา-กัมม นิโรธสัง เป็นอนารัมมณะ มัคคสัง เป็นพหิทธา-

* รัมมณะ สมุทยสัง เป็นอัมมัตตารัมมณะกัมม เป็นพหิทธารัมมณะกัมม เป็น
อัมมัตตพหิทธารัมมณะกัมม ทุกขสัง เป็นอัมมัตตารัมมณะกัมม เป็นพหิทธารัมมณะ
กัมม เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอัมมัตตารัมมณะ แม่
เป็นพหิทธารัมมณะ แม่เป็นอัมมัตตพหิทธารัมมณะกัมม สัจจะ ๓ เป็นอนิทัสสน-

* อัปปปฏิฆะ ทุกขสัง เป็นสนิทัสสนสัปปฏิฆะกัมม เป็นอนิทัสสนสัปปฏิฆะกัมม
เป็นอนิทัสสนอปปปฏิฆะกัมม

ทุกมัตติการวิสันนา

๑. เหตุโคจจกวิสันนา

[๒๒๕] สมุทยสัง เป็นเหตุ นิโรธสัง เป็นเหตุ สัจจะ ๒ เป็น

เหตุกัมม เป็นเหตุกัมม สัจจะ ๒ เป็นสเหตุกะ นิโรธสัง เป็นเหตุกะ
ทุกขสัง เป็นสเหตุกะกัมม เป็นเหตุกะกัมม สัจจะ ๒ เป็นเหตุสัมปยุต นิโรธสัง
เป็นเหตุวิปยุต ทุกขสัง เป็นเหตุสัมปยุตกัมม เป็นเหตุวิปยุตกัมม สมุทยสัง
เป็นเหตุสเหตุกะ นิโรธสัง กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็น
สเหตุกนเหตุ มัคคสัง เป็นเหตุสเหตุกะกัมม เป็นสเหตุกนเหตุกัมม ทุกขสัง
เป็นเหตุสเหตุกะกัมม เป็นสเหตุกนเหตุกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ
แม่เป็นสเหตุกนเหตุ สมุทยสัง เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต นิโรธสัง กล่าวไม่ได้ว่า
แม่เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต แม่เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุ มัคคสัง เป็นเหตุสเหตุ-

* สัมปยุตกัมม เป็นเหตุสัมปยุตตนเหตุกัมม ทุกขสัง เป็นเหตุสเหตุสัมปยุตกัมม เป็น
เหตุสัมปยุตตนเหตุกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุสัมปยุต แม่เป็นเหตุ-

* สัมปยุตตนเหตุกัมม นิโรธสัง เป็นเหตุ เป็นเหตุกะ สมุทยสัง กล่าวไม่ได้
ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นเหตุสเหตุกะ มัคคสัง เป็นเหตุสเหตุกะ
กัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุสเหตุกะ แม่เป็นเหตุสเหตุกะกัมม ทุกขสัง
เป็นเหตุสเหตุกะกัมม เป็นเหตุสเหตุกะกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นเหตุ-

* สเหตุกะ แม่เป็นเหตุสเหตุกะกัมม

๒. จุพัตตรทุกวิสันนา

[๒๒๖] สัจจะ ๓ เป็นสัปปัจจายะ นิโรธสัง เป็นอปปัจจายะ สัจจะ ๓

เป็นสังขตะ นิโรธสัง เป็นอสังขตะ สัจจะ ๓ เป็นอนิทัสสนะ ทุกขสัง
เป็นสนิทัสสนะกัมม เป็นอนิทัสสนะกัมม สัจจะ ๓ เป็นอปปปฏิฆะ ทุกขสัง
เป็นสัปปฏิฆะกัมม เป็นอปปปฏิฆะกัมม สัจจะ ๓ เป็นรูป ทุกขสัง เป็นรูปกัมม
เป็นอรูปกัมม สัจจะ ๒ เป็นโลกียะ สัจจะ ๒ เป็นโลกุตตระ สัจจะ ๔ เป็น
เคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจินวิญญูญะ

๓. อาสวโคจจกวิสันนา

[๒๒๗] สมุทยสัง เป็นอาสวะ สัจจะ ๒ เป็นโนอาสวะ ทุกขสัง

เป็นอาสวะกัมม เป็นโนอาสวะกัมม สัจจะ ๒ เป็นสาสวะ สัจจะ ๒ เป็นอนาสวะ
สมุทยสัง เป็นอาสวสัมปยุต สัจจะ ๒ เป็นอาสววิปยุต ทุกขสัง เป็นอาสว-

* สัมปยุตกัมม เป็นอาสววิปยุตกัมม สมุทยสัง เป็นอาสวสาสวะ สัจจะ ๒
กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวสาสวะ แม่เป็นสาสวโนอาสวะ ทุกขสัง เป็น
อาสวสาสวะกัมม เป็นสาสวโนอาสวะกัมม สมุทยสัง เป็นอาสวอาสวสัมปยุต
สัจจะ ๒ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวอาสวสัมปยุต แม่เป็นอาสวสัมปยุตโนอาสวะ
ทุกขสัง เป็นอาสวอาสวสัมปยุตกัมม เป็นอาสวสัมปยุตโนอาสวะกัมม กล่าว
ไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวอาสวสัมปยุต แม่เป็นอาสวสัมปยุตโนอาสวะกัมม สัจจะ ๒
เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะ สมุทยสัง กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสววิปยุต-

* สาสวะ แม่เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะ ทุกขสัง เป็นอาสววิปยุตตาสวะกัมม
กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสววิปยุตตาสวะ แม่เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะกัมม

๔. สัญโญชนโคจจกวิสันนา

[๒๒๘] สมุทยสัง เป็นสัญญาญะ สัจจะ ๒ เป็นโนสัญญาญะ

ทุกขสัง เป็นสัญญาญะกัมม เป็นโนสัญญาญะกัมม สัจจะ ๒ เป็นสัญญาญนิยะ
สัจจะ ๒ เป็นอสัญญาญนิยะ สมุทยสัง เป็นสัญญาญสัมปยุต สัจจะ ๒

เป็นจิตตวิปปยุต ทกขสัจ เป็นจิตตสัมปยุตก็มี เป็นจิตตวิปปยุตก็มี กล่าวไม่ได้
ว่า แม่เป็นจิตตสัมปยุต แม่เป็นจิตตวิปปยุตก็มี สัจจะ ๒ เป็นจิตตสังสังสุระ
นิโรธสัจ เป็นจิตตวิสังสังสุระ ทกขสัจ เป็นจิตตสังสังสุระก็มี เป็นจิตตวิสังสังสุระ-

๑๑. อปทานโคจกวิสัยนา

๑๒ . กิเลสโคจรกวิสัยชนา

๑๓ . ปฎิบัติทวิสังคณา

Page 59

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

นทสสนปหาดัพพะเหตุกะ สัจจะ ๒ เป็นทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็น
 นทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี สัจจะ ๒ เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะ สัจจะ ๒
 เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี สมุทยสัจ เป็น
 สรวัตถกะ นิโรธสัจ เป็นอวิตถกะ สัจจะ ๒ เป็นสรวัตถกะก็มี เป็นอวิตถกะก็มี
 สมุทยสัจ เป็นสวิจาระ นิโรธสัจ เป็นอวิจาระ สัจจะ ๒ เป็นสวิจาระก็มี เป็น
 อวิจาระก็มี นิโรธสัจ เป็นอปปิตถกะ สัจจะ ๓ เป็นสปปิตถกะก็มี เป็นอปปิตถกะ
 ก็มี นิโรธสัจ เป็นนปิตสหคตะ สัจจะ ๓ เป็นปิตสหคตะก็มี เป็นนปิตสหคตะ
 ก็มี นิโรธสัจ เป็นนสขสหคตะ สัจจะ ๓ เป็นสขสหคตะก็มี เป็นนสขสหคตะ
 ก็มี นิโรธสัจ เป็นนุเปกขาสหคตะ สัจจะ ๓ เป็นนุเปกขาสหคตะก็มี เป็น
 นุเปกขาสหคตะก็มี สมุทยสัจ เป็นกามาวจร สัจจะ ๒ เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะ
 ทุกขสัจ เป็นกามาวจรก็มี เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะ สัจจะ ๓ เป็นนรูปาวจร ทุกขสัจ
 เป็นนรูปาวจรก็มี เป็นนรูปาวจรก็มี สัจจะ ๓ เป็นนรูปาวจร ทุกขสัจ เป็น
 อรูปาวจรก็มี เป็นนรูปาวจรก็มี สัจจะ ๒ เป็นปริยาป็นนะ สัจจะ ๒ เป็น
 อปริยาป็นนะ มัคคสัจ เป็นนียยานิกะ สัจจะ ๓ เป็นนียยานิกะ มัคคสัจ เป็น
 นียตะ นิโรธสัจ เป็นนียตะ สัจจะ ๒ เป็นนียตะก็มี เป็นนียตะก็มี สัจจะ ๒
 เป็นสอตตะระ สัจจะ ๒ เป็นอนตตะระ สมุทยสัจ เป็นสรวณะ สัจจะ ๒ เป็น
 อระณะ ทุกขสัจ เป็นสรวณะก็มี เป็นอระณะก็มี ฉะนีแล

ปัญหาปจจนกะ จบ

สัจจวิภังค์ จบบริบูรณ์

๕. อินทริยวิภังค์

[๒๓๖] อินทริย ๒๒ คือ

๑. จักขนทริย
๒. โสตณทริย
๓. ฆานนทริย
๔. ชิวหินทริย
๕. กายินทริย
๖. มนินทริย
๗. อิตถินทริย
๘. ปุริสสินทริย
๙. ชิวตณทริย
๑๐. สขินทริย
๑๑. ทกขินทริย
๑๒. โสมนัสสินทริย
๑๓. โทมนัสสินทริย
๑๔. อเปกขินทริย
๑๕. สัทธินทริย
๑๖. วิริยินทริย
๑๗. สตณทริย
๑๘. สมาธินทริย
๑๙. ปัญญินทริย
๒๐. อนัญญัตถัญญัสสามิตินทริย
๒๑. อัญญินทริย
๒๒. อัญญาตาวินทริย

[๒๓๗] ในอินทริย ๒๒ นั้น จักขนทริย เป็นโชน

จักขุใด เป็นปสาทรูป อาคัยมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ ๑- นี้เรียกว่า บ้านว่าง
 บ้าง นี้เรียกว่า จักขนทริย

โสตณทริย ฯลฯ ฆานนทริย ฯลฯ ชิวหินทริย ฯลฯ กายินทริย เป็นโชน
 กายใด เป็นปสาทรูป อาคัยมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า บ้านว่างบ้าง
 นี้เรียกว่า กายินทริย

มนินทริย เป็นโชน

มนินทริยหมวดละ ๑ คือ มนินทริยเป็นผัสสสัมปยุต ฯลฯ ๒- มนินทริย
 หมวดละมากอย่าง ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า มนินทริย

[๒๓๘] อิตถินทริย เป็นโชน

ทรวตทระหญิง เครื่องหมายรู้ว่าหญิง กิริยาหญิง อาการหญิง สภาพ
 หญิง ภาวะหญิง ของหญิง อันใด นี้เรียกว่า อิตถินทริย
 ปุริสสินทริย เป็นโชน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ทรวดทรงชาย เครื่องหมายรู้ว่าชาย กิริยาชาย อาการชาย สภาพชาย
ภาวะชาย ของชาย อันใด นี้เรียกว่า ปรีสินทริย์

ชีวิตินทริย์ เป็นไฉน

ชีวิตินทริย์มี ๒ อย่าง คือ รูปชีวิตินทริย์ อรูปชีวิตินทริย์ ในชีวิติน-

*ทริย์ ๒ อย่างนั้น รูปชีวิตินทริย์ เป็นไฉน

อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่อง
กันอยู่ ความประพฤติดังไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ ชีวิตอินทริย์ คือชีวิต ของ
รูปธรรมนั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า รูปชีวิตินทริย์

๑๑. ความที่ ฯลฯ พังคฺในธรรมสังคณปิฎก ภาค ๑ ข้อ (๕๑๖) เป็นลำดับไป

๑๒. ความที่ ฯลฯ พังคฺในชั้นวิภังค์ ข้อ (๓๔) เป็นลำดับไป

อรูปชีวิตินทริย์ เป็นไฉน

อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่อง
กันอยู่ ความประพฤติดังไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ ชีวิต อินทริย์คือชีวิต ของ
นามธรรมนั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า อรูปชีวิตินทริย์

[๒๓๙] สุขินทริย์ เป็นไฉน

ความสบายทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่สบาย เป็น
สุขอันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่กายสัมผัส
อันใด นี้เรียกว่า สุขินทริย์

ทุกชินทริย์ เป็นไฉน

ความไม่สบายทางกาย ความทุกข์ทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย
เป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่กาย
สัมผัส อันใด นี้เรียกว่า ทุกชินทริย์

โสมนัสสินทริย์ เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่ใจได้สัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่ใจได้สัมผัส อันใด
นี้เรียกว่า โสมนัสสินทริย์

โทมนัสสินทริย์ เป็นไฉน

ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย
เป็นทุกข์อันเกิดแต่ใจได้สัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่
ใจได้สัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โทมนัสสินทริย์

อุpekขินทริย์ เป็นไฉน

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์
ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่ใจได้สัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิด
แต่ใจได้สัมผัส อันใด นี้เรียกว่า อุpekขินทริย์

[๒๔๐] สัทธินทริย์ เป็นไฉน

ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง ศรัทธา
อินทริย์คือศรัทธา สัทธาพละ อันใด นี้เรียกว่า สัทธินทริย์

วิริยินทริย์ เป็นไฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความ
ตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหัส ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น
ความก้าวไปอย่างไม่ถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความ
ประคับประคองธุระ วิริยะ อินทริย์คือวิริยะ วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใด
นี้เรียกว่า วิริยินทริย์

สตินทริย์ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ
ความไม่เลือนลหาย ความไม่ลืม สติ อินทริย์คือสติ สติพละ สัมมาสติ อันใด
นี้เรียกว่า สตินทริย์

สมาธินทริย์ เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่-

*ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ อินทริย์-

*คือสมาธิ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธินทริย์

ปัญญินทริย์ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจัย ความเลือกสรร ฯลฯ ความไม่หลง
ความวิจัยธรรม สัมมาทิฏฐิ อันใด นี้เรียกว่า ปัญญินทริย์

[๒๔๑] อนัญญัตถัญญัสสามิตินทริย์ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจัยธรรม สัมมาทิฏฐิ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค เพื่อรู้ธรรมที่ยัง
ไม่เคยรู้ เพื่อเห็นธรรมที่ยังไม่เคยเห็น เพื่อบรรลुธรรมที่ยังไม่เคยบรรลุ เพื่อ
ทราบธรรมที่ยังไม่เคยทราบ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่เคยทำให้แจ้งนั้นๆ อันใด
นี้เรียกว่า อนัญญัตถัญญัสสามัตตินทรีย์

อัญญนทรีย เป็น โฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค เพื่อรู้ธรรมที่รู้แล้ว
เพื่อเห็นธรรมที่เห็นแล้ว เพื่อบรรลุธรรมที่บรรลุแล้ว เพื่อทราบธรรมที่ทราบแล้ว
เพื่อให้แจ้งธรรมที่ทำให้แจ้งแล้วนั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า อัญญนทรีย

อัญญาตาวินทรีย เป็น โฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค เพื่อรู้ธรรมที่รู้
แล้ว เพื่อเห็นธรรมที่เห็นแล้ว เพื่อบรรลุธรรมที่บรรลุแล้ว เพื่อทราบธรรมที่
ทราบแล้ว เพื่อให้แจ้งธรรมที่ทำให้แจ้งแล้วนั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า อัญญา-

*ตาวินทรีย

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปจจกะ

[๒๔๒] อินทรีย ๒๒ คือ

๑. จักขนทรีย
๒. โสตินทรีย
๓. ชานนทรีย
๔. ชิวหินทรีย
๕. กายินทรีย
๖. มนินทรีย
๗. อิตถินทรีย
๘. ปรีสินทรีย
๙. ชีวิตินทรีย
๑๐. สุขินทรีย
๑๑. ทกขินทรีย
๑๒. โสมนัสสินทรีย
๑๓. โทมนัสสินทรีย
๑๔. อเปกขินทรีย
๑๕. สัทธินทรีย
๑๖. วิริยินทรีย
๑๗. สตินทรีย
๑๘. สมาธินทรีย
๑๙. ปัญญนทรีย
๒๐. อนัญญัตถัญญัสสามัตตินทรีย
๒๑. อัญญนทรีย
๒๒. อัญญาตาวินทรีย

ตักมัตถิกาปจจา ทุกมัตถิกาปจจา

บรรดาอินทรีย ๒๒ อินทรียไหนเป็นกุศล อินทรียไหนเป็นอกุศล

อินทรียไหนเป็นอภัยกถุต ฯลฯ อินทรียไหนเป็นสละระ อินทรียไหนเป็นอรณะ

ตักมัตถิกาวิสัชนา

[๒๔๓] อินทรีย ๑๐ เป็นอภัยกถุต โทมนัสสินทรีย เป็นอกุศล

อนัญญัตถัญญัสสามัตตินทรีย เป็นกุศล อินทรีย ๔ เป็นกุศลก็มี เป็นอภัยกถุต

ก็มี อินทรีย ๖ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นอภัยกถุตก็มี อินทรีย ๑๒

กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต แม้เป็น
อทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต อินทรีย ๖ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอทุกขม-

*สุขเวทนาสัมปยุตก็มี อินทรีย ๓ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต

ก็มี เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี ชีวิตินทรีย เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็น

ทุกขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็น

สุขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต

ก็มี อินทรีย ๗ เป็นเนววิปากธัมมธรรม อินทรีย ๓ เป็นวิปาก อินทรีย ๒

เป็นวิปากธัมมธรรม อัญญนทรีย เป็นวิปากก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี อินทรีย ๙

เป็นวิปากก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี เป็นเนววิปากเนววิปากธัมมธรรมก็มี อินทรีย ๙

๕. คณิตโคจรกวิสัชชา

๖, ๗, ๘. โอบมโคจจนกาฬวิสัย

๙. ปราสาทโคจณกวิสัยนา

*มักจะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปรัมปาสวิปปยตตปรัมภ์จะ แม่เป็นปรัมปาส-

[๒๕๑] อินทรีย์ ๗ เป็นอนารัมมณะ อินทรีย์ ๑๔ เป็นสาร์มมณะ

*ดินทรีย์ เป็นเจตสิกะก็มี เป็นอเจตสิกะก็มี อินทรีย์ ๑๓ เป็นจิตตสัมปต

*จิตตสทกก็มี อินทรีย์ ๑๓ เป็นจิตตานปริวัตติ อินทรีย์ ๘ เป็นโนจิตตานปริวัตติ

* ดินทรีย์ เป็นจิตตสังขารสมุฏฐานสหกัมม เป็นโนจิตตสังขารสมุฏฐานสหกัมม

* ทินนะ อินทรีย์ ๙ เป็นอปาทินนะกัมมิ เป็นอนปาทินนะกัมมิ

[๒๕๒] อินทรีย์ ๒๒ เป็นนอปาทานะ อินทรีย์ ๑๐ เป็นอปาทานิยะ

*วิปยตฺถกัมมฺ อินทริยํ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปาทานอุปาทานียะ เป็นอุปาทานียโน-

*อุปาทานะ อินทรีย์ ๓ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอุปาทานอุปาทานียะ แม่เป็นอุปาทา-

* นิยะโนปาทานะ อินทรีย์ ๙ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปาทานอุปาทานิยะ เป็นอุปาทา-

* นิยโนปาทานะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปาทานนิยโนปาทานะกัมมิ อินทริย์ ๑๖

กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาชญากรรมอาชญากรรมสัมปต แม้เป็นอาชญากรรมสัมปตตโน-

*อุปาทานะ อินทรีย์ ๖ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปาทานอุปาทานสัมปต เป็นอุปาทาน-

* สัมปยุตตโนอุปาทานะกัมมิมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปาทานสัมปยุตตโนอุปาทานะกัมมิมิ

อินทรีย์ ๑๐ เป็นอุปาทานวิปยุตตอุปาทานนิยะ อินทรีย์ ๓ เป็นอุปาทานวิปยุตต-

*อนุปาทานิยะ อินทรีย์ ๓ เป็นอนุปาทานวิปยุตตอนุปาทานิยะก็มี เป็นอนุปาทาน-

*วิปยุตตอนุปาทานิยะกัมมิ อินทริย์ ๖ เป็นอนุปาทานวิปยุตตอนุปาทานิยะกัมมิ

อุปาทานวิปยุตตอุปาทานียะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น

๑๒. กิเลสโชนกวิสัย

[๒๕๓] อินทรีย์ ๒๒ เป็นโนกิเลสะ อินทรีย์ ๑๐ เป็นสังกิเลสิกะ

อินทรีย์ ๓ เป็นอสังกิเลสก็ละ อินทรีย์ ๔ เป็นสังกิเลสก็มิใช่ เป็นอสังกิเลสก็

* กัม อินทรีย์ ๑๕ เป็นอสังกิลฺกฐะ โทมนสสันทรีย์ เป็นสังกิลฺกฐะ อินทรีย์ ๖

ปนสงกิลฺลจฺกมฺ เปนอสกิลฺลจฺกมฺ อินทริย ๑๕ เปนกิลฺเลสวปฺปยตฺ โทมนส-

* สันทราย เบนิกเลสสมบัต อินทรี ๖ เบนิกเลสสมบัตกม เบนิกเลสวป

ถาม อินทรีย์ ๑๐ กลาว่าไม่ว่า เป็นกเลสสังกเลสิกะ เป็นสังกเลสิกในกเลสะ
 ธรรมะนี้ ๑๐๐ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

อนทริบ ๓ กล่าว ไม่ไดว่า แม่เป็นนกเลสสنگเลสกะ แม่เป็นสงกเลสกในเกลสะ
ดิฉันดี๊ ดี๊

อนันท์ ๙ กล้าว่าไม่เตวว่า เปนกเลตสกกเลตกะ เปนสกกเลตสกกเนกเลตกะม

กล่าว ไม่ ได้ ว่า เป็น สง ก เล ส ก เน ก เล ส ก ม อน ทร ย ๑๕ ก ลาว ไม่ ได้ ว่า แม่

เมื่อเป็นดังนี้ก็เลยไปบอกเลสเตอร์ โทมัส ลีสตันที่รบ กิลารว ไม่ได้ว่า

[illegible]

* ប្រតិទិននេះជាប្រតិទិនសម័យកំណើតរបស់ពលរដ្ឋកម្ពុជា។

ดิฉันสั่งไปตลอดปี ดิฉันจะ โหม่งสั่งสิริหุรีย์ ถั่วว่าไปได้อ่า เป็นดิฉันดิฉันสั่งไปตลอด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลส อินทรีย์ ๖ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลส
เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสก็มี กล่าวไม่ได้ว่า เป็นกิเลสสัมปยุตตโนกิเลสก็มี
อินทรีย์ ๙ เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลส อินทรีย์ ๓ เป็นกิเลสวิปยุตต-
อสังกิเลส โทมนัสสินทรีย์ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลส
แม้เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิเลส อินทรีย์ ๓ เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลสก็มี
เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิเลสก็มี อินทรีย์ ๖ เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลสก็มี
เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิเลสก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นกิเลสวิปยุตตสังกิเลส
แม้เป็นกิเลสวิปยุตตอสังกิเลสก็มี

๑๓. ปิฎฐิทักรวิชันนา

[๒๕๔] อินทรีย์ ๑๕ เป็นนทสสนปหาดัพพะ อินทรีย์ ๗ เป็นทสสน-
ปหาดัพพะก็มี เป็นนทสสนปหาดัพพะก็มี อินทรีย์ ๑๕ เป็นนภวานาปหาดัพพะ
อินทรีย์ ๗ เป็นนภวานาปหาดัพพะก็มี เป็นนภวานาปหาดัพพะก็มี อินทรีย์ ๑๕ เป็น
นทสสนปหาดัพพะเหตุกะ อินทรีย์ ๗ เป็นทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็น
นทสสนปหาดัพพะเหตุกะก็มี อินทรีย์ ๑๕ เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะ อินทรีย์ ๗
เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะก็มี อินทรีย์ ๙ เป็น
อวิตักกะ โทมนัสสินทรีย์ เป็นสวิตักกะ อินทรีย์ ๑๒ เป็นสวิตักกะก็มี
เป็นอวิตักกะก็มี อินทรีย์ ๙ เป็นอวิจระ โทมนัสสินทรีย์ เป็นสวิจระ อินทรีย์ ๑๒
เป็นสวิจระก็มี เป็นอวิจระก็มี อินทรีย์ ๑๑ เป็นอปปิตักกะ อินทรีย์ ๑๑
เป็นอปปิตักกะก็มี เป็นอปปิตักกะก็มี อินทรีย์ ๑๑ เป็นนปิตสหคตะ อินทรีย์ ๑๑
เป็นนปิตสหคตะก็มี เป็นนปิตสหคตะก็มี อินทรีย์ ๑๒ เป็นนสขสหคตะ อินทรีย์ ๑๐
เป็นนสขสหคตะก็มี เป็นนสขสหคตะก็มี อินทรีย์ ๑๒ เป็นนอเปกขาสหคตะ
อินทรีย์ ๑๐ เป็นนอเปกขาสหคตะก็มี เป็นนอเปกขาสหคตะก็มี อินทรีย์ ๑๐ เป็น
กามาวจร อินทรีย์ ๓ เป็นนกามาวจร อินทรีย์ ๙ เป็นกามาวจรก็มี เป็น
นกามาวจรก็มี อินทรีย์ ๑๓ เป็นนรูปาวจร อินทรีย์ ๙ เป็นรูปาวจรก็มี เป็น
นรูปาวจรก็มี อินทรีย์ ๑๔ เป็นนอรูปาวจร อินทรีย์ ๘ เป็นอรูปาวจรก็มี
เป็นนอรูปาวจรก็มี อินทรีย์ ๑๐ เป็นปริยาป็นนะ อินทรีย์ ๓ เป็นอปริยาป็นนะ
อินทรีย์ ๙ เป็นปริยาป็นนะก็มี เป็นอปริยาป็นนะก็มี อินทรีย์ ๑๑ เป็นอนิยานิกะ
อนัญญัตถัญญุสสามิตินทรีย์ เป็นนิยานิกะ อินทรีย์ ๑๐ เป็นนิยานิกะก็มี เป็น
อนิยานิกะก็มี อินทรีย์ ๑๐ เป็นอนิยตะ อนัญญัตถัญญุสสามิตินทรีย์ เป็น
นิยตะ อินทรีย์ ๑๑ เป็นนิยตะก็มี เป็นอนิยตะก็มี อินทรีย์ ๑๐ เป็นสอตตะระ
อินทรีย์ ๓ เป็นอนุตตะระ อินทรีย์ ๙ เป็นสอตตะระก็มี เป็นอนุตตะระก็มี อินทรีย์ ๑๔
เป็นอระณะ โทมนัสสินทรีย์ เป็นสระณะ อินทรีย์ ๖ เป็นสระณะก็มี เป็นอระณะก็มี
ฉะนั้นแล

ปัญหาปจจนกะ จบ

อินทรีย์วิภังค์ จบบริบูรณ์

๖. ปัจจยการวิภังค์

สูตรต้นตภาขณีย์

[๒๕๕] สังขารเกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย

วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามรูปเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย

สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย

ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย

ขรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อปายาส เกิดเพราะชาติ
เป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๒๕๖] ในปัจจยการเหล่านั้น อวิชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ทุกข์ ความไม่รู้ทุกขสมุทัย ความไม่รู้ทุกขนิโรธ ความไม่รู้
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า อวิชา

[๒๕๗] สังขารเกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ปัญญากิสังขาร อปัญญากิสังขาร อาเนญซากิสังขาร กายสังขาร
วจีสังขาร จิตตสังขาร

ในสังขารเหล่านั้น ปัญญากิสังขาร เป็นไฉน

กุตลเจตนา เป็นกามาวจร เป็นรูปาวจร ที่สำเร็จด้วยทาน ที่สำเร็จ-

* ด้วยศีล ที่สำเร็จด้วยภาวนา นี้เรียกว่า ปุญญาภิสังขาร
อปุญญาภิสังขาร เป็นโฉน

อกุตลเจตนาเป็นกามาวจร นี้เรียกว่า อปุญญาภิสังขาร

อาเนญยาภิสังขาร เป็นโฉน

กุตลเจตนาเป็นรูปาวจร นี้เรียกว่า อาเนญยาภิสังขาร

กายสังขาร เป็นโฉน

กายสัญญาเจตนา เป็นกายสังขาร วจัสสัญญาเจตนา เป็นวจัสสังขาร มโนสัญญา-

* เจตนา เป็นจิตตสังขาร

เหล่านี้เรียกว่า สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

[๒๕๘] วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นโฉน

จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ

มโนวิญญาณ นี้เรียกว่า วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

[๒๕๙] นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นโฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นโฉน

เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นโฉน

มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

[๒๖๐] สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นโฉน

จักขายตนะ โสตายตนะ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ มนาย-

* ตนะ นี้เรียกว่า สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

[๒๖๑] ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เป็นโฉน

จักขสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโน-

* สัมผัส นี้เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย

[๒๖๒] เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโฉน

จักขสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา

ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา นี้เรียกว่า

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

[๒๖๓] ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโฉน

รูปตัณหา สัทธตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา อัมม-

* ตัณหา นี้เรียกว่า ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

[๒๖๔] อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นโฉน

กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สิล্পพตูปาทาน อตตวาทุปาทาน นี้เรียกว่า

อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

[๒๖๕] ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย เป็นโฉน

ภพ ๒ คือ กรรมภพ ๑ อุปัตติภพ ๑

ในภพ ๒ นั้น กรรมภพ เป็นโฉน

ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อาเนญยาภิสังขาร นี้เรียกว่า กรรมภพ

กรรมที่เป็นเหตุให้ไปสู่ภพแม่ทั้งหมด ก็เรียกว่า กรรมภพ

อุปัตติภพ เป็นโฉน

กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญา-

* นาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตโวการภพ ปัญจโวการภพ นี้เรียกว่า อุปัตติภพ

กรรมภพและอุปัตติภพดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอุปาทาน

เป็นปัจจัย

[๒๖๖] ขาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย เป็นโฉน

ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความเกิดจำเพาะ ความปรากฏ

แห่งขันธ ความได้อายตนะ ในหมู่วัตถุนั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด

นี้เรียกว่า ขาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย

[๒๖๗] ขรามรณะเกิดเพราะขาติเป็นปัจจัย เป็นโฉน

ขรา ๑ มรณะ ๑

ในขราและมรณะนั้น ขรา เป็นโฉน

ความคร่ำคร่า ภาวะที่คร่ำคร่า ความที่พินหลุด ความที่ผมหงอก ความ-

* ที่หนึ่งเหี่ยววัน ความเสื่อมสิ้นอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่วัตถุนั้นๆ

ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า ขรา

มรณะ เป็นไฉน

ความเคลื่อนไหว ภาวะที่เคลื่อนไหว ความทำลาย ความหายไป มฤตยู ความ-

*ตาย ความทำกาลละ ความแตกแห่งขันธ ความทิ้งซากศพไว้ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ จากหมูสัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันใด นี้เรียกว่า มรณะ

ชราและมรณะดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย

[๒๖๘] โสกะ เป็นไฉน

ความโสกเศร้า กิริยาโสกเศร้า สภาพโสกเศร้า ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ความเกรี้ยวใจ ความโทมนัส ลูกศรคือความโสกเศร้าของผู้ที่ถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทัญญู กระทบแล้ว ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ของผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว นี้เรียกว่า โสกะ

[๒๖๙] ปริเทวะ เป็นไฉน

ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาร้องไห้ กิริยาคร่ำครวญ สภาพร้อง-

*ให้ สภาพคร่ำครวญ ความบ่นถึง ความพรวดเพื่อ ความร่ำไห้ ความพิไรรำ กิริยาพิไรรำ สภาพพิไรรำ ของผู้ที่ถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทัญญู กระทบแล้ว ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ของผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง

*หนึ่งกระทบแล้ว นี้เรียกว่า ปริเทวะ

[๒๗๐] ทุกข์ เป็นไฉน

ความไม่สบายกาย ความทุกข์กาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า ทุกข์

[๒๗๑] โทมนัส เป็นไฉน

ความไม่สบายใจ ความทุกข์ใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่ใจได้สัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่ใจได้สัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โทมนัส

[๒๗๒] อุปายาส เป็นไฉน

ความแค้น ความขุ่นแค้น สภาพแค้น สภาพขุ่นแค้น ของผู้ที่ถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทัญญู กระทบแล้ว ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ของผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว นี้เรียกว่า อุปายาส

[๒๗๓] คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นั้น ได้แก่ความไปรวม ความมารวม ความประชุม ความปรากฏแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

สุดตันตภาษณีย์ จบ

อภิธรรมมัตติกา

ปัจจัยจตุกกะ

[อวิชชามูลกนัย]

[๒๗๔] สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย

ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย

ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๒๗๕] สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

[illegible]

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
 นามรูปและนามอันสัมปยุตด้วยวิญญาน เกิดเพราะวิญญาน
 เป็นปัจจัย
 อายุตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็น
 ปัจจัย
 ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖
 เป็นปัจจัย
 เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
 ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
 อุปาทานอันสัมปยุตด้วยตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
 ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
 ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
 ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้
 [๒๘๕] สังขารอันสัมปยุตด้วยอริขชา เกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย
 วิญญานอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
 นามรูปและนามอันสัมปยุตด้วยวิญญาน เกิดเพราะ
 วิญญานเป็นปัจจัย
 สฬายตนะอันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย
 ผัสสะอันสัมปยุตด้วยสฬายตนะ เกิดเพราะสฬายตนะเป็น
 ปัจจัย
 เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
 ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
 อุปาทานอันสัมปยุตด้วยตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
 ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
 ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
 ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้
 สัมปยุตตจตุกกะ จบ
 อัญญมัญญจตุกกะ

[อริขชามูลกนัย]

[๒๘๖] สังขารเกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย
 อริขชาเกิดแม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย
 วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
 สังขารเกิดแม้เพราะวิญญานเป็นปัจจัย
 นามเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
 วิญญานเกิดแม้เพราะนามเป็นปัจจัย
 อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย
 นามเกิดแม้เพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
 ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
 อายุตนะที่ ๖ เกิดแม้เพราะผัสสะเป็นปัจจัย
 เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
 ผัสสะเกิดแม้เพราะเวทนาเป็นปัจจัย
 ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
 เวทนาเกิดแม้เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
 อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
 ตัณหาเกิดแม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
 ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
 ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
 ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้
 [๒๘๗] สังขารเกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย
 อริขชาเกิดแม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย
 วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
 สังขารเกิดแม้เพราะวิญญานเป็นปัจจัย
 นามเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
 วิญญานเกิดแม้เพราะนามเป็นปัจจัย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อริชชาเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ฯลฯ
อริชชาเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย ฯลฯ
อริชชาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ฯลฯ
อริชชาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ฯลฯ
อริชชาเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ฯลฯ
อริชชาเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ฯลฯ
สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย
ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อภิธรรมมัตถกา จบ

อภิธรรมภาษณีย์

อภุคฺคณิเทศ

อภุคฺคจิต ๑๒

อภุคฺคจิต ดวงที่ ๑

ปัจจัยจตุกกะ

[๒๙๑] ธรรมเป็นอภุคฺค เป็นไลน์

อภุคฺคจิต สหคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทัญญูมีรูปเป็นอารมณ์ หรือ
มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์
มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยนั้น
สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิด
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะ
อายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนา
เป็นปัจจัย อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่ง
กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๒๙๒] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชชา เป็นไลน์

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริชชา อภุคฺคมูล คือโมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริชชา

[๒๙๓] สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไลน์

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่านอันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอริชชาเป็นปัจจัย

[๒๙๔] วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไลน์

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายนตนะ มนินทริย วิญญาณ
วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า วิญญาณเกิดเพราะ
สังขารเป็นปัจจัย

[๒๙๕] นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไลน์

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย

[๒๙๖] อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไลน์

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายนตนะ มนินทริย วิญญาณ
วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุที่สมกันอันใด นี้เรียกว่า อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะ
นามเป็นปัจจัย

[๒๙๗] ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไลน์

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ต้อง ความถูกต้องอันใด นี้เรียกว่า
ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

[๒๙๘] เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไลน์

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส

อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

[๒๙๙] ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความชักนำให้คล้อยตามไป ความยินดี
ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่ง
จิต อันใด นี้เรียกว่า ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

[๓๐๐] อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ทิวฐิ ความเห็นไปข้างทิวฐิ ฯลฯ ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ การ
ถือเอาโดยวิปลาส อันใด นี้เรียกว่า อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

[๓๐๑] ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอุปาทาน
นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย

[๓๐๒] ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความเกิด ความเกิดพร้อม ความบังเกิด ความบังเกิดจำเพาะ ความ
ปรากฏแห่งธรรมเหล่านั้นอันใด นี้เรียกว่า ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย

[๓๐๓] ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ชรา ๑ มรณะ ๑

ในชรามรณะนั้น ชรา เป็นไฉน

ความคร่ำคร่า ภาวะที่คร่ำคร่า ความเสื่อมสิ้นอายุ แห่งธรรมเหล่านั้น
อันใด นี้เรียกว่า ชรา

มรณะ เป็นไฉน

ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตก ความทำลาย ความไม่เที่ยง
ความหายไป แห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า มรณะ

ชราและมรณะดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย

[๓๐๔] คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
อย่างนี้ นั้น ได้แก่ความไปร่วม ความมาร่วม ความประชุม ความปรากฏ แห่ง
กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๐๕] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิด

เพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะนาม
เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๐๖] ในปัจจุการเหล่านั้น อวิชชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออวิชชา อุกตลมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อวิชชา

สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย

คำว่า ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัยนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นผัสสะ นี้เรียกว่า
นาม

ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้องอันใด นี้
เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๐๗] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

เพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิด
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะ
ผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็น
ปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิด
เพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้
[๓๐๘] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออริชชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อริชชา

สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอริชชาเป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน

ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ความเกิดขึ้นแห่งโสตายตนะ ความเกิด
ขึ้นแห่งฆาณายตนะ ความเกิดขึ้นแห่งชีวนายตนะ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ
หรือรูปแม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่อรูปอันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมมุติฐาน
นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
คำว่า อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน

มโนวิญญาณธาตุอาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป
นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป
อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย
ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน
การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด
นี้เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๐๙] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิด
เพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย สฬายตนะเกิด
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะ
ผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็น
ปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะ
เกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
อย่างนี้

[๓๑๐] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออริชชา อกุศลมูลคือโมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริชชา
สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัมมูขะขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ หรือ
รูปแม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่รูปอันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน
นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย

คำว่า สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัมมูขะขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

มหาภูตรูป ๔ และมโนวิญญานธาตุอาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จักขายตนะ สไตยตนะ มานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ

มนายตนะ นี้เรียกว่า สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด

นี้เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

ปัจจัยจตุกกะ จบ

เหตุจตุกกะ

[๓๑๑] ในสมัยนั้น สังขารมีอริขชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริขชาเป็น
ปัจจัย วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามวิญญานเป็น
เหตุ เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ มีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนาม
เป็นปัจจัย ผัสสะมีอายตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
เวทนามผัสสะเป็นเหตุ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณห์มีเวทนาเป็นเหตุ เกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๑๒] ในปัจจุการเหล่านั้น อริขชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริขชา อุกฺคฺลมูลคือโมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริขชา

สังขารมีอริขชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารมี
อริขชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย

วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามวิญญานเป็นเหตุ เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัมมูขะขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามวิญญานเป็น

เหตุ เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย

อายตนะที่ ๖ มีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายตนะที่ ๖ มีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

ผัสสะมีอายตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด

นี้เรียกว่า ผัสสะมีอายตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

เวทนามผัสสะเป็นเหตุ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบาย เป็นสุข

อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส

อันใด นี้เรียกว่า เวทนามผัสสะเป็นเหตุ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ตัณห์มีเวทนาเป็นเหตุ เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า ตัณห์มีเวทนาเป็นเหตุ เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
ทัญญู ความเห็นไปข้างทัญญู รกขัญญูคือทัญญู กันดารคือทัญญู ความเห็น
เป็นข้าศึกต่อสัมมาทัญญู ความเห็นโลเล สัญโญชนคือทัญญู ความถือผิด
ความถือผิดเฉพาะ ความเห็นดังไปในทางผิด ความถือผิดจากสภาวะ ทางแห่ง
ความชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ การถือเอาโดย
วิปลาส อันใด นี้เรียกว่า อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๑๓] ในสมัยนั้น สังขารมีอริชชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริชชาเป็น
ปัจจัย วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามมีวิญญาณเป็น
เหตุ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ผัสสะมีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย
เวทนามีผัสสะเป็นเหตุ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณห์มีเวทนาเป็นเหตุ
เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๑๔] ในปัจจุการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริชชา อุกตมุลคือโมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริชชา
สังขารมีอริชชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
มีอริชชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามวิญญาณเป็นเหตุ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามวิญญาณเป็นเหตุ
เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
คำว่า ผัสสะมีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัยนั้น นาม เป็น
ไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นผัสสะ
นี้เรียกว่า นาม
ผัสสะมีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด
นี้เรียกว่า ผัสสะมีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๑๕] ในสมัยนั้น สังขารมีอริชชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูปมีวิญญาณเป็นเหตุ
เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ มีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะนามรูป
เป็นปัจจัย ผัสสะมีอายุตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
เวทนามีผัสสะเป็นเหตุ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณห์มีเวทนาเป็นเหตุ เกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพ
เกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๑๖] ในปัจจุการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริชชา อุกตมุลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อริชชา
สังขารมีอริชชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารมี
อริชชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามรูปมีวิญญาณเป็นเหตุ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ หรือรูปแม้
อื่นใดมีอยู่ ได้แก่รูปอันเกิดแก่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน นี้เรียกว่า รูป
นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปมีวิญญานเป็นเหตุ เกิดเพราะ
วิญญานเป็นปัจจัย

คำว่า อายตนะที่ ๖ มีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย นั้น
นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่านาม

รูป เป็นไฉน

มโนวิญญานธาตุอาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่ารูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

อายตนะที่ ๖ มีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายตนะที่ ๖ มีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะมีอายตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้

เรียกว่า ผัสสะมีอายตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย

ประการอย่างนี้

[๓๑๓] ในสมัยนั้น สังขารมีอริขชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริขชาเป็น
ปัจจัย วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูปมีวิญญาน
เป็นเหตุ เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย สฬายตนะมีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะ
นามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะมีสฬายตนะเป็นเหตุ เกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย
เวทนามผัสสะเป็นเหตุ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหามีเวทนาเป็นเหตุ เกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๑๔] ในปัจจุการเหล่านั้น อริขชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริขชา อกุศลมูลคือโมหะ

อันใด นี้เรียกว่า อริขชา

สังขารมีอริขชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารมี

อริขชาเป็นเหตุ เกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย

วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามรูปมีวิญญานเป็นเหตุ เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่านาม

รูป เป็นไฉน

ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายตนะ หรือรูป
แม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่รูปอันเกิดแก่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน นี้เรียก
ว่ารูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปมีวิญญานเป็นเหตุ เกิดเพราะ
วิญญานเป็นปัจจัย

คำว่า สฬายตนะมีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นาม-

*รูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่านาม

รูป เป็นไฉน

มหาภูตรูป ๔ และมโนวิญญาณธาตุอาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่ารูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

สพายตนะมีนามรูปเป็นเหตุ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จักขายตนะ ฯลฯ มนายตนะ นี้เรียกว่า สพายตนะมีนามรูปเป็นเหตุ

เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะมีสพายตนะเป็นเหตุ เกิดเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้เรียกว่า

ผัสสะมีสพายตนะเป็นเหตุ เกิดเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วย

ประการอย่างนี้

เหตุจตุกกะ จบ

สัมปยุตตจตุกกะ

[๓๑๙] ในสมัยนั้น สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชา

เป็นปัจจัย วิญญาณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามอัน

สัมปยุตด้วยวิญญาณ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วย

นาม เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะ

อายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานอันสัมปยุตด้วย

ตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพ เกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติ เกิด

เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะ เกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกอง

ทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๒๐] ในปัจจุการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริชชา อุกถมูลคือโมหะ

อันใด นี้เรียกว่า อริชชา

สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร

อันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย

วิญญาณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญาณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามอันสัมปยุตด้วยวิญญาณ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามอันสัมปยุตด้วย

วิญญาณ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

อายุตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายุตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด

นี้เรียกว่า ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข

อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส

อันใด นี้เรียกว่า เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิต อันใด

นี้เรียกว่า ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อุปาทานอันสัมปยุตด้วยตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ทิฏฐิ ความเห็น ไปข้างทิฏฐิ ฯลฯ ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ

การถือเอาโดยวิปลาส อันใด นี้เรียกว่า อุปาทานอันสัมปยุตด้วยตัณหา เกิด

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย

ประการอย่างนี้

[๓๒๑] ในสมัยนั้น สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชา

เป็นปัจจัย วิญญาณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามอัน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สัมปยุตด้วยวิญญาน เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย ผัสสะอันสัมปยุตด้วยนาม
เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานอันสัมปยุตด้วย
ตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๒๒] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออริชชา อุกุศลมูลคือ โมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริชชา
สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
อันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
วิญญานอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญานอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามอันสัมปยุตด้วยวิญญาน เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาขั้นณ์ สัญญาขั้นณ์ สังขารขั้นณ์ นี้เรียกว่า นามอันสัมปยุตด้วย
วิญญาน เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
คำว่า ผัสสะอันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามเป็นปัจจัยนั้น นามเป็นไฉน
เวทนาขั้นณ์ สัญญาขั้นณ์ สังขารขั้นณ์ วิญญานขั้นณ์ เว้นผัสสะ
นี้เรียกว่า นาม

ผัสสะอันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด
นี้เรียกว่า ผัสสะอันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ฯลฯ ด้วยเหตุ
นั้น จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้
[๓๒๓] ในสมัยนั้น สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชา
เป็นปัจจัย วิญญานอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูป
และนามอันสัมปยุตด้วยวิญญาน เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย आयตนะที่ ๖ อัน
สัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายตนะที่ ๖
เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะ
เป็นปัจจัย ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานอัน
สัมปยุตด้วยตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพ เกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
ชาติ เกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะ เกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิด
ขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๒๔] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออริชชา อุกุศลมูลคือ โมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริชชา
สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
อันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
วิญญานอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญานอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามรูป และนามอันสัมปยุตด้วยวิญญาน เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขั้นณ์ สัญญาขั้นณ์ สังขารขั้นณ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน
ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายตนะ หรือรูป
แม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่รูปอันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน นี้เรียก
ว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปและนามอันสัมปยุตด้วย
วิญญาน เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
คำว่า आयตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย
นั้น นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

มโนวิญญูณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

อายตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายตนะที่ ๖ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด

นี้เรียกว่า ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายตนะที่ ๖ เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย

ประการอย่างนี้

[๓๒๕] ในสมัยนั้น สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชา

เป็นปัจจัย วิญญูณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูป

และนามอันสัมปยุตด้วยวิญญูณ เกิดเพราะวิญญูณเป็นปัจจัย สฬายตนะอัน

สัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะอันสัมปยุตด้วยสฬายตนะ

เกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะ เกิดเพราะผัสสะ

เป็นปัจจัย ตัณหาอันสัมปยุตด้วยเวทนา เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทาน

อันสัมปยุตด้วยตัณหา เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพ เกิดเพราะอุปาทานเป็น

ปัจจัย ชาติ เกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะ เกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๒๖] ในปัจจุการเหล่านั้น อริชชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริชชา อกุศลมูลคือ โมหะ

อันใด นี้เรียกว่า อริชชา

สังขารอันสัมปยุตด้วยอริชชาเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร

อันสัมปยุตด้วยอริชชา เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย

วิญญูณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญูณอันสัมปยุตด้วยสังขาร เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามรูปและนามอันสัมปยุตด้วยวิญญูณ เกิดเพราะวิญญูณเป็นปัจจัย

เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายตนะ หรือ

รูปแม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่รูปอันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน

นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปและนามอันสัมปยุตด้วย

วิญญูณ เกิดเพราะวิญญูณเป็นปัจจัย

คำว่า สฬายตนะอันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น

นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

มหาภูตรูป ๔ และมโนวิญญูณธาตุอาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

สฬายตนะอันสัมปยุตด้วยนาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จักขายตนะ ฯลฯ มนายตนะ นี้เรียกว่า สฬายตนะอันสัมปยุตด้วย

นาม เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

ผัสสะอันสัมปยุตด้วยสฬายตนะ เกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เป็น
ไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด
นี้เรียกว่า ผัสสะอันสัมปยุตด้วยสฬายตนะ เกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

สัมปยุตตจตุกกะ จบ

อัญญมัญญจตุกกะ

[๓๒๓] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย อริขชาเกิด
แม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย สังขารเกิดแม่
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดแม่เพราะ
นามเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย นามเกิดแม่เพราะอายุตนะ
ที่ ๖ เป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดแม่
ผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดแม่เพราะเวทนา
เป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนาเกิดแม่เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดแม่เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ
เกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๒๔] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริขชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริขชา อกุศลมูลคือ โมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริขชา

[๓๒๕] สังขารเกิดเพราะอริขชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขารเกิด
เพราะอริขชาเป็นปัจจัย

อริขชาเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริขชา อกุศลมูลคือ โมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อริขชาเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย

[๓๓๐] วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

สังขารเกิดแม่เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขารเกิด
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

[๓๓๑] นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดแม่เพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดแม่เพราะนามเป็นปัจจัย

[๓๓๒] อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

นามเกิดแม่เพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามเกิดแม่เพราะ
อายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

[๓๓๓] ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้เรียกว่า
ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

อายุตนะที่ ๖ เกิดแม่ผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
อายุตนะที่ ๖ เกิดแม่เพราะผัสสะเป็นปัจจัย

[๓๓๔] เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข
อันเกิดแก่เจตัสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจตัสัมผัส

อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดแม่เพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้เรียกว่า
ผัสสะเกิดแม้เพราะเวทนาเป็นปัจจัย

[๓๓๕] ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความกำหนด ความกำหนดนึก ฯลฯ ความกำหนดนึกแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

เวทนาเกิดแม้เพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข
อันเกิดแก่ใจได้สัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่ใจได้สัมผัส
อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดแม้เพราะตัณหาเป็นปัจจัย

[๓๓๖] อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ทิวฐิ ความเห็น ไปข้างทิวฐิ ฯลฯ ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ
ความถือเอาโดยวิปลาส อันใด นี้เรียกว่า อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

ตัณหาเกิดแม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความกำหนด ความกำหนดนึก ฯลฯ ความกำหนดนึกแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า ตัณหาเกิดแม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย

[๓๓๗] ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เว้นอุปาทาน
นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย

[๓๓๘] ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความเกิด ความเกิดพร้อม ความบังเกิด ความบังเกิดจำเพาะ ความ
ปรากฏ แห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย

[๓๓๙] ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ชรา ๑ มรณะ ๑

ในชราและมรณะนั้น ชรา เป็นไฉน

ความคร่ำคร่า ภาวะที่คร่ำคร่า ความเสื่อมสิ้นอายุ แห่งธรรมเหล่านั้น
อันใด นี้เรียกว่า ชรา

มรณะ เป็นไฉน

ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตก ความทำลาย ความไม่เที่ยง
ความหายไป แห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า มรณะ

ชราและมรณะดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า ชรามรณะ เกิดเพราะชาติ
เป็นปัจจัย

[๓๔๐] คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
อย่างนี้เน้น ได้แก่ความไปรวม ความมารวม ความประชุม ความปรากฏ แห่งกอง
ทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้น
แห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๔๑] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย อวิชชา เกิด
แม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย สังขารเกิดแม้
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดแม้เพราะ
นามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย นามเกิดแม้เพราะผัสสะเป็นปัจจัย
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดแม้เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา
เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนาเกิดแม้เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานเกิด
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดแม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะ
อุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๔๒] ในปัจจุการเหล่านั้น อวิชชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออวิชชา อุกถมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อวิชชา

สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

อวิชชาเกิดแม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออวิชชา อุกถมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อวิชชาเกิดแม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สังขารเกิดแม่เพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็น โฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดแม่เพราะวิญญานเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็น โฉน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นามเกิดเพราะ
วิญญานเป็นปัจจัย
วิญญานเกิดแม่เพราะนามเป็นปัจจัย เป็น โฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญานเกิดแม่เพราะนามเป็นปัจจัย
คำว่า ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัยนั้น นาม เป็น โฉน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญานขันธ เว้นผัสสะ นี้
เรียกว่า นาม
ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็น โฉน
การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้
เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย
นามเกิดแม่เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็น โฉน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญานขันธ นี้เรียกว่า นาม
เกิดแม่เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๔๓] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย อริชชาเกิด
แม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย สังขารเกิดแม่
เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย วิญญานเกิดแม่เพราะ
นามรูปเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย นามรูปเกิดแม่เพราะ
อายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖
เกิดแม่เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดแม่
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนาเกิดแม่เพราะ
ตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานเกิดแม่เพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดแม่เพราะ
อุปาทานเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลอย่างนี้ ย่อม
มีด้วยประการอย่างนี้

[๓๔๔] ในปัจจุการเหล่านั้น อริชชา เป็น โฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริชชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อริชชา
สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย เป็น โฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย
อริชชาเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็น โฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออริชชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อริชชาเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย
วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็น โฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
สังขารเกิดแม่เพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็น โฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดแม่เพราะวิญญานเป็นปัจจัย
นามรูปเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็น โฉน
นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็น โฉน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็น โฉน
ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ หรือ
รูปแม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่รูปอันเกิดแก่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน
นี้เรียกว่า รูป
นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
คำว่า วิญญานเกิดแม่เพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นามรูป เป็น โฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

มโนวิญญาณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

วิญญาณเกิดแม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญาณเกิดแม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย

คำว่า อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

มโนวิญญาณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป

อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย

นามรูปเกิดแม้เพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑

ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ นี้เรียกว่า นาม

รูป เป็นไฉน

ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ หรือรูปแม่
อื่นใดมียู่ ได้แกรูปอันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมุฏฐาน นี้เรียกว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดแม้เพราะอายุตนะที่ ๖

เป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้เรียก
ว่า ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

อายุตนะที่ ๖ เกิดแม้เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายุตนะที่ ๖ เกิดแม้เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

[๓๔๕] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริชาเป็นปัจจัย อริชาเกิดแม้
เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย สังขารเกิดแม้เพราะ
วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดแม้เพราะ
นามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย นามรูปเกิดแม้เพราะ
สฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย สฬายตนะเกิดแม้
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดแม้เพราะ
เวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนาเกิดแม้เพราะ
ตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดแม้เพราะ
อุปาทานเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมี
ด้วยประการอย่างนี้

[๓๔๖] ในปัจจุการเหล่านี้ อริชา เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออริชา อุกุศลมูลคือ โมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อริชา

สังขารเกิดเพราะอริชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอริชาเป็นปัจจัย

อริชาเกิดแม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออริชา อุกุศลมูลคือ โมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อริชาเกิดแม้เพราะสังขารเป็นปัจจัย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่าวิญญาณ
เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

สังขารเกิดแม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
แม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน
นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน
ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ หรือรูป
แม้อื่นใดมีอยู่ ได้แก่อุปันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมมุติฐาน นี้เรียก
ว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
คำว่า วิญญาณเกิดแม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นามรูป เป็นไฉน

นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน
มโนวิญญาณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป
นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป
วิญญาณเกิดแม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดแม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย

คำว่า สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัยนั้น นามรูป เป็นไฉน
นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน
มหาภูตรูป ๔ และมโนวิญญาณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป นี้เรียกว่า รูป
นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูป
สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปปัจจัย เป็นไฉน
จักขายตนะ ฯลฯ มนายตนะ นี้เรียกว่า สฬายตนะเกิดเพราะนามรูป
เป็นปัจจัย

นามรูปเกิดแม้เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
นาม ๑ รูป ๑
ในนามและรูปนั้น นาม เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นาม
รูป เป็นไฉน
ความเกิดขึ้นแห่งจักขายตนะ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกายายตนะ หรือรูปแม้
อื่นใดมีอยู่ ได้แก่อุปันเกิดแต่จิต มีจิตเป็นเหตุ มีจิตเป็นสมมุติฐาน นี้เรียก
ว่า รูป

นามและรูปดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า นามรูปเกิดแม้เพราะสฬายตนะเป็น
ปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้
เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย
สฬายตนะเกิดแม้เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จักขายตนะ ฯลฯ มนายตนะ นี้เรียกว่า สฬายตนะเกิดแม้เพราะผัสสะ
เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมี
ด้วยประการอย่างนี้

อัญญมัญญจตุกกะ จบ
อกุศลจิตดวงที่ ๒-๓-๔
[๓๔๗] ธรรมเป็นอกุศล เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อกุศลจิต สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทัญญู มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น โดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากทัญญู . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากทัญญู . . . เกิดขึ้น โดยมีการชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๔๘] ในปัจจัยการเหล่านั้น อวิชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อวิชชา

สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ฯลฯ

อริโมกข์เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้
เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาขั้น ๓ สัญญาขั้น ๓ สังขารขั้น ๓ วิญญาณขั้น ๓ เว้นอริโมกข์ นี้
เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมี
ด้วยประการอย่างนี้ ฯลฯ

อกุศลจิตดวงที่ ๕

[๓๔๙] ธรรมเป็นอกุศล เป็นไฉน

อกุศลจิต สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทัญญู มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๕๐] ในปัจจัยการเหล่านั้น อวิชชา เป็นไฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อวิชชา ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความสวเย
อารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาสวเยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข
อันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้ ฯลฯ

อกุศลจิตดวงที่ ๖-๗-๘

[๓๕๑] ธรรมเป็นอกุศล เป็นไฉน

อกุศลจิต สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทัญญู มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากทัญญู . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากทัญญู . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ฯลฯ

อกุศลจิตดวงที่ ๙-๑๐

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

[๓๕๒] ธรรมเป็นอกุศล เป็นโณ

อกุศลจิต สหคตด้วยโหมณัส สัมปยุตด้วยปฏิฆะ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ สหคตด้วยโหมณัส สัมปยุตด้วยปฏิฆะ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริชา เป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปฏิฆะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปฏิฆะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๕๓] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชา เป็นโณ

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด นี้เรียกว่า อริชา ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโณ

ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ปฏิฆะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโณ

จิตอาฆาต จิตอาฆาตตอ ฯลฯ ความดุร้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า ปฏิฆะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อริโมกข์เกิดเพราะปฏิฆะเป็นปัจจัย เป็นโณ

การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะปฏิฆะเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นโณ

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอริโมกข์ นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ฯลฯ

อกุศลจิตดวงที่ ๑๑

[๓๕๔] ธรรมเป็นอกุศล เป็นโณ

อกุศลจิต สหคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยวิจิกิจา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริชาเป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย วิจิกิจาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะวิจิกิจาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๕๕] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชา เป็นโณ

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด นี้เรียกว่า อริชา ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโณ

ความสบายทางใจที่ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจที่ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

วิจิกิจาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโณ

การเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง ความเคลือบแคลง ความคิดเห็นไปต่างๆ นานา ความตัดสินใจอารมณ์ไม่ได้ ความเห็นสองแง่ ความเห็นเหมือนทางสองแพร่ง ความสงสัย ความไม่สามารถจะถือเอาโดยส่วนเดียวได้ ความคิดส่ายไป ความคิดพราไป ความไม่สามารถจะหยั่งลงถือเอาเป็นยุติได้ ความกระต้างแห่งจิต ความลังเลใจ อันใด นี้เรียกว่า วิจิกิจาเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะวิจิกิจาเป็นปัจจัย เป็นโณ

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ ญาณขันธ เว้นวิจิกิจา นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะวิจิกิจาเป็นปัจจัย ฯลฯ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้ ฯลฯ

อกุศลจิตดวงที่ ๑๒

[๓๕๖] ธรรมเป็นอกุศล เป็นโณ

อกุศลจิต สหคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยอุทธัจจะ มีรูปเป็นอารมณ์
 ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ในสมัย
 นั้น สังขารเกิดเพราะอริชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นาม
 เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัยอายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิด
 เพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย อุทธัจจะเกิด
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะอุทธัจจะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะ
 อริโมกข์เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็น
 ปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๕๗] ในปัจจัยการเหล่านั้น อริชชา เป็นโณ

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิมคืออริชชา อกุศลมูลคือ โมหะ
 อันใด นี้เรียกว่า อริชชา ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโณ

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวย
 อารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข
 อันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

อุทธัจจะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโณ

ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความไม่สงบแห่งจิต ความวุ่นวายใจ ความพลาน
 แห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อุทธัจจะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อริโมกข์เกิดเพราะอุทธัจจะเป็นปัจจัย เป็นโณ

การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด
 นี้เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะอุทธัจจะเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นโณ

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอริโมกข์
 นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมี
 ด้วยประการอย่างนี้ ฯลฯ

อกุศลนิเทศ จบ

กุศลนิเทศ

กามาวจรกุศลจิต ๘

กามาวจรกุศลจิตดวงที่ ๑

[๓๕๘] ธรรมเป็นกุศล เป็นโณ

กามาวจรกุศลจิต สหคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็น
 อารมณ์ หรือมีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะ
 เป็นอารมณ์ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัย
 ใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขาร
 เป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัยอายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็น
 ปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็น
 ปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย
 ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิด
 เพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
 อย่างนี้

[๓๕๙] ในปัจจัยการเหล่านั้น กุศลมูล เป็นโณ

อโลภะ อโทสะ อโมหะ

ในกุศลมูลนั้น โลภะ เป็นโณ

การไม่โลภ กิริยาที่จะไม่โลภ ความไม่โลภ ความไม่กำหนดนึก กิริยาที่
 ไม่กำหนดนึก ความไม่กำหนดนึก ความไม่เพ่งเล็งที่เอาทรัพย์สมบัติของผู้อื่น
 กุศลมูลคืออโลภะ อันใด นี้เรียกว่า อโลภะ

อโทสะ เป็นโณ

การไม่คิดประทุษร้าย กิริยาที่ไม่คิดประทุษร้าย ความไม่คิดประทุษร้าย
 ความไม่คิดพยาบาท ความไม่คิดเบียดเบียน กุศลมูลคืออโทสะ อันใด นี้เรียก
 ว่า อโทสะ

อโมหะ เป็นโณ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด นี้เรียกว่า อโมหะ
สภาวะธรรมเหล่านี้เรียกว่า กุศลมูล
สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อัน
ใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ กิริยาที่ปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง อันใด นี้เรียก
ว่า ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด
นี้เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอริโมกข์
นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

กามาวจรกุศลจิตดวงที่ ๒-๓-๔

[๓๖๐] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็น
อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นโดยมีการ
ชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส ธิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระต
ด้วยโสมนัส ธิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ในสมัย
นั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นาม
เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิด
เพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะ
เวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์
เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความ
เกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๖๑] ในปัจจัยการเหล่านี้ กุศลมูล เป็นไฉน

อโลกะ อโทสะ

ในกุศลมูลนั้น อโลกะ เป็นไฉน

การไม่โลภ กิริยาที่ไม่โลภ ความไม่โลภ การไม่กำหนดนึก กิริยาที่ไม่
กำหนดนึก ความไม่กำหนดนึก ความไม่เพ่งเล็งที่จะเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น
กุศลมูลคืออโลกะ อันใด นี้เรียกว่า อโลกะ

อโทสะ เป็นไฉน

การไม่คิดประทุษร้าย กิริยาที่ไม่คิดประทุษร้าย ความไม่ประทุษร้าย
ความไม่คิดพยาบาท ความไม่คิดเบียดเบียน กุศลมูลคืออโทสะ อันใด นี้เรียกว่า
อโทสะ

สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่ากุศลมูล

สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

กามาวจรกุศลจิตดวงที่ ๕-๖

[๓๖๒] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็น
อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระต
ด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น
สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิด
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะ
เวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็น
ปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความ
เกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๖๓] ในปัจจัยการเหล่านี้ กุศลมูล เป็นไฉน

อโลภะ อโทสะ อโมหะ ฯลฯ สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า กุศลมูล

สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด

เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์
ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจตีสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิด
แต่เจตีสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

กามาวจรกุศลจิตดวงที่ ๓-๘

[๓๖๔] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระตด้วยอุเบกขา ธิปยุตจากญาณ มีรูปเป็น
อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระต
ด้วยอุเบกขา ธิปยุตจากญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชกูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น
สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิด
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะ
อายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนา
เป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย
ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่ง
กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๖๕] ในปัจจัยการเหล่านี้ กุศลมูล เป็นไฉน

อโลภะ อโทสะ ฯลฯ สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า กุศลมูล

สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด

เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

รูปาวจรกุศลจิต

[๓๖๖] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัตว์จากกาม สัตว์
จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิตและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก มีปฏิวิกสิตเป็นอารมณ์อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิด
เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะ
วิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะ
ที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๖๗] ในปัจจัยการเหล่านี้ กุศลมูล เป็นไฉน

อโลภะ อโทสะ อโมหะ ฯลฯ

สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า กุศลมูล

สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด

เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อรุปาวจรกุศลจิต

[๓๖๘] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอรุภพ เพราะก้าวล่วง
อาภิญญัญญายตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุจตุตถฌาน อันสหระตด้วย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

เนาสัญญานาสัญญาตนสัญญา ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะ
โสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา อยู่ในสมย์ใด
ในสมย์นั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะ
เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์
เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความ
เกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๖๙] ในปัจจัยการเหล่านั้น กุศลมูล เป็นไฉน

อโลภะ อโทสะ อโมหะ ฯลฯ สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า กุศลมูล

สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด

เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์
ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

โลกุตตรกุศลจิต

[๓๗๐] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

โยคาวจรบุคคล เจริญโลกุตตรมรรค อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้
เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศล-

* ธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมรรค ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มปีติและสุขอันเกิด
แต่วิเวก เป็นทุกข์ปฏิบัติพาพ้นจากกิเลส อยู่ในสมย์ใด ในสมย์นั้น สังขารเกิดเพราะ
กุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็น
ปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งธรรม
เหล่านี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๗๑] ในปัจจัยการเหล่านั้น กุศลมูล เป็นไฉน

อโลภะ อโทสะ อโมหะ ฯลฯ

ในกุศลมูลเหล่านั้น อโมหะ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า
อโมหะ สภาวธรรมเหล่านี้เรียกว่า กุศลมูล

สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด

เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข
อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส
อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ กิริยาที่ปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง อันใด นี้เรียกว่า
ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้
เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เว้นอริโมกข์
นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ

คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้นั้น ได้แก่
ความไปรวม ความมาร่วม ความประชุม ความปรากฏแห่งธรรมเหล่านี้ ย่อมมี
ด้วยประการอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ ย่อมมี

ด้วยประการอย่างนี้ ฉะนั้นแล

กุศลนิเทศ จบ

อัปยาคตนิเทศ

อเหตุกกุศลวิบากจิต ๘

อเหตุกกุศลวิบากจิตดวงที่ ๑

[๓๓๒] ธรรมเป็นอัปยาคุต เป็นโฉน

จักขุวิญญาณ เป็นวิบาก สหจรตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้น เพราะกามาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ภูพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๓๓] ในปัจจัยการเหล่านั้น สังขาร เป็นโฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขาร

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นโฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ จักขุวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นโฉน

เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย

อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นโฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ จักขุวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า

อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นโฉน

การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด นี้เรียก

ว่า ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโฉน

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจตีสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจตีสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโฉน

สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เว้นเวทนา นี้เรียกว่า ภพเกิด

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๓๔] ในสมัยนั้น วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามมีวิญญาณเป็นเหตุ เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ มีนามเป็นเหตุ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะมีอายุตนะที่ ๖ เป็นเหตุ เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนามผัสสะเป็นเหตุเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๓๕] ในสมัยนั้น วิญญาณอันสัมปยุตด้วยสังขารเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามอันสัมปยุตด้วยวิญญาณเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ อันสัมปยุตด้วยนามเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะอันสัมปยุตด้วยอายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาอันสัมปยุตด้วยผัสสะเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๓๖] ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย สังขารเกิดแม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดแม้เพราะนามเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย นามเกิดแม้เพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดแม้เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดแม้เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อเหตุกกุศลวิบากจิตดวงที่ ๒-๓-๔-๕

[๓๓๓] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

โสทรวิญญาน เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ฯลฯ ขาววิญญาน เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีกลิ่นเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น ฯลฯ ขาววิญญาน เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรสเป็นอารมณ์เกิดขึ้น กายวิญญาน เป็นวิบาก สหระคตด้วยสุขมีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น เพราะกามาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะ ผัสสะเป็นปัจจัย ภูพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ขรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๓๔] ในปัจจุการเหล่านั้น สังขาร เป็นโณ

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขาร ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโณ

ความสบายทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่กายสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโณ

สัญญาชั้นรํ สัญขารชั้นรํ วิญญานชั้นรํ เวทนา นี้เรียกว่าภพเกิด

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อเหตุกกุศลวิบากจิตดวงที่ ๖

[๓๓๕] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนธาตุ เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์หรือมีเสียง เป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะกามาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิด เพราะวิญญานเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะ อายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะ เวทนาเป็นปัจจัย ภูพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ขรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๓๖] ในปัจจุการเหล่านั้น สังขาร เป็นโณ

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขาร

วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นโณ

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า วิญญาน

เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโณ

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่ เจตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่าเวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโณ

การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้ เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นโณ

เวทนาชั้นรํ สัญขารชั้นรํ สังขารชั้นรํ วิญญานชั้นรํ เวทนา นี้

เรียกว่าภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อเหตุกกุศลวิบากจิตดวงที่ ๗

[๓๓๗] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนวิญญานธาตุ เป็นวิบาก สหระคตด้วยโสมนัส มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นเพราะกามาวจรกุศลกรรม อัน ได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญานเกิดเพราะสังขาร

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
เป็นปัจฉัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจฉัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็น
ปัจฉัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจฉัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉัย
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจฉัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจฉัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจฉัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๘๒] ในปัจฉยการเหล่านั้น สังขาร เป็นโชน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขาร
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉัย เป็น โชน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉัย ฯลฯ
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉัย เป็น โชน
ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาที่เสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อัน
ใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉัย
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉัย เป็น โชน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจ ในอารมณ์นั้น อันใด นี้
เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉัย
ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจฉัย เป็น โชน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอริโมกข์ นี้
เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจฉัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อเหตุกกุศลวิบากจิตดวงที่ ๘

[๓๘๓] ธรรมเป็นอัปายกฤต เป็นโชน
มโนวิญญาณธาตุ เป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปารรภาอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นเพราะกามาวจรกุศลกรรม อัน
ได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้นวิญญาณเกิดเพราะสังขาร
เป็นปัจฉัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจฉัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจฉัย
ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจฉัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉัย
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจฉัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจฉัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจฉัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๘๔] ในปัจฉยการเหล่านั้น สังขาร เป็นโชน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่าสังขาร
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉัย เป็น โชน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉัย ฯลฯ
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉัย เป็น โชน
ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์
ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉัย
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉัย เป็น โชน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น นี้เรียกว่า
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉัย
ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจฉัย เป็น โชน
เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอริโมกข์ นี้
เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจฉัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

กามาวจรวิบากจิต ๘

[๓๘๕] ธรรมเป็นอัปายกฤต เป็นโชน
มโนวิญญาณธาตุ เป็นวิบาก สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ
มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปารรภาอารมณ์ใดๆ เกิด
ขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ . . . เกิดขึ้น โดยมีการชัก
จูง ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระต
ด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
อเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคตด้วยอเบกขา สัมปยุต
ด้วยญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคตด้วยอเบกขา วิปยุตจาก
ญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคตด้วยอเบกขา วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น
โดยมีการชักจูง เพราะกามาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว ใน
สมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖
เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๔๖] ในปัจจัยการเหล่านั้น สังขาร เป็นไฉน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย ฯลฯ
ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ กิริยาที่ปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง อันใด นี้เรียก
ว่า ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้
เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาชั้นรหิ สัญญาชั้นรหิ สังขารชั้นรหิ วิญญาณชั้นรหิ เว้นอริโมกข์ นี้
เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

รูปาวจรวิบากจิต

[๓๔๗] ธรรมเป็นอภยากฤต เป็นไฉน
โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม สัจจ
จากอกุศลกรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและ
สุขอันเกิดแต่เวก มีปฏิริกสึณเป็นอารมณ์ อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ
มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล
โยคาวจรบุคคล สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุ
ปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้
แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่เวก มีปฏิริกสึณ
เป็นอารมณ์ อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะ
เกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์
เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความ
เกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อรูปาวจรวิบากจิต

[๓๔๘] ธรรมเป็นอภยากฤต เป็นไฉน
โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอรูปภพ เพราะก้าวล่วง
อาภิญญัญญาตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุจตุตถฌาน อันสหระคตด้วย
เนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ได้ เพราะ
โสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอเบกขา อยู่ในสมัยใด
ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะมีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล
โยคาวจรบุคคล เพราะก้าวล่วงอาภิญญัญญาตนะโดยประการทั้งปวง จึง
บรรลุจตุตถฌาน อันเป็นวิบากเพราะอรูปาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่ง
สมไว้แล้วนั้นแล อันสหระคตด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข
เพราะละสุขละทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ
เพราะอเบกขา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิด
เพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะ
เวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ปัจฉิมชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจฉิม ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจฉิม ความเกิด
ขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

โลกกุตตรวิบากจิต

[๓๘๙] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

โยคาวจรบุคคล เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้
เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศล-

* ธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วย วิตก วิจารณ์ มีปิตีและสุขอันเกิด
แต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญาอยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ
มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

โยคาวจรบุคคล สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรล
ปฐมมาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลมาน อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้
แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิตีและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขา-

* ปฏิบัติทันทธาภิญญา ชนิดสัญญาอยู่ ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะ
สังขารเป็นปัจฉิม นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจฉิม อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนาม
เป็นปัจฉิม ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจฉิม เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็น
ปัจฉิม ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉิม อวิโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจฉิม
ภพเกิดเพราะอวิโมกข์เป็นปัจฉิม ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจฉิม ชรามรณะเกิดเพราะ
ชาติเป็นปัจฉิม ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อกุศลวิบากจิต ๗

อกุศลวิบากจิต

ดวงที่ ๑-๒-๓-๔-๕

[๓๙๐] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

จักขุวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์เกิด
ขึ้น ฯลฯ โสตวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็นอารมณ์เกิด
ขึ้น ฯลฯ ชานาวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีกลิ่นเป็นอารมณ์เกิด
ขึ้น ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรสเป็นอารมณ์เกิด
ขึ้น ฯลฯ กายวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคตด้วยทุกข์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น เพราะอกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัย
นั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉิม นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจฉิม
อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจฉิม ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจฉิม
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉิม ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉิม ชาติเกิดเพราะ
ภพเป็นปัจฉิม ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจฉิม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้ง
มวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๙๑] ในปัจฉยการเหล่านั้น สังขาร เป็นโณ

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉิม เป็นโณ
จิต มโน มานัส ฯลฯ กายวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจฉิม ฯลฯ
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉิม เป็นโณ
ความไม่สบายทางกาย ความทุกข์ทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย
เป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่กาย
สัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉิม
ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉิม เป็นโณ
สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เวทนา นี้เรียกว่า ภพเกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจฉิม ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อกุศลวิบากจิตดวงที่ ๖

[๓๙๒] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนธาตุ เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มี
โผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะอกุศลกรรม อันได้
ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขาร
เป็นปัจฉิม นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจฉิม อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจฉิม
ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจฉิม เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจฉิม อวิโมกข์
เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจฉิม ภพเกิดเพราะอวิโมกข์เป็นปัจฉิม ชาติเกิดเพราะภพเป็น
ปัจฉิม ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจฉิม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อม

มีด้วยประการอย่างนี้

[๓๙๓] ในปัจจุอาการเหล่านั้น สังขาร เป็นโชน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นโชน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า วิญญาณ
เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย ฯลฯ
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นโชน
ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์
ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจตสมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่
เจตสมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นโชน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้
เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นโชน
เวทนาชั้นร้ สัญญาชั้นร้ สังขารชั้นร้ วิญญาณชั้นร้ เว้นอริโมกข์ นี้
เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อกศลวิบากจิตดวงที่ ๗

[๓๙๔] ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นโชน
มโนวิญญาณธาตุ เป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นเพราะอกุศลกรรม อันได้ทำไว้
แล้ว ได้สัมผัสไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิด
เพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็น
ปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้
ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๓๙๕] ในปัจจุอาการเหล่านั้น สังขาร เป็นโชน
การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นโชน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย ฯลฯ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อเหตุกิริยาจิต ๓

[๓๙๖] ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นโชน
มโนธาตุ เป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก
สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีโณภูมิจะเป็นอารมณ์ หรือปรารภ
อารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุ เป็นกิริยาไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล
และไม่ใช่กรรมวิบาก สหระตด้วยโสมนัส มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็น
อารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุ เป็นกิริยา
ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศลและไม่ใช่กรรมวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็น
อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด
ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะ
อริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

กามาวจรกิริยาจิต ๘

[๓๙๗] ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นโชน
มโนวิญญาณธาตุ เป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่กรรม-
*วิบาก สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรม
เป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุต
ด้วยญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจาก-
*ญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

โดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ . . . เกิดขึ้นโดย
มีการชักจูง ฯลฯ สหระคตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ
สหระคตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ใน
สมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิด
เพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็น
ปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อม
มีด้วยประการอย่างนี้

รูปาวจรกิริยาจิต

[๓๙๘] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นไฉน

พระชินาสพ เจริญรูปาวจรฌาน เป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และ
ไม่ใช่กรรมวิบาก แต่เป็นทัญญูธรรมสุขวิหาร สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม
ทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่
วิเวก มีปฐวิกลีลเป็นอารมณ์ อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณเกิดเพราะสังขาร
เป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย
ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะ
เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะ
อริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อรูปาวจรกิริยาจิต

[๓๙๙] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นไฉน

พระชินาสพ เจริญอรูปาวจรฌาน เป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล
และ ไม่ใช่กรรมวิบาก แต่เป็นทัญญูธรรมสุขวิหาร เพราะก้าวล่วงอาภิชฌาญญายตนะ
โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุจตตถฌานอันสหระคตด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนะ-
* สัญญา ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับ
สนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น วิญญาณ
เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิด
เพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะ
ผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะ
เป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะ
เกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
อย่างนี้

อภัยกถาเนตส จป

อวิชชามูลกกุศลเนตส

กามาวจรกุศลจิต ๘

กามาวจรกุศลจิตดวงที่ ๑

[๔๐๐] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็น
อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด
ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอริชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิด
เพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะ
เวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็น
ปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิด
ขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๐๑] ในปัจจัยจากการเหล่านั้น สังขารเกิดเพราะอริชาเป็นปัจจัย

เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิด
เพราะอริชาเป็นปัจจัย ฯลฯ

เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส
กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่าเวทนาเกิด
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย

ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ กิริยาที่ปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง อันใด นี้เรียก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ว่า ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย เป็นไฉน

การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด นี้

เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย

ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นไฉน

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เว้นอริโมกข์ นี้

เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๐๒] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๐๓] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัยอายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๐๔] ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามรูปเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย สฬายตนะเกิดเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

กามาวจรกุศลจิต

ดวงที่ ๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘

[๔๐๕] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นโดยมีการชัก-

* จูง ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส ธิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส ธิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา ธิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา ธิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

รูปาวจรกุศลจิต

[๔๐๖] ธรรมเป็นกุศล เป็นไฉน

โยคาวจรกุศลจิต เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก มีปฏิวิกสิณเป็นอารมณ์ อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อรุปาวจรกุศลจิต

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

[๔๐๓] ธรรมเป็นกุศล เป็นโณน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอรุณภาพ เพราะก้าวล่วงอา-

* ภิญญัตตัตถะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุตถกถา อันสหระคด้วยเนวสัณญะ-

* นาสัณญัตตัตถะสัญญา ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมยใด ในสมยนั้นสังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

โลกุตตรกุศลจิต

[๔๐๔] ธรรมเป็นกุศล เป็นโณน

โยคาวจรบุคคล เจริญโลกุตตรมรรค อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมรรค ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปีติและสุข อันเกิดจากวิเวก เป็นทุกข์ปฏิบัติทันทธานิยมา อยู่ในสมยใด ในสมยนั้นสังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อวิชชามูลกุศลนิเทศ จบ

กุศลมูลกวิบาณินเทศ

อเหตุกกุศลวิบาณินจิต ๘

อเหตุกกุศลวิบาณินจิตดวงที่ ๑

[๔๐๕] ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นโณน

จักขวิญญาน เป็นวิบาณ สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้น เพราะกามาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมยใด ในสมยนั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๐๖] ในปัจจัยการเหล่านี้ สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย เป็นโณน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อเหตุกกุศลวิบาณินจิต

ดวงที่ ๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘

[๔๐๗] ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นโณน

โสตวิญญานเป็นวิบาณ สหระคด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ฯลฯ ชานวิญญานเป็นวิบาณ สหระคด้วยอุเบกขา มีกลิ่นเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ฯลฯ ชิวหาวิญญานเป็นวิบาณ สหระคด้วยอุเบกขา มีรสเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ฯลฯ กายวิญญานเป็นวิบาณ สหระคด้วยสุข มีไผฐฐัพพะเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ฯลฯ มโนธาตุเป็นวิบาณ สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีไผฐฐัพพะเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ มโนวิญญานธาตุ เป็นวิบาณ สหระคด้วยโสมนัส มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ มโนวิญญานธาตุเป็นวิบาณ สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะกามาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมยใด ในสมยนั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัยชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

กามาวจรวิปากจิต ๘

[๔๑๒] ธรรมเป็นอภยาภักต เป็นโน

มนวิญญานธาตุเป็นวิปาก สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาน มี
รูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ
สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาน . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระต
ด้วยโสมนัส ธิปยุตจากญาน . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส ธิปยุต-
*จากญาน . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วย
ญาน . . . เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาน . . . เกิดขึ้นโดย
มีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา ธิปยุตจากญาน . . . เกิดขึ้น ฯลฯ
สหระตด้วยอุเบกขา ธิปยุตจากญาน . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง เพราะกามาวจร
กุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขาร
เกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะ
วิญญานเป็นปัจจัย อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะ
ที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็น
ปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย
ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่ง
กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

รูปาวจรวิปากจิต

[๔๑๓] ธรรมเป็นอภยาภักต เป็นโน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม สัจจ
จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติ
และสุขอันเกิดแต่วิเวก มีปฐวิกลีลเป็นอารมณ์ อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น
ผัสสะ ฯลฯ อริกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล
โยคาวจรบุคคล สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุ
ปฐมฌาน อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้
แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก มีปฐวิกลีล
เป็นอารมณ์ อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย
วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย อายตนะที่
๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิด
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะ
ปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย
ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อรูปาวจรวิปากจิต

[๔๑๔] ธรรมเป็นอภยาภักต เป็นโน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงอรูปภพ เพราะก้าวล่วง
อาภิชฌาญญายตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุจตตณณ อันสหระตด้วย
เนวสัญญานาสัญญายตนะสัญญา ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ได้ เพราะ
โสมนัสและโหมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด
ผัสสะ ฯลฯ อริกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล
โยคาวจรบุคคล เพราะก้าวล่วงอาภิชฌาญญายตนะโดยประการทั้งปวง จึง
บรรลุจตตณณ อันเป็นวิปาก เพราะอรูปาวจรกุศลธรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้
สั่งสมไว้แล้วนั้นแล อันสหระตด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนะสัญญา ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโหมนัสดับสนิทในก่อน
มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น สังขารเกิดเพราะกุศลมูล
เป็นปัจจัย วิญญานเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย
เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อริโมกข์
เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพ
เป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้
ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

โลกุตตรวิปากจิต

[๔๑๕] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

โยคาวจรบุคคล เจริญโลกุตตรมรรค อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้
เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมรรค ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัณธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ
อริกเขปะ มีในสมย์นั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

โยคาวจรบุคคล สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุ-

*ปฐมมรรค อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลมรรค อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้
แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็น
ทุกขาปฏิบัติทาทัณธาภิญญา ชนิดสัญญาตะ อยู่ในสมย์ใด ในสมย์นั้น สังขารเกิด
เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖
เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ปสาทะเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
อริโมกข์เกิดเพราะปสาทะเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิด
เพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งธรรม
เหล่านี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

กุศลมูลกวิบากนิเทศ จบ

อกุศลมูลกวิบากนิเทศ

อกุศลวิบากจิต ๗

อกุศลวิบากจิตดวงที่ ๑

[๔๑๖] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

จักขุวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น เพราะอกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมย์ใด ในสมย์
นั้น สังขารเกิดเพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะ
เกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ภพเกิด
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็น
ปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๑๗] ในปัจจัยการเหล่านี้ สังขารเกิดเพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย
เป็นโณ

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดเพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
ประการอย่างนี้

อกุศลวิบากจิตดวงที่ ๒-๓-๔-๕-๖

[๔๑๘] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

โสตวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ฯลฯ ฆานวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีกลิ่นเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ เป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีรสเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ฯลฯ กายวิญญาณเป็นวิบาก สหระคด้วยทุกข์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ฯลฯ มโนธาตุ เป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นเพราะอกุศลกรรม อัน
ได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมย์ใด ในสมย์นั้น สังขารเกิดเพราะอกุศลมูล
เป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็น
ปัจจัย เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิด
เพราะชาติเป็นปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
อย่างนี้

อกุศลวิบากจิตดวงที่ ๗

[๔๑๙] ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนวิญญาณธาตุ เป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะอกุศลกรรม อันได้
ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้ว ในสมย์ใด ในสมย์นั้น สังขารเกิดเพราะอกุศลมูล
เป็นปัจจัย ญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
อายุตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายุตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

เวทนาเกิดเพราะนามเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เวทนา
เกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ภพเกิดเพราะ
อริโมกข์เป็นปัจจัยชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

[๔๒๐] ในปัจจัยจากการเหล่านั้น สังขารเกิดเพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย
เป็นไฉน

การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน อันใด นี้เรียกว่า สังขาร
เกิดเพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย

[๔๒๑] วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
วิญญาณเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย

[๔๒๒] นามเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ นี้เรียกว่า นามเกิดเพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย

[๔๒๓] อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
อายตนะที่ ๖ เกิดเพราะนามเป็นปัจจัย

[๔๒๔] ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย เป็นไฉน
การกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ความถูกต้อง อันใด
นี้เรียกว่า ผัสสะเกิดเพราะอายตนะที่ ๖ เป็นปัจจัย

[๔๒๕] เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เป็นไฉน
ความสบายทางใจที่ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจที่ไม่ใช่ ความเสวย
อารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส ผัสสะ กิริยาเสวยอารมณ์ ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข
อันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า เวทนาเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย

[๔๒๖] อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เป็นไฉน
การตัดสินใจ กิริยาที่ตัดสินใจ ความตัดสินใจในอารมณ์นั้น อันใด
นี้เรียกว่า อริโมกข์เกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

[๔๒๗] ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย เป็นไฉน
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เว้นอริโมกข์
นี้เรียกว่า ภพเกิดเพราะอริโมกข์เป็นปัจจัย

[๔๒๘] ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย เป็นไฉน
ความเกิด ความเกิดพร้อม ความบังเกิด ความบังเกิดจำเพาะ ความ
ปรากฏ แห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า ชาติเกิดเพราะภพเป็นปัจจัย

[๔๒๙] ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย เป็นไฉน

ชรา ๑ มรณะ ๑

ในชราและมรณะนั้น ชรา เป็นไฉน

ความคร่ำคร่า ภาวะที่คร่ำคร่า ความเสื่อมสิ้นอายุ แห่งธรรมเหล่านั้น
อันใด นี้เรียกว่า ชรา

มรณะ เป็นไฉน

ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตก ความทำลาย ความไม่เที่ยง
ความหายไป แห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า มรณะ

ชราและมรณะดังกล่าวมานี้ นี้เรียกว่า ชรามรณะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย

[๔๓๐] คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการ
อย่างนี้ นั้น ได้แก่ ความไปรวม ความมารวม ความประชุม ความปรากฏ
แห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ความ
เกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

อกุศลมูลกิริยาภังคิณ เทส จ

อภิธรรมภาชนีย จ

ปัจจัยการวิภังค์ จบบริบูรณ์

๗. สติปัญฐานวิภังค์

สุดตันตภาชนีย

[๔๓๑] สติปัญฐาน ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ พิจารณาเห็นภายในกายภายในเนื้อๆ อยู่
พิจารณาเห็นภายในกายภายนอกเนื้อๆ อยู่ พิจารณาเห็นภายในกายทั้งภายในและ
ภายนอกเนื้อๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัส
เสียได้ในโลก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความ-

*เพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสเสียได้ในโลก

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก

กายานุปัสสนาในเทส

[เห็นภายในภายใน]

[๔๓๒] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นภายในภายในเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุ ในศาสนานี้ พิจารณาเห็นภายในภายใน แต่พื้นเท้าขึ้นไปในเบื้องบน แต่ปลายผมลงมาถึงในเบื้องต่ำ มีหนึ่งหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่างๆ ว่า ในกายนี้ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร

ภิกษุ นั้น ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุ-

*นั้น ครั้นเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตเข้าไปในกายภายนอก

[เห็นภายในภายนอก]

[๔๓๓] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นภายในภายนอกเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุ ในศาสนานี้ พิจารณาเห็นภายในภายนอก แต่พื้นเท้าขึ้นไปในเบื้องบน แต่ปลายผมลงมาถึงในเบื้องต่ำ มีหนึ่งหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่างๆ ว่า ในกายของเขานั้น มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร

ภิกษุ นั้น ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุ-

*นั้น ครั้นเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตเข้าไปในกายทั้งภายในและภายนอก

[เห็นภายในทั้งภายในและภายนอก]

[๔๓๔] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นภายในทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ

อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุ ในศาสนานี้ พิจารณาเห็นภายในทั้งภายในและภายนอก แต่พื้นเท้าขึ้นไปในเบื้องบน แต่ปลายผมลงมาถึงในเบื้องต่ำ มีหนึ่งหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่างๆ ว่า ในกายนี้ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร

ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นภายในทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก

[๔๓๕] ในบทเหล่านั้น บทว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ มนีเทสว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยการพิจารณาเห็นเนื่องๆ นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ

[๔๓๖] บทว่า อยู่ มนีเทสว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า อยู่

[๔๓๗] บทว่า มีความเพียร มนีเทสว่า ความเพียร เป็นไฉน การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ความเพียร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามา
ถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยความเพียรนี้
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีความเพียร

[๔๓๘] บทว่า มีสัมปชัญญะ มินิเทศว่า สัมปชัญญะ เป็นโจน
ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี
เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว
ด้วยสัมปชัญญะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสัมปชัญญะ

[๔๓๙] บทว่า มีสติ มินิเทศว่า สติ เป็นโจน
สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ นี้เรียกว่า สติ ภิกษุ เป็นผู้
เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว
เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยสตินี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสติ

[๔๔๐] บทว่า กัจจอกิขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก มินิเทศว่า
โลก เป็นโจน

กายนั้นเอง ชื่อว่าโลก แม้อุปาทานชั้น ๕ ก็ชื่อว่า โลก นี้เรียกว่า
โลก

อภิกขมา เป็นโจน
ความกำหนด ความกำหนดนัย ฯลฯ ความกำหนดนัยแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า อภิกขมา

โหมนัส เป็นโจน
ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็น
ทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ภิรยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย เป็นทุกข์อันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โหมนัส

อภิกขมาและโหมนัสดังกล่าวมานี้ ถูกกำจัด ถูกกำจัดราบคาบ สงบ ระเบียบ
เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไป
ด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว
ในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า กัจจอกิขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก

กายานุปัสสนานินเทส จบ
เวทนานุปัสสนานินเทส

[เห็นเวทนาในเวทนาภายใน]

[๔๔๑] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในเนื่องๆ อยู่ เป็น
อย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา เมื่อ
เสวยทุกข์เวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกข์เวทนา เมื่อเสวยยอกุขมสุขเวทนา ก็รู้
ชัดว่า เราเสวยยอกุขมสุขเวทนา เมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวย
สุขเวทนามีอามิส หรือเมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา
ไม่มีอามิส เมื่อเสวยทุกข์เวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกข์เวทนามีอามิส
หรือเมื่อเสวยทุกข์เวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกข์เวทนาไม่มีอามิส
เมื่อเสวยยอกุขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยอกุขมสุขเวทนามีอามิส
หรือเมื่อเสวยยอกุขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยอกุขมสุขเวทนาไม่มี
อามิส

ภิกษุนั้น ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุนั้น
ครั้นเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตเข้าไปใน
เวทนาภายนอก

[เห็นเวทนาในเวทนาภายนอก]

[๔๔๒] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกเนื่องๆ อยู่ เป็น
อย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ รู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยสุขเวทนาว่า เขาผู้นั้นกำลัง
เสวยสุขเวทนา รู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยทุกข์เวทนาว่า เขาผู้นั้นกำลังเสวยทุกข์-
* เวทนา รู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยยอกุขมสุขเวทนาว่า เขาผู้นั้นกำลังเสวยยอกุขม-
* สุขเวทนา รู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยสุขเวทนามีอามิสว่า เขาผู้นั้นกำลังเสวย
สุขเวทนามีอามิส หรือรู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิสว่า เขาผู้นั้น
กำลังเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส รู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยทุกข์เวทนามีอามิสว่า เขา
ผู้นั้นกำลังเสวยทุกข์เวทนามีอามิส หรือรู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวยทุกข์เวทนาไม่มี
อามิสว่า เขาผู้นั้นกำลังเสวยทุกข์เวทนาไม่มีอามิส รู้ชัดบุคคลอื่นผู้กำลังเสวย
ยอกุขมสุขเวทนามีอามิสว่า เขาผู้นั้นกำลังเสวยยอกุขมสุขเวทนามีอามิส หรือรู้ชัด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
บุคคลอื่นผู้กำลังเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิสว่า เขาผู้นั้นกำลังเสวยอทุกขม-

* สขเวทนาไม่มีอามิส

ภิกษุหนึ่ง ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น
ภิกษุหนึ่ง ครั้นเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมน้อม
จิตเข้าไปในเวทนาทั้งภายในและภายนอก

[เห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในและภายนอก]

[๔๔๓] ก็ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ
อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ รู้ชัดสขเวทนาว่า เป็นสขเวทนา รู้ชัดทุกขเวทนาว่า
เป็นทุกขเวทนา รู้ชัดอทุกขมสุขเวทนาว่า เป็นอทุกขมสุขเวทนา รู้ชัดสขเวทนา
มีอามิสว่า เป็นสขเวทนาไม่มีอามิส รู้ชัดสขเวทนาไม่มีอามิสว่า เป็นสขเวทนาไม่มี
อามิส รู้ชัดทุกขเวทนาไม่มีอามิสว่า เป็นทุกขเวทนาไม่มีอามิส รู้ชัดทุกขเวทนาไม่มีอามิส
ว่า เป็นทุกขเวทนาไม่มีอามิส รู้ชัดอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิสว่า เป็นอทุกขม-

* สขเวทนาไม่มีอามิส รู้ชัดอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิสว่า เป็นอทุกขมสุขเวทนาไม่
มีอามิส

ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุ ชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายใน
และภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ
โทมนัสเสียได้ในโลก

[๔๔๔] ในบทเหล่านั้น บทว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ มินิเทศว่า การ
พิจารณาเห็นเนื่องๆ เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ
บทว่า อยู่ มินิเทศว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า
อยู่

บทว่า มีความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นไฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่ามีความเพียร
บทว่า มีสัมปชัญญะ มินิเทศว่า สัมปชัญญะ เป็นไฉน
ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่ามีสัมปชัญญะ
บทว่า มีสติ มินิเทศว่า สติ เป็นไฉน
สติ ความตามระลึก ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสติ
บทว่า กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก มินิเทศว่า โลก เป็น
ไฉน

เวทนานั่นเอง ชื่อว่าโลก แม้อุปาทานชั้น ๕ ก็ชื่อว่า โลก นี้เรียกว่า
โลก

อภิชฌา เป็นไฉน
ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า อภิชฌา

โทมนัส เป็นไฉน
ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย
เป็นทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ภิรยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โทมนัส

อภิชฌาและโทมนัสดังกล่าวมานี้ ถูกกำจัด ถูกกำจัดราบคาบ สงบ
ระจับ เข้าไประจับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้
พินาศไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้
มีที่สลดปราศไปแล้ว ในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า กำจัดอภิชฌาและโทมนัส
เสียได้ในโลก

เวทนานุปัสสนานิเทศ จบ

จิตตานุปัสสนานิเทศ

[เห็นจิตในจิตภายใน]

[๔๔๕] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เมื่อจิตมีรากะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเรามีรากะ หรือเมื่อ
จิตปราศจากรากะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเราปราศจากรากะ

เมื่อจิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเรามีโทสะ หรือเมื่อจิตปราศจากโทสะ
ก็รู้ชัดว่า จิตของเราปราศจากโทสะ

เมื่อจิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเรามีโมหะ หรือเมื่อจิตปราศจากโมหะ
ก็รู้ชัดว่า จิตของเราปราศจากโมหะ

เมื่อจิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่า จิตของเราหดหู่ หรือเมื่อจิตฟุ้งซ่านก็รู้ชัดว่า จิต

ของเราฟังชาน

เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเราเป็นมหัคคตะ หรือเมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเราไม่เป็นมหัคคตะ

เมื่อจิตเป็นสอุตตระ ก็รู้ชัดว่า จิตของเราเป็นสอุตตระ หรือเมื่อจิตเป็นอนุตตระ ก็รู้ชัดว่า จิตของเราเป็นอนุตตระ

เมื่อจิตตั้งมั่น ก็รู้ชัดว่า จิตของเราตั้งมั่น หรือเมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ก็รู้ชัดว่า จิตของเราไม่ตั้งมั่น

เมื่อจิตหลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตของเราหลุดพ้น หรือเมื่อจิตยังไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตของเรายังไม่หลุดพ้น

ภิกษุหนึ่ง ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุนั้น ครั้นเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมน้อมจิตเข้าไปในจิตภายใน

[เห็นจิตในจิตภายใน]

[๔๔๖] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เมื่อจิตของเขานั้นมีราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นมีราคะ หรือเมื่อจิตของเขานั้นปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นปราศจากราคะ

เมื่อจิตของเขานั้นมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นมีโทสะ หรือเมื่อจิตของเขานั้นปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นปราศจากโทสะ

เมื่อจิตของเขานั้นมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นมีโมหะ หรือเมื่อจิตของเขานั้นปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นปราศจากโมหะ

เมื่อจิตของเขานั้นหลงผิด ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นหลงผิด หรือเมื่อจิตของเขานั้นฟังชาน ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นฟังชาน

เมื่อจิตของเขานั้นเป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นเป็นมหัคคตะ หรือเมื่อจิตของเขานั้นไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นไม่เป็นมหัคคตะ

เมื่อจิตของเขานั้นเป็นสอุตตระ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นเป็นสอุตตระ หรือเมื่อจิตของเขานั้นเป็นอนุตตระ ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นเป็นอนุตตระ

เมื่อจิตของเขานั้นตั้งมั่น ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นตั้งมั่น หรือเมื่อจิตของเขานั้นไม่ตั้งมั่น ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นไม่ตั้งมั่น

เมื่อจิตของเขานั้นหลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นหลุดพ้น หรือเมื่อจิตของเขานั้นยังไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตของเขานั้นยังไม่หลุดพ้น

ภิกษุหนึ่ง ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุนั้น ครั้นเสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมน้อมจิตเข้าไปในจิตทั้งภายในและภายนอก

[เห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอก]

[๔๔๗] ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เมื่อจิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ เมื่อจิตปราศจาก-

*ราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ

เมื่อจิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโทสะ เมื่อจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโทสะ

เมื่อจิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโมหะ เมื่อจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโมหะ

เมื่อจิตหลงผิด ก็รู้ชัดว่า จิตหลงผิด เมื่อจิตฟังชาน ก็รู้ชัดว่า จิตฟังชาน

เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นมหัคคตะ เมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ

เมื่อจิตเป็นสอุตตระ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นสอุตตระ เมื่อจิตเป็นอนุตตระ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นอนุตตระ

เมื่อจิตตั้งมั่น ก็รู้ชัดว่า จิตตั้งมั่น เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ก็รู้ชัดว่า จิตไม่ตั้งมั่น

เมื่อจิตหลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตหลุดพ้น เมื่อจิตยังไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตยังไม่หลุดพ้น

ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุ ชื่อว่าพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโถมันัสเสียได้ในโลก

[๔๔๘] ในบทเหล่านั้น บทว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ มินิเทศว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ด้วยเหตุ นั้น จึงเรียกว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ
บทว่า อยู่ มินิเทศว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ ด้วยเหตุ นั้น จึงเรียกว่า อยู่
บทว่า มีความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นใจ
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุ นั้น จึงเรียกว่า มีความเพียร
บทว่า มีสัมปชัญญะ มินิเทศว่า สัมปชัญญะ เป็นใจ
ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ด้วยเหตุ นั้น จึงเรียกว่า มีสัมปชัญญะ
บทว่า มีสติ มินิเทศว่า สติ เป็นใจ
สติ ความตามระลึก ฯลฯ ด้วยเหตุ นั้น จึงเรียกว่า มีสติ
บทว่า กัจจอกกขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก มินิเทศว่า โลก เป็น

ใจ

จิตนั้นเอง ชื่อว่าโลก แม้อุปาทานชั้น ๕ ก็ชื่อว่าโลก นี้เรียกว่า โลก
อภิชณา เป็นใจ

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิต อันใด

นี้เรียกว่า อภิชณา

โหมนัส เป็นใจ

ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็น
ทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ภิรยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โหมนัส

อภิชณาและโหมนัสดังกล่าวมานี้ ถูกกำจัด ถูกกำจัดราบคาบ สงบ ระเบียบ
เข้าไประจับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไป
อย่างราบคาบ ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศ
ไปแล้ว ในโลกนี้ ด้วยเหตุ นั้น จึงเรียกว่า กัจจอกกขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก
จิตตานุปัสสนานิเทศ จบ

ธัมมานุปัสสนานิเทศ

[เห็นธรรมในธรรมภายใน]

[๔๔๙] ก็ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร

[นิวารณปิพพะ]

ภิกษุในศาสนานี้ เมื่อกามฉันทะภายในจิตมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายใน
จิตของเราไม่มี หรือเมื่อกามฉันทะภายในจิตไม่มี ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายใน
จิตของเราไม่มี อนึ่ง กามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ
นั้นด้วย อนึ่ง การละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วจะได้ด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย
อนึ่ง กามฉันทะที่จะได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ
นั้นด้วย

เมื่อพยาบาทภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อถีนมิทธะภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ
เมื่ออุทธัจจกุกกักจะภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อวิจิกิจฉาภายในจิตมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า
วิจิกิจฉาภายในจิตของเราไม่มี หรือเมื่อวิจิกิจฉาภายในจิตไม่มี ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉา
ภายในจิตของเราไม่มี อนึ่ง วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ
นั้นด้วย อนึ่ง การละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วจะได้ด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย
อนึ่ง วิจิกิจฉาที่จะได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย

[โพชฌงค์ปิพพะ]

เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในจิตมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในจิต
ของเราไม่มี หรือเมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในจิตไม่มี ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์
ภายในจิตของเราไม่มี อนึ่ง สติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นด้วยเหตุใด
รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย อนึ่ง ความเจริญบริบูรณ์แห่งสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะ
มีได้ด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย

เมื่อธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อวิริยสัมโพชฌงค์ภายใน
จิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อปีติสัมโพชฌงค์ภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อปัสสัทธิ
สัมโพชฌงค์ภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อสมาธิสัมโพชฌงค์ภายในจิตมีอยู่ ฯลฯ เมื่อ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในจิตมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในจิตของ
เรามีอยู่ หรือเมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในจิตไม่มี ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพช-
*ฌงค์ภายในจิตของเราไม่มี อนึ่ง อุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้น
ด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย อนึ่ง ความเจริญบริบูรณ์แห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์
ที่เกิดขึ้นแล้ว จะได้ด้วยเหตุใด รู้ชัดเหตุ นั้นด้วย

ภิกษุ นั้น ย่อมสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุ
นั้น ครั้นสพ เจริญ ทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมโน้มจิต
เข้าไปในธรรมภายนอก

รู้ชัดเหตุนี้ด้วย

ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุ ชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสเสียได้ในโลก

[๔๕๒] ในบทเหล่านั้น บทว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ มินิเทศว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ เป็นโจน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยการพิจารณาเห็นเนื่องๆ นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พิจารณาเห็นเนื่องๆ

[๔๕๓] บทว่า อยู่ มินิเทศว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๔๕๔] บทว่า มีความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโจน การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า ความเพียร ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยความเพียรนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีความเพียร

[๔๕๕] บทว่า มีสัมปชัญญะ มินิเทศว่า สัมปชัญญะ เป็นโจน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยสัมปชัญญะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสัมปชัญญะ

[๔๕๖] บทว่า มีสติ มินิเทศว่า สติ เป็นโจน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า สติ ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยสตินี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสติ

[๔๕๗] บทว่า กำจัดอภิชณาและโทมนัสเสียได้ในโลก มินิเทศว่า โลก เป็นโจน

ธรรมเหล่านั้นเอง ชื่อว่าโลก แม้อุปาทานชั้น ๕ ก็ชื่อว่า โลก นี้เรียกว่า โลก

อภิชณา เป็นโจน

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อภิชณา

โทมนัส เป็นโจน

ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ภิรยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โทมนัส

อภิชณาและโทมนัสดังกล่าวมานี้ ถูกกำจัด ถูกกำจัดราบคาบ สงบ ระเบียบ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไป ด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า กำจัดอภิชณาและโทมนัสเสียได้ในโลก

ธัมมานุปัสสนานันทส จ

สุตตันตภาษณีย์ จ

อภิธรรมภาษณีย์

[๔๕๘] สติปัฏฐาน ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ พิจารณาเห็นภายในภายในเนื่องๆ อยู่
๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆ อยู่
๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่องๆ อยู่
๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ อยู่

[เห็นภายในภายใน]

[๔๕๙] ก็ภิกษุพิจารณาเห็นภายในภายในเนื่องๆ อยู่ เป็นอย่างไร ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สว่างจากกาม สว่างจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมภูมิตาม ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ มปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิรยา พิจารณาเห็นภายในภายในเนื่องๆ อยู่ ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ ภิรยาที่ระลึก ความ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทริย สติพละ สัมมาสติ
สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้
เรียกว่าสติปัฏฐาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสติปัฏฐาน
[เห็นเวทนาในเวทนา]

ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นจิตในจิตหนึ่งๆ อยู่ เป็นอย่างไร
ภิกษุในศาสนาอื่น เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณอิทธิฤทธิ์ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สดับจากคาม สดับจาก-
อรรถสธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปิติและสุข
อันเกิดแต่ริเวก เป็นทุกขาปฏิบัติหาพ้นธากัญญา พิจารณาเห็นจิตในจิตหนึ่งๆ อยู่
ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌณัง อันเป็นองค์
แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่าสติปัฏฐาน ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยสติปัฏฐาน

ในธรรมเหล่านั้น สติปัญฐาน เป็นใจ
ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปิติและสุข
อันเกิดแต่เร็ว เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ
อยู่ ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌณฺ์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่าสติปัญฐาน
ธรรมทั้งหลายที่เลื้อ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยสติปัญฐาน

๑. ฝึกใช้ในสถานการณ์ พิจารณาเห็นภายในภายในเื่องๆ อยู่
๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเื่องๆ อยู่
๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตเื่องๆ อยู่
๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเื่องๆ อยู่

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณเหตุวิภูฏี เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจากาม สัจจากอกศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร มปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิกญา อัยในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยใด สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
[เห็นเวทนาในเวทนา]

ก็ศึกษาพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาหนึ่งๆ อยู่ เป็นอย่างไร
ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร มปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทกขาปฏิบัติพาทันธำภิญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสละ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สังัดจากกัม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน
อันเป็นวิบาก เพราะโลกตตรกุตถฌาน อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล
ประกอบด้วยวิทก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกข์ขาปฏิบัติทันทธา-
* ภิญญา ชนิดสยูกุญะ พิจารณาเห็นวนทนาในวนทนาเนื่องๆ อยู่ในสมัยใด สติ
ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับ
เนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สติปฏฐาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยสติปฏฐาน

[เห็นจิตในจิต]

ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นจิตในจิตนี้เองๆ อยู่ เป็นอย่างไร
ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหานทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปิติและสุข
อันเกิดแต่เร็วเวก เป็นทุกข์าปฏิบัติพาทันธำภิญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

ภิกษุ สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌาน อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกข์ปฏิบัติพาทันธา-
* ภิัญญา ชนิดสมุญญะพิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่องๆ อยู่ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สติปฏฺฐาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียก ว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสติปฏฺฐาน

[เห็นธรรมในธรรม]

ก็ภิกษุ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเฝ้าๆ อยู่ เป็นอย่างไร
ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมรรค อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหารมฤตยู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมรรค ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปิติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทกขาปฏิบัติพาทันธากัญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

ภิกษุ สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌาน อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิตุและสหอันเกิดแต่วิเวก เป็นทกขาปฏิบัติพาหนะ-
* ภิญญา ชนิดสมุญญตะ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ อยู่ ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สติปัญฐาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยสติปัญฐาน

ในธรรมเหล่านั้น สติปัญญา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนาฉัน เจริญเลิศตระหนาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหารเทภฏฐี เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มปีติและ สุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทกขาปฏิบัติหาทันธากัญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

ภิกษุสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌาน อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญแล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปิตและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทกขาปฏิบัติทันทธาภิญญาชนิดสญญตฺวา พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ อยู่ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌณคอันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สติปฏฺฐาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยสติปฏฺฐาน

อภิธรรมภาชนีย์ จบ

ปัญหาปจจะ

[๔๖๒] สติปัฏฐาน ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ พิจารณาเห็นกายในกายเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโหมนัสเสียได้ในโลก

ติกมาติกาปจจา ทุกมาติกาปจจา

บรรดาสติปัฏฐาน ๔ สติปัฏฐานไหนเป็นกุศล สติปัฏฐานไหนเป็นอกุศล สติปัฏฐานไหนเป็นอภัยกาฤต ฯลฯ สติปัฏฐานไหนเป็นสละ สติปัฏฐานไหนเป็นอรณะ

ติกมาติกาวิสัชนา

[๔๖๓] สติปัฏฐาน ๔ เป็นกุศลก็มี เป็นอภัยกาฤตก็มี สติปัฏฐาน ๔

เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอกุศลสุขเวทนาสัมปยุตก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นวิบากก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นอนุปาทินานาปาทานิยะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอสังกิลิฐาสังกิลิสะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสวัตติกสวิจาระก็มี เป็นอวัตติกสวิจาระก็มี เป็นอวัตติกสวิจาระก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นปัตติสหคตะก็มี เป็นสุขสหคตะก็มี เป็นอเปกขาสหคตะก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นเนวทิสสนน-

* ภาวนาปหาตัพพะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นเนวทิสสนนภาวนาปหาตัพพะเหตุกะ สติปัฏ-

* ฐาน ๔ เป็นอภัยคามิมิก็มี เป็นเนวาทายคามินาภัยคามิมิก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นเลกขะก็มี เป็นอเลกขะก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นอัปปมาณะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอัปปมาณารัมมณะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นเปตตะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสัมมัตตนิตยะก็มี เป็นอนิตยะก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นมัคคารัมมณะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นมัคค-

* เหตุกะก็มี เป็นมัคคาริปัตติก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคเหตุกะ แม่เป็นมัคคา-

* ริปัตติก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นอุปปีนนะก็มี เป็นอนุปปีนนะก็มี เป็นอุปปาทีก็มี สติปัฏฐาน ๔ เป็นอดีตก็มี เป็นอนาคตก็มี เป็นปัจจุบันก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีตารัมมณะ แม่เป็นอนาคตารัมมณะ แม่เป็นปัจจุบันนารัมมณะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอชฌัตตะก็มี เป็นพหิทธาภิรมมี เป็นอชฌัตตพหิทธาภิรมมี สติปัฏฐาน ๔ เป็นพหิทธารัมมณะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอนินทิสสนอัปปฏิหะ

ทุกมาติกาวิสัชนา

๑. เหตุโคจรวิสัชนา

[๔๖๔] สติปัฏฐาน ๔ เป็นนเหตุ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสเหตุกะ สติปัฏฐาน

๔ เป็นเหตุสัมปยุต สติปัฏฐาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นแต่สเหตุกันเหตุ สติปัฏฐาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นแต่เหตุ-

* สัมปยุตตนเหตุ สติปัฏฐาน ๔ เป็นนเหตุสเหตุกะ

๒. จุฬินตรทุกวิสัชนา

สติปัฏฐาน ๔ เป็นสัปปัจจยะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสังขตะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอนินทิสสนะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอัปปฏิหะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอรูป สติปัฏฐาน ๔ เป็นโลกุตตระ สติปัฏฐาน ๔ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจินิวิญญูญะ

๓. อาสาโคจรวิสัชนา

สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนอาสวะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอนาสวะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอาสววิปยุต สติปัฏฐาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวะ แม่เป็นสาสวโนอาสวะ สติปัฏฐาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวะสัมปยุต แม่เป็นอาสวาสสัมปยุตโนอาสวะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะ

๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐. สัญโญชนโคจรกาวิสัชนา

สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนสัญโญชนะ ฯลฯ สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนคันถะ

ฯลฯ สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนโอะมะ ฯลฯ สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนโยกะ ฯลฯ

สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนนิวระนะ ฯลฯ สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนปรามาสะ ฯลฯ สติ

ปัฏฐาน ๔ เป็นสาร์มมณะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนจิตตะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นเจตสิกะ

สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตสัมปยุต สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐะ สติปัฏฐาน ๔

เป็นจิตตสมภูฐานะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตสหนุ สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตานุปริวัตติ

สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมภูฐานะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมภู-

* ฐานสหนุ สติปัฏฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมภูฐานานุปริวัตติ สติปัฏฐาน ๔ เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
พาหิระ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอุปาทา สติปัฏฐาน ๔ เป็นอุปาทินนะ

๑๑, ๑๒, ๑๓. อุปาทานโคจรภาทวิสัยนา

สติปัฏฐาน ๔ เป็นอุปาทานะ ฯลฯ สติปัฏฐาน ๔ เป็นโนกิลละ ฯลฯ

สติปัฏฐาน ๔ เป็นนทิสสนปหาดัพพะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นนภวานาปหาดัพพะ สติ-

*ปัฏฐาน ๔ เป็นนทิสสนปหาดัพพะเหตุกะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นนภวานาปหาดัพพะ-

*ตุกะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสวิตักกะกัมมิ เป็นอวิตักกะกัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสวิจาระ

กัมมิ เป็นอวิจาระกัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสปปิตตะกัมมิ เป็นอปปิตตะกัมมิ สติปัฏ-

*ฐาน ๔ เป็นนปิตฺติสหคตะกัมมิ เป็นปิตฺติสหคตะกัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็นสขสหคตะกัมมิ

เป็นนสขสหคตะกัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอุเปกขาสหคตะกัมมิ เป็นนอุเปกขาสหคตะ

กัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็นกามาวจร สติปัฏฐาน ๔ เป็นรูปาวจร สติปัฏฐาน ๔ เป็นน-

*อรูปาวจร สติปัฏฐาน ๔ เป็นอปริยาป็นนะ สติปัฏฐาน ๔ เป็นนียยานิกะกัมมิ เป็น

อนียยานิกะกัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็นนียตะกัมมิ เป็นอนียตะกัมมิ สติปัฏฐาน ๔ เป็น

อนุตตระ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอรณะ จะนังเเล

ปัญหาปัจจนกะ จบ

สติปัฏฐานวิภังค์ จบบริบูรณ์

๘. สัมมปธานวิภังค์

สุตตันตภาษณีย์

[๔๖๕] สัมมปธาน ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร
ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้
เกิดขึ้น

๒. ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้
ทำความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น

๔. ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความเกียวยิ่ง ความไพบูลย์
ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

[เพียรป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น]

[๔๖๖] ก็ภิกษุทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคอง
จิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เป็น
อย่างไร

ในบทเหล่านั้น บาปอกุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดขึ้น เป็นโฉน

อกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในจิตตปบาท
อันเดียวกันกับโลภะ โทสะ โมหะนั้น เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ
วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วย โลภะ โทสะ โมหะนั้น กายกรรม วาจากรรม
มโนกรรม ที่มีโลภะ โทสะ โมหะนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรมเหล่านี้ เรียก
ว่า บาปอกุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดขึ้น

ภิกษุทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมเหล่านี้ที่ยัง ไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ด้วย
ประการฉะนี้

[๔๖๗] บทว่า ทำฉันทะให้เกิด มินิเทสว่า ฉันทะ เป็นโฉน

ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความฉลาด
ความพอใจในธรรม อันใด นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุ ย่อมทำฉันทะนี้ให้เกิด ให้
เกิดด้วยดี ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นด้วยดี ให้บังเกิด ให้บังเกิดยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า ทำฉันทะให้เกิด

[๔๖๘] บทว่า พยายาม มินิเทสว่า ความพยายาม เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความพยายาม ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว
เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประคอบแล้ว ด้วยความ
พยายามนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

[๔๖๙] บทว่า ปรารภความเพียร มินิเทสว่า ความเพียร เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความเพียร ภิกษุ ย่อมปรารภ ปรารภด้วยดี เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งความ
เพียรนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปรารภความเพียร

[๔๗๐] บทว่า ประคองจิตไว้ มินิเทสว่า จิต เป็นโฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
จิต ภิกษุ ย่อมประคองไว้ ประคองไว้ด้วยดี อุปถัมภ์ ค้ำชู ซึ่งจิตนี้ ด้วย
เหตุนั้น จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้

[๔๓๑] บทว่า ทำความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความเพียร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความเพียรนี้ ด้วย
เหตุนั้น จึงเรียกว่า ทำความเพียร

[เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว]

[๔๓๒] ก็ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคอง
จิตไว้ ทำความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นอย่างไร

ในบทเหล่านั้น บาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นโฉน
อกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิลเลสที่ตั้งอยู่ในจิตตูปาท
เดียวกันกับโลภะ โทสะ โมหะนั้น เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ
วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วยโลภะ โทสะ โมหะนั้น กายกรรม วาจกรรม มโน-
*กรรม ที่มีโลภะ โทสะ โมหะนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า
บาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมเหล่านี้ที่เกิดขึ้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้

[๔๓๓] ในบทเหล่านั้น บทว่า ทำจันตะให้เกิด มินิเทศว่า จันตะ
เป็นโฉน

ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความฉลาด
ความพอใจในธรรม อันใด นี้เรียกว่า จันตะ ภิกษุยอมทำจันตะนี้ให้เกิด ให้
เกิดด้วยดี ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นด้วยดี ให้บังเกิด ให้บังเกิดยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า ทำจันตะให้เกิด

[๔๓๔] บทว่า พยายาม มินิเทศว่า ความพยายาม เป็นโฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความพยายาม ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความพยายาม
นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

[๔๓๕] บทว่า ปรารภความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความเพียร ภิกษุ ย่อมปรารภ ปรารภด้วยดี เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งความ
เพียรนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปรารภความเพียร

[๔๓๖] บทว่า ประคองจิตไว้ มินิเทศว่า จิต เป็นโฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
จิต ภิกษุ ย่อมประคองไว้ ประคองไว้ด้วยดี อุปถัมภ์ ค้ำชู ซึ่งจิตนี้ ด้วยเหตุ
นั้น จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้

[๔๓๗] บทว่า ทำความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ความพยายามชอบ อันใด นี้เรียกว่า
ความเพียร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความเพียรนี้
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำความเพียร

[เพียรสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น]

[๔๓๘] ก็ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประ
คองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เป็นอย่างไร
ในบทเหล่านั้น กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เป็นโฉน

กุศลมูล ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เวทนาขันธ สัญญาขันธ
สังขารขันธ วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะนั้น กาย-
*กรรม วาจกรรม มโนกรรม ที่มีอโลภะ อโทสะ อโมหะนั้นเป็นสมุฏฐาน
สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น

ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ด้วยประการฉะนี้

[๔๓๙] บทว่า ทำจันตะให้เกิด มินิเทศว่า จันตะ เป็นโฉน
ความพอใจ การทำความพอใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำ
จันตะให้เกิด

บทว่า พยายาม มินิเทศว่า ความพยายาม เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

บทว่า ปรารภความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปรารภ
ความเพียร

บทว่า ประคองจิตไว้ มีนัยว่า จิต เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้
บทว่า ทำความเพียร มีนัยว่า ความเพียร เป็นไฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความเพียร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความเพียรนี้ ด้วย
เหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำความเพียร

[เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม]

[๔๘๐] ก็ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคอง
จิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความเกียวยิ่ง ความ
ไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นอย่างไร
ในบทเหล่านั้น กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นไฉน

กุศลมูล ๓ คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ เวทนาขันธ สัญญาขันธ
สังขารขันธ วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วยอโลกะ อโทสะ อโมหะ นั้น กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม ที่มีอโลกะ อโทสะ อโมหะนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวะธรรม
เหล่านี้ เรียกว่า กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความเกียวยิ่ง ความไพบูลย์
ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมเหล่านี้ที่เกิดขึ้นแล้ว ด้วยประการดังนี้

[๔๘๑] บทว่า เพื่อความดำรงอยู่ มีนัยว่า ความดำรงอยู่ อันใด
นั่นคือความไม่สับสน ความไม่สับสน อันใด นั่นคือความเกียวยิ่ง ความ
เกียวยิ่ง อันใด นั่นคือความไพบูลย์ ความไพบูลย์ อันใด นั่นคือความเจริญ
ความเจริญ อันใด นั่นคือความบริบูรณ์

[๔๘๒] บทว่า ทำจันตะให้เกิด มีนัยว่า จันตะ เป็นไฉน
ความพอใจ การทำความพอใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำ
จันตะให้เกิด

บทว่า พยายาม มีนัยว่า ความพยายาม เป็นไฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม
บทว่า ปรารภความเพียร มีนัยว่า ความเพียร เป็นไฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปรารภ
ความเพียร

บทว่า ประคองจิตไว้ มีนัยว่า จิต เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้
บทว่า ทำความเพียร มีนัยว่า ความเพียร เป็นไฉน
การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ความเพียร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความเพียรนี้ ด้วย
เหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำความเพียร

สุดตันตภาษณีย์ จบ

อภิธรรมภาษณีย์

[๔๘๓] สัมมปปธาน ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประ
คองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น

๒. ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น

๔. ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำ
ความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความเกียวยิ่ง ความไพบูลย์
ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

[เพียรป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น]

[๔๘๔] ก็ภิกษุ ทำจันตะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคอง
จิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เป็น
อย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฎฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัตว์จากกาม สัตว์จาก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ในสมย์นั้น ภิกษุ
นั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร
เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น

[๔๘๕] ในบทเหล่านั้น บทว่า ทำฉันทะให้เกิด มินิเทศว่า ฉันทะ
เป็นโฉน

ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความฉลาด
ความพอใจในธรรม อันใด นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุ ย่อมทำฉันทะนี้ให้เกิด ให้
เกิดด้วยดี ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นด้วยดี ให้บังเกิด ให้บังเกิดยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า ทำฉันทะให้เกิด

[๔๘๖] บทว่า พยายาม มินิเทศว่า ความพยายาม เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความ
ตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น
ความก้าวไปอย่างไม่ห่อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความ
ประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยันทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ วิริย-

* สัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความ
พยายาม ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามา
ถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยความพยายามนี้
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

[๔๘๗] บทว่า ปรรกความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์
อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความเพียร ภิกษุ
ย่อมปรารภ ปรรกด้วยดี เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งความเพียรนี้ ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า ปรรกความเพียร

[๔๘๘] บทว่า ประคองจิตไว้ มินิเทศว่า จิต เป็นโฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า
จิต ภิกษุ ย่อมประคองไว้ ประคองไว้ด้วยดี อุปถัมภ์ค้ำชู ซึ่งจิตนี้ ด้วยเหตุ
นั้น จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้

[๔๘๙] บทว่า ทำความเพียร มินิเทศว่า ความเพียรชอบ เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความเพียรชอบ ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยความเพียรชอบ

[เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว]

[๔๙๐] กิภิกษุ ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคอง
จิตไว้ ทำความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฌาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ในสมย์นั้น ภิกษุ
นั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร
เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

[๔๙๑] บทว่า ทำฉันทะให้เกิด มินิเทศว่า ฉันทะ เป็นโฉน

ความพอใจ การทำความพอใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำ
ฉันทะให้เกิด

บทว่า พยายาม มินิเทศว่า ความพยายาม เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

บทว่า ปรรกความเพียร มินิเทศว่า ความเพียร เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปรรก
ความเพียร

บทว่า ประคองจิตไว้ มินิเทศว่า จิต เป็นโฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้

บทว่า ทำความเพียร มินิเทศว่า ความเพียรชอบ เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความเพียรชอบ ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยความเพียรชอบ

[เพียรสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น]

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

[๔๙๒] กิเลส ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ ในสมัยใด ในสมัยนั้น ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น

[๔๙๓] ในบทเหล่านั้น บทว่า ทำฉันทะให้เกิด มนสิทสฺวา ฉันทะเป็นโฉน

ความพอใจ การทำความพอใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำฉันทะให้เกิด

บทว่า พยายาม มนสิทสฺวา ความพยายาม เป็นโฉน

การปราศจากความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

บทว่า ปราศจากความเพียร มนสิทสฺวา ความเพียร เป็นโฉน

การปราศจากความเพียรทางใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปราศจากความเพียร

บทว่า ประคองจิตไว้ มนสิทสฺวา จิต เป็นโฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้

บทว่า ทำความเพียร มนสิทสฺวา ความเพียรชอบ เป็นโฉน

การปราศจากความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความเพียรชอบ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยความเพียรชอบ

[เพียรรักษาอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม]

[๔๙๔] กิเลส ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความเกียโยยง ความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ ในสมัยใด ในสมัยนั้น ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความเกียโยยง ความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

[๔๙๕] บทว่า เพื่อความดำรงอยู่ มนสิทสฺวา ความดำรงอยู่ อันใด นั่นคือ ความไม่สับสน ความไม่สับสน อันใด นั่นคือ ความเกียโยยง ความเกียโยยง อันใด นั่นคือ ความไพบูลย์ ความไพบูลย์ อันใด นั่นคือ ความเจริญ ความเจริญ อันใด นั่นคือ ความบริบูรณ์

[๔๙๖] บทว่า ทำฉันทะให้เกิด มนสิทสฺวา ฉันทะ เป็นโฉน ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม อันใด นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุ ย่อมทำฉันทะนี้ให้เกิด ให้เกิดด้วยดี ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นด้วยดี ให้บังเกิด ให้บังเกิดยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำฉันทะให้เกิด

[๔๙๗] บทว่า พยายาม มนสิทสฺวา ความพยายาม เป็นโฉน การปราศจากความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความพยายาม ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความพยายามนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า พยายาม

[๔๙๘] บทว่า ปราศจากความเพียร มนสิทสฺวา ความเพียร เป็นโฉน การปราศจากความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความเพียร ภิกษุ ย่อมปราศ ปราศด้วยดี เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งความเพียรนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ปราศจากความเพียร

[๔๙๙] บทว่า ประคองจิตไว้ มนสิทสฺวา จิต เป็นโฉน จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต ภิกษุ ย่อมประคองไว้ ประคองไว้ด้วยดี อุปัมถกัฏฐ ซึ่งจิตนี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า ประคองจิตไว้

[๕๐๐] บทว่า ทำความเพียร มีนัยว่า ความเพียรชอบ เป็นไฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์
อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ความเพียรชอบ
ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยความเพียรชอบ

[๕๐๑] ในบทเหล่านั้น สัมมปปธาน เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธานิยมา อยู่ ในสมัยใด การปรารภความ
เพียรทางใจ ฯลฯ สัมมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค
นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สัมมปปธาน ธรรมทั้งหลายที่
เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมปปธาน

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๕๐๒] สัมมปปธาน ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร
ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น

๒. ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้
ทำความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้
ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น

๔. ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้
ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สลายสูญ ความภีโยยยิ่ง ความไพบลยุ
ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ติกมาติกาปัจจุลา ทกมาติกาปัจจุลา

บรรดาสัมมปปธาน ๔ สัมมปปธานไหน เป็นกุศล สัมมปปธานไหน
เป็นอกุศล สัมมปปธานไหน เป็นอภัยกถุต ฯลฯ สัมมปปธานไหน เป็นสภาวะ
สัมมปปธานไหน เป็นอระณะ

ติกมาติกาวิสันนา

[๕๐๓] สัมมปปธาน ๔ เป็นกุศลอย่างเดียว สัมมปปธาน ๔ เป็น
สุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอกุศลสุขเวทนาสัมปยุตก็มี สัมมปปธาน ๔ เป็น
วิปากัมมธรรม สัมมปปธาน ๔ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ สัมมปปธาน ๔
เป็นอสังกิลิฐฐาสังกิลิฐะ สัมมปปธาน ๔ เป็นสวิตกกถวิจาระก็มี เป็น
อวิตกกถวิจาระก็มี เป็นอวิตกกถวิจาระก็มี สัมมปปธาน ๔ เป็นปัตติสสาคะ
ก็มี เป็นสุขสาคะก็มี เป็นอเปกขาสาคะก็มี สัมมปปธาน ๔ เป็นเนว-

* ทสสนนภาวนาปหาตัพพะ สัมมปปธาน ๔ เป็นเนวทสสนนภาวนาปหาตัพพะ-

* เหตุกะ สัมมปปธาน ๔ เป็นอปปยาคามี สัมมปปธาน ๔ เป็นเสกขะ

สัมมปปธาน ๔ เป็นอัปปมาณะ สัมมปปธาน ๔ เป็นอัปปมาณารัมมณะ

สัมมปปธาน ๔ เป็นปณิตะ สัมมปปธาน ๔ เป็นสัมมัตตนิยตะ สัมมปปธาน ๔

ไม่เป็นมคคารัมมณะ สัมมปปธาน ๔ เป็นมคคเหตุกะ สัมมปปธาน ๔ เป็น

มคคาริปตีกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นมคคาริปตีกัมมิ สัมมปปธาน ๔ เป็นอุปปีนนะ

กัมมิ เป็นอนุปปีนนะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปปาที สัมมปปธาน ๔ เป็นอดีต

กัมมิ เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอดีตารัมมณะ แม้

เป็นอนาคตารัมมณะ แม้เป็นปัจจุบันนารัมมณะ สัมมปปธาน ๔ เป็นอัชฉัตตะ

กัมมิ เป็นพหิทถากัมมิ เป็นอัชฉัตตพหิทถากัมมิ สัมมปปธาน ๔ เป็นพหิทธา-

* รัมมณะ สัมมปปธาน ๔ เป็นอนิทสสนอัปปปฏิษะ

ทุกมาติกาวิสันนา

๑. เหตุโคจจกวิสันนา

[๕๐๔] สัมมปปธาน ๔ เป็นเหตุ สัมมปปธาน ๔ เป็นสเหตุกะ

สัมมปปธาน ๔ เป็นเหตุสัมปยุต กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นแต่

สเหตุกนเหตุ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นแต่เหตุสัมปยุตตนเหตุ

และนเหตุสเหตุกะ

๒. จุพัตตรทุกวิสันนา

สัมมปปธาน ๔ เป็นสปปิจจยะ สัมมปปธาน ๔ เป็นสังขตะ

สัมมปปธาน ๔ เป็นอนิทสสนะ สัมมปปธาน ๔ เป็นอัปปปฏิษะ สัมมปป-

* ฐาน ๔ เป็นอรุณ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นโลกุตตระ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
เกณจิวิญญูญะ เป็นเกณจิวิญญูญะ

๓. อาสวโคจรกิริยัสสนา

สัมมัตถฐาน ๔ เป็นโนอาสวะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นอนาสวะ
สัมมัตถฐาน ๔ เป็นอาสววิปปยุต กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวะ แม่เป็น
สาสวโนอาสวะ สัมมัตถฐาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวะสัมมัตถฐาน
แม่เป็นอาสวสัมมัตถฐานโนอาสวะ เป็นแต่อาสววิปปยุตตอนาสวะ

๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐. สัญโญชนโคจรกิริยัสสนา

สัมมัตถฐาน ๔ เป็นโนสัญโญชนะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
โนคันถะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นโนโอะมะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
โนโยคะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นโนนิวรณะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
โนปรมาสวะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นสาร์มมะณะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
โนจิตตะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นเจตสิกะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตสัมมัตถฐาน
สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตสมุฏฐานะ
สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตสทก สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตานุปริวัตติ สัมมัตถฐาน

* ฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏ-

* ฐานสทก สัมมัตถฐาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานานุปริวัตติ สัมมัตถฐาน
๔ เป็นพาหิระ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นอุปาทา สัมมัตถฐาน ๔ เป็นอนุปาทินะ

๑๑, ๑๒, ๑๓. อุปาทานโคจรกิริยัสสนา

สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนอุปาทานะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
โนกิเลสะ ฯลฯ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนทิสสนปหัตตัพพะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
นภวานาปหัตตัพพะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนทิสสนปหัตตัพพะเหตุกะ สัมมัตถฐาน

* ฐาน ๔ เป็นนภวานาปหัตตัพพะเหตุกะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นสวิตถกะกัมมิ เป็น
อวิตถกะกัมมิ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นสวิจาระกัมมิ เป็นอวิจาระกัมมิ สัมมัตถฐาน ๔
เป็นสปปิตถกะกัมมิ เป็นอปปิตถกะกัมมิ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นปิติสหคตะกัมมิ เป็น
นปิติสหคตะกัมมิ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นสุขสหคตะกัมมิ เป็นนสุขสหคตะกัมมิ
สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนุเปกขาสหคตะกัมมิ เป็นนุเปกขาสหคตะกัมมิ สัมมัตถฐาน
๔ เป็นนภามาจร สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนรูปาจร สัมมัตถฐาน ๔ เป็น
นอรุปาจร สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนุปรียาป็นนะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนินยานิกะ
สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนียตะ สัมมัตถฐาน ๔ เป็นนุตตะระ สัมมัตถฐาน ๔
เป็นนอรณะ ฉะนั้นแล

ปัญหาปัจจุณกะ จบ

สัมมัตถฐานวิภังค์ จบบริบูรณ์

๔. อิทธิปาทีวิภังค์

[๔๐๕] อิทธิบาท ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปรธาน-

* สังขาร

๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปรธานสังขาร

๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปรธานสังขาร

๔. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปรธานสังขาร

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปรธานสังขาร]

[๔๐๖] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปรธานสังขาร

เป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิปัตถิแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธิ
นี้เรียกว่า ฉันทสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร
ประกอบจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิด
ขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประกอบจิตไว้ ทำความเพียร
เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร
ประกอบจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำ
ฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประกอบจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อ
ความดำรงอยู่ ความไม่สลายสูญ ความเกียโยยง ความไพบลูญ ความเจริญ ความ
บริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปรธานสังขาร

ฉันทสมาธิและปรธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้า
เป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า ฉันทสมาธิปรธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๔๐๗] ในบทเหล่านั้น ฉันทะ เป็นฉันท

ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความ

พอใจในธรรม นี้เรียกว่า จันทะ

สมาธิ เป็นโฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่
ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทริย
สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความ
ตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาเห ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น
ความก้าวไปอย่างไม่ห่อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความ
ประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยในทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใด
นี้เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึง
แล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยฉันทะ สมาธิ และ
ปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมภาสมาธิ
ปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๔๐๘] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การ
สำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความ
ถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ

วิญญานขันธ ของบุคคลผู้บรรลุลหรรณเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร]

[๔๐๙] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร
เป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำความเพียรให้เป็นอธิปัตแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต
สมาธินี้เรียกว่า วิริยสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความ
เพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น
มิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศล-

* ธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร
ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สลายสูญ ความภักโยยัง
ความไพบลย ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรม
เหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขาร

วิริยสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้า
เป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า วิริยสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๔๑๐] ในบทเหล่านั้น วิริยะ เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า วิริยะ
สมาธิ เป็นโฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่
ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ
สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า
ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยวิริยะ สมาธิ และ
ปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธาน-

* สังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๔๑๑] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ
การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง
ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ

วิญญานขันธ ของบุคคลผู้บรรลุลหรรณเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร]

[๔๑๒] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร

เป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่า จิตตสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความภักโยยิ่ง ความไพบลูย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

จิตตสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๑๓] ในบทเหล่านั้น จิต เป็นโฉน

จิต มโน มาโนส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

สมาธิ เป็นโฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นโฉน

การปรรกความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมวាយามะ อันใด นี้เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยจิต สมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธาน-

*สังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๑๔] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ

วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม

เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมัสสาสมาธิปธานสังขาร]

[๕๑๕] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมัสสาสมาธิปธานสังขาร

เป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำปัญญาให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่า วิมัสสาสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศล-

*ธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความภักโยยิ่ง ความไพบลูย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาว-

*ธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

วิมัสสาสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้า

เป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า วิมัสสาสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๑๖] ในบทเหล่านั้น วิมัสสา เป็นโฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ

อันใด นี้เรียกว่า วิมัสสา

สมาธิ เป็นโฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นโฉน

การปรรกความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมวាយามะ อันใด นี้เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยวิมัสสา สมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมัสสาสมาธิ-

*ปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๑๗] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ

วิญญานขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

สุดต้นตอภายใน จบ

อภิธรรมภายใน

[๕๑๘] อิทธิบาท ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปราน-

*สังขาร

๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปรานสังขาร

๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปรานสังขาร

๔. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปรานสังขาร

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปรานสังขาร]

[๕๑๙] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปรานสังขาร

เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทราภิญญา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น
ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปรานสังขาร

[๕๒๐] ในบทเหล่านั้น ฉันทะ เป็นฉันท

ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความ
พอใจในธรรม อันใด นี้เรียกว่า ฉันทะ

สมาธิ เป็นฉันท

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์
แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปรานสังขาร เป็นฉันท

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ปรานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามา
ถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยฉันทะ สมาธิ
และปรานสังขาร ดังกล่าวนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิ-

*ปรานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๒๑] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การ
สำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความ
ถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ ฝัสนะ ฯลฯ ปัดคาหะ อวิกเขปะ ของ
บุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปรานสังขาร]

[๕๒๒] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปรานสังขาร

เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทราภิญญา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น
ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปรานสังขาร

[๕๒๓] ในบทเหล่านั้น วิริยะะ เป็นฉันท

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า วิริยะะ

สมาธิ เป็นฉันท

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์
แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปรานสังขาร เป็นฉันท

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ปรานสังขาร

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยวิริยะ สมาริ และ
ปรานสังขาร ดังกล่าวนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยสมาริ-
*ปรานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๒๔] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การ
สำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความสำเร็จ ความได้ ความสำเร็จ ความถึง ความสำเร็จด้วยดี ความ
ถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ ฝัสนะ ฯลฯ ปัดคาหะ อวิกเขปะ ของบุคคล
ผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาริปรานสังขาร]

[๕๒๕] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาริปรานสังขาร
เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทราภิญญา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น
ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาริปรานสังขาร

[๕๒๖] ในบทเหล่านั้น จิต เป็นใจ

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต
สมาริ เป็นใจ
ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาริ สมาริสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์
แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สมาริ

ปรานสังขาร เป็นใจ

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ปรานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยจิต สมาริ และ
ปรานสังขาร ดังกล่าวนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยจิตตสมาริปราน-
*สังขาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๒๗] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การ
สำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความสำเร็จ ความได้ ความสำเร็จ ความถึง ความสำเร็จด้วยดี ความ
ถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ ฝัสนะ ฯลฯ ปัดคาหะ อวิกเขปะ ของบุคคล
ผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาริปรานสังขาร]

[๕๒๘] ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาริปรานสังขาร
เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทราภิญญา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น
ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาริปรานสังขาร

[๕๒๙] ในบทเหล่านั้น วิมังสา เป็นใจ

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทัญญู
สัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า
วิมังสา

สมาริ เป็นใจ

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาริ สมาริสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์
แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สมาริ

ปรานสังขาร เป็นใจ

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อัน
เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ปรานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึง
แล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยวิมังสา สมาริ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
และประธานสังฆาร ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมิงสา-

*สมาธิประธานสังฆาร ด้วยประการฉะนี้

[๕๓๐] คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การ
สำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความ
ถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ ผู้สละ ฯลฯ ปัดคาหะ อวิกเขปะ ของบุคคล

ผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรม
เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

[๕๓๑] อิทธิบาท ๔ คือ

๑. จันทิทธิบาท
๒. วิริยิทธิบาท
๓. จิตติทธิบาท
๔. วิมิงสิทธิบาท

[จันทิทธิบาท]

[๕๓๒] ในอิทธิบาท ๔ นั้น จันทิทธิบาท เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่निพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติาทันธาภิญญา อยู่ในสมัยใด ความพอใจ
การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม ในสมัย-

*นั้น อันใด นี้เรียกว่า จันทิทธิบาท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่
สัมปยุตด้วยจันทิทธิบาท

[วิริยิทธิบาท]

[๕๓๓] วิริยิทธิบาท เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติาทันธาภิญญา อยู่ในสมัยใด การปรารภความ
เพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค
นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า วิริยิทธิบาท ธรรมทั้งหลายที่
เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิริยิทธิบาท

[จิตติทธิบาท]

[๕๓๔] จิตติทธิบาท เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติาทันธาภิญญา อยู่ในสมัยใด จิต มโน
มานัส ฯลฯ มโนวิญญานธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิตติทธิบาท ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยจิตติทธิบาท

[วิมิงสิทธิบาท]

[๕๓๕] วิมิงสิทธิบาท เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติาทันธาภิญญา อยู่ในสมัยใด ปัญญา กิริยาที่
รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า วิมิง-

*สิทธิบาท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิมิงสิทธิบาท

อภิธรรมภาชนีย์ จบ

ปัญหาปุจฉกะ

[๕๓๖] อิทธิบาท ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจันทสมาธิประธาน-
- *สังฆาร
๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิประธานสังฆาร
๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิประธานสังฆาร

๔. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิประธานสังขาร

ติกมัตถกาปจณา ทกมัตถกาปจณา

บรรดาอิทธิบาท ๔ อิทธิบาทไหนเป็นกุศล อิทธิบาทไหนเป็นอกุศล
อิทธิบาทไหนเป็นอภัยากฤต ฯลฯ อิทธิบาทไหนเป็นสละ อิทธิบาทไหน
เป็นอรณะ

ติกมัตถกาวิสีขนา

[๔๓๗] อิทธิบาท ๔ เป็นกุศลอย่างเดียว อิทธิบาท ๔ เป็นสุขเวทนา-

* สัมปยุตฺถิมี เป็นอกุศลสมุสเวทนาสัมปยุตฺถิมี อิทธิบาท ๔ เป็นวิปากธัมมธรรม
อิทธิบาท ๔ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ อิทธิบาท ๔ เป็นอสังกิลิฐฐาสังกิลิกะ
อิทธิบาท ๔ เป็นสวิตกกถาวิจระกัม เป็นอวิตกกถาวิจระกัม เป็นอวิตกกถา-

* วิจระกัม อิทธิบาท ๔ เป็นปีติสทฺตะกัม เป็นสุขสทฺตะกัม เป็นอุเปกขา-

* สทฺตะกัม อิทธิบาท ๔ เป็นเนวทฺสสนนภาวนาปาหัตถะ อิทธิบาท ๔ เป็น
เนวทฺสสนนภาวนาปาหัตถะเหตุกะ อิทธิบาท ๔ เป็นอภัยคามิ อิทธิบาท ๔
เป็นเสกขะ อิทธิบาท ๔ เป็นอภัยมานะ อิทธิบาท ๔ เป็นอภัยมานะธัมมะ
อิทธิบาท ๔ เป็นปณฺธิกะ อิทธิบาท ๔ เป็นสัมมัตตนิยตะ อิทธิบาท ๔ ไม่เป็น
มคคาธัมมะ เป็นมคคาเหตุกะ ไม่เป็นมคคาธิปติ อิทธิบาท ๔ เป็นอุปปีนนะกัม
เป็นอุปปีนนะกัม กล่าวไม่ได้ว่าเป็นอุปปาที อิทธิบาท ๔ เป็นอดิตกัม เป็น
อนาคตกัม เป็นปัจจุปันกัม อิทธิบาท ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอดีตารัมมณะ
แม้เป็นอนาคตารัมมณะ แม้เป็นปัจจุปันนารัมมณะ อิทธิบาท ๔ เป็นอชฌัตตะ
กัม เป็นพหิทฺธาภิรมิ เป็นอชฌัตตพหิทฺธาภิรมิ อิทธิบาท ๔ เป็นพหิทฺธารัมมณะ
อิทธิบาท ๔ เป็นอนิทฺสสนอปปปฏิฆะ

ทุกมัตถกาวิสีขนา

๑. เหตุโคจรกวิสีขนา

[๔๓๘] วิมังสอิทธิบาท เป็นเหตุ อิทธิบาท ๓ เป็นนเหตุ อิทธิบาท ๔
เป็นสเหตุกะ อิทธิบาท ๔ เป็นเหตุสัมปยุต วิมังสอิทธิบาท เป็นเหตุสเหตุกะ
อิทธิบาท ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นเหตุสเหตุกันเหตุ วิมังสอิทธิ-

* บาท เป็นเหตุเหตุสัมปยุต อิทธิบาท ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต
เป็นเหตุเหตุสัมปยุตตนเหตุ อิทธิบาท ๓ เป็นนเหตุสเหตุกะ วิมังสอิทธิบาท กล่าว
ไม่ได้ว่า แม้เป็นนเหตุสเหตุกะ แม้เป็นนเหตุอเหตุกะ

๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙. จุฬินทรทกาทวิสีขนา

[๔๓๙] อิทธิบาท ๔ เป็นสัพปัจจายะ อิทธิบาท ๔ เป็นสังขตะ
อิทธิบาท ๔ เป็นอนิทฺสสนะ อิทธิบาท ๔ เป็นอปปปฏิฆะ อิทธิบาท ๔ เป็นอรุ
อิทธิบาท ๔ เป็นโลกุตตระ อิทธิบาท ๔ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจิวิญญู-

* ญูญะ อิทธิบาท ๔ เป็นโนอาสวะ อิทธิบาท ๔ เป็นอนาสวะ อิทธิบาท ๔
เป็นอาสววิปยุต อิทธิบาท ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวาสวะ แม้เป็น
สาสวโนอาสวะ อิทธิบาท ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวาสาสสัมปยุต แม้เป็น
อาสวสัมปยุตตโนอาสวะ อิทธิบาท ๔ เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะ อิทธิบาท ๔
เป็นโนสญฺญูญะ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ เป็นโนคณกะ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ เป็น
โนโอะกะ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ เป็นโนโยกะ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ เป็นโนนารณะ ฯลฯ
อิทธิบาท ๔ เป็นโนปรามาสะ ฯลฯ

๑๐. มหัตถกวิสีขนา

[๔๔๐] อิทธิบาท ๔ เป็นสาร์มมณะ อิทธิบาท ๓ เป็นโนจิตตะ
จิตตอิทธิบาท เป็นจิตตะ อิทธิบาท ๓ เป็นเจตสิกะ จิตตอิทธิบาท เป็นอเจตสิกะ
อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสัมปยุต จิตตอิทธิบาท กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นจิตตสัมปยุต
แม้เป็นจิตตวิปยุต อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสังสัฏฐะ จิตตอิทธิบาท กล่าวไม่ได้ว่า
แม้เป็นจิตตสังสัฏฐะ แม้เป็นจิตตวิสังสัฏฐะ อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสมุฏฐานะ
จิตตอิทธิบาท เป็นโนจิตตสมุฏฐานะ อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสหนุ จิตตอิทธิบาท
เป็นโนจิตตสหนุ อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตานปริวัตติ จิตตอิทธิบาท เป็นโนจิตตาน-

* ปริวัตติ อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานะ จิตตอิทธิบาท เป็นโนจิตตสัง-

* สัฏฐสมุฏฐานะ อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานสหนุ จิตตอิทธิบาท เป็น
โนจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานสหนุ อิทธิบาท ๓ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานานปริวัตติ
จิตตอิทธิบาท เป็นโนจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานานปริวัตติ อิทธิบาท ๓ เป็นพาหิระ
จิตตอิทธิบาท เป็นอชฌัตตะกะ อิทธิบาท ๔ เป็นนอุปาทา อิทธิบาท ๔ เป็นอน-

* ปาทินนะ

๑๑, ๑๒, ๑๓. อุปาทานโคจรกวิสีขนา

[๔๔๑] อิทธิบาท ๔ เป็นนอุปาทานะ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

โนกิเลสะ ฯลฯ อธิริบาท ๔ เป็นนทิสสนปหัตตัพพะ อธิริบาท ๔ เป็นนภาวนา-

*ปหัตตัพพะ อธิริบาท ๔ เป็นนทิสสนปหัตตัพพะเหตุกะ อธิริบาท ๔ เป็นนภาวนา-

*ปหัตตัพพะเหตุกะ อธิริบาท ๔ เป็นสวิตักกะกัมมิ เป็นอวิตักกะกัมมิ อธิริบาท ๔ เป็นสวจิระกัมมิ เป็นอวจิระกัมมิ อธิริบาท ๔ เป็นสปปิตติกะกัมมิ เป็นอปปิตติกะกัมมิ อธิริบาท ๔ เป็นปิติสหคตะกัมมิ เป็นนปิติสหคตะกัมมิ อธิริบาท ๔ เป็นสุข-

*สหคตะกัมมิ เป็นนสุขสหคตะกัมมิ อธิริบาท ๔ เป็นอุเปกขาสหคตะกัมมิ เป็นอุเปกขาสหคตะกัมมิ อธิริบาท ๔ เป็นนภามาวจร อธิริบาท ๔ เป็นนรูปาวจร อธิริบาท ๔ เป็นนรูปาวจร อธิริบาท ๔ เป็นอปริยาป็นนะ อธิริบาท ๔ เป็นนียยานิกะ อธิริบาท ๔ เป็นนียตะ อธิริบาท ๔ เป็นอนุตตะระ อธิริบาท ๔ เป็นอระณะ ฉะนั้นแล

ปัญหาปจจนกะ จบ

อธิริบาทวิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๐. โพชฌงค์วิภังค์

สูตรต้นตภาขณีย

โพชฌงค์ ๗ นัยที่ ๑

[๕๔๒] โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์
๒. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์
๓. วิริยสัมโพชฌงค์
๔. ปิติสัมโพชฌงค์
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาริสัมโพชฌงค์
๗. อเบกขาสัมโพชฌงค์

[๕๔๓] ในโพชฌงค์ ๗ นั้น สติสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เป็นผู้มัสติ ประกอบด้วยสติและปัญญาอันยิ่ง ระลึกได้ ระลึกได้ยอเยย ซึ่งกิจที่ทำไว้นานๆ หรืออาจาทักกล่าวไว้นานๆ นี้เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์

ภิกษุนั้น มีสติอย่างนั้นอยู่ วิจัย เลือกสรร พิจารณา ซึ่งธรรมนั้น ด้วยปัญญา นี้เรียกว่า ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์

ความเพียร ความไม่ย่อหย่อน อันภิกษุนั้นผู้วิจัย เลือกสรร พิจารณา

ซึ่งธรรมนั้น ด้วยปัญญา ปราปรกแล้ว นี้เรียกว่า วิริยสัมโพชฌงค์

ปิติ อันปราศจากอาโมส เกิดขึ้นแก่พระภิกษุผู้มีความเพียรอันปราปรกแล้ว นี้เรียกว่า ปิติสัมโพชฌงค์

กายกัตติ จิตกัตติ ของภิกษุผู้มีใจปิติ ย่อมสงบระงับ นี้เรียกว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

จิตของภิกษุผู้มียสงบระงับแล้ว มีความสุขสบาย ย่อมตั้งมั่น นี้เรียกว่า สมาริสัมโพชฌงค์

ภิกษุนั้น เป็นผู้เพ่งเล็งอยู่ด้วยดี ซึ่งจิตที่ตั้งมั่นอย่างนั้น นี้เรียกว่า อเบกขาสัมโพชฌงค์

โพชฌงค์ ๗ นัยที่ ๒

[๕๔๔] โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์
๒. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์
๓. วิริยสัมโพชฌงค์
๔. ปิติสัมโพชฌงค์
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาริสัมโพชฌงค์
๗. อเบกขาสัมโพชฌงค์

[๕๔๕] ในโพชฌงค์ ๗ นั้น สติสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

สติในธรรมภายใน มีอยู่ สติในธรรมภายนอก มีอยู่ สติในธรรมภายใน แม้ใด สติในธรรมภายใน แม้หนึ่ง ก็ชื่อว่า สติสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน สติในธรรมภายนอก แม้ใด สติในธรรมภายนอก แม้หนึ่ง ก็ชื่อว่า สติสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

[๕๔๖] ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ความเลือกสรรในธรรมภายใน มีอยู่ ความเลือกสรรในธรรมภายนอก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

มียุ ความเลือกสรรในธรรมภายในแม่ใจ ความเลือกสรรในธรรมภายในแม่นั้น
ก็ชื่อว่า รัมมวียสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อ
นิพพาน ความเลือกสรรในธรรมภายนอกแม่ใจ ความเลือกสรรในธรรมภายนอก
แม่นั้น ก็ชื่อว่า รัมมวียสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน

[๕๔๗] วิริยสัสมโพชนงค์ เป็นโจน

ความเพียรทางกาย มียุ ความเพียรทางใจ มียุ ความเพียรทางกาย
แม่ใจ ความเพียรทางกายแม่นั้น ก็ชื่อว่า วิริยสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ความเพียรทางใจแม่ใจ ความเพียรทาง
ใจแม่นั้น ก็ชื่อว่าวิริยสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน

[๕๔๘] ปิติสัสมโพชนงค์ เป็นโจน

ปิตีที่มีวิตก มีวิจารณ์ มียุ ปิตีที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มียุ ปิตีที่มีวิตก
มีวิจารณ์แม่ใจ ปิตีที่มีวิตก มีวิจารณ์แม่นั้น ก็ชื่อว่า ปิติสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไป
เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ปิตีที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์แม่ใจ
ปิตีที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์แม่นั้น ก็ชื่อว่าปิติสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง
เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

[๕๔๙] ปัสสัทธิสัสมโพชนงค์ เป็นโจน

กายปัสสัทธิ มียุ จิตตปัสสัทธิ มียุ กายปัสสัทธิแม่ใจ กายปัสสัทธิ
แม่นั้น ก็ชื่อว่า ปัสสัทธิสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน จิตตปัสสัทธิแม่ใจ จิตตปัสสัทธิแม่นั้น ก็ชื่อว่า ปัสสัทธิสัสมโพ-
*ชนงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

[๕๕๐] สมาริสัสมโพชนงค์ เป็นโจน

สมาริที่มีวิตก มีวิจารณ์ มียุ สมาริที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มียุ สมาริ
ที่มีวิตก มีวิจารณ์แม่ใจ สมาริที่มีวิตก มีวิจารณ์แม่นั้น ก็ชื่อว่า สมาริสัสมโพชนงค์
ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน สมาริที่ไม่มีวิตก ไม่มี
วิจารณ์แม่ใจ สมาริที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์แม่นั้น ก็ชื่อว่าสมาริสัสมโพชนงค์ ย่อม
เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

[๕๕๑] อเบกขาสัสมโพชนงค์ เป็นโจน

อเบกขาในธรรมภายใน มียุ อเบกขาในธรรมภายนอก มียุ อเบกขา
ในธรรมภายในแม่ใจ อเบกขาในธรรมภายในแม่นั้น ก็ชื่อว่า อเบกขาสัสมโพชนงค์
ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน อเบกขาในธรรมภายนอก
แม่ใจ อเบกขาในธรรมภายนอกแม่นั้น ก็ชื่อว่าอเบกขาสัสมโพชนงค์ ย่อมเป็นไป
เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

โพชนงค์ ๗ นัยที่ ๓

[๕๕๒] โพชนงค์ ๗ คือ

๑. สติสัสมโพชนงค์
๒. รัมมวียสัสมโพชนงค์
๓. วิริยสัสมโพชนงค์
๔. ปิติสัสมโพชนงค์
๕. ปัสสัทธิสัสมโพชนงค์
๖. สมาริสัสมโพชนงค์
๗. อเบกขาสัสมโพชนงค์

ในโพชนงค์ ๗ นั้น สติสัสมโพชนงค์ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญสติสัสมโพชนงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ
อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ เจริญรัมมวียสัสมโพชนงค์ เจริญวิริยสัสม-

*โพชนงค์ เจริญปิติสัสมโพชนงค์ เจริญปัสสัทธิสัสมโพชนงค์ เจริญสมาริ-

*สัสมโพชนงค์ เจริญอเบกขาสัสมโพชนงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ

สุดตันตภาษณีย์ จบ

อภิธรรมภาษณีย์

เอกโตปจฉาวาสัสนาณีย์

[๕๕๓] โพชนงค์ ๗ คือ

๑. สติสัสมโพชนงค์
๒. รัมมวียสัสมโพชนงค์
๓. วิริยสัสมโพชนงค์

๔. ปิตัสัมโพชฌงค์
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาริสัมโพชฌงค์
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ในธรรมเหล่านั้น โพชฌงค์ ๗ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตระมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณเหิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปิติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาที่นธากิณญา อยู่ในสมัยใด โพชฌงค์ ๗ คือ สติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ มีในสมัยนั้น

[๔๕๔] ในโพชฌงค์ ๗ นั้น สติสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

สติ ความรำลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์

[๔๕๕] ฐัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ฐัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า ฐัมมวิจยสัมโพชฌงค์

[๔๕๖] วิริยสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า วิริยสัมโพชฌงค์

[๔๕๗] ปิตัสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ความอัมใจ ความปราโมทย์ ความยินดียิ่ง ความบันเทิง ความราเริง ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความปิติอย่างโลดโผน ความที่จิตชื่นชมยินดี ปิตัสัมโพชฌงค์ อันใด นี้เรียกว่า ปิตัสัมโพชฌงค์

[๔๕๘] ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

การสงบ การสงบระงับ ภิรียาที่สงบ ภิรียาที่สงบระงับ ความสงบระงับ แห่งเวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ อันใด นี้เรียกว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

[๔๕๙] สมาริสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาธิ สมาริสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สมาริสัมโพชฌงค์

[๔๖๐] อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ความวางเฉย ภิรียาที่วางเฉย ความเพ่งเล็งยิ่ง ความเป็นกลางแห่งจิต อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ธรรมเหล่านี้ เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยโพชฌงค์ ๗

ปาฏิเยกกปัจจนาวิสัณหานัย

[๔๖๑] โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์
๒. ฐัมมวิจยสัมโพชฌงค์
๓. วิริยสัมโพชฌงค์
๔. ปิตัสัมโพชฌงค์
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาริสัมโพชฌงค์
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ในโพชฌงค์ ๗ นั้น สติสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตระมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปิติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาที่นธากิณญา อยู่ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฐัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิริยสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยปิตัสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรม

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ที่สัมปยุตด้วยปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรม
ที่สัมปยุตด้วยสมาธิสัมโพชฌงค์

อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตระมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทักขิณี เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานประกอบด้วย วิตก วิจาร์ มปีติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ ในสมัยใด ความวางเฉย
กิริยาที่วางเฉย ความเพ่งเล็งยิ่ง ความเป็นกลางแห่งจิต อุเบกขาสัมโพชฌงค์
ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียก
ว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยอุเบกขาสัมโพชฌงค์

เอกโตปัจฉารวิชันนํ

[๕๖๒] โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์
๒. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์
๓. วิริยสัมโพชฌงค์
๔. ปิติสัมโพชฌงค์
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ในธรรมเหล่านั้น โพชฌงค์ ๗ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตระมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทักขิณี เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ มปีติ
และสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ
ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน
อันเป็นวิบาก เพราะโลกตรรกุศลฌานอันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล
ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ มปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิ-
* ญาณ ชนิตสญญตะ อยู่ ในสมัยใด โพชฌงค์ ๗ คือ สติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ย่อมมีในสมัยนั้น

ในโพชฌงค์ ๗ นั้น สติสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์อันเป็นองค์
แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพ่งเล็งยิ่ง ความเป็นกลางแห่งจิต
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ธรรมเหล่านี้ เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยโพชฌงค์ ๗

ปาฏิเยกกปัจฉารวิชันนํ

[๕๖๓] โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์
๒. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์
๓. วิริยสัมโพชฌงค์
๔. ปิติสัมโพชฌงค์
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ในโพชฌงค์ ๗ นั้น สติสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตระมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทักขิณี เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ มปีติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน
อันเป็นวิบาก เพราะโลกตรรกุศลฌานอันได้ทำไว้แล้วได้เจริญไว้แล้ว นั้นแล
ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ มปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา

ชนิดสัญญาตะ อยู่ ในสมัยใด สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ
สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า
ว่า สติสัมโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วย
สติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยธัมมวิจย-
* สัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิริย-
* สัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยปิติ-
* สัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยปีสัทธิ-
* สัมโพชฌงค์ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสมาธิ-
* สัมโพชฌงค์

อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตระมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัณธากิญา อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน
อันเป็นวิบาก เพราะโลกตรกุศลฌานอัน ได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล เป็น
ทุกขาปฏิบัติทาทัณธากิญา ชนิดสัญญาตะ อยู่ ในสมัยใด ความวางเฉย กิริยาที่
วางเฉย ความเพ่งเล็งยิ่ง ความเป็นกลางแห่งจิต อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ในสมัย
นั้น อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยอุเบกขาสัมโพชฌงค์

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๔๖๔] โพชฌงค์ ๗ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์
๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
๓. วิริยสัมโพชฌงค์
๔. ปิตีสัมโพชฌงค์
๕. ปีสัทธิสัมโพชฌงค์
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ติกมาติกาปัจจุกะ

บรรดาโพชฌงค์ ๗ ข้อไหนเป็นกุศล ข้อไหนเป็นอกุศล ข้อไหนเป็น
อพยากกุต ฯลฯ ข้อไหนเป็นสละระ ข้อไหนเป็นอรณะ

ติกมาติกาวิสันนา

[๔๖๕] โพชฌงค์ ๗ เป็นกุศลก็มี เป็นอพยากกุตก็มี ปิตีสัมโพชฌงค์

เป็นสุขเวทนาสัมปยุต โพชฌงค์ ๖ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอกุศลขมสุข-

* เวทนาสัมปยุตก็มี โพชฌงค์ ๗ เป็นวิบากก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี โพชฌงค์
๗ เป็นอนุปาทินนानุปาทินิยะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอสังกิลิฐฐาสังกิลิสะ โพชฌงค์
๗ เป็นสวัตถักกสวาระก็มี เป็นอวัตถักกวิจารณ์ัตตะก็มี เป็นอวัตถักกวิจารณ์ัตตะก็มี
ปิตีสัมโพชฌงค์ เป็นปิตีสหคตะ เป็นสุขสหคตะ เป็นอุปกาสหคตะ โพชฌงค์
๖ เป็นปิตีสหคตะก็มี เป็นสุขสหคตะก็มี เป็นอุปกาสหคตะก็มี โพชฌงค์ ๗
เป็นเนวทัสสนนภาวนาปาตัพพะ โพชฌงค์ ๗ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปาตัพพะ-

* เหตุกะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอุปยาคามีก็มี เป็นเนวาทยาคามีนาอุปยาคามีก็มี โพชฌงค์
๗ เป็นเสกขะก็มี เป็นอุปเสกขะก็มี โพชฌงค์ ๗ เป็นอัปปมาณะ โพชฌงค์ ๗
เป็นอัปปมาณารัมมณะ โพชฌงค์ ๗ เป็นปณัตตะ โพชฌงค์ ๗ เป็นสัมมัตตนิยตะ
ก็มี เป็นอนิยตะก็มี โพชฌงค์ ๗ ไม่เป็นมคคารัมมณะ โพชฌงค์ ๗ เป็น
มคคเหตุกะก็มี เป็นมคคาริบัติก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นมคคเหตุกะ แม้เป็น
มคคาริบัติก็มี โพชฌงค์ ๗ เป็นอุปปีนนะก็มี เป็นอนุปปีนนะก็มี เป็นอุปปาทีก็มี
โพชฌงค์ ๗ เป็นอดิตีก็มี เป็นอนาคตก็มี เป็นปัจจุบันก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็น
อดิตารัมมณะ แม้เป็นอนาคตารัมมณะ แม้เป็นปัจจุบันนารัมมณะ โพชฌงค์ ๗
เป็นอชฌัตตะก็มี เป็นพหิทธาภิ มีเป็นอชฌัตตพหิทธาภิ มีโพชฌงค์ ๗ เป็น
พหิทธารัมมณะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอนิสสนอัปปักขะ

ติกมาติกาวิสันนา

๑. เหตุโคจณวิสันนา

[๔๖๖] ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นเหตุ โพชฌงค์ ๖ เป็นเนนเหตุ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

โพชฌงค์ ๗ เป็นสเหตุกะ โพชฌงค์ ๗ เป็นเหตุสัมปยุต อัมมวริยสัมโพชฌงค์ เป็นเหตุสเหตุกะ โพชฌงค์ ๖ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นแต่ สเหตุกันเหตุ อัมมวริยสัมโพชฌงค์ เป็นเหตุเหตุสัมปยุต โพชฌงค์ ๖ กล่าว ไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นแต่เหตุสัมปยุตเหตุ โพชฌงค์ ๖ เป็น เหตุสเหตุกะ อัมมวริยสัมโพชฌงค์ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นเหตุสเหตุกะ แม้ เป็นเหตุเหตุเหตุกะ

๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒. จุฬินทรพุทธทิวลิขนา

[๔๖๓] โพชฌงค์ ๗ เป็นสัจจะโพชฌงค์ ๗ เป็นสังขตะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอนิทัสนะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอัปปิฏฐะ โพชฌงค์ ๗ เป็น รูป โพชฌงค์ ๗ เป็นโลกุตระ โพชฌงค์ ๗ เป็นเกณจิวิญญูญะ เป็น เกณจิวิญญูญะ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนอาสวะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอนาสวะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอาสววิปปยุต โพชฌงค์ ๗ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวาสวะ แม้เป็นสาสวโนอาสวะ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวาสาสสัมปยุต แม้เป็น อาสวสัมปยุตตโนอาสวะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอาสววิปปยุตตโนอาสวะ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนสัจจะ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนคันถะ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็น โนโอะมะ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนโยคะ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนนิวาระ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนปราคาสะ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็นสาร์มมะนะ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนจิตตะ โพชฌงค์ ๗ เป็นเจตสิกะ โพชฌงค์ ๗ เป็น จิตตสัมปยุต โพชฌงค์ ๗ เป็นจิตตสังสัจจะ โพชฌงค์ ๗ เป็นจิตตสมุฏฐานะ โพชฌงค์ ๗ เป็นจิตตสัทท โพชฌงค์ ๗ เป็นจิตตานปริวัตติ โพชฌงค์ ๗ เป็น จิตตสังสัจจะสมุฏฐานะ โพชฌงค์ ๗ เป็นจิตตสังสัจจะสมุฏฐานสัทท โพชฌงค์ ๗ เป็นจิตตสังสัจจะสมุฏฐานานปริวัตติ โพชฌงค์ ๗ เป็นพาหิระ โพชฌงค์ ๗ เป็นอนุปาทา โพชฌงค์ ๗ เป็นอนุปาทินะ โพชฌงค์ ๗ เป็นอนุปาทานะ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ เป็นโนกิลละ ฯลฯ

๑๓. ปิฎฐิพุทธทิวลิขนา

[๔๖๔] โพชฌงค์ ๗ เป็นนทัสนปหาดัพพะ โพชฌงค์ ๗ เป็น นกานาปหาดัพพะ โพชฌงค์ ๗ เป็นนทัสนปหาดัพพะเหตุกะ โพชฌงค์ ๗ เป็นนกานาปหาดัพพะเหตุกะ โพชฌงค์ ๗ เป็นสวิตกะกัมมิ เป็นอวิตกะกัมมิ โพชฌงค์ ๗ เป็นสวิจาระกัมมิ เป็นอวิจาระกัมมิ ปิตัมโพชฌงค์ เป็นอัปปิติกะ โพชฌงค์ ๖ เป็นสัจจะกัมมิ เป็นอัปปิติกะกัมมิ ปิตัมโพชฌงค์ เป็น นปิติสหคตะ โพชฌงค์ ๖ เป็นปิติสหคตะกัมมิ เป็นนปิติสหคตะกัมมิ ปิต-

* สัมโพชฌงค์ เป็นสุขสหคตะ โพชฌงค์ ๖ เป็นสุขสหคตะกัมมิ เป็นนสุขสหคตะ กัมมิ ปิตัมโพชฌงค์ เป็นนอเปกขาสหคตะ โพชฌงค์ ๖ เป็นอเปกขาสหคตะกัมมิ เป็นนอเปกขาสหคตะกัมมิ โพชฌงค์ ๗ เป็นนากามาวจร โพชฌงค์ ๗ เป็นนรูปาวจร โพชฌงค์ ๗ เป็นนรูปาวจร โพชฌงค์ ๗ เป็นอปริยาปันนะ โพชฌงค์ ๗ เป็น นิยานิกะกัมมิ อนิยานิกะกัมมิ โพชฌงค์ ๗ เป็นนิตะกัมมิ เป็นอนิตะกัมมิ โพชฌงค์ ๗ เป็นอนุตตะระ โพชฌงค์ ๗ เป็นอระณะ ฉะนั้นแล

ปัญหาปัจฉกจะ จบ

โพชฌงค์วิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๑. มรรควิภังค์

สุดตันตภาษณีย์

อริยมรรคมีองค์ ๘ นัยที่ ๑

[๔๖๕] อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฎฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ
๘. สัมมาสมาธิ

[๔๖๖] ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฎฐิ เป็น โฉน ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ใน ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฎฐิ

[๔๖๗] สัมมาสังกัปปะ เป็น โฉน

ความดำริในอันออกจากกาม ความดำริในอัน ไม่พยาบาท ความดำริใน

อันไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ

[๕๗๒] สัมมาวาจา เป็นโจน

ความงดเว้นจากการพูดเท็จ ความงดเว้นจากการพูดส่อเสียด ความงดเว้นจากการพูดหยาบ ความงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่าสัมมาวาจา

[๕๗๓] สัมมากัมมันตะ เป็นโจน

ความงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ความงดเว้นจากการลักทรัพย์ ความงดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม นี้เรียกว่าสัมมากัมมันตะ

[๕๗๔] สัมมาอาชีวะ เป็นโจน

บุคคลผู้บริสุทธารในศาสนานี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ

[๕๗๕] สัมมาวายามะ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรากรความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรากรความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรากรความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรากรความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงมั่น ความไม่สับสน ความมกียโยยง ความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

[๕๗๖] สัมมาสติ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ พิจารณาเห็นกายในกายเนืองๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก พิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนืองๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก นี้เรียกว่า สัมมาสติ

[๕๗๗] สัมมาสมาธิ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ บรรลุตติยฌาน อันยังใจให้ผ่องใสเพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นภายใน ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแก่สมาธิ อยู่ เพราะคลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานซึ่งเป็นฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้ที่มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ บรรลุตตตฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธีเพราะอุเบกขา อยู่ นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นที่ ๒

[๕๗๘] อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ
๘. สัมมาสมาธิ

[๕๗๙] ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญสัมมาทิฏฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ ฯลฯ เจริญสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ เจริญสัมมาวาจา ฯลฯ เจริญสัมมากัมมันตะ ฯลฯ เจริญสัมมาอาชีวะ ฯลฯ เจริญสัมมาวายามะ ฯลฯ เจริญสัมมาสติ ฯลฯ เจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ

สุดตันตภาษณีย์ จบ

อภิธรรมภาษณีย์

อภิวรรคิกาวาร

[๕๘๐] มรรคมืองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ
๘. สัมมาสมาธิ

ในธรรมเหล่านั้น มรรคมืองค์ ๘ เป็นโฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหภูมิอยู่ ในสมัยใด มรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ย่อมมี ในสมัยนั้น

[๕๘๑] ในมรรคมืองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นโฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ๑- ความไม่หลง ความวิจยธรรม ความเห็นชอบ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

[๕๘๒] สัมมาสังกัปปะ เป็นโฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ความดำริ ความที่จิตแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทอยู่ในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ ความดำริชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

[๕๘๓] สัมมาวาจา เป็นโฉน

การงด การเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากวจีทุจริต ๔ ภิรยาไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ตันเหตุวจีทุจริต ๔ วาจาชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

[๕๘๔] สัมมากัมมันตะ เป็นโฉน

การงด การเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากกายทุจริต ๓ ภิรยาไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ตันเหตุกายทุจริต ๓ การงานชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

[๕๘๕] สัมมาอาชีวะ เป็นโฉน

การงด การเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากมิจฉาอาชีวะ ภิรยาไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ตันเหตุมิจฉาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

๑๑. ความที่ ฯลฯ พึงดูในธรรมสังคณีปกรณ์ ข้อ ๒๑๖ เป็นลำดับไป

[๕๘๖] สัมมาวายามะ เป็นโฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ความพยายามชอบ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

[๕๘๗] สัมมาสติ เป็นโฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ ความระลึกชอบ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสติ

[๕๘๘] สัมมาสมาธิ เป็นโฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ
นี้เรียกว่า มรรคมืองค์ ๘ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมป-
*ยุตด้วยมรรคมืองค์ ๘

ปัญจกิกการ

เอกโตปัจฉาวิชันนัย

[๕๘๙] มรรคมืองค์ ๕ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวายามะ
๔. สัมมาสติ

๕. สัมมาสมาธิ

ในธรรมเหล่านั้น มรรคมองค์ ๕ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ ในสมัยใด มรรคมองค์ ๕ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ มีในสมัยนั้น

ในมรรคมองค์ ๕ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นไฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม ความเห็นชอบ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปะ เป็นไฉน

ความตริก ความตริกอย่างแรง ความดำริ ฯลฯ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวายามะ เป็นไฉน

การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ ความพยายามชอบ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

สัมมาสติ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ ความระลึกชอบ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสติ

สัมมาสมาธิ เป็นไฉน

ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า มรรคมองค์ ๕ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมรรคมองค์ ๕

ปาฏิเยกกปจจาวิสัณณาย

[๕๙๐] มรรคมองค์ ๕ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวายามะ
๔. สัมมาสติ
๕. สัมมาสมาธิ

ในมรรคมองค์ ๕ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ ในสมัยใด ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาวายามะ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาสติ

สัมมาสมาธิ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิचार มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ ในสมัยใด ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาสมาธิ

อัญฐังคิกาวาร

[๕๙๑] มรรคมองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ

๓. สัมมาวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ
๘. สัมมาสมาธิ

ในธรรมเหล่านั้น มรรคมองค์ ๘ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌานอันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทา-

* ทันทธาภิญญา ชนิดสัญญาตะ อยู่ในสมย์ใด มรรคมองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ มีในสมย์นั้น

นี้เรียกว่า มรรคมองค์ ๘ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมรรคมองค์ ๘

ปัญจังคิกการ

เอกโตปัจฉาริชิขณนัย

[๕๙๒] มรรคมองค์ ๕ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวายามะ
๔. สัมมาสติ
๕. สัมมาสมาธิ

ในธรรมเหล่านั้น มรรคมองค์ ๕ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌานอันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธา-

* ภิญญา ชนิดสัญญาตะ อยู่ในสมย์ใด มรรคมองค์ ๕ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมา-

* สังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ มีในสมย์นั้น

นี้เรียกว่า มรรคมองค์ ๕ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมรรคมองค์ ๕

ปาฏิเยกกปัจฉาริชิขณนัย

[๕๙๓] มรรคมองค์ ๕ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวายามะ
๔. สัมมาสติ
๕. สัมมาสมาธิ

ในมรรคมองค์ ๕ นั้น สัมมาทิฏฐิ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรธรรม อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌานอันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธา-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

* ภิญา ชนิดสัญญาตะ อยู่ ในสมัยใด ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาทิฐิ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาวาจา ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธิ เป็น โฉน

ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรญาณ อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมญาณ ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปิตีและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทันธาภิญา อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อริกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมญาณ อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลญาณอันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปิตีและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทันธาภิญา ชนิดสัญญาตะ อยู่ ในสมัยใด ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่สลาย ไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่สลายไป ความสงบ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็น องค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยสัมมาสมาธิ

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจนกะ

[๕๙๔] อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสมาธิ
๘. สัมมาสมาธิ

ติกมาติกาปัจจนกะ ทุกมาติกาปัจจนกะ

บรรดาองค์มรรค ๘ ข้อไหนเป็นกศล ข้อไหนเป็นอกุศล ข้อไหนเป็น อภัยกถุต ฯลฯ ข้อไหนเป็นสละระ ข้อไหนเป็นอรณะ

ติกมาติกาวิสันนา

[๕๙๕] องค์มรรค ๘ เป็นกุศลก็มี เป็นอภัยกถุตก็มี สัมมาสังกัปปะ

เป็นสุขเวทนาสัมปยุต องค์มรรค ๗ เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอกุททมนสุข เวทนาสัมปยุตก็มี องค์มรรค ๘ เป็นวิบากก็มี เป็นวิบากธัมมธรรมก็มี องค์มรรค ๘ เป็นอนุปาทินนูปาทานียะ องค์มรรค ๘ เป็นอสังกิลิฐฐาสังกิลิสะ สัมมา-

* สังกัปปะ เป็นอวิตกกิริยาวัตตะ องค์มรรค ๗ เป็นสวิตกกสิวาระก็มี เป็น อวิตกกิริยาวัตตะก็มี เป็นอวิตกกิริยาวะก็มี สัมมาสังกัปปะ เป็นปิติสหคตะ เป็นสุขสหคตะ ไม่เป็นอุเบกขาสหคตะ องค์มรรค ๗ เป็นปิติสหคตะก็มี เป็นสุขสหคตะก็มี เป็นอุเบกขาสหคตะก็มี องค์มรรค ๘ เป็นเนวทัสสน-

* นภานาปหาตัพพะ องค์มรรค ๘ เป็นเนวทัสสนนภานาปหาตัพพะเหตุกะ องค์มรรค ๘ เป็นอุปยคามีก็มี เป็นเนวายคามีนาปยคามีก็มี องค์มรรค ๘ เป็น เสกขะก็มี เป็นอเสกขะก็มี องค์มรรค ๘ เป็นอัปปมาณะ องค์มรรค ๘ เป็นอัปปมาณารัมมณะ องค์มรรค ๘ เป็นปณิตะ องค์มรรค ๘ เป็นสัมมัตต-

* นิยตะก็มี เป็นอนิยตะก็มี องค์มรรค ๘ ไม่เป็นมคคารัมมณะ องค์มรรค ๘ เป็นมคคเหตุกะก็มี เป็นมคคาริบัติก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นมคคเหตุกะ แม้เป็นมคคาริบัติก็มี องค์มรรค ๘ เป็นอุปปีนนะก็มี อนุปปีนนะก็มี เป็นอุปปาทีก็มี องค์มรรค ๘ เป็นอดีตก็มี เป็นอนาคตกัมมี เป็นปัจจุบันกัมมี กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็น อดีตารัมมณะ แม้เป็นอนาคตารัมมณะ แม้เป็นปัจจุบันนารัมมณะ องค์มรรค ๘ เป็นอัชฉัตตะกัมมี เป็นพหิททาภิ เป็นอัชฉัตตพหิททาภิ องค์มรรค ๘ เป็น พหิทธารัมมณะ องค์มรรค ๘ เป็นอนิทัสสนอัปปปฏิมะ

ทุกมาติกาวิสันนา

๑. เหตุโคจรวิสัย

[๔๙๖] สัมมาทิฏฐิ เป็นเหตุ องค์มรรค ๗ เป็นเหตุ องค์มรรค ๘ เป็นเหตุเหตุ เป็นเหตุสัมปยุต สัมมาทิฏฐิ เป็นเหตุเหตุเหตุ องค์มรรค ๗ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุเหตุ เป็นเหตุเหตุเหตุ สัมมาทิฏฐิ เป็นเหตุเหตุ-

* สัมปยุต องค์มรรค ๗ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นเหตุเหตุสัมปยุต องค์มรรค ๗ เป็นเหตุเหตุเหตุ สัมมาทิฏฐิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นเหตุเหตุ แม้เป็นเหตุเหตุเหตุ

๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒. จุฬนตรทกาทิวิสัย

[๔๙๗] องค์มรรค ๘ เป็นสัปปัจจะ องค์มรรค ๘ เป็นสังขตะ องค์มรรค ๘ เป็นอนัตตสนะ องค์มรรค ๘ เป็นอัปปกิจะ องค์มรรค ๘ เป็นรูป องค์มรรค ๘ เป็นโลกุตตระ องค์มรรค ๘ เป็นเกณจิวิญญูญะ องค์มรรค ๘ เป็นโนอาสวะ องค์มรรค ๘ เป็นอนาสวะ องค์มรรค ๘ เป็นอาสววิปปยุต องค์มรรค ๘ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวาสวะ แม้เป็นสาสวโนอาสวะ องค์มรรค ๘ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวอาสวสัมปยุต แม้เป็นอาสวสัมปยุต-

* โนอาสวะ องค์มรรค ๘ เป็นอาสววิปปยุตตอนาสวะ องค์มรรค ๘ เป็นโนสญ-

* โยชนะ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นโนคั่นละ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นโนโอะมะ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นโนโยคะ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นโนนิวระนะ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นโนปราคะ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นสาร์มมะนะ องค์มรรค ๘ เป็นโนจิตตะ องค์มรรค ๘ เป็นเจตสิกะ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสัมปยุต องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสังสัฏฐะ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสมุฏฐานะ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสหนุ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตานุปริวิตติ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานะ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานสหนุ องค์มรรค ๘ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏ-

* ฐานานุปริวิตติ องค์มรรค ๘ เป็นพาหิระ องค์มรรค ๘ เป็นนุปาทา องค์มรรค ๘ เป็นอนุปาทินะ องค์มรรค ๘ เป็นนุปาทานะ ฯลฯ องค์มรรค ๘ เป็นโนกิเลสะ ฯลฯ

๑๓. ปิฎฐิทุภวิสัย

[๔๙๘] องค์มรรค ๘ เป็นนัตถสนนปหาดัพพะ องค์มรรค ๘ เป็นนภาวนาปหาดัพพะ องค์มรรค ๘ เป็นนัตถสนนปหาดัพพะเหตุะ องค์มรรค ๘ เป็นนภาวนาปหาดัพพะเหตุะ สัมมาสังกัปปะ เป็นอวิตกคะ องค์มรรค ๗ เป็นสวิตกคะกัมมิ เป็นอวิตกคะกัมมิ สัมมาสังกัปปะ เป็นสวิจาระ องค์มรรค ๗ เป็นสวิจาระกัมมิ เป็นอวิจาระกัมมิ สัมมาสังกัปปะ เป็นสัปปีติคะ องค์มรรค ๗ เป็นสัปปีติคะกัมมิ เป็นอปปิติกะกัมมิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปีติสหคตะ องค์มรรค ๗ เป็นปีติสหคตะกัมมิ เป็นนปีติสหคตะกัมมิ สัมมาสังกัปปะ เป็นสุขสหคตะ องค์มรรค ๗ เป็นสุขสหคตะกัมมิ เป็นนสุขสหคตะกัมมิ สัมมาสังกัปปะ เป็นนุเปกขาสหคตะ องค์มรรค ๗ เป็นนุเปกขาสหคตะกัมมิ เป็นนุเปกขาสหคตะกัมมิ องค์มรรค ๘ เป็นนภามาวจร องค์มรรค ๘ เป็นนรูปาวจร องค์มรรค ๘ เป็นนอรูปาวจร องค์มรรค ๘ เป็นอปริยาป็นนะ องค์มรรค ๘ เป็นนียยานิกะกัมมิ เป็นอนียยานิกะกัมมิ องค์มรรค ๘ เป็นนียตะกัมมิ เป็นอนียตะกัมมิ องค์มรรค ๘ เป็นอนุตตะระ องค์มรรค ๘ เป็นอระณะ ฉะนั้นแล

ปัญหาปัจฉกจะ จบ

มรรควิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๒. ฌานวิภังค์

มาติกา

[๔๙๙] ภิกษุในศาสนานี้ เป็นผู้สำราญแล้วด้วยปาดิโมกขสังวร ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์และโคจรอยู่ เห็นภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย สมทานแล้วประพฤติดุอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย สำราญในอินทรีย์ ๖ รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรตลอดปฐมยามและปัจฉิมยาม ประกอบความเพียรอันเป็นไปติดต่อกัน ประกอบปัญญาอันรักษาไว้ซึ่งตน เจริญโพธิปักขิยธรรม

ภิกษุนั้น เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการก้าวไปข้างหน้าและถอยกลับมาข้างหลัง เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการเล็ดข้างหน้าและเหลียวดูข้างซ้ายข้างขวา เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการคู้วัยะเข้าและเหยียดวัยะออก เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการทรงผ้าสังฆาฏิ บาตรและจีวร เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการกิน ดื่ม เคี้ยว และลิ้มรส เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนิ่ง

ภิกษุนั้น อาศัยเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำใน ภูเขา ป่าช้า ดง ที่แจ้ง กองฟาง สถานที่ไม่มีเสียงรบกวน สถานที่ไม่มีเสียงอื้ออึง

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
สถานที่ไม่มีใครมีผู้คนสัญจรไปมา สถานที่ไม่มีคนพลุกพล่าน สถานที่อันสมควร
เป็นที่หลีกเร้น

ภิกษุนั้น ไปสู่ป่าก็ตาม ไปสู่โคนไม้ก็ตาม ไปสู่เรือนว่างเปล่าก็ตาม
นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรง ตั้งสติมุ่งหน้าต่อกรรมฐาน

ภิกษุนั้น ละอภิชฌาในโลกได้แล้ว อยู่ด้วยจิตที่ปราศจากอภิชฌา ชำระ
จิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา ละความพยาบาทและความประทุษร้ายได้แล้ว เป็นผู้ม
จิตไม่พยาบาท อยู่ มีความอ่อนแอกะเห่แก่สัตว์ทั้งปวง ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
ความพยาบาทและความประทุษร้าย ละกีนมิตระได้แล้ว เป็นผู้ปราศจากกีนมิตระ
อยู่ มีอาโลกสัญญา มีสติสัมปชัญญะ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกีนมิตระ ละ
อุทธัจจกุกกจะได้แล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน อยู่ มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากอุทธัจจกุกกจะ ละวิจิกิจฉาได้แล้ว เป็นผู้ข้ามเสียได้ซึ่งวิจิกิจฉา อยู่ ไม่มี
ความสงสัย ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย

ภิกษุนั้น ละนิวรณ์ ๕ เหล่านี้ อันทำให้เศร้าหมอง ทำปัญญาให้
ทรมานได้แล้ว สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุปฐมฌาน
ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ บรรลุตติยฌาน อัน
เป็น ไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น
แก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ เพราะคลายปีติ
ได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วย
นามกาย บรรลุตติยฌาน ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยะเจ้ากล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า
เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ บรรลุตตตฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในกอน
มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา อยู่ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะ
ความดับ ไปแห่งปฏิกขสัญญา เพราะไม่มนสิการซึ่งนานัตตสัญญา จึงบรรลุอากาศา-
* ัญญาจนณณ โดยปริกรรมว่าอากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ อยู่ เพราะก้าวล่วงอากาศา-
* ัญญาจนณะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุวิญญาณัญญาจนณณ โดยปริกรรมว่า
วิญญาณไม่มีที่สุด ดังนี้ อยู่ เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญญาจนณะโดยประการทั้งปวง
จึงบรรลุอาภิกขัญญาจนณณ โดยปริกรรมว่า วิญญาณน้อยหนึ่งไม่มี ดังนี้ อยู่
เพราะก้าวล่วงอาภิกขัญญาจนณะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญา-
* ยตนะฌานอยู่

มาติกา จบ

สุดตันตภาษณีย์

มาติกานิเทศ

[๖๐๐] บทว่า ในศาสนานี้ มีอธิบายว่า ในทฎฐินี้ ในขันธินี้ ในรุจินี้
ในลัทธินี้ ในธรรมนี้ ในวินัยนี้ ในธรรมวินัยนี้ ในปาพจนนี้ ในพรหมจรรย์นี้
ในศาสนานของพระศาสดานี้ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า ในศาสนานี้

[๖๐๑] บทว่า ภิกษุ มีอธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะสมัญญา ชื่อว่า
ภิกษุ เพราะปฏิบัติ ชื่อว่าภิกษุ เพราะขอ ชื่อว่าภิกษุ เพราะเป็นผู้ขอ ชื่อว่า
ภิกษุ เพราะเป็นผู้เข้าถึงภิกขาจาร ชื่อว่าภิกษุ เพราะทรงแผ่นผ้าที่ผูกทำลาย
ชื่อว่าภิกษุ เพราะกำลังทำลายบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลาย
บาปอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว ชื่อว่าภิกษุ เพราะละกิเลสโดยจำเพาะส่วน ชื่อว่า
ภิกษุ เพราะละกิเลสโดยไม่จำเพาะส่วน พระเสขะ ชื่อว่าภิกษุ พระอเสขะ
ชื่อว่าภิกษุ ผู้ไม่ใช่พระเสขะและไม่ใช่พระอเสขะ ชื่อว่าภิกษุ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม
อันเลิศ ชื่อว่าภิกษุ ผู้ประกอบด้วยธรรมอันงาม ชื่อว่าภิกษุ ผู้บริสุทธิ์ผ่องใส
ชื่อว่าภิกษุ ผู้ประกอบด้วยธรรมอันเป็นสาระ ชื่อว่าภิกษุ ผู้อุปสมบทด้วยญัตติ-
* จตตกรรมที่ไม่กำเริบ การเกื้อหนุน โดยสงฆ์ผู้พร้อมเพียงกัน ชื่อว่าภิกษุ

[๖๐๒] บทว่า ปาติโมกข์ ได้แกศีลอันเป็นที่อาศัย เป็นเบื้องต้น
เป็นจระณะ เป็นเครื่องสำรวม เป็นเครื่องระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธาน เพื่อ
ความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

บทว่า สังวร ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา
การไม่ล่วงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา

บทว่า เป็นผู้สำรวมแล้ว มีอธิบายว่า เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึง
แล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี
ประกอบแล้ว ด้วยปาติโมกขสังวรนี้ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า เป็นผู้สำรวมแล้ว
ด้วยปาติโมกขสังวร

[๖๐๓] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่
รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า อยู่

[๖๐๔] บทว่า ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์และโคจร มอริยาว่า อาจารย์
มอญ อนุจารย์ มอญ

ใน ๒ อย่างนั้น อนุจารย์ เป็นไหน

ความล่วงละเมิดทางกาย ความล่วงละเมิดทางวาจา ความล่วงละเมิดทั้ง
ทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า อนุจารย์ ความเป็นผู้ทุศีล แม้ทั้งปวง ก็เรียกว่า
อนุจารย์ ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ ย่อมเลี้ยงชีวิตด้วยการให้ไม้ไผ่ หรือด้วยการ
ให้ใบไม้ หรือด้วยการให้ดอกไม้ หรือด้วยการให้ผลไม้ หรือด้วยการให้จุณ
สำหรับอาบ หรือด้วยการให้ไม้ชำระฟัน หรือด้วยการพุดยักย่องเพื่อต้องการให้
เขารัก หรือด้วยการพุดเท็จจริงที่เล่นเสมอด้วยแกงถั่ว หรือด้วยการเป็นคนรับเลี้ยง
เด็ก หรือด้วยการรับใช้มรวาส หรือด้วยมัจฉาอาชีวะที่พระพุทธรเจ้าทรงตำหนิ
อย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า อนุจารย์

อาจารย์ เป็นไหน

ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วง
ละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า อาจารย์ สิลสังวร แม้ทั้งปวง ก็เรียกว่า
อาจารย์ ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการให้ไม้ไผ่ ย่อมไม่เลี้ยง
ชีวิตด้วยการให้ใบไม้ ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการให้ดอกไม้ ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วย
การให้ผลไม้ ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการให้จุณสำหรับอาบ ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วย
การให้ไม้ชำระฟัน ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการพุดยักย่องเพื่อต้องการให้เขารัก ย่อม
ไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการพุดเท็จจริงที่เล่นเสมอด้วยแกงถั่ว ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการเป็น
คนรับเลี้ยงเด็ก ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการรับใช้มรวาส ย่อมไม่เลี้ยงชีวิตด้วย
มัจฉาอาชีวะที่พระพุทธรเจ้าทรงตำหนิอย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า อาจารย์

บทว่า โคจร มอริยาว่า โคจร มอญ อโคจร มอญ

ใน ๒ อย่างนั้น อโคจร เป็นไหน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของหญิงแพศยา หรือ
เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของหญิงหม้าย หรือเป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของสาวเทื้อ
หรือเป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของบัณฑิตเพาะก หรือเป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของภิกษุณี
หรือเป็นผู้เที่ยวไปในโรงสุรา เป็นผู้คลุกคลีกับด้วยพระราชา มหาอำมาตย์ของ
พระราชา เติรถีย สวากของเติรถีย ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร
ก็หรือตระกูลนั้นใด ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่เป็นที่ควรจะไปมา มักดาและ
บริภาษ ใครแต่ความพินาศ ไม่ใคร่ต่อสิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูล ไม่ใคร่ต่อ
ความผาสุก ไม่ใคร่ต่อความเกษมจากโยคะ แก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา ภิกษุ ย่อมคบหา เข้าไปหา เข้าไปหาบ่อยๆ ซึ่งตระกูลเห็นปานนั้น
นี้เรียกว่า อโคจร

โคจร เป็นไหน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ ไม่เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของหญิงแพศยา ไม่
เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของหญิงหม้าย ไม่เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของสาวเทื้อ ไม่
เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของบัณฑิตเพาะก ไม่เป็นผู้เที่ยวไปในสำนักของนางภิกษุณี
ไม่เป็นผู้เที่ยวไปในโรงสุรา เป็นผู้ไม่คลุกคลีกับด้วยพระราชา มหาอำมาตย์ของ
พระราชา เติรถีย สวากของเติรถีย ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร
ก็หรือตระกูลนั้นใด มีศรัทธา เลื่อมใส เป็นที่ควรจะไปมา รุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวะ
มียศผู้ปฏิบัติเข้าออกอยู่เนื่องๆ เป็นผู้ใคร่ต่อความเจริญ ใคร่ต่อสิ่งที่ประโยชน์
เกื้อกูล ใคร่ต่อความผาสุก ใคร่ต่อความเกษมจากโยคะ แก่พวกภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ย่อมคบหา เข้าไปหา เข้าไปหาบ่อยๆ ซึ่งตระกูลเห็น
ปานนั้น นี้เรียกว่า โคจร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยอาจารย์และโคจร
ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์และโคจร ด้วย
ประการฉะนี้

[๖๐๕] คำว่า เห็นภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย มอริยาว่า
โทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย เป็นไหน

โทษทั้งหลายนั้นใด มีประมาณน้อย เป็นอย่างต่ำ เป็นอย่างเบา ที่
สมมติกันว่า โทษเบา ที่พึงสำรวม ที่พึงระวัง ที่พึงกระทำด้วยจิตตูปบาท ที่
เนื่องด้วยมนสิการ เหล่านี้เรียกว่า โทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย

ภิกษุเป็นผู้เห็นโทษ เห็นภัย เห็นความชั่วร้าย และเห็นการรื้อถอน
ออกเสียให้พ้น ในโทษอันมีประมาณน้อยเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เห็น
ภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย

[๖๐๖] คำว่าสมาทานแล้วประพฤติอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย มอริยาว่า

สิกขา เป็นไฉน

สิกขา ๔ คือ สิกขาของภิกษุ เรียกว่าภิกขุสิกขา สิกขาของภิกษุณี เรียกว่า ภิกษุณีสิกขา สิกขาของอุบาสก เรียกว่า อุบาสกสิกขา สิกขาของอุบาสิกา เรียกว่า อุปาสิกาสิกขา เหล่านี้เรียกว่าสิกขา

ภิกษุสมาทานสิกขาทั้งหมด ด้วยสิกขาสมาทานทั้งหมด สมาทานสิกขาทั้งหมดมิให้เหลือ ด้วยอาการที่จะพึงประพฤตินั้นแล้ว ประพฤติอยู่ในสิกขาเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า สมาทานแล้วประพฤติกอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

[๖๐๓] บทว่า สारวมในอินทรี ๖ มีอธิบายว่า ความเป็นผู้สාරวมในอินทรี ๖ มีอยู่ ความเป็นผู้ไม่สාරวมในอินทรี ๖ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ความเป็นผู้ไม่สාරวมในอินทรี ๖ เป็นไฉน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมเป็นผู้ถือินมิต คือ อนุพยัญชนะ บาปอกุศลธรรม คือ อภิชฌาและโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลนี้ ผู้ไม่สාරวมจักขุนทรีอยู่ เพราะการไม่สารวมจักขุนทรีใดเป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสารวมจักขุนทรีนั้น ย่อมไม่รักษากุศลทรีนั้น ย่อมไม่ถึงการสารวมในจักขุนทรีนั้น พึงเสี่ยงด้วยโสตะแล้ว ฯลฯ ดมกลิ่นด้วยฆานะแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ รัฐรรमारมณด้วยมณะแล้ว เป็นผู้ถือินมิต ถืออนุพยัญชนะ บาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลนี้ ผู้ไม่สารวมมโนทรีอยู่ เพราะการไม่สารวมมโนทรีใดเป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสารวมมโนทรีนั้น ย่อมไม่รักษามโนทรีนั้น ย่อมไม่ถึงการสารวมในมโนทรีนั้น ความไม่ค้มครอง กิริยาที่ไม่ค้มครอง การไม่รักษา การไม่สารวมซึ่งอินทรี ๖ เหล่านี้ อันใด นี้เรียกว่าความเป็นผู้ไม่สารวมในอินทรี ๖

ความเป็นผู้สารวมในอินทรี ๖ เป็นไฉน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่ถือินมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ บาปอกุศลธรรม คือ อภิชฌาและโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลนี้ ผู้ไม่สารวมจักขุนทรีอยู่ เพราะการไม่สารวมจักขุนทรีใดเป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติเพื่อสารวมจักขุนทรีนั้น ย่อมรักษากุศลทรีนั้น ย่อมถึงการสารวมในจักขุนทรีนั้น พึงเสี่ยงด้วยโสตะแล้ว ฯลฯ ดมกลิ่นด้วยฆานะแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ รัฐรรमारมณด้วยมณะแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่ถือินมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ บาปอกุศลธรรม คือ อภิชฌาและโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลนี้ ผู้ไม่สารวมมโนทรีอยู่ เพราะการไม่สารวมมโนทรีใดเป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติเพื่อสารวมมโนทรีนั้น ย่อมรักษามโนทรีนั้น ย่อมถึงการสารวมในมโนทรีนั้น ความค้มครอง กิริยาที่ค้มครอง การรักษา การสารวม ซึ่งอินทรี ๖ เหล่านี้ อันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้สารวมในอินทรี ๖

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยความเป็นผู้สารวมในอินทรี ๖ นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า สารวมในอินทรี ๖

[๖๐๔] บทว่า รู้ประมาณในโภชนะ มีอธิบายว่า ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะมีอยู่ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะมีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ เป็นไฉน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ ไม่พิจารณาโดยแยกคายบริโภคอาหาร เพื่อเล่น เพื่อฆ่าเมา เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม เพื่อให้อ้วนพี ความเป็นผู้ไม่สันโดษ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณ การไม่พิจารณา ในโภชนะนั้น อันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ

ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ เป็นไฉน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ พิจารณาโดยแยกคายว่า เราบริโภคอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อฆ่าเมา ไม่ใช่เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม ไม่ใช่เพื่อให้อ้วนพี เราบริโภคอาหาร เพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้ชีวิตินทรีเป็นไป เพื่อระบับความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสียได้ และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความเป็นไปแห่งชีวิตินทรี ความไม่มีโทษและการอยู่โดยผาสุก จักมีแก่เรา ดังนี้ แล้วจึงบริโภคอาหาร ความสันโดษ ความรู้ประมาณ การพิจารณาในโภชนะนั้น อันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า รู้ประมาณในโภชนะ

[๖๐๕] ก็ภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรตลอดปฐมยามและปัจฉิมยาม

เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ ชำระจิตให้หมดจดจากธรรมที่กั้นทางจิตไม่ให้บรรลุ
ความดี ด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่ง ตลอดวัน ชำระจิตให้หมดจดจากธรรม
ที่กั้นทางจิตไม่ให้บรรลุความดี ด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่ง ตลอดปฐมยาม
แห่งราตรี สำเร็จสี่หิสะยาสน์ โดยนอนตะแคงขวา วางเท้าซ้อนกัน มีสติ
สัมปชัญญะ ทำสัญญาในการลุกขึ้นไว้ในใจ ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี ลุกขึ้น
ชำระจิตให้หมดจดจากธรรมที่กั้นทางจิตไม่ให้บรรลุความดี ด้วยการเดินจงกรม
ด้วยการนั่ง ตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้
ประกอบความเพียรตลอดปฐมยามและปัจฉิมยาม

[๖๑๐] บทว่า ความเพียรอันเป็นไปติดต่อกัน ได้แก่ การปรารภความ
เพียรทางใจ ฯลฯ สัมมมาวายามะ

บทว่า ปัญญาอันรักษาไว้ซึ่งตน ได้แก่ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ
ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ

[๖๑๑] บทว่า เจริญโพธิปักขิยธรรม มอริบายว่า โพธิปักขิยธรรม
เป็นไฉน

โพชฌงค์ ๗ คือ สติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัม-

* โพชฌงค์ ปิตีสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาริสัมโพชฌงค์ อุเบกขา-

* สัมโพชฌงค์ ธรรมเหล่านี้ เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ภิกษุ ย่อมเสพ เจริญ
ทำให้มาก ซึ่งโพธิปักขิยธรรมเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญโพธิ-

* ปักขิยธรรม

[๖๑๒] ก็ภิกษุเป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการก้าวไปข้างหน้าและถอยกลับ
มาข้างหลัง เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการเล็ดข้างหน้าและเหลียวดูข้างซ้ายข้างขวา
เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการคู้วียะเข้าและเหยียดวียะออก เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดย
ปกติในการทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการกิน ต้ม เคี้ยว
และล้มนรส เป็นผู้รู้ชัดอยู่โดยปกติในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ เป็นผู้รู้ชัดอยู่
โดยปกติในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนิ่ง เป็นอย่างไร

ภิกษุในศาสนานี้ มีสติสัมปชัญญะก้าวไปข้างหน้า มีสติสัมปชัญญะ
ถอยกลับมาข้างหลัง มีสติสัมปชัญญะเล็ดข้างหน้า มีสติสัมปชัญญะเหลียวดู
ข้างซ้ายข้างขวา มีสติสัมปชัญญะคู้วียะเข้า มีสติสัมปชัญญะเหยียดวียะออก
มีสติสัมปชัญญะในการทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร มีสติสัมปชัญญะในการกิน
ต้ม เคี้ยว และล้มนรส มีสติสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ มีสติ-

* สัมปชัญญะในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนิ่ง

ในบทเหล่านั้น บทว่า มีสติ มอริบายว่า สติ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ
ความไม่เลื่อนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ อันใด
นี้เรียกว่า สติ

บทว่า มีสัมปชัญญะ มอริบายว่า สัมปชัญญะ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความ
กำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่
ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญา
เหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง
ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนประดัก ปัญญา ปัญญนทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือน
ศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญา
เหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยสติและสัมปชัญญะ
นี้ ด้วยประการฉะนี้

ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้ ภิกษุชื่อว่า มีสติสัมปชัญญะก้าวไปข้างหน้า มี
สติสัมปชัญญะถอยกลับมาข้างหลัง มีสติสัมปชัญญะเล็ดข้างหน้า มีสติสัมป-

* ชัญญะเหลียวดูข้างซ้ายข้างขวา มีสติสัมปชัญญะคู้วียะเข้า มีสติสัมปชัญญะ
เหยียดวียะออก มีสติสัมปชัญญะในการทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร มีสติสัม-

* ปชัญญะในการกิน ต้ม เคี้ยว และล้มนรส มีสติสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระ
และปัสสาวะ มีสติสัมปชัญญะในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนิ่ง

[๖๑๓] บทว่า สัจจ มอริบายว่า แม้หากเสนาสนะใดจะอยู่ในที่ไกล
แต่เสนาสนะนั้นไม่เคลื่อนกล่นด้วยเหล่าอุทกหัตถ์บรรพชิต ด้วยเหตุนี้ สেনาสนะ
นั้น ชื่อว่า สัจจ แม้หากเสนาสนะใดจะอยู่ในที่ไกล แต่เสนาสนะนั้นไม่เคลื่อน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
กล่น ด้วยเหล่าคุณสัถยบรรพชิต ด้วยเหตุนี้ เสนาสนะนั้น ชื่อว่า สัต

[๖๑๔] บทว่า เสนาสนะ ได้แก่ เสนาสนะคือเตียงบ้าง เสนาสนะ
คือตั่งบ้าง เสนาสนะคือที่นอนบ้าง เสนาสนะคือหมอนบ้าง เสนาสนะคือวิหาร
บ้าง เสนาสนะคือเพิงบ้าง เสนาสนะคือปราสาทบ้าง เสนาสนะคือป้อมบ้าง
เสนาสนะคือโรงบ้าง เสนาสนะคือที่เร็นลับบ้าง เสนาสนะคือถ้ำบ้าง เสนาสนะ
คือโคนไม้บ้าง เสนาสนะคือพุ่มไม้ไผ่บ้าง หรือภิกษุยังอยู่ในที่ใด ที่นั้นทั้งหมด
ชื่อว่า เสนาสนะ

[๖๑๕] บทว่า อาศัย คือ อาศัยอยู่ อาศัยอยู่ด้วยดี เข้าอยู่ เข้าพำนัก
อยู่ เข้าอาศัยอยู่ เสนาสนะอันสัตนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อาศัย

[๖๑๖] บทว่า ปา ได้แก่บริเวณนอกเสาเขื่อนทั้งหมดนั้น

[๖๑๗] บทว่า โคนไม้ เป็นต้น มอริบายว่า รุกขมูล คือ โคนไม้
ปัพพตะ คือ ภูเขา กันทะ คือ ชอกเขา คิริคุหา คือ ถ้ำในเขา สุสาน คือ
ป่าช้า อัฟโลกาส คือ ที่แจ้ง ปลาลปญชะ คือ กองฟาง

[๖๑๘] บทว่า ดง เป็นชื่อของเสนาสนะที่อยู่ไกล บทว่า ดง เป็นชื่อ
ของเสนาสนะราวป่า บทว่า ดง เป็นชื่อของเสนาสนะที่นำหาวดกล้ว บทว่า ดง
เป็นชื่อของเสนาสนะที่นำหาวดหวัน บทว่า ดง เป็นชื่อของเสนาสนะที่อยู่ปลาย-
*แดน บทว่า ดง เป็นชื่อของเสนาสนะที่ไม่อยู่ใกล้หมู่มนุษย์ บทว่า ดง เป็นชื่อ
ของเสนาสนะที่หาความเจริญได้ยาก

[๖๑๙] บทว่า สถานที่ไม่มีเสียงรบกวน มอริบายว่า แม้หากเสนาสนะ
ใดจะอยู่ใกล้ แต่เสนาสนะนั้นไม่เคลื่อนกล่นด้วยเหล่าคุณสัถยบรรพชิต ด้วยเหตุ
นั้น เสนาสนะนั้น ชื่อว่า ไม่มีเสียงรบกวน แม้หากเสนาสนะใดจะอยู่ไกล
แต่เสนาสนะนั้นไม่เคลื่อนกล่นด้วยเหล่าคุณสัถยบรรพชิต ด้วยเหตุนี้ เสนาสนะ
นั้น ชื่อว่า ไม่มีเสียงรบกวน

[๖๒๐] บทว่า สถานที่ไม่มีเสียงอื้ออึง มอริบายว่า เสนาสนะใด
ไม่มีเสียงรบกวน เสนาสนะนั้น ชื่อว่า สถานที่ไม่มีเสียงอื้ออึง เสนาสนะใด
ไม่มีเสียงอื้ออึง เสนาสนะนั้น ชื่อว่า สถานที่ไม่มีใครมีผู้คนสัญจรไปมา เสนาสนะ
ใด ไม่ใครมีผู้คนสัญจรไปมา เสนาสนะนั้น ชื่อว่า สถานที่ไม่มีคนพลุกพล่าน
เสนาสนะใด ไม่มีคนพลุกพล่าน เสนาสนะนั้น ชื่อว่า สถานที่อันสมควรเป็นที่
หลีกเร้น

[๖๒๑] คำว่า ไปสู่ปากก็ตาม ไปสู่โคนไม้ก็ตาม ไปสู่เรือนว่างเปล่า
ก็ตาม ได้แก่ เป็นผู้ไปสู่ปากแล้วก็ตาม เป็นผู้ไปสู่โคนไม้แล้วก็ตาม เป็นผู้ไปสู่
เรือนว่างเปล่าแล้วก็ตาม

[๖๒๒] คำว่า นั่งคู้บัลลังก์ ได้แก่เป็นผู้นั่งคู้บัลลังก์

[๖๒๓] คำว่า ตั้งให้กายตรง ได้แก่กายที่ดำรงไว้ ที่ตั้งไว้เป็นกายตรง

[๖๒๔] คำว่า ตั้งสติมุ่งหน้าต่อกรรมฐาน มอริบายว่า สติ เป็นใจน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า สติ สตินี้
อันภิกษุนั้นเข้าไปตั้งไว้แล้ว ตั้งไว้ดีแล้ว ที่ปลายจมูก หรือที่นิมิตเหนือปาก
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ตั้งสติมุ่งหน้าต่อกรรมฐาน

[๖๒๕] คำว่า ละอภิชฌาในโลก มอริบายว่า อภิชฌา เป็นใจน
ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า อภิชฌา

โลก เป็นใจน

อุปาทานชั้น ๕ ชื่อว่าโลก นี้เรียกว่า โลก

อภิชฌานี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูก
ทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้ง
ด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ละอภิชฌา
ในโลกเสียได้

[๖๒๖] คำว่า ด้วยจิตที่ปราศจากอภิชฌา มอริบายว่า จิต เป็นใจน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต
จิตนี้ปราศจากอภิชฌา ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ด้วยจิตที่ปราศจากอภิชฌา

[๖๒๗] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่
รักษายอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๒๘] คำว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา มอริบายว่า อภิชฌา
เป็นใจน

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิต อันใด
นี้เรียกว่า อภิชฌา

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

ภิกษุ ชำระจิตนี้ให้หมดจด ให้หมดจดวิเศษ ให้บริสุทธิ์ ให้พ้น

ให้พ้นวิเศษ ให้หลุดพ้น จากอกิษณานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอกิษณา

[๖๒๙] คำว่า ละความพยาบาทและความประทุษร้าย มีอธิบายว่า ความพยาบาท มีอยู่ ความประทุษร้าย มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ความพยาบาท เป็นไฉน

จิตอาฆาต การกระทบกระทั่ง ความกระทบกระทั่ง ความยินร้าย ความเคือง การขุ่นเคือง ความขุ่นเคือง ความคิดประทุษร้าย การมุ่งคิดประทุษร้าย ความมุ่งคิดประทุษร้าย ความพยาบาทแห่งจิต ความคิดประทุษร้ายแห่งใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย การยินร้าย ความยินร้าย ความดูร้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า พยาบาท

ความประทุษร้าย เป็นไฉน

ความพยาบาทอันใด ความพยาบาทอันนั้น ชื่อว่า ความประทุษร้าย

ความประทุษร้ายอันใด ความประทุษร้ายอันนั้น ชื่อว่า ความพยาบาท

ความพยาบาทและความประทุษร้ายนี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ละความพยาบาทและความประทุษร้าย ด้วยประการฉะนี้

[๖๓๐] บทว่า มีจิต ไม่พยาบาท มีอธิบายว่า จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ไม่พยาบาท ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีจิต ไม่พยาบาท

[๖๓๑] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๓๒] คำว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความพยาบาทและความประทุษร้าย มีอธิบายว่า ความพยาบาท มีอยู่ ความประทุษร้าย มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ความพยาบาท เป็นไฉน

จิตอาฆาต การกระทบกระทั่ง ความกระทบกระทั่ง ความยินร้าย ความเคือง การขุ่นเคือง ความขุ่นเคือง ความคิดประทุษร้าย การมุ่งคิดประทุษร้าย ความมุ่งคิดประทุษร้าย ความพยาบาทแห่งจิต ความคิดประทุษร้ายแห่งใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย การยินร้าย ความยินร้าย ความดูร้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า ความพยาบาท

ความประทุษร้าย เป็นไฉน

ความพยาบาทอันใด ความพยาบาทอันนั้น ชื่อว่า ความประทุษร้าย

ความประทุษร้ายอันใด ความประทุษร้ายอันนั้น ชื่อว่า ความพยาบาท

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

ภิกษุ ชำระจิตให้หมดจด ให้หมดจดวิเศษ ให้บริสุทธิ์ ให้พ้น ให้

พ้นวิเศษ ให้หลุดพ้นจากความพยาบาทและความประทุษร้ายนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความพยาบาทและความประทุษร้าย ด้วยประการฉะนี้

[๖๓๓] คำว่า ละถิ่นมัทธะ ได้แล้ว มีอธิบายว่า ถิ่นะ มีอยู่ มัทธะ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ถิ่นะ เป็นไฉน

ความไม่สมประกอบ ความไม่เคารพแก่การงาน ความท้อแท้ ความท้อถอย แห่งจิต ความย่อหย่อน กิริยาที่ย่อหย่อน ภาวะที่ย่อหย่อน ความหดหู่ กิริยาที่หดหู่ ภาวะที่หดหู่ แห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า ถิ่นะ

มัทธะ เป็นไฉน

ความไม่สมประกอบ ความไม่เคารพแก่การงาน ความว่างซึม ความเฉื่อยชา ความขบเซา ความหวานอน ความหลับ ความโง่งง ความหลับ กิริยาที่หลับ ภาวะที่หลับแห่งเจตสิก อันใด นี้เรียกว่า มัทธะ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ถิ่นและมิทธะนี้ สงบ ระเบียบ เข้าไประเบียบ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ
ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือด-
*แห้งไปด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ละถิ่นมิทธะ
ได้แล้ว ด้วยประการฉะนี้

[๖๓๔] คำว่า เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิทธะ มีอธิบายว่า ชื่อว่า เป็นผู้
ปราศจากถิ่นมิทธะ เพราะถิ่นมิทธะนั้นอันภิกษุนี้สละแล้ว คายแล้ว ปล่อย
แล้ว ละแล้ว สละคืนแล้ว ละแล้วและสละคืนแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า
เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิทธะ ด้วยประการฉะนี้

บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า อยู่

[๖๓๕] บทว่า มีอาโลกสัญญา มีอธิบายว่า สัญญา เป็นไฉน
การจำ กิริยาที่จำ ความจำ อันใด นี้เรียกว่า สัญญา สัญญานี้ สว่าง
เปิดเผย บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีอาโลกสัญญา

[๖๓๖] บทว่า มีสติสัมปชัญญะ มีอธิบายว่า สติ เป็นไฉน
สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า สติ
สัมปชัญญะ เป็นไฉน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยสติและสัมปชัญญะ
นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสติสัมปชัญญะ ด้วยประการฉะนี้

[๖๓๗] คำว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมิทธะ มีอธิบายว่า ถิ่นะ
มีอยู่ มิทธะ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ถิ่นะ เป็นไฉน
ความไม่สมประกอบแห่งจิต ฯลฯ ภาวะที่ห่อหุ้มแห่งจิต อันใด นี้เรียก
ว่า ถิ่นะ

มิทธะ เป็นไฉน
ความไม่สมประกอบ ฯลฯ ภาวะที่ห่อหุ้มแห่งเจตสิก อันใด นี้เรียกว่า
มิทธะ

จิต เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต
ภิกษุ ชำระจิตนี้ให้หมดจด ให้หมดจดวิเศษ ให้บริสุทธิ์ ให้พ้น ให้
พ้นวิเศษ ให้หลุดพ้นจากถิ่นมิทธะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากถิ่นมิทธะ

[๖๓๘] คำว่า ละอุทธัจจกุกกัจจะได้แล้ว มีอธิบายว่า อุทธัจจะ มีอยู่
กุกกัจจะ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น อุทธัจจะ เป็นไฉน
ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความไม่สงบแห่งจิต ความวุ่นวายใจ ความพล่าน
แห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อุทธัจจะ

กุกกัจจะ เป็นไฉน
ความสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ความสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร
ความสำคัญว่ามีโทษในของที่ไม่มีโทษ ความสำคัญว่า ไม่มีโทษในของที่มีโทษ
ความรำคาญ กิริยาที่รำคาญ ภาวะที่รำคาญ ความเดือดร้อนใจ ความยุ่งใจ ซึ่ง
มีลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า กุกกัจจะ

อุทธัจจะและกุกกัจจะนี้ สงบ ระเบียบ เข้าไประเบียบ ดับไป ดับไป
อย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง
ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศจากไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า
ละอุทธัจจกุกกัจจะได้แล้ว ด้วยประการฉะนี้

[๖๓๙] บทว่า เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีอธิบายว่า ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน
เพราะอุทธัจจกุกกัจจะนั้นอันภิกษุนี้สละแล้ว คายแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว
สละคืนแล้ว ละแล้วและสละคืนแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน

[๖๔๐] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วย
เหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๔๑] บทว่า ภายใน ได้แก่เป็นภายในเฉพาะตน
บทว่า มีจิตสงบ มีอธิบายว่า จิต เป็นไฉน
จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต
จิตนี้ สงบ ระเบียบ เข้าไประเบียบ ภายใน ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า

มิจิตสงบภายใน

[๖๔๒] คำว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ มอริบายว่า
อุทธัจจะ มอญู กุกกุจจะ มอญู

ใน ๒ อย่างนั้น อุทธัจจะ เป็นไฉน

ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความไม่สงบแห่งจิต ความมึนเมาใจ ความพลาน
แห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อุทธัจจะ

กุกกุจจะ เป็นไฉน

ความสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ฯลฯ ความยุ่งใจ ซึ่งมีลักษณะเช่น
ว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า กุกกุจจะ

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

ภิกษุ ชำระจิตให้หมดจด ให้หมดจดวิเศษ ให้บริสุทธิ์ ให้พ้น ให้
พ้นวิเศษ ให้หลุดพ้นจากอุทธัจจะและกุกกุจจะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ชำระ
จิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ

[๖๔๓] คำว่า ละวิจิกิจฉาได้แล้ว มอริบายว่า วิจิกิจฉา เป็นไฉน

การเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง ความเคลือบแคลง ความคิดเห็น
ไปต่างๆ นานา ความตัดสินใจไม่ได้ ความเห็นเป็นสองแง่ ความเห็น
เหมือนทางสองแพร่ง ความสงสัย ความไม่สามารถจะถือเอาโดยส่วนเดียวได้
ความคิดส่ายไป ความคิดพราไป ความไม่สามารถจะหยั่งลงถือเอาเป็นยุติได้
ความกระด้างแห่งจิต ความลังเลใจ อันใด นี้เรียกว่า วิจิกิจฉา

วิจิกิจฉานี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ

ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือด
แห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ละวิจิกิจฉา
ได้แล้ว

[๖๔๔] บทว่า เป็นผู้ข้ามเสียได้ซึ่งวิจิกิจฉา มอริบายว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว
ข้ามพ้นแล้ว ข้ามออกแล้วซึ่งวิจิกิจฉานี้ ถึงฝั่งแล้ว ถึงฝั่งแล้วโดยลำดับ
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เป็นผู้ข้ามเสียได้ซึ่งวิจิกิจฉา

[๖๔๕] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วย
เหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๔๖] คำว่า ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย มอริบายว่า ไม่
เคลือบแคลง ไม่สงสัย ไม่มีความสงสัย หมดความสงสัย ปราศจากความ
สงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยวิจิกิจฉานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ไม่มีความ
สงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย

[๖๔๗] คำว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา มอริบายว่า วิจิกิจฉา
เป็นไฉน

การเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง ความเคลือบแคลง ฯลฯ ความ
กระด้างแห่งจิต ความลังเลใจ อันใด นี้เรียกว่า วิจิกิจฉา

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

ภิกษุ ชำระจิตนี้ให้หมดจด ให้หมดจดวิเศษ ให้บริสุทธิ์ ให้พ้น ให้
พ้นวิเศษ ให้หลุดพ้นจากวิจิกิจฉานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากวิจิกิจฉา

[๖๔๘] คำว่า ละนิวรณ์ ๕ เหล่านี้ได้แล้ว มอริบายว่า นิวรณ์ ๕
เหล่านี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป
ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้
มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ละนิวรณ์ ๕ เหล่านี้ได้แล้ว

[๖๔๙] คำว่า เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ ได้แก่นิวรณ์ ๕ เหล่านี้
เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต

[๖๕๐] คำว่า ทำปัญญาให้ทรม มอริบายว่า ปัญญาที่ยังไม่เกิดขึ้น
ย่อมไม่เกิดขึ้น และปัญญาที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป เพราะนิวรณ์ ๕ เหล่านี้
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ทำปัญญาให้ทรม

[๖๕๑] คำว่า สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว มี
อริบายว่า กาม เป็นไฉน

ฉันทะ ชื่อว่า กาม ราคะ ชื่อว่า กาม ฉันทราคะ ชื่อว่า กาม
สังกัปปะ ชื่อว่า กาม ราคะ ชื่อว่า กาม สังกัปปราคะ ชื่อว่า กาม ธรรม
เหล่านี้ เรียกว่า กาม

อกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นไฉน

กามฉันทะ พยาบาท ถีนมיתה อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิฉา ธรรม

เหล่านี้ เรียกว่า อกุศลธรรมทั้งหลาย

ภิกษุ สังเกตจากกามและอกุศลธรรมเหล่านี้แล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า

สังเกตจากกาม สังเกตจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว ด้วยประการฉะนี้

[๖๕๒] คำว่า ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีอธิบายว่า วิตก มีอยู่

วิจารณ์ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น วิตก เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ความดำริ ความที่จิตแนบอยู่ในอารมณ์

ความที่จิตแนบสนิทอยู่ในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ สัมผัสกับปะ อันใด

นี้เรียกว่า วิตก

วิจารณ์ เป็นไฉน

ความตรอง ความพิจารณา ความตามพิจารณา ความเข้าไปพิจารณา

ความที่จิตสืบต่ออารมณ์ ความที่จิตเพ่งดูอารมณ์อยู่เนืองๆ อันใด นี้เรียกว่า วิจารณ์

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยวิตกและวิจารณ์

ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ด้วยประการฉะนี้

[๖๕๓] บทว่า เกิดวิเวก มีอธิบายว่า ธรรมเหล่านั้น คือ วิตก วิจารณ์

ปิติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต เกิดแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิด

เฉพาะแล้ว ปรากฏแล้ว ในวิเวกนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เกิดแต่วิเวก

[๖๕๔] บทว่า มีปิติและสุข มีอธิบายว่า ปิติ มีอยู่ สุข มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น ปิติ เป็นไฉน

ความอิ่มใจ ความปราโมทย์ ความยินดียิ่ง ความบันเทิง ความร่าเริง

ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความปิติอย่างโลดโผน ความที่จิตชื่นชมยินดี อันใด

นี้เรียกว่า ปิติ

สุข เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบาย เป็นสุข

อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส

อันใด นี้เรียกว่า สุข

สุขนี้ สหระคต เกิดรวม เจือปน สัมปยุต ด้วยปิตินี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า มีปิติและสุข

[๖๕๕] บทว่า ปฐม คือ เป็นที่ ๑ ตามลำดับแห่งการนับมานี้ ชื่อว่า

ปฐมมาน เพราะโยคาวจรบุคลบรรลุปฐมเป็นครั้งแรก

[๖๕๖] บทว่า ฆาน ได้แก่ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต

[๖๕๗] บทว่า บรรล ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความ

ถึง การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งปฐมมาน

[๖๕๘] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วย

เหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๕๙] คำว่า เพราะวิตกวิจารณ์สงบ มีอธิบายว่า วิตก มีอยู่ วิจารณ์ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น วิตก เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ สัมผัสกับปะ อันใด นี้เรียกว่า วิตก

วิจารณ์ เป็นไฉน

ความตรอง ความพิจารณา ความตามพิจารณา ความเข้าไปพิจารณา

ความที่จิตสืบต่ออารมณ์ ความที่จิตเพ่งดูอารมณ์อยู่เนืองๆ อันใด นี้เรียกว่า วิจารณ์

วิตกและวิจารณ์ ะจับ เข้าไประจับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำ

ให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้ง

ด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เพราะวิตกวิจารณ์สงบ

ด้วยประการฉะนี้

[๖๖๐] บทว่า เป็นไปในภายใน ได้แก่เป็นของภายในเฉพาะตน

บทว่า ผองใส ได้แก่ ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความ

เลื่อมใสยิ่ง

[๖๖๑] คำว่า เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก้ไข ได้แก่ ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ

สัมมาสมาธิ

[๖๖๒] คำว่า ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีอธิบายว่า วิตก มีอยู่ วิจารณ์ มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น วิตก เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ สัมผัสกับปะ อันใด นี้เรียกว่า วิตก

วิจารณ์ เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ความตรอง ความพิจารณา ความตามพิจารณา ความเข้าไปพิจารณา
อารมณ์ ความที่จิตสืบต่ออารมณ์ ความที่จิตเพ่งดูอารมณ์อยู่เนื่องๆ อันใด นี้เรียกว่า
วิจารณ์

วิตกและวิจารณ์นี้ สงบ ระวัง เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ
ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้
มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ด้วยประการฉะนี้

[๖๖๓] บทว่า เกิดแต่สมาธิ มอริบายว่า ธรรมเหล่านั้น คือ ความ
ผ่องใส ปิติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต เกิดแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิด
เฉพาะแล้ว ปรากฏแล้ว ในสมาธินี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เกิดแต่สมาธิ

[๖๖๔] บทว่า มีปิติและสุข มอริบายว่า ปิติ มีอยู่ สุข มีอยู่
ใน ๒ อย่างนั้น ปิติ เป็นใจน

ความอิมใจ ความปราโมทย์ ฯลฯ ความที่จิตชื่นชมยินดี อันใด
นี้เรียกว่า ปิติ

สุข เป็นใจน

ความสบายทางใจ ฯลฯ กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า สุข

สุขนี้ สหระคต เกิดรวม เจือปน สัมปยุต ด้วยปิตินี้ ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า มีปิติและสุข

[๖๖๕] บทว่า ทุตติยะ คือ เป็นที่ ๒ ตามลำดับแห่งการนับมานนี้
ชื่อว่าทุตติยาน เพราะโยคาวจรบุคคลบรรลุเป็นครั้งที่ ๒

[๖๖๖] บทว่า ฆาน ได้แก่ ความผ่องใส ปิติ สุข เอกัคคตา แห่งจิต

[๖๖๗] บทว่า บรรลุ ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความถึง
การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งทุตติยาน

[๖๖๘] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๖๙] คำว่า เพราะคลายปิติได้อีกด้วย มอริบายว่า ปิติ เป็นใจน
ความอิมใจ ความปราโมทย์ ความยินดียิ่ง ความบันเทิง ความร่าเริง
ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความปิติอย่างโลดโผน ความที่จิตชื่นชมยินดี อันใด
นี้เรียกว่า ปิติ

ปิตินี้ สงบ ระวัง เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้
พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี
ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เพราะคลายปิติได้อีกด้วย

[๖๗๐] บทว่า เป็นผู้มิจิตเป็นอุเบกขา มอริบายว่า อุเบกขา เป็นใจน
ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพ่งเฉพาะ ความเป็นกลางแห่งจิต
อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยอุเบกขานี้ ด้วยเหตุ
นั้น จึงเรียกว่า เป็นผู้มิจิตเป็นอุเบกขา

[๖๗๑] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๗๒] คำว่า มีสติสัมปชัญญะ มอริบายว่า ใน ๒ อย่างนั้น สติ
เป็นใจน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า สติ

สัมปชัญญะ เป็นใจน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทัญญู
อันใด นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยสติและ
สัมปชัญญะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสติสัมปชัญญะ ด้วยประการฉะนี้

[๖๗๓] คำว่า เสวยสุขด้วยนามกาย มอริบายว่า สุข เป็นใจน
ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด
นี้เรียกว่า สุข

กาย เป็นใจน

สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ นี้เรียกว่า กาย

ภิกษุ ย่อมเสวยสุขนี้ ด้วยกายนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เสวยสุข
ด้วยนามกาย

[๖๗๔] คำว่า เป็น ฆานที่พระอริยเจ้ากล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุ

มอริบายว่า พระอริยเจ้า เป็นไฉน

พระพุทธรเจ้าและพระสาวกของพระพุทธรเจ้า เรียกว่า พระอริยเจ้า
พระอริยเจ้าเหล่านั้น ย่อมกล่าวสรรเสริญ แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย
จำแนก ทำให้ชัดเจน ประกาศ ซึ่งบุคคลผู้ได้บรรลุนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า
เป็นฉานที่พระอริยเจ้ากล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุ

[๖๓๕] คำว่า เป็นผู้มิจิตเป็นอุเบกขา มีสติอยู่ในสุข มอริบายว่า
อุเบกขา เป็นไฉน

ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพ่งเฉพาะ ความเป็นกลางแห่งจิต
อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา

สติ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า สติ

สุข เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด
นี้เรียกว่า สุข

ภิกษุ ประกอบด้วยอุเบกขา สติ และสุขนี้ สืบเนื่องอยู่ ประพฤติ
เป็น ไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็น ไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า เป็นผู้มิจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่ในสุข ด้วยประการฉะนี้

[๖๓๖] บทว่า ตติยะ คือ เป็นที่ ๓ ตามลำดับแห่งการนับฉานนี้
ชื่อว่า ตติยฉาน เพราะโยคาวจรบุคคลบรรลุเป็นครั้งที่ ๓

[๖๓๗] บทว่า ฉาน ได้แก่ อุเบกขา สติ สัมปชัญญะ สุข
เอกัคคตาแห่งจิต

[๖๓๘] บทว่า บรรลุ ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความถึง
การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งตติยฉาน

[๖๓๙] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๔๐] คำว่า เพราะละสุขและทุกข์ได้ มอริบายว่า สุข มีอยู่ ทุกข์
มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น สุข เป็นไฉน

ความสบายทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข
อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่กายสัมผัส อันใด
นี้เรียกว่า สุข

ทุกข์ เป็นไฉน

ความไม่สบายทางกาย ความทุกข์ทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบาย
เป็นทุกข์อันเกิดแต่กายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่
กายสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า ทุกข์

สุขและทุกข์นี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ
ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้ง
ด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เพราะละสุขและ
ทุกข์ได้ ด้วยประการฉะนี้

[๖๔๑] คำว่า เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มอริบาย
ว่า โสมนัส มีอยู่ โทมนัส มีอยู่

ใน ๒ อย่างนั้น โสมนัส เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันใด
นี้เรียกว่า โสมนัส

โทมนัส เป็นไฉน

ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็น
ทุกข์อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกข์อันเกิดแต่
เจโตสัมผัส อันใด นี้เรียกว่า โทมนัส

โสมนัสและโทมนัสนี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่าง
ราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำ
ให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้วในก่อน ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน ด้วยประการฉะนี้

[๖๔๒] บทว่า ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มอริบายว่า ไม่มีความสบายทางใจ
ไม่มีความ ไม่สบายทางใจ มีแต่ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
เจโตสัมผัส มีแต่กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส ด้วย
เหตุนั้น จึงเรียกว่า ไม่ทุกข์ไม่สุข

[๖๘๓] บทว่า มิสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา มอริบายว่า อุเบกขา
เป็นไฉน

ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพ่งเฉพาะ ความเป็นกลางแห่งจิต
อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา

สติ เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ฯลฯ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า สติ

สตินี้ เปิดเผย บริสุทธิ ผ่องแผ้ว เพราะอุเบกขานี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า มิสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา

[๖๘๔] บทว่า จตตถะ คือ เป็นที่ ๔ ตามลำดับแห่งการนับมานนี้
ชื่อว่า จตตถมาน เพราะโยคาวจรบุคคลบรรลุเป็นครั้งที่ ๔

[๖๘๕] บทว่า ฌาน ได้แก่ อุเบกขา สติ เอกัคคตาแห่งจิต

[๖๘๖] บทว่า บรรล ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง

การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งจตตถมาน

[๖๘๗] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๘๘] คำว่า เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง มี
อธิบายว่า รูปสัญญา เป็นไฉน

การจำ กิริยาที่จำ ความจำ ของโยคาวจรบุคคลผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติ
หรือของผู้อุปบัติในรูปภูมิ หรือของพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม เหล่านี้
เรียกว่า รูปสัญญา

ภิกษูก้าวล่วงแล้ว ข้ามแล้ว ข้ามพ้นแล้ว ซึ่งรูปสัญญาเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง

[๖๘๙] คำว่า เพราะความดับไปแห่งปฏิขันธ์สัญญา มอริบายว่า
ปฏิขันธ์สัญญา เป็นไฉน

รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา
เหล่านี้เรียกว่า ปฏิขันธ์สัญญา ปฏิขันธ์สัญญาเหล่านี้ สงบ ระเบียบ เข้าไประงับ ดับไป
ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้
เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า เพราะความดับไปแห่งปฏิขันธ์สัญญา

[๖๙๐] คำว่า เพราะไม่มนสิการซึ่งนันทตสัญญา มอริบายว่า
นันทตสัญญา เป็นไฉน

การจำ กิริยาที่จำ ความจำ ของบุคคลผู้ไม่เข้าสมาบัติ พริ้งพร้อมด้วย
มโนธาตุ หรือพริ้งพร้อมด้วยมโนวิญญาณธาตุ เหล่านี้ เรียกว่า นันทตสัญญา
ภิกษุยอมไม่มนสิการซึ่งนันทตสัญญา เหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เพราะ
ไม่มนสิการซึ่งนันทตสัญญา

[๖๙๑] บทว่า อากาศไม่มีที่สุด มอริบายว่า อากาศ เป็นไฉน

อากาศ ธรรมชาติอันนับว่าอากาศ ความว่างเปล่า ธรรมชาติอันนับว่า
ความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติอันนับว่าช่องว่าง อันมหาภูตรูป ๔ ไม่ถูกต้อง
แล้ว อันใด นี้เรียกว่า อากาศ ภิกษุตั้งจิตไว้ ตั้งจิตไว้ด้วยดี แผ่จิตไปไม่มีที่สุด
ในอากาศนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อากาศไม่มีที่สุด

[๖๙๒] บทว่า อากาสนัญจายตนะ ได้แก่จิตและเจตสิกของผู้เข้า
อากาสนัญจายตนฌาน หรือของผู้อุปบัติในอากาสนัญจายตนภูมิ หรือของพระ
อรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม

[๖๙๓] บทว่า บรรล ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความถึง
การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งอากาสนัญจายตนะ

[๖๙๔] บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

[๖๙๕] คำว่า เพราะก้าวล่วงอากาสนัญจายตนะโดยประการ
ทั้งปวง มอริบายว่า ภิกษุ ก้าวล่วงแล้ว ข้ามแล้ว ข้ามพ้นแล้ว ซึ่งอากาสนัญ-

*จายตนะนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เพราะก้าวล่วงอากาสนัญจายตนะโดยประการ
ทั้งปวง

[๖๙๖] คำว่า วิญญานไม่มีที่สุด มอริบายว่า ภิกษุ พิจารณาอากาศ
อันวิญญานถูกต้องแล้วนั้นแล แผ่จิตไปไม่มีที่สุด ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า
วิญญานไม่มีที่สุด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

[๖๙๓] บทว่า วิญญานัญญาตนะ ได้แกจิตและเจตสิกของผู้เข้า
วิญญานัญญาตนะ หรือของผู้ปฏิบัติในวิญญานัญญาตนะ หรือของพระ
อรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม

[๖๙๔] บทว่า บรรล ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความถึง
การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งวิญญานัญญาตนะ

[๖๙๕] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุหนึ่ง จึงเรียกว่า อยู่

[๗๐๐] คำว่า เพราะกล่าววิญญานัญญาตนะโดยประการ
ทั้งปวง มีอธิบายว่า ภิกษุ ก้าวล่วงแล้ว ข้ามแล้ว ข้ามพ้นแล้ว ซึ่งวิญญานัญญา-
* ญาตนะนี้ ด้วยเหตุหนึ่ง จึงเรียกว่า เพราะกล่าววิญญานัญญาตนะโดยประการ
ทั้งปวง

[๗๐๑] คำว่า วิญญานน้อยหนึ่งไม่มี มีอธิบายว่า ภิกษุ พิจารณา
เห็นว่า วิญญานนั้นแลไม่มี ไม่ปรากฏ อันตรธานไปน้อยหนึ่งไม่มี ด้วยเหตุหนึ่ง
จึงเรียกว่า วิญญานน้อยหนึ่งไม่มี

[๗๐๒] บทว่า อากิญจัญญาตนะ ได้แกจิตและเจตสิกของผู้เข้า
อากิญจัญญาตนะ หรือของผู้ปฏิบัติในอากิญจัญญาตนะ หรือของพระอรหันต์
ผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม

[๗๐๓] บทว่า บรรล ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความถึง
การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งอากิญจัญญาตนะ

[๗๐๔] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่
ด้วยเหตุหนึ่ง จึงเรียกว่า อยู่

[๗๐๕] คำว่า เพราะกล่าวอากิญจัญญาตนะโดยประการ
ทั้งปวง มีอธิบายว่า ภิกษุ ก้าวล่วงแล้ว ข้ามแล้ว ข้ามพ้นแล้ว ซึ่งอากิญจัญญ-
* ญาตนะนี้ ด้วยเหตุหนึ่ง จึงเรียกว่า เพราะกล่าวอากิญจัญญาตนะโดยประการ
ทั้งปวง

[๗๐๖] บทว่า มิใช่ผู้มีสัญญาและมีไม่ใช่ผู้ไม่มีสัญญา มีอธิบายว่า
ภิกษุพิจารณาอากิญจัญญาตนะนั้นแล โดยความสงบ เจริญสมาบัติอันมีสังขาร
เหลืออยู่ ด้วยเหตุหนึ่ง จึงเรียกว่า มิใช่ผู้มีสัญญาและมีไม่ใช่ผู้ไม่มีสัญญา ๑-

[๗๐๗] บทว่า เนวสัญญานาสัญญาตนะ ได้แกจิตและเจตสิกของผู้
เข้าเนวสัญญานาสัญญาตนะ หรือของผู้ปฏิบัติในเนวสัญญานาสัญญาตนะ หรือ
ของพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม

[๗๐๘] บทว่า บรรล ได้แก่ การได้ การกลับได้อีก การถึง ความถึง
การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การบรรลุ ซึ่งเนวสัญญานาสัญญาตนะ

[๗๐๙] บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพจน์เป็นไปอยู่
รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุหนึ่ง จึงเรียกว่าอยู่

สุดตันตภาชนีย จบ

อภิธรรมภาชนีย

กถลฆาน จตกกนัย

[๗๑๐] ฆาน ๔ คือ

๑. ปฐมฆาน
๒. ทุตยฆาน
๓. ตตยฆาน
๔. จตตฆาน

[๗๑๑] ในฆาน ๔ นั้น ปฐมฆาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม
สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลปฐมฆานที่มีปฐวิกสิตเป็นอารมณ์ ประกอบ
@๑. อุเทศแห่งนี้เทศน์ ไม่ปรากฏในมัตถก เพราะฉะนั้น นิเทศน์ น่าจะเกินมา หรือ
@อุเทศนั้น น่าจะขาดไป

ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิตและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ในสมัยใด ฆานมีองค์ ๔ คือ
วิตก วิจารณ์ ปิต สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ปฐมฆาน
ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฆาน

[๗๑๒] ทุตยฆาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลทุตยฆานที่
มีปฐวิกสิตเป็นอารมณ์ เป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์
สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตและสุขอันเกิดแต่
สมาธิ อยู่ ในสมัยใด ฆานมีองค์ ๓ คือ ปิต สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีใน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
สมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุต
ด้วยฉาน

[๗๑๓] ตติยฉาน เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปีติได้
อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย
บรรลุตติยฉานที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นฉานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าว
สรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ใน
สมัยใด ฉานมีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า
ตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

[๗๑๔] จตตถฉาน เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลวจตตถฉาน
ที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะ
โสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด
ฉานมีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า จตตถฉาน
ธรรมทั้งหลายที่เหลือเรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

กตฉาน ปัญจนัย

[๗๑๕] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจาก

กาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฉานที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์
ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใด ฉานมี
องค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า
ปฐมฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

[๗๑๖] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรล

ทุติยฉานที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์ ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่
วิเวก อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๔ คือ วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีใน
สมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุต
ด้วยฉาน

[๗๑๗] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรล

ตติยฉานที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์ เป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะ
วิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกัคคตขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข
อันเกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต
มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุต
ด้วยฉาน

[๗๑๘] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะ

คลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุข
ด้วยนามกาย บรรลวจตตถฉานที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นฉานที่พระอริย-
*เจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข
ดังนี้ อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น
นี้เรียกว่า จตตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

[๗๑๙] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรล

ปัญจฉานที่มีปฏิริกสิณเป็นอารมณ์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ใน
สมัยใด ฉานมีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า
ปัญจฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน ฯลฯ

[๗๒๐] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะ

ก้าวล่วงอาภิชฌาญชยตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลวจตตถฉานอันสหระตด้วย
เนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ใน
สมัยใด ฉานมีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า
จตตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

โลกุตตรกตฉาน จตกกนัย

[๗๒๑] ฉาน ๔ คือ

๑. ปฐมฉาน
๒. ทุติยฉาน
๓. ตติยฉาน
๔. จตตถฉาน

[๗๒๒] ในฉาน ๔ นั้น ปฐมฉาน เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปิตีและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ปฐมมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๒๓] ทุตติยมาน เป็น โฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุตุตติยมาน อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น แก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตีและสุขอันเกิดแต่สมาธิ เป็นทุกขาปฏิบัติทา-

* ทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๓ คือ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ทุตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๒๔] ตตติยมาน เป็น โฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ เพราะคลายปิตีได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตตติยมาน ซึ่งเป็นมานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลว่า เป็นผู้ที่มีจิตเป็นอบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ตตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๒๕] จตตถมาน เป็น โฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลวจตตถมาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิท ในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอบกขา เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๒ คือ อกุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า จตตถมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

โลกุตตรกตถมาน ปัญจกนฺย

[๗๒๖] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปิตีและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ปฐมมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๒๗] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุตุตติยมาน ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปิตีและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๔ คือ วิจารณ์ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ทุตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๒๘] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุตตติยมาน อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตีและสุข อันเกิดแต่สมาธิ เป็นทุกขา-

* ปฏิบัติทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๓ คือ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ตตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๒๙] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ เพราะคลายปิตีได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุข ด้วยนามกาย บรรลวจตตถมาน ซึ่งเป็นมานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญ ผู้ได้บรรลว่า เป็นผู้ที่มีจิตเป็นอบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ เป็นทุกขาปฏิบัติทา-

* ทันทธาภิณฺญา อยู่ในสมย์ใด มานมืองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า จตตถมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

[๗๓๐] ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรมาน อันเป็นเครื่องนำออกไป

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
จากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุปัญจม-
*มาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัส
ดับสนิทในก่อน เป็นทุกข์ปฏิบัติพาทันธาตุัญญา อยู่ ในสมัยใด มานมืองค์ ๒
คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ปัญจมาน ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

วิปากมาน จตกกนัย

[๗๓๑] มาน ๔ คือ

๑. ปฐมมาน
๒. ทุตติยมาน
๓. ตติยมาน
๔. จตตถมาน

[๗๓๒] ในมาน ๔ นั้น ปฐมมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม สัจจ
จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมานที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ ประกอบ
ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน
ที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว
ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก
อยู่ ในสมัยใด มานมืองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีใน
สมัยนั้น นี้เรียกว่า ปฐมมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุต
ด้วยมาน

ทุตติยมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุทุตติยมาน
ที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก
วิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอัน
เกิดแต่สมาธิ อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรม
เหล่านี้ชื่อว่า กุศล

ภิกษุบรรลุทุตติยมานที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ อันเป็นวิปาก เพราะ
รูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล เป็นไปในภายใน เป็น
ธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มี
วิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ อยู่ ในสมัยใด มานมืองค์ ๓ คือ ปิติ
สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

ตติยมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่าตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

จตตถมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่าจตตถมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

วิปากมาน ปัญจกนัย

ปฐมมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม
สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมานที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ ประกอบ
ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมาน
ที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว
ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่
ในสมัยใด มานมืองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น
นี้เรียกว่า ปฐมมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

ทุตติยมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ทุตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมาน

ตติยมาน เป็นโจน

ภิกษุในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ตติยมาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ

เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

จตุตถฉาน เป็นฉาน

ภิกษุในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า จตุตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ

เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ปัญจฉาน เป็น ฉาน

ภิกษุในศาสนานี้ ฯลฯ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรล

ปัญจฉานที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อริกขะปะ มีในสมย์นั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ บรรลปัญจฉานที่มีปฐวิกลีณเป็นอารมณ์ อันเป็นวิบาก เพราะอุปาวจรกุศลกรรมอื่นได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ในสมย์ใด ฉานมืองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ปัญจฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน ฯลฯ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะก้าวล่วงอาภิกขุจัญญาตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลจตุตถฉาน อันสหระคตด้วยเนวสัญญานาสัญญาตนะสัญญา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อริกขะปะ มีในสมย์นั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

เพราะก้าวล่วงอาภิกขุจัญญาตนะโดยประการทั้งปวง ภิกษุจึงบรรลจตุตถฉาน อันเป็นวิบาก เพราะอุปาวจรกุศลกรรมอื่นได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล อันสหระคตด้วยเนวสัญญานาสัญญาตนะสัญญา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมย์ใด ฉานมืองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า จตุตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

โลกุตตรวิปากฉาน จตุกกนัย

[๗๓๓] ฉาน ๔ คือ

๑. ปฐมฉาน
๒. ทุตติยฉาน
๓. ตติยฉาน
๔. จตุตถฉาน

[๗๓๔] ในฉาน ๔ นั้น ปฐมฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลปฐมฉาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อริกขะปะ มีในสมย์นั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลปฐมฉาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฉานอื่นได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติ-

* ทันทธาภิญา ชนิดสัญญาตนะ อยู่ในสมย์ใด ฉานมืองค์ ๔ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า ปฐมฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ทุตติยฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทัญญู เพื่อบรรลปฐมภูมิ บรรลทุตติยฉาน อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก วิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น แก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ เป็นทุกขาปฏิบัติ-

* ทันทธาภิญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อริกขะปะ มีในสมย์นั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ บรรลทุตติยฉาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฉาน อันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่สมาธิ เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญา ชนิดสัญญาตนะ อยู่ในสมย์ใด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ฉานมืองค์ ๓ คือ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ทุตติยฉาน
ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ตุตติยฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ตุตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

จตุตถฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า จตุตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

โลกุตตรวิปากฉาน ปัญจกนัย

ปฐมฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฉาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิตีและสุข
อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทันธากัญญา อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฉาน
อันเป็นวิปาก เพราะโลกุตตรกุศลฉานอันได้ทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล
ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิตีและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทันธากัญญา

* กัญญา ชนิดสญญตะ อยู่ในสมัยใด ฉานมืองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิตี สุข
เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ปฐมฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ทุตติยฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ทุตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ตุตติยฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ตุตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

จตุตถฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า จตุตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ปัญจฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุปัญจฉาน ไม่มี
ทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิท
ในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา เป็นทุกขาปฏิบัติทาทันธากัญญา อยู่ในสมัยใด
ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุ บรรลุปัญจฉาน อันเป็นวิปาก เพราะโลกุตตรกุศลฉานอันได้ทำ
ไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา เป็น
ทุกขาปฏิบัติทาทันธากัญญา ชนิดสญญตะ อยู่ในสมัยใด ฉานมืองค์ ๒ คือ
อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ปัญจฉาน ธรรมทั้งหลาย
ที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

กิริยาฉาน จตกกนัย

[๗๓๕] ฉาน ๔ คือ

๑. ปฐมฉาน
๒. ทุตติยฉาน
๓. ตุตติยฉาน
๔. จตุตถฉาน

[๗๓๖] ในฉาน ๔ นั้น ปฐมฉาน เป็นฉาน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฉาน อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศลและไม่ใช่กรรมวิปาก เป็นทิวฏฐิธัมมสุขวิหาร สัจจจากกาม สัจจจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฉานที่มีปฐมวิภังคเป็นอารมณ์ ประกอบด้วย
วิตก วิจารณ์ มีปิตีและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใด ฉานมืองค์ ๕ คือ
วิตก วิจารณ์ ปิตี สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ปฐมฉาน
ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ทุตติยฉาน เป็นฉาน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฉานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และ ไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฏฐิธัมมสุขวิหาร บรรลุตุติยฉานที่มีปฐวิกลีณ
เป็นอารมณ์ อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์
เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ
อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น
นี้เรียกว่า ตุติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ตติยฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

จตุตถฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า จตุตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

กิริยาฉาน ปัญจกณีย

ปฐมฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ปฐมฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ทุติยฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ทุติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ตติยฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า ตติยฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

จตุตถฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ ฯลฯ นี้เรียกว่า จตุตถฉาน ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

ปัญจฉาน เป็นโฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฉานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล
และ ไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฏฐิธัมมสุขวิหาร บรรลุปัญจฉานที่มีปฐวิกลีณเป็น
อารมณ์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัส
ดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๒ คือ
อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า ปัญจฉาน ธรรมทั้งหลาย
ที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน ฯลฯ

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฉานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และ ไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฏฐิธัมมสุขวิหาร เพราะก้าวล่วงอาภิวัจฉญาณ—

* ยตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุจตุตถฉานอันสหระตด้วยเนวสัญญานาสัญญา—

* ยตนะสัญญา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและ
โทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด ฉานมี
องค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า จตุตถฉาน
ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๗๓๓] ฉาน ๔ คือ

๑. ภิกษุ ในศาสนานี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว
บรรลุปฐมฉาน ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่

๒. บรรลุตุติยฉาน อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะ
วิตกวิจารณ์ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข
อันเกิดแต่สมาธิ อยู่

๓. เพราะคลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มี
สติสัมปชัญญะอยู่ และสวาสสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฉาน ซึ่งเป็นฉานที่
พระอริยะเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ
อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่

๔. บรรลุจตุตถฉาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้
เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่

ติกมาติกาปัจจุกะ—ทุกมาติกาปัจจุกะ

บรรดาฉาน ๔ ฉานไหนเป็นกุศล ฉานไหนเป็นอกุศล ฉานไหนเป็น
อัปปยากฤต ฯลฯ ฉานไหนเป็นสภาวะ ฉานไหนเป็นอภาวะ

ติกมตักการวิสัชนา

[๓๓๘] ฌาน ๔ เป็นกุศลก็มี เป็นอภัยกถุคก็มี ฌาน ๓ เว้นสุข-

* เวทนาที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสุขเวทนาสัมปยุต จตตถฌาน เว้นอุทกขม-

* สุขเวทนาที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นอุทกขมสุขเวทนาสัมปยุต ฌาน ๔ เป็นวิปากก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี เป็นเนววิปากกวิปากธัมมธรรมก็มี ฌาน ๔ เป็นอุปาทินนูปาทานะก็มี เป็นอนุปาทินนูปาทานะก็มี เป็นอนุปาทินนูปาทานะก็มี ฌาน ๔ เป็นอสังกิลิฏฐสังกิลิฏฐะก็มี เป็นอสังกิลิฏฐอสังกิลิฏฐะก็มี ปฐมฌาน เว้นจิตกจิราที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสวิตกกจิรา ฌาน ๓ เป็นอวิตกกจิรา ฌาน ๒ เว้นปีติที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นปีติสหตะ ฌาน ๓ เว้นสุขที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสุขสหตะ จตตถฌาน เว้นอุเบกขาที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นอุเบกขาสหตะ ฌาน ๔ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปาทัพพะ ฌาน ๔ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปาทัพพะเหตุกะ ฌาน ๔ เป็นอภยคามิก็มี เป็นอภยคามิก็มี เป็นเนวภยคามินาภยคามิก็มี ฌาน ๔ เป็นเสกขะก็มี เป็นอเสกขะก็มี เป็นเนวเสกขนาเสกขะก็มี ฌาน ๔ เป็นมหัคคตะก็มี เป็นอปปมาณะก็มี ฌาน ๓ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปริตตารัมมณะ แม่เป็นมหัคคตารัมมณะ เป็นอปปมาณา-

* รัมมณะก็มี กล่าวไม่ได้ว่าเป็นอปปมาณารัมมณะก็มี จตตถฌาน เป็นปริตตารัมมณะก็มี เป็นมหัคคตารัมมณะก็มี เป็นอปปมาณารัมมณะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นปริตตารัมมณะ แม่เป็นมหัคคตารัมมณะ แม่เป็นอปปมาณารัมมณะก็มี ฌาน ๔ เป็นมัชฌิมะก็มี เป็นปณิตะก็มี ฌาน ๔ เป็นสัมมัตตนิยตะก็มี เป็นอนิยตะก็มี ฌาน ๓ ไม่เป็นมัคคารัมมณะ เป็นมัคคเหตุกะก็มี เป็นมัคคาริบัติก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคเหตุกะ แม่เป็นมัคคาริบัติก็มี จตตถฌาน เป็นมัคคา-

* รัมมณะก็มี เป็นมัคคเหตุกะก็มี เป็นมัคคาริบัติก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคา-

* รัมมณะ แม่เป็นมัคคเหตุกะ แม่เป็นมัคคาริบัติก็มี ฌาน ๔ เป็นอุปปีนนะก็มี เป็นอนุปปีนนะก็มี เป็นอุปปาทีก็มี ฌาน ๔ เป็นอดีตก็มี เป็นอนาคตก็มี เป็นปัจจุบันก็มี ฌาน ๓ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีตารัมมณะ แม่เป็นอนาคตา-

* รัมมณะ แม่เป็นปัจจุปปันนารัมมณะ จตตถฌาน เป็นอดีตารัมมณะก็มี เป็นอนาคตารัมมณะก็มี เป็นปัจจุปปันนารัมมณะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอดีตา-

* รัมมณะ แม่เป็นอนาคตารัมมณะ แม่เป็นปัจจุปปันนารัมมณะก็มี ฌาน ๔ เป็นอัมมิตตะก็มี เป็นพหิทธาภิรมมี เป็นอัมมิตตพหิทธาภิรมมี ฌาน ๓ เป็นพหิทธา-

* รัมมณะ จตตถฌาน เป็นอัมมิตตารัมมณะก็มี เป็นพหิทธารัมมณะก็มี เป็นอัมมิตตพหิทธารัมมณะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอัมมิตตารัมมณะ แม่เป็นพหิทธารัมมณะ แม่เป็นอัมมิตตพหิทธารัมมณะก็มี ฌาน ๔ เป็นอนิทัสสน-

* อปปภูมิมะ

ติกมตักการวิสัชนา

๑. เหตุโคจรวิสัชนา

[๓๓๙] ฌาน ๔ เป็นเหตุ ฌาน ๔ เป็นสเหตุกะ ฌาน ๔ เป็นเหตุ-

* สัมปยุต ฌาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นแต่สเหตุกนเหตุ ฌาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นแต่เหตุสัมปยุตตนเหตุ ฌาน ๔ เป็นเหตุสเหตุกะ

๒. จุพัตตรวิสัชนา

ฌาน ๔ เป็นสปปิจจยะ ฌาน ๔ เป็นสังขตะ ฌาน ๔ เป็นอนิทัสสนะ ฌาน ๔ เป็นอปปภูมิมะ ฌาน ๔ เป็นอรูป ฌาน ๔ เป็นโลกิยะก็มี เป็นโลกุตตระก็มี ฌาน ๔ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจิวิญญูญะ

๓. อาสวโคจรวิสัชนา

ฌาน ๔ เป็นโนอาสวะ ฌาน ๔ เป็นสาสวะก็มี เป็นอนาสวะก็มี ฌาน ๔ เป็นอาสววิปยุต ฌาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวาสวะ ฌาน ๔ เป็นสาสว-

* โนอาสวะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสาสวาโนอาสวะก็มี ฌาน ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นอาสวาสวสัมปยุต แม่เป็นอาสวสัมปยุตตโนอาสวะ ฌาน ๔ เป็นอาสว-

* วิปยุตตสาสวะก็มี เป็นอาสววิปยุตตอนาสวะก็มี

๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒. สัญโญชนโคจรกตวิสัชนา

ฌาน ๔ เป็นโนสัญโญชนะ ฯลฯ ฌาน ๔ เป็นโนคันถะ ฯลฯ

ฌาน ๔ เป็นโนโอะชะ ฯลฯ ฌาน ๔ เป็นโนโยกะ ฯลฯ ฌาน ๔ เป็นโน-

* นีวระชะ ฯลฯ ฌาน ๔ เป็นโนปรามาสะ ฯลฯ ฌาน ๔ เป็นสาร์มมะ ฌาน ๔ เป็นโนจิตตะ ฌาน ๔ เป็นเจตสิก ฌาน ๔ เป็นจิตตสัมปยุต ฌาน ๔ เป็นจิตต-

* สังสัฏฐะ ฌาน ๔ เป็นจิตตสมุฏฐานะ ฌาน ๔ เป็นจิตตสทก ฌาน ๔ เป็นจิตตานุปริวัตติ ฌาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานะ ฌาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐาน-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

* สหุ ฌาน ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฐานานุปริวัติ ฌาน ๔ เป็นพาหิระ ฌาน ๔ เป็นอนุปาทา ฌาน ๔ เป็นอนุปาทีนนะกัมมิ เป็นอนุปาทีนนะกัมมิ ฌาน ๔ เป็นอนุปาทานะ ฯลฯ ฌาน ๔ เป็นโนกิลละ ฯลฯ

๑๓. ปิฎฐิทุกวิสัยนา

[๗๔๐] ฌาน ๔ เป็นนทิสสนปหาดัพพะ ฌาน ๔ เป็นนภวานาปหา-

* ตัพพะ ฌาน ๔ เป็นนทิสสนปหาดัพพะเหตุกะ ฌาน ๔ เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะ
ปฐมฌาน เว้นวิตกที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสวิตักกะ ฌาน ๓ เป็นอวิตักกะ
ปฐมฌาน เว้นวิจารณ์ที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสวิจารณ์ ฌาน ๓ เป็นอวิจารณ์
ฌาน ๒ เว้นปิตติที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสปปิตติกะ ฌาน ๒ เป็นอปปิตติกะ
ฌาน ๒ เว้นปิตติที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นปิตติสทกะ ฌาน ๒ เป็นนปิตติสทกะ
ฌาน ๓ เว้นสุขที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นสุขสทกะ จตฺตถฌาน เป็นนสุขสทกะ
จตฺตถฌาน เว้นอุเบกขาที่เกิดขึ้นในฌานนี้เสีย เป็นอุเบกขาสทกะ ฌาน ๓ เป็น
นอุเบกขาสทกะ ฌาน ๔ เป็นนภามาวจร ฌาน ๔ เป็นรูปาวจรกัมมิ เป็นนรูปา-

* วจรกัมมิ ฌาน ๓ เป็นนรูปาวจร จตฺตถฌาน เป็นรูปาวจรกัมมิ เป็นนรูปาวจร
กัมมิ ฌาน ๔ เป็นปริยาปีนนะกัมมิ เป็นอปริยาปีนนะกัมมิ ฌาน ๔ เป็นนียยานิกะกัมมิ
เป็นอนียยานิกะกัมมิ ฌาน ๔ เป็นนียตะกัมมิ เป็นอนียตะกัมมิ ฌาน ๔ เป็นสอุตตระ
กัมมิ เป็นอนุตตระกัมมิ ฌาน ๔ เป็นอรณะ ฉะนั้นแล

ปัญหาปจจนะ จบ

ฌานวิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๓. อัปปมัญญาวิภังค์

สูตรต้นตภาขณีย์

[๗๔๑] อัปปมัญญา ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนาฉัน แผลเมตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น
ทิศที่ ๓ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง
ก็เช่นเดียวกันนี้ แผลเมตตาจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร
ไม่มีพยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

๒. แผลกรุณาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๓ ก็
อย่างนั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้อง-

* ขวาง ก็เช่นเดียวกันนี้ แผลกรุณาจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง หาประมาณมิได้
ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุก
หมู่เหล่า อยู่

๓. แผลเมตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๓ ก็อย่าง
นั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ก็เช่นเดียว
กันนี้ แผลเมตตาจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท
ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

๔. แผลอุเบกขาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๓ ก็
อย่างนั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ก็เช่น
เดียวกันนี้ แผลอุเบกขาจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี
พยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

เมตตาอัปปมัญญานิเทศ

[๗๔๒] ก็ภิกษุแผลเมตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุแผลเมตตาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นบุคคลคนหนึ่งผู้เป็น
ที่รักใคร่ชอบใจแล้ว พึงรักใคร่ ฉะนั้น

[๗๔๓] ในบทเหล่านั้น เมตตา เป็นโณ

การรักใคร่ ภิรยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโต-

* รมุตติ อันใด นี้เรียกว่าเมตตา

จิต เป็นโณ

จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑร มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ
วิญญาณขันธ์ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่าจิต

จิตนี้ สหระต เกิดรวม เจือปน สัมปยุต ด้วยเมตตานี้ ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า เมตตาจิต

คำว่า ทิศหนึ่ง ได้แก่ ทิศบูรพา หรือทิศปัจจิม หรือทิศอุดร หรือ
ทิศทักษิณ หรือทิศเบื้องสูง หรือทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง หรือทิศต่างๆ

บทว่า แผลไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่
เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

คำว่า ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น มอริบายว่า ทิศหนึ่งจันใด ทิศที่ ๒ ก็
จันนั้น ทิศที่ ๓ ก็จันนั้น ทิศที่ ๔ ก็จันนั้น ทิศเบื้องสูงก็จันนั้น ทิศเบื้องต่ำก็
จันนั้น ทิศเบื้องขวางก็จันนั้น ทิศต่างๆ ก็จันนั้น

คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า
มอริบายว่า คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า นั้น
เป็นคำกล่าวกำหนดเอาสัตว์ทั่วทั้งหมด ไม่มีส่วนเหลือ หาสวนเหลือมิได้

คำว่า เมตตาจิต มอริบายว่า ในบทเหล่านั้น เมตตา เป็นใจ
การรักใคร่ กริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโต-

* รมุตติ อันใด นี้เรียกว่า เมตตา

จิต เป็นใจ

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ สหระต เกิดรวม เจือปน สัมปยุต ด้วยเมตตานี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า เมตตาจิต

บทว่า ไพบูลย์ มอริบายว่า จิตใด ไพบูลย์ จิตนั้นกว้างขวาง จิตใด
กว้างขวาง จิตนั้นหาประมาณมิได้ จิตใดหาประมาณมิได้ จิตนั้นไม่มีเวร จิตใด
ไม่มีเวร จิตนั้น ไม่มีพยาบาท

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า อยู่

กรณอัปปมัญญานิเทศ

[๓๔๔] ก็ภิกษุแผ่กรณาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุแผ่กรณาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นบุคคลคนหนึ่งผู้ตก
ทุกข์ได้ยากแล้ว พึงสงสาร ฉะนั้น

[๓๔๕] ในบทเหล่านั้น กรณา เป็นใจ

การสงสาร กริยาที่สงสาร ความสงสารในสัตว์ทั้งหลาย กรณาเจโต-

* รมุตติ อันใด นี้เรียกว่า กรณา

จิต เป็นใจ

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ สหระต เกิดรวม เจือปน สัมปยุต ด้วยกรณานี้ ด้วยเหตุนี้ จึง

เรียกว่า กรณาจิต

คำว่า ทิศหนึ่ง ได้แก่ทิศบูรพา หรือทิศปัจจิม หรือทิศอุดร หรือทิศ-

* ทักขิณ หรือทิศเบื้องสูง หรือทิศเบื้องต่ำ หรือทิศเบื้องขวาง หรือทิศต่างๆ

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่
เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เทียบไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อยู่

คำว่า ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น มอริบายว่า ทิศหนึ่งจันใด ทิศที่ ๒ ก็
จันนั้น ทิศที่ ๓ ก็จันนั้น ทิศที่ ๔ ก็จันนั้น ทิศเบื้องสูงก็จันนั้น ทิศเบื้องต่ำ
ก็จันนั้น ทิศเบื้องขวางก็จันนั้น ทิศต่างๆ ก็จันนั้น

คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า
มอริบายว่า คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า นั้น
เป็นคำกล่าวกำหนดเอาสัตว์ทั่วทั้งหมด ไม่มีส่วนเหลือ หาสวนเหลือมิได้

คำว่า กรณาจิต มอริบายว่า ในบทเหล่านั้น กรณา เป็นใจ

การสงสาร กริยาที่สงสาร ความสงสารในสัตว์ทั้งหลาย กรณาเจโต-

* รมุตติ อันใดนี้เรียกว่า กรณา

จิต เป็นใจ

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ สหระต เกิดรวม เจือปน สัมปยุต ด้วยกรณานี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า กรณาจิต

บทว่า ไพบูลย์ มอริบายว่า จิตใด ไพบูลย์ จิตนั้นกว้างขวาง จิตใด
กว้างขวาง จิตนั้นหาประมาณมิได้ จิตใดหาประมาณมิได้ จิตนั้นไม่มีเวร จิตใด
ไม่มีเวร จิตนั้น ไม่มีพยาบาท

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มอริบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า อยู่

มุตตาอัปปมัญญานิเทศ

[๓๔๖] ก็ภิกษุแผ่มุตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ เป็นอย่างไร

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ภิกษุแผ่มูทิตาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นบุคคลคนหนึ่งผู้เป็น
ที่รักใคร่ชอบใจแล้ว พึงพลอยยินดี ฉะนั้น

[๗๔๓] ในบทเหล่านั้น มูทิตา เป็นไฉน

การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย
มูทิตาเจโตวิมุตติ อันใด นี้เรียกว่า มูทิตา

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ สหระคต เกิดร่วม เจือปน สัมปยุต ด้วยมูทิตานี้ ด้วยเหตุนั้น

จึงเรียกว่า มูทิตาจิต

คำว่า ทิศหนึ่ง ได้แก่ ทิศบูรพา หรือทิศจิม หรือทิศอุดร หรือทิศทักษิณ
หรือทิศเบื้องสูง หรือทิศเบื้องต่ำ หรือทิศเบื้องขวาง หรือทิศต่างๆ

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า อยู่

คำว่า ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น มีอธิบายว่า ทิศหนึ่งฉันใด ทิศที่ ๒ ก็
ฉันนั้น ทิศที่ ๓ ก็ฉันนั้น ทิศที่ ๔ ก็ฉันนั้น ทิศเบื้องสูงก็ฉันนั้น ทิศเบื้องต่ำ
ก็ฉันนั้น ทิศเบื้องขวางก็ฉันนั้น ทิศต่างๆ ก็ฉันนั้น

คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่
เหล่า มีอธิบายว่า คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่
เหล่า นั้น เป็นคำกล่าวกำหนดเอาสัตว์ทั่วทั้งหมด ไม่มีส่วนเหลือ หาสวนเหลือ
มิได้

คำว่า มูทิตาจิต มีอธิบายว่า ในบทเหล่านั้น มูทิตา เป็นไฉน
การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย
มูทิตาเจโตวิมุตติ อันใด นี้เรียกว่า มูทิตา

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ สหระคต เกิดร่วม เจือปน สัมปยุต ด้วยมูทิตานี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า มูทิตาจิต

บทว่า ไพบูลย์ มีอธิบายว่า จิตใดไพบูลย์ จิตนั้นกว้างขวาง จิตใด
กว้างขวาง จิตนั้นหาประมาณมิได้ จิตใดหาประมาณมิได้ จิตนั้นไม่มีเวร จิตใด
ไม่มีเวร จิตนั้นไม่มีพยาบาท

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้
จึงเรียกว่า อยู่

อุเบกขาอัปปมัญญานีเทศ

[๗๔๔] ก็ภิกษุแผ่อุเบกขาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ เป็นอย่างไร

ภิกษุแผ่อุเบกขาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นบุคคลคนหนึ่งผู้เป็น
ที่ขบใจก็ไม่ใช่ ไม่เป็นที่ขบใจก็ไม่ใช่ แล้วพึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา ฉะนั้น

[๗๔๕] ในบทเหล่านั้น อุเบกขา เป็นไฉน

การวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความวางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย อุเบกขาเจโต-
*วิมุตติ อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา

จิต เป็นไฉน

จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต

จิตนี้ สหระคต เกิดร่วม เจือปน สัมปยุต ด้วยอุเบกขานี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า อุเบกขาจิต

คำว่า ทิศหนึ่ง ได้แก่ ทิศบูรพา หรือทิศปัจจิม หรือทิศอุดร หรือ
ทิศทักษิณ หรือทิศเบื้องสูง หรือทิศเบื้องต่ำ หรือทิศเบื้องขวาง หรือทิศต่างๆ

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึง
เรียกว่า อยู่

คำว่า ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น มีอธิบายว่า ทิศหนึ่งฉันใด ทิศที่ ๒ ก็ฉันนั้น
ทิศที่ ๓ ก็ฉันนั้น ทิศที่ ๔ ก็ฉันนั้น ทิศเบื้องสูงก็ฉันนั้น ทิศเบื้องต่ำก็ฉันนั้น
ทิศเบื้องขวางก็ฉันนั้น ทิศต่างๆ ก็ฉันนั้น

คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า
มีอธิบายว่า คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า นั้น
เป็นคำกล่าวกำหนดเอาสัตว์ทั่วทั้งหมด ไม่มีส่วนเหลือ หาสวนเหลือมิได้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

คำว่า อุเบกขาจิต มีอธิบายว่า อุเบกขา เป็นใจ

การวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความวางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย อุเบกขา-

*เจโตวิมุตติ อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา

จิต เป็นใจ

จิต มโน มาณัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่าจิต

จิตนี้ สหระต เกิดร่วม เจือปน สัมปยุต ด้วยอุเบกขานี้ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า อุเบกขาจิต

บทว่า ไพบูลย์ มีอธิบายว่า จิตใด ไพบูลย์ จิตนั้นกว้างขวาง จิตใด

กว้างขวาง จิตนั้นหาประมาณมิได้ จิตใดหาประมาณมิได้ จิตนั้นไม่มีเวร จิตใด

ไม่มีเวร จิตนั้น ไม่มีพยาบาท

บทว่า แผ่ไป คือ กระจายออกไป น้อมจิตไป

บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ฯลฯ พักอยู่ ด้วยเหตุนี้

จึงเรียกว่า อยู่

สตตันตภาษณีย์ จบ

อภิธรรมภาษณีย์

[๓๕๐] อปัมภัญญา ๔ คือ

๑. เมตตา
๒. กรุณา
๓. มุทิตา
๔. อุเบกขา

เมตตาคุณุสณมาน จตูกกณีย์

[๓๕๑] ในอปัมภัญญา ๔ นั้น เมตตา เป็นใจ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม

สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระตด้วยเมตตา ประกอบ

ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ในสมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่

รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา

ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตา เป็นใจ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุทุติยฌานที่

สหระตด้วยเมตตา อันเป็น ไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก วิจารณ์

สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก้ไข ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่

สมาธิ อยู่ ในสมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ

ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่

สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตา เป็นใจ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปิติ

ได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วย

นามกาย บรรลุตติยฌานที่สหระตด้วยเมตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย

กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่

ในสมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น

อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุต

ด้วยเมตตา

เมตตาคุณุสณมาน ปัญจกณีย์

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม

สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระตด้วยเมตตา ประกอบ

ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ในสมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่

รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา

ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุทุติยฌานที่

สหระตด้วยเมตตา ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ใน

สมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น

อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุต

ด้วยเมตตา

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน

ที่สหระตด้วยเมตตา อันเป็น ไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก วิจารณ์

สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก้ไข ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคด้วยมุตตา ประกอบด้วย
วิตก วิจารณ์ มีปิตติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่
พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า
มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

มุตตา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน
ที่สหระคด้วยมุตตา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก วิจารณ์
สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตติและสุขอันเกิดแต่
สมาธิ อยู่ในสมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี
มุตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

มุตตา เป็นไฉน

ภิกษุ ในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปิตติ
ได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วย
นามกาย บรรลุตติยฌานที่สหระคด้วยมุตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ใน
สมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุตตาเจโต-
*วิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

มุตตากุศลฌาน ปัญจกณีย

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สังัดจากกาม
สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคด้วยมุตตา ประกอบด้วย
วิตก วิจารณ์ มีปิตติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ในสมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่
พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า
มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌานที่
สหระคด้วยมุตตา ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปิตติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ใน
สมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุตตาเจโตวิมุตติ
ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่
สัมปยุตด้วยมุตตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน
ที่สหระคด้วยมุตตา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก วิจารณ์
สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตติและสุขอันเกิดแต่
สมาธิ อยู่ในสมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี
มุตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปิตติได้
อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วย
นามกาย บรรลุตติยฌานที่สหระคด้วยมุตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ใน
สมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุตตาเจโต-

*วิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

อุเบกขากุศลฌาน

[๗๔๔] อุเบกขา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน
ที่สหระคด้วยอุเบกขา ไม่มีทกข ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะ
โสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขา อยู่ในสมมยใด
การวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความวางเฉย อุเบกขาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด
นี้เรียกว่า อุเบกขา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยอุเบกขา

[๗๔๕] อัปปมัญญา ๔ คือ

๑. เมตตา

๒. กรุณา

๓. มุทิตา

๔. อุเบกขา

เมตตาวิปากฌาน จตูกกณีย

[๓๕๖] ในอัปปมัญญา ๔ นั้น เมตตา เป็นโณ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม
สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคด้วยเมตตา ประกอบ
ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมมยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่
สหระคด้วยเมตตา อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสม
ไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมมย
ใด การรักใคร่ ปรียาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด
นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา
เมตตา เป็นโณ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌานที่
สหระคด้วยเมตตา อันเป็น ไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์
สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่
สมาธิ อยู่ในสมมยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้
ชื่อว่า กุศล

ภิกษุบรรลุตติยฌานที่สหระคด้วยเมตตา อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจร
กุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล เป็น ไปในภายใน เป็นธรรมชาติ
ผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์
มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมมยใด การรักใคร่ ปรียาที่รักใคร่
ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตา เป็นโณ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปีติ
ได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วย
นามกาย บรรลุตติยฌานที่สหระคด้วยเมตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
กล่าวสรรเสริญผู้ที่ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ใน
ในสมมยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

เพราะคลายปีติได้อีกด้วย ภิกษุจึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่สหระคด้วยเมตตา อันเป็นวิบาก
เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ซึ่งเป็นฌานที่
พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ที่ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ
อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ในสมมยใด การรักใคร่ ปรียาที่รักใคร่ ความรักใคร่
เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตารูปากฌาน ปัญจกณ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม
สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคด้วยเมตตา ประกอบ
ด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมมยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่
สหระคด้วยเมตตา อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว
ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่
ในสมมยใด การรักใคร่ ปรียาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น
อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วย
เมตตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌานที่
สหระคด้วยเมตตา ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ใน
สมมยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุบรรลุตติยฌานที่สหระคด้วยเมตตา อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจร
กุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปีติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมมยใด การรักใคร่ ปรียาที่รักใคร่ ความรักใคร่
เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌานที่
สหระคด้วยเมตตา อันเป็น ไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์

สงบ เป็นธรรมชาติเอกผุดขึ้นแกใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กศล

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมารคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปพรหม เพราะคลายเปิดได้
อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วย
นามกาย บรรลุดัตตถณยานที่สหรกตด้วยเมตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยะเจ้าทั้งหลาย
กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่
ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
กตล

*เจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยเมตตา

[๓๕๓] กรณา เป็นไฉน

ภิกษุสงฆ์จากกาม สังฆจากอสุภธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่
สหระตด้วยกรุณา อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสม
ไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิทก วิจาร์ มีปิตและสขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ใน
สมัยใด การสงสาร กิริยาที่สงสาร ความสงสาร กรุณาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น
อันใด นี้เรียกว่า กรุณา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยกรุณา

ภิกษุในศาสนาฉันี้ เจริญมารคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌานที่
สหระตด้วยกรุณา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ
เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ
อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้
ชื่อว่า กตล

* กุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้วนั้นแล เป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติ
 ผ่องใส เพราะวิตักขิณสงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์
 มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมัยใด การสงสาร กิริยาที่สงสาร
 ความสงสาร ภรณาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า ภรณา ธรรมทั้งหลาย
 ที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยภรณา

ภิกษุในศาสนาที่ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายติดได้ อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วยนาม กาย บรรลุดติยฌานที่สพรหตด้วยกรุณา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ใน สมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

เพราะกลายปิติได้อีกด้วย ภิภษจึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดติยฌานที่สหระตด้วยกรุณา อันเป็นวิบาก
เพราะรูปาวจรกตกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้วนั้นแล ซึ่งเป็นฌานที่
พระอรียเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ
อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมัยใด การสงสาร ภิภษที่สงสาร ความสงสาร

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
กรุณาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า กรุณา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยกรุณา

กรุณาวิปากกาน ปญจกนัย

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม สัจจ
จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคตด้วยกรุณา ประกอบด้วยวิตก
วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มี
ในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน
ที่สหระคตด้วยกรุณา อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้
สังสมไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ใน
สมัยใด การสงสาร กิจที่สงสาร ความสงสาร กรุณาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น
อันใด นี้เรียกว่า กรุณา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยกรุณา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน
ที่สหระคตด้วยกรุณา ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ใน
สมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุบรรลุตติยฌานที่สหระคตด้วยกรุณา อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศล-
*กรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ มีปิติและสุข
อันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใด การสงสาร กิจที่สงสาร ความสงสาร กรุณา-

*เจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า กรุณา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยกรุณา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน
ที่สหระคตด้วยกรุณา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตก
วิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอัน
เกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะ-

*ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุบรรลุตติยฌานที่สหระคตด้วยกรุณา อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศล-
*กรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติ
ผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์
มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมัยใด การสงสาร กิจที่สงสาร
ความสงสาร กรุณาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า กรุณา ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยกรุณา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปิติ
ได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วย
นามกาย บรรลุตตถฌานที่สหระคตด้วยกรุณา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่
ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
กุศล

เพราะคลายปิติได้อีกด้วย ภิกษุจึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตตถฌานที่สหระคตด้วยกรุณา อันเป็นวิปาก
เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ซึ่งเป็นฌานที่พระ
อริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่
เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมัยใด การสงสาร กิจที่สงสาร ความสงสาร กรุณา-

*เจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า กรุณา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยกรุณา

มฤตาริปากกาน จตกกนัย

[๗๔๘] มฤตา เป็นโณ

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม สัจจ
จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคตด้วยมฤตา ประกอบด้วย
วิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ
มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุสัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่
สหระคตด้วยมฤตา อันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้ว ได้สัง
สมไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ใน
สมัยใด การพลอยยินดี กิจที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มฤตาเจโตวิมุตติ
ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มฤตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่
สัมปยุตด้วยมฤตา

มทิตา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตถิยามาน
ที่สรวรคด้วยมฤตดา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์
สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก้ไข ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตและสุขอันเกิดแต่
สมาธิ อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาธรรม
เหล่านี้ ชื่อว่า กตล

ภิกษุบรรลหัตถิยฌานที่สหระตด้วยมิตตา อันเป็นวิบาก เพราะรปาวจร-

* กุศลกรรมอันใดทำให้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้วนั้นแล อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติของใจ เพราะวิทกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมมามี อยู่ในสมัยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มหิตาเจโตวิมตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มหิตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมหิตา

มทิตา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปิติ ได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดุติยฌานที่สพรหตด้วยมกิตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

เพราะกลายปิติได้อีกด้วย ภิกษุจึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดติยฌานที่สหระตด้วยมฤตา อันเป็นวิบาก
เพราะรูปาวจรกตกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้วนั้นแล ซึ่งเป็นฌานที่
พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ
อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมัยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอย
ยินดี มฤตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มฤตา ธรรมทั้งหลายที่
เหลือ เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยมฤตา

มทิตาวีปากฉาน ป้ายจกนัย

ภิกษุในศาสนาฉันี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัตว์จากภพ
สังตจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหรคด้วยมูทิตา ประกอบ
ด้วยวิทก วิจารณ์ มีปิตและสุขอันเกิดแต่วิวก อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กศล

ภิกษุสัจจจากถาม สัจจจากอภิสสรธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่ สหระตด้วยมฤตา อันเป็นวิบาก เพราะรูปร่างจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้ส่ง สมไว้แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจાર มีปิตและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ใน สมัยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มฤตาเจอได้วิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มฤตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่ สัมปายด้วยมฤตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตติยฌาน ที่สหระตด้วยมุกตา ไม่มีวิตก มีแต่วิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่เวกอยู่ใน สมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภากรรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กตล

ภิกษุบรรลหัตถิยานที่สหรตด้วยมิตา อันเป็นวิบาก เพราะรปาจร-

* กุศลกรรมอันใดทำได้แล้วได้สั่งสมไว้แล้วนั้นแล ไม่มีวิตก มีแต่วิจาร์ มีปิตและ
 สุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ในสมัยใด การพลอยยินดี ภิริยาที่พลอยยินดี ความ
 พลอยยินดี มุทิตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุทิตา ธรรม
 ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยมุติตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอรูปภพ บรรลุตติยฌาน ที่สหรคด้วยมฤตดา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์ สงบ เป็นธรรมเอกผดขึ้นแก้ไข ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิตและสุขอันเกิด แต่สมาริ อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาธรรม เหล่านี้ ชื่อว่า กคส

ภิกษุบรรลตติยฌานที่สหรคตด้วยมทิตา อันเป็นวิบาก เพราะรปาวจรกตล-

*กรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สั่งสมไว้แล้วนั้นแล อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติ
 ผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์จบ เป็นธรรมเอกผดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์
 มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ อยู่ในสมัยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอย
 ยินดี ความพลอยยินดี มหิตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มหิตา
 ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมหิตา

ภิกษุในศาสนาอื่น เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปิติได้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย
บรรลุตตถกถาที่สหระคตด้วยมุตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าว
สรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ใน
สมมยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

เพราะคล้ายปิติได้อีกด้วย ภิกษุจึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ-

* สัมปชัญญะอยู่ และเสวยด้วยนามกาย บรรลุตตถกถาที่สหระคตด้วยมุตตา
อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้วนั้นแล
ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็น
อุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมมยใด การพลอยยินดี กิริยาที่
พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า
มุตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยมุตตา

อุเบกขาวิปากถา

[๓๕๙] อุเบกขา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุตตถกถา
ที่สหระคตด้วยอุเบกขา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะ
โสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา อยู่ ในสมมย
ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมมยนั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล

ภิกษุบรรลุตตถกถาที่สหระคตด้วยอุเบกขา อันเป็นวิบาก เพราะ
รูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะ
ละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ
เพราะอุเบกขา อยู่ ในสมมยใด การวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความวางเฉย
อุเบกขาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยอุเบกขา

[๓๖๐] อัปปมัญญา ๔ คือ

๑. เมตตา
๒. กรุณา
๓. มุทิตา
๔. อุเบกขา

เมตตากิริยามาน จตกกนัย

[๓๖๑] ในอัปปมัญญา ๔ นั้น เมตตา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฌานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฐฐัมมสุขวิหาร สังตจากกาม สังตจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐุมฌานที่สหระคตด้วยเมตตา ประกอบด้วยวิตก
วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่เวก อยู่ ในสมมยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่
ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฌานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฐฐัมมสุขวิหาร บรรลุตตถกถาที่สหระคต
ด้วยเมตตา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผองใส เพราะวิตกวิจารณ์
เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ
อยู่ ในสมมยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ใน
สมมยนั้น อันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่
สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตา เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฌาน อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฐฐัมมสุขวิหาร เพราะคล้ายปิติได้อีกด้วย
จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรล
ุตตถกถาที่สหระคตด้วยเมตตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญ
ผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมมยใด
การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ ในสมมยนั้น อันใด
นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา

เมตตากิริยามาน ปัญจกนัย

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฌานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฐฐัมมสุขวิหาร สังตจากกาม สังตจาก
อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐุมฌานที่สหระคตด้วยเมตตา ประกอบด้วยวิตก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ในสมัยใด การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุทิตาเจโตวิมุตติ
ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า มุทิตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่
สัมปยุตด้วยมุทิตา

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฌานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฏฐธัมมสุขวิหาร เพราะคลายปัดได้อีกด้วย
จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรล
จตตฌานที่สหรคตด้วยมุทิตา ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญ
ผู้ได้บรรลว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมัยใด
การพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ความพลอยยินดี มุทิตาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น
อันใด นี้เรียกว่า มุทิตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วย
มุทิตา

อุเบกขาภิรยาดาน

อุเบกขา เป็นโณน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญรูปาวจรฌานอันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่
อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิฏฐธัมมสุขวิหาร บรรลจตตฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน
มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา อยู่ ในสมัยใด การวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความ
วางเฉย อุเบกขาเจโตวิมุตติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา ธรรม
ทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยอุเบกขา

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๓๖๒] อัปปมัญญา ๔ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ แผ่เมตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น
ทิศที่ ๓ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง
ก็เช่นเดียวกันนี้ แผ่เมตตาจิตอันไพบลย กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร
ไม่มีพยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

๒. แผ่กรุณาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๓ ก็
อย่างนั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ก็เช่น
เดียวกันนี้ แผ่กรุณาจิตอันไพบลย กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี
พยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

๓. แผ่เมตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๓ ก็อย่างนั้น
ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ก็เช่นเดียวกันนี้
แผ่เมตตาจิตอันไพบลย กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท
ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

๔. แผ่อุเบกขาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ก็อย่างนั้น ทิศที่ ๓ ก็
อย่างนั้น ทิศที่ ๔ ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ก็เช่น
เดียวกันนี้ แผ่อุเบกขาจิตอันไพบลย กว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี
พยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่า อยู่

ติกมาติกาปัจจุ

บรรดาอัปปมัญญา ๔ อัปปมัญญาไหน เป็นกุศล อัปปมัญญาไหน เป็น
อกุศล อัปปมัญญาไหน เป็นอพยากฤต ฯลฯ อัปปมัญญาไหน เป็นสธนะ
อัปปมัญญาไหน เป็นอรณะ

ติกมาติการัสสนา

[๓๖๓] อัปปมัญญา ๔ เป็นกุศลก็มี เป็นอพยากฤตก็มี อัปปมัญญา ๓

เป็นสุขเวทนาสัมปยุต อุเบกขา เป็นอกุศลสุขเวทนาสัมปยุต อัปปมัญญา ๔
เป็นวิบากก็มี เป็นวิปากธัมมธรรมก็มี เป็นเนววิปากนวิปากธัมมธรรมก็มี
อัปปมัญญา ๔ เป็นอุปาทินนุทาปาทนียะก็มี เป็นอนุปาทินนุทาปาทนียะก็มี อัปป-

* มัญญา ๔ เป็นอสังกิลิฐฐสังกิลิกะ อัปปมัญญา ๓ เป็นสวิตกกสวิจาระก็มี
เป็นอวิตกกวิจาระมัตตะก็มี เป็นอวิตกกวิจาระก็มี อุเบกขา เป็นอวิตกกวิจาระ
อัปปมัญญา ๓ เป็นปิติสหคตะก็มี เป็นสุขสหคตะก็มี เป็นอุเบกขาสหคตะ
กล่าวไม่ได้ว่าเป็นปิติสหคตะก็มี อุเบกขา เป็นอุเบกขาสหคตะ อัปปมัญญา ๔
เป็นเนวทสสนนภาวนาปาทัพพะ อัปปมัญญา ๔ เป็นเนวทสสนนภาวนาปาทัพพะ-

* เหตุกะ อัปปมัญญา ๔ เป็นอาจยคามิมิ เป็นเนวอาจยคามินาปจยคามิมิ
อัปปมัญญา ๔ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ อัปปมัญญา ๔ เป็นเนวหคคตะ กล่าวไม่ได้
ว่า แม้เป็นปริตตารัมมณะ แม้เป็นเนวหคคตารัมมณะ แม้เป็นอัปปมาณารัมมณะ
อัปปมัญญา ๔ เป็นมชฌิมะ อัปปมัญญา ๔ เป็นอนียตะ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

มคคารัมมณะ แม้เป็นมคคเหตุกะ แม้เป็นมคคารูปติ อปปมัญญา ๔ เป็น
อุปปีนนะกัมมิ เป็นอนุปปีนนะกัมมิ เป็นอุปปาทีกัมมิ อปปมัญญา ๔ เป็นอดีตกัมมิ
เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอดีตารัมมณะ แม้เป็น
อนาคตารัมมณะ แม้เป็นปัจจุปปันนารัมมณะ อปปมัญญา ๔ เป็นอชฌัตตะกัมมิ
เป็นพหิททาภิรมมิ เป็นอชฌัตตพหิททาภิรมมิ อปปมัญญา ๔ เป็นพหิททาภิรมมณะ
อปปมัญญา ๔ เป็นอนิสสณอปปฏิกะ

ทุกมัตถการวิสีชชา

๑. เหตุโคจณวิสีชชา

[๗๖๔] เมตตา เป็นเหตุ อปปมัญญา ๓ เป็นเหตุ อปปมัญญา ๔
เป็นเหตุเหตุกะ อปปมัญญา ๔ เป็นเหตุสัมปยุต เมตตา เป็นเหตุสเหตุกะ อปป-
*มัญญา ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นเหตุสเหตุคนเหตุ เมตตา เป็น
เหตุเหตุสัมปยุต อปปมัญญา ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นเหตุ
เหตุสัมปยุตตนเหตุ อปปมัญญา ๓ เป็นเหตุสเหตุกะ เมตตา กล่าวไม่ได้ว่า
แม้เป็นเหตุสเหตุกะ แม้เป็นเหตุอเหตุกะ

๒. จุฬินตรทุกวิสีชชา

[๗๖๕] อปปมัญญา ๔ เป็นสัปปัจจะ อปปมัญญา ๔ เป็นสังขตะ
อปปมัญญา ๔ เป็นอนิสสณะ อปปมัญญา ๔ เป็นอปปฏิกะ อปปมัญญา ๔
เป็นอรูป อปปมัญญา ๔ เป็นโลกิยะ อปปมัญญา ๔ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็น
เคนจินิวิญญูญะ

๓. อาสวโคจณวิสีชชา

อปปมัญญา ๔ เป็นโนอาสวะ อปปมัญญา ๔ เป็นสาสวะ อปปมัญญา ๔
เป็นอาสววิปยุต อปปมัญญา ๔ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวาสวะ เป็นเหตุสาสว-
*โนอาสวะ อปปมัญญา ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวาสวะสัมปยุต แม้เป็น
อาสวสัมปยุตตโนอาสวะ อปปมัญญา ๔ เป็นอาสววิปยุตตสาสวะ

๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒. สัณฺโณชนโคจณกาวิสีชชา

อปปมัญญา ๔ เป็นโนสัณฺโณชนะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็น
โนคันถะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็นโนโอะมะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็น
โนโยกะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็นโนนิวรณะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็น
โนปรามาสะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็นสาร์มมณะ อปปมัญญา ๔ เป็นโนจิตตะ
อปปมัญญา ๔ เป็นเจตสิกะ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตตสัมปยุต อปปมัญญา ๔
เป็นจิตตสังสัฏฐะ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตตสมุฏฐานะ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตต-
*สหุ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตตานปริวัตติ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏ-
*ฐานะ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานสหุ อปปมัญญา ๔ เป็นจิตต-
*สังสัฏฐสมุฏฐานานปริวัตติ อปปมัญญา ๔ เป็นพาหิระ อปปมัญญา ๔ เป็น
นอุปาทา อปปมัญญา ๔ เป็นอุปาทินนะกัมมิ เป็นอนุปาทินนะกัมมิ อปปมัญญา ๔
เป็นนอุปาทานะ ฯลฯ อปปมัญญา ๔ เป็นโนกิเลสะ ฯลฯ

๑๓. ปิฎฐิทุกวิสีชชา

[๗๖๖] อปปมัญญา ๔ เป็นนัตสสนปหาดัพพะ อปปมัญญา ๔ เป็น
นภวานาปหาดัพพะ อปปมัญญา ๔ เป็นนัตสสนปหาดัพพะเหตุกะ อปปมัญญา ๔
เป็นนภวานาปหาดัพพะเหตุกะ อปปมัญญา ๓ เป็นสวัตถะกัมมิ เป็นอวัตถะกัมมิ
อุเบกขา เป็นอวัตถะกัมมิ อปปมัญญา ๓ เป็นสวิจาระกัมมิ เป็นอวิจาระกัมมิ อุเบกขา
เป็นอวิจาระกัมมิ อปปมัญญา ๓ เป็นสัปปีติกะกัมมิ เป็นอปปิตติกะกัมมิ อุเบกขา เป็น
อปปิตติกะกัมมิ อปปมัญญา ๓ เป็นปีติสหคตะกัมมิ เป็นนปีติสหคตะกัมมิ อุเบกขา เป็น
นปีติสหคตะกัมมิ อปปมัญญา ๓ เป็นสุขสหคตะ อุเบกขา เป็นนสุขสหคตะ อุเบกขา
เป็นอุเปกขาสหคตะ อปปมัญญา ๓ เป็นนอุเปกขาสหคตะ อปปมัญญา ๔
เป็นนภามาวจร อปปมัญญา ๔ เป็นรูปาวจร อปปมัญญา ๔ เป็นนรูปาวจร
อปปมัญญา ๔ เป็นปริยาป็นะ อปปมัญญา ๔ เป็นอนิยานิกะ อปปมัญญา ๔
เป็นอนิยตะ อปปมัญญา ๔ เป็นสอุตตะระ อปปมัญญา ๔ เป็นอรณะ ฉะนีแล

ปัญหาปุจฉะ จบ

อปปมัญญาริงค์ จบบริบูรณ์

๑๔. สิกขาปทวิภังค์

อภิธรรมภาชนีย

แจกสิกขาบท ๕ ด้วยกามาวจรกุตลจิต ๘ นัยที่ ๑

[๗๖๗] สิกขาบท ๕ คือ

๑. ปาณาติปาตาเวรมณีสิกขาบท

๒. อทินนาทานาเวรมณีสิกขาบท

๓. การเมธีวิจารณ์วารมณีสถิตยบท
๔. มุสาวตาวารมณีสถิตยบท
๕. สราเมธมัทชฌมาทักขณาวารมณีสถิตยบท

ไลน์

ปาณาติปาตาเวรมณีสิกขาบท เป็นไฉน

ปาณาติปาตาเวรมณีสิกขาบท เป็นไฉน

ปาณาติปาตาเวรมณีสิกขาบท เป็นไฉน

ปาณาติปาตาเวรมณีสิกขาบท เป็นไฉน

ปาณาติปาตาเวรมณีสีกขาบท เป็นไฉน

[๗๖๙] อทินนาทานาเวรมณีสึกขาบท ฯลฯ กาเมสมิจจาจา-

*มัชฌปมาทักุจฺจนาเวรมณีสิกขาบท เป็นไฉน

*ปมาทักฐาน การกำจัดต้นเหตุแห่งสราเมรมัชชปมาทักฐาน ในสมัยนั้น อันใด

* จานาแวมณีสกขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยแวมณิ

สรามรัมย์ฯ มาทำภูฐานาเวรมณีสิกขาบท เป็นโจน

*เวรมณีสึกขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปตด้วยเจตนา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสลักขาบท เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นใน
สมัยใด ผัสสะ ฯลฯ ปิเคาหะ อวิกเขปะ ของบุคคลผู้งดเว้นจากสุราเมรย-

* มัชชปมาทัฏฐาน มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณิ-

* สลักขาบท

สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสลักขาบท เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมี
การชักจูง ฯลฯ สหระคด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระค
ด้วยโสมนัส วิปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา
สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ
เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ
สหระคด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด การงด
การเว้น การเลิกละ การงดเว้น จากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน กิริยาไม่ทำ
สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน การไม่ทำสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน การไม่ล่วงละเมิด
สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน การไม่ล่วงเลยขอบเขตแห่งสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน
การก่อกำจัดต้นเหตุแห่งสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ในสมัยนั้น อันใด ของบุคคลผู้
งดเว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน นี้เรียกว่า สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณิ-

* สลักขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเวรมณิ

สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสลักขาบท เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้นโดยมี
การชักจูง ในสมัยใด การคิดอ่าน กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน ในสมัยนั้น
อันใด ของบุคคลผู้งดเว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน นี้เรียกว่า สุราเมรยมัชช-

* ปมาทัฏฐานาเวรมณีสลักขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วย
เจตนา

สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสลักขาบท เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้นโดยมี
การชักจูง ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ ปิเคาหะ อวิกเขปะ ของบุคคลผู้งดเว้น
จากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา-

* เวรมณีสลักขาบท

แจกสลักขาบท ๕ ด้วยกามาวจรกุศลจิต ๘ นัยที่ ๒

[๓๓๐] สลักขาบท ๕ คือ

๑. ปาณาติปาตาเวรมณีสลักขาบท
๒. อทินนาทานาเวรมณีสลักขาบท
๓. กามสุมิจฉาจาราเวรมณีสลักขาบท
๔. มุสาวทาเวรมณีสลักขาบท
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสลักขาบท

[๓๓๑] ในสลักขาบท ๕ นั้น ปาณาติปาตาเวรมณีสลักขาบท เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เป็นหิณะ
มัชฌิมะ ปณีตะ เป็นฉันทาธิปไตยยะ วิริยาธิปไตยยะ จิตตาริปไตยยะ วิมังสา-

* ริปไตยยะ เป็นฉันทาธิปไตยยะอย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ เป็นวิริยาธิปไตยยะ
อย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ เป็นจิตตาริปไตยยะอย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ
เป็นวิมังสาธิปไตยยะอย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ เกิดขึ้นในสมัยใด การงด
การเว้น การเลิกละ การงดเว้น จากปาณาติบาต กิริยาไม่ทำปาณาติบาต การ
ไม่ทำปาณาติบาต การไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต การไม่ล่วงเลยขอบเขตแห่งปาณา-

* ติบาต การก่อกำจัดต้นเหตุแห่งปาณาติบาต ในสมัยนั้น อันใด ของบุคคลผู้งดเว้น
จากปาณาติบาต นี้เรียกว่า ปาณาติปาตาเวรมณีสลักขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ
เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเวรมณิ

ปาณาติปาตาเวรมณีสลักขาบท เป็นไฉน

กามาวจรกุศลจิต สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เป็นหิณะ
มัชฌิมะ ปณีตะ เป็นฉันทาธิปไตยยะ วิริยาธิปไตยยะ จิตตาริปไตยยะ วิมังสา-

* ริปไตยยะ เป็นฉันทาธิปไตยยะอย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ เป็นวิริยาธิปไตยยะ
อย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ เป็นจิตตาริปไตยยะอย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ
เป็นวิมังสาธิปไตยยะอย่างหิณะ มัชฌิมะ ปณีตะ เกิดขึ้นในสมัยใด การคิดอ่าน
กิริยาที่คิดอ่าน ความคิดอ่าน ในสมัยนั้น อันใด ของบุคคลผู้งดเว้นจากปาณา-

* ติบาต นี้เรียกว่า ปาณาติปาตาเวรมณีสลักขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า
ธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ผู้ตวันจากสุราเมรยมีชชปมาทัฏฐาน นี้เรียกว่า สุราเมรยมีชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสิกขาบท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเวรมณี ฯลฯ ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา ฯลฯ ผัสสะ ฯลฯ ปิณฑะ อวิกเขปะ ของบุคคลผู้ตวันจากสุราเมรยมีชชปมาทัฏฐาน มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า สุราเมรยมีชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสิกขาบท

ธรรมเป็นสิกขา

[๓๓๓] ธรรมเหล่าไหน เป็นสิกขา

กามาวจรกุศลจิต สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็น อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า สิกขา

ธรรมเหล่าไหน เป็นสิกขา

กามาวจรกุศลจิต สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดย มีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า สิกขา

ธรรมเหล่าไหน เป็นสิกขา

ภิกษุเจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ ฯลฯ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอรุภพ ฯลฯ เจริญโลกุตตรมรรค อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่निพพาน เพื่อประหาณทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมมรรค ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทักขาทปฏิบัติทันทธาภิญา อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า สิกขา

อภิธรรมภาษณีย์ จบ

ปัญหาปัจจนกะ

[๓๓๔] สิกขาบท ๕ คือ

๑. ปาณาติปาตาเวรมณีสิกขาบท
๒. อทินนาทานาเวรมณีสิกขาบท
๓. กาเมสุมีฉจจาราเวรมณีสิกขาบท
๔. มุสาวทาเวรมณีสิกขาบท
๕. สุราเมรยมีชชปมาทัฏฐานาเวรมณีสิกขาบท

ติกมาติกาปัจจน-ทุกมาติกาปัจจน

บรรดาสิกขาบท ๕ สิกขาบทไหนเป็นกุศล สิกขาบทไหนเป็นอกุศล สิกขาบทไหนเป็นอภัยกฤต ฯลฯ สิกขาบทไหนเป็นสละ สิกขาบทไหนเป็นอระ

ติกมาติกาวีธีสนา

[๓๓๕] สิกขาบท ๕ เป็นกุศลอย่างเดียว สิกขาบท ๕ เป็นสุขเวทนา-

* สัมปยุตก็มี เป็นอกุศลสุขเวทนาสัมปยุตก็มี สิกขาบท ๕ เป็นวิปากัมมธรรม สิกขาบท ๕ เป็นอนุปาทินนุพาทานิยะ สิกขาบท ๕ เป็นอสังกิลิฐุสังกิลิสะ

สิกขาบท ๕ เป็นสรวัตถกสัจจระ สิกขาบท ๕ เป็นปีติสหคตะก็มี เป็นสุข-

* สหคตะก็มี เป็นอุเบกขาสหคตะก็มี สิกขาบท ๕ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปหา-

* ตัฟพะ สิกขาบท ๕ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปหาตัพพะเหตุกะ สิกขาบท ๕ เป็นอาจคามิ สิกขาบท ๕ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ สิกขาบท ๕ เป็นปริตตะ สิกขาบท ๕ เป็นปริตตารัมมณะ สิกขาบท ๕ เป็นมัชฌิมะ สิกขาบท ๕ เป็นอนียตะ สิกขาบท ๕ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นมัคคารัมมณะ แม้เป็นมัคคเหตุกะ แม้เป็นมัคคาธิปัตติ สิกขาบท ๕ เป็นอุปปีนนะก็มี เป็นอนุปปีนนะก็มี กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปปาที สิกขาบท ๕ เป็นอดีตก็มี เป็นอนาคตก็มี เป็นปัจจุบันก็มี สิกขาบท ๕ เป็นปัจจุปปันนารัมมณะ สิกขาบท ๕ เป็นอัมมัตตะก็มี เป็นพหิทธา ก็มี เป็นอัมมัตตพหิทธาก็มี สิกขาบท ๕ เป็นพหิทธารัมมณะ สิกขาบท ๕ เป็นอนิทัสสนอปปักขะ

ทุกมาติกาวีธีสนา

๑. เหตุโคจรกวีธีสนา

[๓๓๖] สิกขาบท ๕ เป็นนเหตุ สิกขาบท ๕ เป็นสเหตุกะ สิกขาบท ๕

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
เป็นเหตุสัมปยุต ลิกขาบท ๕ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุสเหตุกะ เป็นแต่
สเหตุกันเหตุ ลิกขาบท ๕ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นเหตุเหตุสัมปยุต เป็นแต่เหตุ-
*สัมปยุตตนเหตุ เป็นเหตุสเหตุกะ

๒. จุฬินตรทุกวิสัยนา

ลิกขาบท ๕ เป็นสัปปัจจัยะ ลิกขาบท ๕ เป็นสังขตะ ลิกขาบท ๕
เป็นอนัตตสนะ ลิกขาบท ๕ เป็นอัปปภูมิกะ ลิกขาบท ๕ เป็นอรูป ลิกขาบท ๕
เป็นโลกียะ ลิกขาบท ๕ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจินวิญญูญะ

๓. อาสวโคจณวิสัยนา

ลิกขาบท ๕ เป็นโนอาสวะ ลิกขาบท ๕ เป็นสาสวะ ลิกขาบท ๕
เป็นอาสววิปปยุต ลิกขาบท ๕ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวสาสวะ เป็นแต่
สาสวโนอาสวะ ลิกขาบท ๕ กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นอาสวอาสวสัมปยุต แม้
เป็นอาสวสัมปยุตโนอาสวะ เป็นแต่อาสววิปปยุตสาสวะ

๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐. สัณฺโณชนโคจณกาวิสัยนา

ลิกขาบท ๕ เป็นโนสัณฺโณชนะ ฯลฯ ลิกขาบท ๕ เป็นโนคันถะ
ฯลฯ ลิกขาบท ๕ เป็นโนโอะมะ ฯลฯ ลิกขาบท ๕ เป็นโนโยกะ ฯลฯ
ลิกขาบท ๕ เป็นโนนิวระณะ ฯลฯ ลิกขาบท ๕ เป็นโนปราคาสะ ฯลฯ
ลิกขาบท ๕ เป็นสาร์มมณะ ลิกขาบท ๕ เป็นโนจิตตะ ลิกขาบท ๕ เป็นเจตสิกกะ
ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตสัมปยุต ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตสังสัฏฐะ ลิกขาบท ๕
เป็นจิตตสมุฏฐานะ ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตสหนุ ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตานุ-

*ปริวัตติ ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานะ ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตสัง-

*สัฏฐสมุฏฐานสหนุ ลิกขาบท ๕ เป็นจิตตสังสัฏฐสมุฏฐานานุปริวัตติ ลิกขาบท ๕
เป็นพาหิระ ลิกขาบท ๕ เป็นอนุปาทา ลิกขาบท ๕ เป็นอนุปาตินะ

๑๑, ๑๒, ๑๓. อุปาทานโคจณกาวิสัยนา

ลิกขาบท ๕ เป็นอนุปาทานะ ฯลฯ ลิกขาบท ๕ เป็นโนกิเลสะ ฯลฯ
ลิกขาบท ๕ เป็นนทิสสนปหาดัพพะ ลิกขาบท ๕ เป็นนภวานาปหาดัพพะ
ลิกขาบท ๕ เป็นนทิสสนปหาดัพพะเหตุกะ ลิกขาบท ๕ เป็นนภวานาปหาดัพพะ-
*เหตุกะ ลิกขาบท ๕ เป็นสวิตักกะ เป็นสวิจาระ ลิกขาบท ๕ เป็นสัปปีติกะก็มี
เป็นอัปปิตติกะก็มี ลิกขาบท ๕ เป็นปีติสหคตะก็มี เป็นปีติสหคตะก็มี ลิกขาบท ๕
เป็นสขสหคตะก็มี เป็นสขสหคตะก็มี ลิกขาบท ๕ เป็นอุเปกขาสหคตะก็มี
เป็นนอุเปกขาสหคตะก็มี ลิกขาบท ๕ เป็นกามาวจร ลิกขาบท ๕ เป็นนรูปาวจร
ลิกขาบท ๕ เป็นนรูปาวจร ลิกขาบท ๕ เป็นปริยาปินะ ลิกขาบท ๕ เป็น
อนิยานิกะ ลิกขาบท ๕ เป็นอนิยตะ ลิกขาบท ๕ เป็นสอุตตะระ ลิกขาบท ๕
เป็นอรณะ ฉะนั้นแล

ปัญหาปัจจนกะ จบ

ลิกขาปทวิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๕. ปฏิสัมภิตาวิภังค์

สุดตันตภาษณีย์

[๗๗๗] ปฏิสัมภิตา ๔ คือ

๑. อัถถปฏิสัมภิตา
๒. รัมมปฏิสัมภิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมภิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ความรู้แตกฉานในอรรถ ชื่อว่า อัถถปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในธรรม
ชื่อว่า รัมมปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในอันกล่าวรัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติ-

*ปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ประเภทาร ๕

๑. สังจวาร

[๗๗๘] ปฏิสัมภิตา ๔ คือ

๑. อัถถปฏิสัมภิตา
๒. รัมมปฏิสัมภิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมภิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ความรู้แตกฉานในทุกข ชื่อว่า อัถถปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในทุกข-
*สมุทัย ชื่อว่า รัมมปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในทุกขนิโรธ ชื่อว่า อัถถปฏิสัมภิตา
ความรู้แตกฉานในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ชื่อว่า รัมมปฏิสัมภิตา ความรู้
แตกฉานในอันกล่าวรัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานใน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

๒. เหตุवार

[๓๓๙] ปฏิสัมมกิตา ๔ คือ

๑. อตถปฏิสัมมกิตา
๒. ัมมปฏิสัมมกิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมมกิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

ความรู้แตกฉานในเหตุ ชื่อว่า ัมมปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในผล
ของเหตุ ชื่อว่า อตถปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในอันกล่าวรัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า
นีรุตติปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

๓. ธรรมวาร

[๓๔๐] ปฏิสัมมกิตา ๔ คือ

๑. อตถปฏิสัมมกิตา
๒. ัมมปฏิสัมมกิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมมกิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

ธรรมเหล่าใด เกิดแล้ว มีแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดเฉพาะ
แล้ว ปรากฏแล้ว ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อตถปฏิสัมมกิตา ธรรม
เหล่านั้น เกิดแล้ว มีแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดเฉพาะแล้ว ปรากฏ
แล้ว ด้วยธรรมเหล่าใด ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า ัมมปฏิสัมมกิตา
ความรู้แตกฉานในอันกล่าวรัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉาน
ในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

๔. ปัจจยาการวาร

[๓๔๑] ปฏิสัมมกิตา ๔ คือ

๑. อตถปฏิสัมมกิตา
๒. ัมมปฏิสัมมกิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมมกิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

ความรู้แตกฉานในชรามรณะ ชื่อว่า อตถปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานใน
เหตุเกิดแห่งชรามรณะ ชื่อว่า ัมมปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในความดับแห่ง
ชรามรณะ ชื่อว่า อตถปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในปฏิปทาอันเป็นเหตุให้ถึง
ความดับแห่งชรามรณะ ชื่อว่า ัมมปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในอันกล่าวรัมม-
*นีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า
ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

[๓๔๒] ปฏิสัมมกิตา ๔ คือ

๑. อตถปฏิสัมมกิตา
๒. ัมมปฏิสัมมกิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมมกิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

ความรู้แตกฉานในชาติ ชลฯ ความรู้แตกฉานในภพ ชลฯ ความรู้
แตกฉานในอุปาทาน ชลฯ ความรู้แตกฉานในตัณหา ชลฯ ความรู้แตกฉานใน
เวทนา ชลฯ ความรู้แตกฉานในผัสสะ ชลฯ ความรู้แตกฉานในสพฺพัตถะ ชลฯ
ความรู้แตกฉานในนามรูป ชลฯ ความรู้แตกฉานในวิญญาน ชลฯ ความรู้
แตกฉานในสังขารทั้งหลาย ชื่อว่า อตถปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในเหตุเกิด
แห่งสังขาร ชื่อว่า ัมมปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในความดับแห่งสังขาร ชื่อว่า
อตถปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในปฏิปทาอันเป็นเหตุให้ถึงความดับแห่งสังขาร
ชื่อว่า ัมมปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในอันกล่าวรัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติ-
*ปฏิสัมมกิตา ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

๕. ปริยัตติธรรมวาร

[๓๔๓] ปฏิสัมมกิตา ๔ คือ

๑. อตถปฏิสัมมกิตา
๒. ัมมปฏิสัมมกิตา
๓. นีรุตติปฏิสัมมกิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมมกิตา

ในปฏิสัมมกิตา ๔ เหล่านั้น ัมมปฏิสัมมกิตา เป็นใจน

ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมรู้แตกฉานซึ่งธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยา-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

* ภาวะ คากา อุทาน อิตฺตุตตะกะ ชาตกะ อัปภูตัมมะ เวทลละ นี้เรียกว่า
ธัมมปฏิสัมภิตา ภิกษุนี้ ย่อมรู้แตกฉานอรรถแห่งภาษิตนั้นๆ ว่า นี่เป็นอรรถ
แห่งภาษิตนี้ นี่เป็นอรรถแห่งภาษิตนี้ นี้เรียกว่า อรรถปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉาน
ในอันกล่าวธัมมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย
ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

สุตตันตภาชนีย จบ

อภิธรรมภาชนีย

แจกปฏิสัมภิตา ๔ ด้วยกามาวจรกตลจิต ๘

[๓๘๔] ปฏิสัมภิตา ๔ คือ

๑. อรรถปฏิสัมภิตา
๒. ธัมมปฏิสัมภิตา
๓. นิรุตติปฏิสัมภิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นกตล เป็นโจน

กามาวจรกตลจิต สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็น
อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด
ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นกตล
ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธัมมปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในวิปาก
แห่งธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อรรถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมี
ด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉานในอันกล่าวธัมมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา
บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้
ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ปฏิสัมภิตา ๔ คือ

๑. อรรถปฏิสัมภิตา
๒. ธัมมปฏิสัมภิตา
๓. นิรุตติปฏิสัมภิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นกตล เป็นโจน

กามาวจรกตลจิต สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมี
การชักจูง ฯลฯ สหระคด้วยโสมนัส วิปปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระค
ด้วยโสมนัส วิปปยุตจากญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา
สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้น
โดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา วิปปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ
สหระคด้วยอุเบกขา วิปปยุตจากญาณ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์
หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นกตล ความรู้แตกฉานใน
ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธัมมปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในวิปากแห่งธรรมเหล่านั้น
ชื่อว่า อรรถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรุตติใด ความรู้
แตกฉานในอันกล่าวธัมมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่ง
ญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉาน
ในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

แจกปฏิสัมภิตา ๔ ด้วยรูปาวจรกตลจิต

ปฏิสัมภิตา ๔ คือ

๑. อรรถปฏิสัมภิตา
๒. ธัมมปฏิสัมภิตา
๓. นิรุตติปฏิสัมภิตา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นกตล เป็นโจน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม สัจจ
จากอกตลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีปฐมวิภังคเป็นอารมณ์ ฯลฯ อยู่
ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรม
เป็นกตล ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธัมมปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉาน
ในวิปากแห่งธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อรรถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น
ย่อมมีด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉานในอันกล่าวธัมมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิ-
* สัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อ
ความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

แจกปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยอุปปาจรกตลจิต

ปฏิสัมภิทา ๔ คือ

๑. อุตถปฏิสัมภิทา
๒. ฐัมมปฏิสัมภิทา
๓. นีรุตติปฏิสัมภิทา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นกตล เป็นโจน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิปทาเพื่อเข้าถึงอุปปาจร เพราะก้าวล่วง
อากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุจตุตถฌานที่สหระด้วยเนวสัญญานา-

* นาสัญญายตนสัญญา ฯลฯ อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นกตล ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
ฐัมมปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในวิปากแห่งธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อุตถปฏิสัมภิทา
บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิตติได ความรู้แตกฉานในอังกถาฐัมม-

* นีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิสัมภิทา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณ
ไฉว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น
ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

แจกปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยโลกุตตรกตลจิต

ปฏิสัมภิทา ๔ คือ

๑. อุตถปฏิสัมภิทา
๒. ฐัมมปฏิสัมภิทา
๓. นีรุตติปฏิสัมภิทา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นกตล เป็นโจน

โยคาวจรบุคคล เจริญโลกุตตรฌาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก
ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจาก
อกตลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ เป็นทุกขาปฏิปทาทันธากิญญา
อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรม
เป็นกตล ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ฐัมมปฏิสัมภิทา ความรู้แตก
ฉานในวิปากแห่งธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อุตถปฏิสัมภิทา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น
ย่อมมีด้วยนิตติได ความรู้แตกฉานในอังกถาฐัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิ-
* สัมภิทา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณไฉว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อ
ความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

แจกปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยอกตลจิต ๑๒

[๗๘๕] ปฏิสัมภิทา ๔ คือ

๑. อุตถปฏิสัมภิทา
๒. ฐัมมปฏิสัมภิทา
๓. นีรุตติปฏิสัมภิทา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นอกตล เป็นโจน

อกตลจิต สหระด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทิวฐิ มีรูปเป็นอารมณ์
 ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ผัสสะ
 ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอกตล ความรู้
แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ฐัมมปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในวิปากแห่งธรรม
เหล่านั้น ชื่อว่า อุตถปฏิสัมภิทา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิตติได
ความรู้แตกฉานในอังกถาฐัมมนีรุตตินั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิสัมภิทา บุคคลรู้แตกฉาน
ซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณไฉว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉาน
ในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ปฏิสัมภิทา ๔ คือ

๑. อุตถปฏิสัมภิทา
๒. ฐัมมปฏิสัมภิทา
๓. นีรุตติปฏิสัมภิทา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นอกตล เป็นโจน

อกตลจิต สหระด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทิวฐิ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง
 ฯลฯ สหระด้วยโสมนัส วิปยุตจากทิวฐิ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระด้วยโสมนัส
วิปยุตจากทิวฐิ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วย-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

* ทิฏฐิ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทิฏฐิ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง
ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา วิปยุตจากทิฏฐิ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา
วิปยุตจากทิฏฐิ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ อกุศลจิต สหระคด้วยโทมนัส
สัมปยุตด้วยปฏิฆะ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคด้วยโทมนัส สัมปยุตด้วยปฏิฆะ
เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ อกุศลจิต สหระคด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา
เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยอุทธีจะ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ผัสสะ ฯลฯ
อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมเป็นอกุศล ความรู้แตกฉานใน
ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในวิบากแห่งธรรมเหล่านั้น
ชื่อว่า อตถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรตติใด ความรู้
แตกฉานในอังกถาวัธมมณินรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉาน
ซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านั้นสองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้
แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

แจกปฏิสัมภิตา ๓ ด้วยอเหตุกกุศลวิบากจิต ๘

[๓๘๖] ปฏิสัมภิตา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภิตา
๒. นิรตติปฏิสัมภิตา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถุต เป็นไฉน

จักขุวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น
เพราะกามาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ
เวทนา สัญญา เจตนา จิต อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์ อเพกขินทรีย์
ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรม ที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้
ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถุต ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภิตา
บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรตติใด ความรู้แตกฉานในอังกถาวัธมม-

* นิรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า
ญาณเหล่านั้นสองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า
ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ปฏิสัมภิตา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภิตา
๒. นิรตติปฏิสัมภิตา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถุต เป็นไฉน

โสตวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ฯลฯ ชานาวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีกลิ่นเป็น
อารมณ์ เกิดขึ้น ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา
มีรสเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น ฯลฯ กายวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยสุข
มิใช่รู้รู้พะเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น เพราะกามาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้
สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต สุข เอกัคคตาแห่งจิต
มนินทรีย์ สุขินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีในสมัย
นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถุต ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
อตถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรตติใด ความรู้แตกฉาน
ในอังกถาวัธมมณินรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณ
เหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านั้นสองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉาน
ในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ปฏิสัมภิตา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภิตา
๒. นิรตติปฏิสัมภิตา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถุต เป็นไฉน

มโนธาตุ อันเป็นวิบาก สหระคด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มิใช่รู้รู้พะเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะกามาวจร-

* กุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ เวทนา สัญญา
เจตนา จิต วิตก วิจาร อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์ อเพกขินทรีย์
ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้
ชื่อว่าธรรม เป็นอภัยกถุต ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภิตา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัณม-

*นิรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิทา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณ
ไฉว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น
ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ปฏิสัมภิทา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภิทา
๒. นิรตติปฏิสัมภิทา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นไฉน

มนวิญญานธาตุ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยโสมนัส มีรูปเป็นอารมณ์

ขลข มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะกามาวจร-

*กุตถลกรณอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ เวทนา สัญญา
เจตนา จิต วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์

ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแนบอันใด มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้

ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถุตา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภิทา

บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัณม-

*นิรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิทา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณไฉว่า
ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า
ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ปฏิสัมภิทา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภิทา
๒. นิรตติปฏิสัมภิทา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นไฉน

มนวิญญานธาตุ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์

ขลข มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น เพราะกามาวจร

กุตถลกรณอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ เวทนา สัญญา

เจตนา จิต วิตก วิจาร อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์ อุเบกขินทรีย์

ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแนบอันใด มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้

ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถุตา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภิทา

บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัณม-

*นิรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิทา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณ
ไฉว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น
ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

แจกปฏิสัมภิทา ๓ ด้วยกามาวจรวิบากจิต ๘

ปฏิสัมภิทา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภิทา
๒. นิรตติปฏิสัมภิทา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นไฉน

มนวิญญานธาตุ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ

มีรูปเป็นอารมณ์ ขลข มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น

ขลข สหระตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ขลข

สหระตด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น ขลข สหระตด้วยโสมนัส

วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ขลข สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุต

ด้วยญาณ . . . เกิดขึ้น ขลข สหระตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ . . .

เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ขลข สหระตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้น

ขลข สหระตด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ . . . เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง เพราะ

กามาวจรกุตถลกรณอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ ขลข

อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถุตา ความรู้แตกฉาน

ในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภิทา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วย

นิรตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัณมนิรตตินั้น ชื่อว่า นิรตติปฏิสัมภิทา

บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณไฉว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้
ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

แจกปฏิสัมภิทา ๓ ด้วยรูปาวจรวิบากจิต

ปฏิสัมภิทา ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภिता
๒. นีรุตติปฏิสัมภिता
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภिता

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นไฉน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีปฐมวิถีสันเป็นอารมณ์ ฯลฯ อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นกุศล

โยคาวจรบุคคล สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีปฐมวิถีสันเป็นอารมณ์ อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ฯลฯ อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภिता บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัธมมณีนุตตนั้น ชื่อว่า นีรุตติปฏิสัมภिता บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภिता

แจกปฏิสัมภिता ๓ ด้วยอรูปาวจรวิบากจิต

ปฏิสัมภिता ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภिता
๒. นีรุตติปฏิสัมภिता
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภिता

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นไฉน

โยคาวจรบุคคล เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอรูปภพ เพราะก้าวล่วงอาภิชฌาณโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุตตตฌานที่สหระคด้วยเนวสัญญานา-
* นาสัญญาตณสัญญา ฯลฯ อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นกุศล

เพราะก้าวล่วงอาภิชฌาณโดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคล จึงบรรลุตตตฌานที่สหระคด้วยเนวสัญญานาสนัญญาตณสัญญา อันเป็นวิบาก เพราะอรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้วได้สังสมไว้แล้วนั้นแล ฯลฯ อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภिता บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัธมมณีนุตตนั้น ชื่อว่า นีรุตติ-
* ปฏิสัมภिता บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภिता

แจกปฏิสัมภिता ๓ ด้วยโลกุตตรวิบากจิต

ปฏิสัมภिता ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภिता
๒. นีรุตติปฏิสัมภिता
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภिता

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นไฉน

โยคาวจรบุคคล เจริญโลกุตตรฌาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหาณทิวฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญา อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นกุศล

โยคาวจรบุคคล สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน อันเป็นวิบาก เพราะโลกุตตรกุศลฌานอันได้ทำไว้แล้วได้เจริญไว้แล้วนั้นแล ฯลฯ เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญา ชนิดสนัญญะ อยู่ในสมย์ใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมย์นั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อตถปฏิสัมภिता บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิตติใด ความรู้แตกฉานในอังกลาวัธมมณีนุตตนั้น ชื่อว่า นีรุตติ-
* ปฏิสัมภिता บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้นด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภिता

แจกปฏิสัมภिता ๓ ด้วยอกุศลวิบากจิต ๗

ปฏิสัมภिता ๓ คือ

๑. อตถปฏิสัมภिता
๒. นีรุตติปฏิสัมภिता

๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

จักขุวิญญาณ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ฯลฯ โสทวิญาณ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็น
อารมณ์ เกิดขึ้น ฯลฯ ชวนวิญาณ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา
มีรสเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น ฯลฯ กายวิญาณ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยทุกข
มิใช่รูปหยาบเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น เพราะอกุศลกรรมอื่นได้ทำไว้แล้ว ได้สัมผัสไว้แล้ว
ในสมัยใด ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ทุกข เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์
ทุกขินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีในสมัยนั้น
ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
อรรถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉาน
ในอรรถกล่าวธรรมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณ
เหล่านั้นด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านั้นสองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณ
ทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ปฏิสัมภิตา ๓ คือ

๑. อรรถปฏิสัมภิตา
๒. นิรุตติปฏิสัมภิตา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนธาตุ อันเป็นวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ
มิใช่รูปหยาบเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุ อันเป็นวิบาก สหระต
ด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ
เกิดขึ้น เพราะอกุศลกรรมอื่นได้ทำไว้แล้ว ได้สัมผัสไว้แล้ว ในสมัยใด ผัสสะ
เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจาร์ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์
อุเปกขินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีในสมัยนั้น
ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
อรรถปฏิสัมภิตา บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉาน
ในอรรถกล่าวธรรมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณ
เหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านั้นสองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานใน
ญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

แจกปฏิสัมภิตา ๓ ด้วยอเหตุกิริยาจิต ๓

[๗๘๓] ปฏิสัมภิตา ๓ คือ

๑. อรรถปฏิสัมภิตา
๒. นิรุตติปฏิสัมภิตา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนธาตุ อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก
สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มิใช่รูปหยาบเป็นอารมณ์ หรือ
ปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต
วิตก วิจาร์ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต มนินทรีย์ อุเปกขินทรีย์ ชีวิตินทรีย์
หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นแม้อื่นใด มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
ธรรมเป็นอภัยกถา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อรรถปฏิสัมภิตา
บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉานในอรรถกล่าวธรรม-
*นิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิตา บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณ
ใดว่า ญาณเหล่านั้นสองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น
ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ปฏิสัมภิตา ๓ คือ

๑. อรรถปฏิสัมภิตา
๒. นิรุตติปฏิสัมภิตา
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา

ธรรมเป็นอภัยกถา เป็นโณ

มโนวิญญาณธาตุ อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่
กรรมวิบาก สหระตด้วยโสมนัส มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์
หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุ อันเป็นกิริยา ไม่ใช่
กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก สหระตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ในสมัยใด
ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจาร์ อุเบกขา เอกัคคตาแห่งจิต
วิริยอินทรีย์ สมานินทรีย์ มนินทรีย์ อุปะกชินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ หรือนามธรรมที่อิงอาศัย
เกิดขึ้น แม้อันใด มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็นอภัยกถุตา ความรู้
แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อัตถปฏิสัมภिता บัญญัติแห่งธรรมเหล่านั้น ย่อมมี
ด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉานในอันกล่าวธัมมนิรุตตินั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภिता
บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณเหล่านี้สองเนื้อความนี้
ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภिता

แจกปฏิสัมภिता ๓ ด้วยกิริยาจิต ๓ ประเภท

ปฏิสัมภिता ๓ คือ

๑. อัตถปฏิสัมภिता
๒. นิรุตติปฏิสัมภिता
๓. ปฏิภาณปฏิสัมภिता

ธรรมเป็นอภัยกถุตา เป็นไฉน

มโนวิญญาณธาตุ อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่
กรรมวิบาก สหระคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคตด้วย
โสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคตด้วยโสมนัส
วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคตด้วยโสมนัส วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น
โดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ
สหระคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ สหระคต
ด้วยอุเบกขา วิปยุตจากญาณ เกิดขึ้น ฯลฯ สหระคตด้วยอุเบกขา วิปยุต
จากญาณ เกิดขึ้นโดยมีการชักจูง ฯลฯ ย่อมเจริญรูปาวจรญาณ ฯลฯ ย่อมเจริญ
รูปาวจรญาณ อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก
เป็นปฏิฐัมมสุขวิหาร เพราะก้าวล่วงอาภิชญาญาณตนะ โดยประการทั้งปวง จึง
บรรลวจตตถกมาน อันสหระคตด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา ฯลฯ อยู่ใน
สมัยใด ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็น
อภัยกถุตา ความรู้แตกฉานในธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อัตถปฏิสัมภिता บัญญัติแห่ง
ธรรมเหล่านั้น ย่อมมีด้วยนิรุตติใด ความรู้แตกฉานในอันกล่าวธัมมนิรุตตินั้น
ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภिता บุคคลรู้แตกฉานซึ่งญาณเหล่านั้น ด้วยญาณใดว่า ญาณ
เหล่านี้สองเนื้อความนี้ ดังนี้ ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปฏิภาณ-

*ปฏิสัมภिता

[๗๘๘] ปฏิสัมภिता ๔ คือ

๑. อัตถปฏิสัมภिता
๒. ธัมมปฏิสัมภिता
๓. นิรุตติปฏิสัมภिता
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภिता

ปฏิสัมภिता ๓ ย่อมเกิดในจิตตูปาทที่สัมปยุตด้วยญาณฝ่ายกามาวจรกุศล
๔ ดวง ในจิตตูปาทที่สัมปยุตด้วยญาณฝ่ายกิริยา ๔ ดวง อัตถปฏิสัมภिता
ย่อมเกิดในจิตตูปาทเหล่านี้ด้วย ย่อมเกิดในมรรค ๔ ผล ๔ ด้วย

อภิธรรมภาชนีย์ จบ

ปัญหาปัจจุกะ

[๗๘๙] ปฏิสัมภिता ๔ คือ

๑. อัตถปฏิสัมภिता
๒. ธัมมปฏิสัมภिता
๓. นิรุตติปฏิสัมภिता
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภिता

ติกมาติกาลัจจา-ทุกมาติกาลัจจา

บรรดาปฏิสัมภिता ๔ ข้อไหนเป็นกุศล ข้อไหนเป็นอกุศล ข้อไหนเป็น
อภัยกถุตา ฯลฯ ข้อไหนเป็นสละระ ข้อไหนเป็นอรณะ

ติกมาติกาลัจชันนา

[๗๙๐] ปฏิสัมภिता ๔ เป็นกุศลก็มี เป็นอภัยกถุตก็มี เป็นสุขเวทนา-

*สัมปยุตก็มี เป็นอุทกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี ปฏิสัมภिता ๓ เป็นวิปากธัมมธรรม
ก็มี เป็นเนววิปากกวิปากธัมมธรรมก็มี อัตถปฏิสัมภिता เป็นวิปากก็มี เป็น
วิปากธัมมธรรมก็มี เป็นเนววิปากกวิปากธัมมธรรมก็มี ปฏิสัมภिता ๓ เป็นอนุปา-

*ดินนุพาทานิยะ อัตถปฏิสัมภिता เป็นอนุปาตินนุพาทานิยะก็มี เป็นอนุปาตินนา-

*นุพาทานิยะก็มี ปฏิสัมภिता ๓ เป็นอสังกิลิฏฐิสังกิลิสะ อัตถปฏิสัมภिता เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อสังกิลิฐสังกิลิสะกัณฐิกัมม เป็นอสังกิลิฐสังกิลิสะกัณฐิกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็น
สรวิตกกสจิวาระ อตถปฏิสัมภีทา เป็นสรวิตกกสจิวาระกัมม เป็นอรวิตกกจิวาระมัตตะ
กัมม เป็นอรวิตกกจิวาระกัมม ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นปิติสหคตะกัมม เป็นสุขสหคตะกัมม
เป็นอุเปกขาสหคตะกัมม ปฏิสัมภีทา ๕ เป็นเนวทัสสนนภาวนาปาทัพพะ เป็น
เนวทัสสนนภาวนาปาทัพพะเหตุกะ ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นอาจยคามิกัมม เป็นเนว-
* จยคามินาปจยคามิกัมม อตถปฏิสัมภีทา เป็นอาจยคามิกัมม เป็นอจยคามิกัมม
เป็นเนวอาจยคามินาปจยคามิกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ อตถปฏิ-
* สัมภีทา เป็นเสกขะกัมม เป็นอเสกขะกัมม เป็นเนวเสกขนาเสกขะกัมม ปฏิสัมภีทา ๓
เป็นปริตตะ อตถปฏิสัมภีทา เป็นปริตตะกัมม เป็นอปปมาณะกัมม นิรุตติปฏิสัมภีทา
เป็นปริตตารัมมณะ ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นปริตตารัมมณะกัมม เป็นนมหิตตารัมมณะ
กัมม เป็นอปปมาณารัมมณะกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นมัชฌิมะ อตถปฏิสัมภีทา
เป็นมัชฌิมะกัมม เป็นปณิเตกะกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นอนิยตะ อตถปฏิสัมภีทา
เป็นสัมมัตตนิยตะกัมม เป็นอนิยตะกัมม นิรุตติปฏิสัมภีทา กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น
มัคคารัมมณะ แม่เป็นมัคคะเหตุกะ แม่เป็นมัคคาริบัติ อตถปฏิสัมภีทา ไม่เป็น
มัคคารัมมณะ เป็นมัคคะเหตุกะกัมม เป็นมัคคาริบัติกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคค-
* เหตุกะ แม่เป็นมัคคาริบัติกัมม ปฏิสัมภีทา ๒ เป็นแต่มัคคารัมมณะ ไม่เป็นมัคค-
* เหตุกะกัมม เป็นมัคคาริบัติกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นมัคคารัมมณะ แม่เป็น
มัคคาริบัติกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นอุปปินนะกัมม เป็นอุปปินนะกัมม กล่าวไม่ได้ว่า
เป็นอุปปาที อตถปฏิสัมภีทา เป็นอุปปินนะกัมม เป็นอุปปินนะกัมม เป็นอุปปาที
กัมม ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นออตตกัมม เป็นอนาคตกัมม เป็นปัจจุบันกัมม นิรุตติปฏิสัมภีทา
เป็นปัจจุปปินนารัมมณะ ปฏิสัมภีทา ๒ เป็นออตตารัมมณะกัมม เป็นอนาคตารัม-
* มณะกัมม เป็นปัจจุปปินนารัมมณะกัมม อตถปฏิสัมภีทา เป็นออตตารัมมณะกัมม เป็น
อนาคตารัมมณะกัมม เป็นปัจจุปปินนารัมมณะกัมม กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นออตตารัม-
* มณะ แม่เป็นอนาคตารัมมณะ แม่เป็นปัจจุปปินนารัมมณะกัมม ปฏิสัมภีทา ๔ เป็น
อชฌัตตะกัมม เป็นพหิตราภิกัมม เป็นอชฌัตตพหิตราภิกัมม นิรุตติปฏิสัมภีทา เป็น
พหิตราภิกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมม เป็นพหิตราภิกัมม
เป็นอชฌัตตพหิตราภิกัมม ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นอนิทัสสนอปปัญชะ

ทุกมัตติการวิสัยนา

๑, ๒. เหตุโคจจกวิสัยนาและอุพันตรทุกวิสัยนา

[๗๙๑] ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นเหตุ เป็นสเหตุกะ เป็นเหตุสัมปยุต เป็น
เหตุสเหตุกะ เป็นเหตุเหตุสัมปยุต กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็นนเหตุสเหตุกะ แม่
เป็นนเหตุอเหตุกะ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นสปปัจจะ เป็นสังขตะ เป็นอนิทัสสนะ
เป็นอปปัญชะ เป็นอรูป ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นโลกิยะ อตถปฏิสัมภีทา เป็นโลกิยะ
กัมม เป็นโลกุตตระกัมม ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นเคนจิวิญญูญะ เป็นเคนจิวิญญูญะ

๓. อาสวโคจจกวิสัยนา

[๗๙๒] ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนอาสวะ ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นสาสวะ
อตถปฏิสัมภีทา เป็นสาสวะกัมม เป็นอนาสวะกัมม ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นอาสว-
* วัปปยุต ปฏิสัมภีทา ๓ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวสาสวะ เป็นแตสาสวาโนอาสวะ
อตถปฏิสัมภีทา กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอาสวสาสวะ เป็นแตสาสวาโนอาสวะกัมม
กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสาสวาโนอาสวะกัมม ปฏิสัมภีทา ๔ กล่าวไม่ได้ว่า แม่เป็น
อาสวอาสวสัมปยุต แม่เป็นอาสวสัมปยุตตโนอาสวะ ปฏิสัมภีทา ๓ เป็นอาสว-
* วัปปยุตตสาสวะ อตถปฏิสัมภีทา เป็นอาสววัปปยุตตสาสวะกัมม เป็นอาสว-
* วัปปยุตตอนาสวะกัมม

๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒. สัญญูชนโคจจกาทีวิสัยนา

[๗๙๓] ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนสัญญูชนะ ฯลฯ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็น
โนคันถะ ฯลฯ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนโอะมะ ฯลฯ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนโยกะ
ฯลฯ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนนิวรณะ ฯลฯ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนปราคะ ฯลฯ
ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นสารัมมณะ เป็นโนจิตตะ เป็นเจตสิกะ เป็นจิตตสัมปยุต
เป็นจิตตสังสังฆะ เป็นจิตตสมภูฐานะ เป็นจิตตสหนุ เป็นจิตตานปริวัตติ เป็น
จิตตสังสังฆสมภูฐานะ เป็นจิตตสังสังฆสมภูฐานสหนุ เป็นจิตตสังสังฆสมภูฐาน-
* นานปริวัตติ เป็นพาหิระ เป็นนุปาทา เป็นอนุปาตินะ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็น
นุปาทานะ ฯลฯ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นโนกิเลสะ ฯลฯ

๑๓. ปิฎฐิทุกวิสัยนา

[๗๙๔] ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นนทัสสนปาทัพพะ เป็นนภาวนาปาทัพพะ
เป็นนทัสสนปาทัพพะเหตุกะ เป็นนภาวนาปาทัพพะเหตุกะ ปฏิสัมภีทา ๓ เป็น
สรวิตกะ อตถปฏิสัมภีทา เป็นสรวิตกะกัมม เป็นอรวิตกะกัมม ปฏิสัมภีทา ๓ เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สรีจระ อตถปฏิสัมภิตา เป็นสรีจระกัมมิ เป็นอริจระกัมมิ ปฏิสัมภิตา ๔ เป็น
สปีตติกะกัมมิ เป็นอปีตติกะกัมมิ เป็นปีตติสหคตะกัมมิ เป็นนปีตติสหคตะกัมมิ เป็น
สุขสหคตะกัมมิ เป็นนสุขสหคตะกัมมิ เป็นอุเปกขาสหคตะกัมมิ เป็นนอุเปกขาสหคตะ
กัมมิ ปฏิสัมภิตา ๓ เป็นกามาวจร อตถปฏิสัมภิตา เป็นกามาวจรกัมมิ เป็นนกา-

* มาวจรกัมมิ ปฏิสัมภิตา ๔ เป็นนรูปาวจร เป็นนรูปาวจร ปฏิสัมภิตา ๓ เป็น
ปริยาป็นะ อตถปฏิสัมภิตา เป็นปริยาป็นะกัมมิ เป็นอปริยาป็นะกัมมิ ปฏิสัมภิตา ๓
เป็นอนิยานิกะ อตถปฏิสัมภิตา เป็นนิยานิกะกัมมิ เป็นอนิยานิกะกัมมิ ปฏิสัม-

* ภิตา ๓ เป็นอนิยะตะ อตถปฏิสัมภิตา เป็นนิยะตะกัมมิ เป็นอนิยะตะกัมมิ ปฏิสัมภิตา ๓
เป็นสอตตะระ อตถปฏิสัมภิตา เป็นสอตตะระกัมมิ เป็นอนตตะระกัมมิ ปฏิสัมภิตา ๔
เป็นอรณะ ฉะนีแล

ปัญหาปัจจนกะ จบ

ปฏิสัมภิตาวิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๖. ญาณวิภังค์

มาติกา

เอกกมาติกา

[๓๙๕] ญาณวัตถุหมวดละ ๑ คือ วิญญาณ ๕ ๑- เป็นนเหตุ เป็น
อเหตุกะ เป็นเหตุวิปปยุต เป็นสปีปัจจัยะ เป็นสังขตะ เป็นอรูป เป็นโลกียะ
เป็นสาสวะ เป็นสัญญาชนียะ เป็นคันถนียะ เป็นโอฆนียะ เป็นโยคนียะ เป็น

๑๑. จักขวิญญาณ ไสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ
นิวรณียะ เป็นปรามัญญะ เป็นอุปาทานียะ เป็นสังกิลลิกะ เป็นอัพยาภุต

เป็นสาร์มมะนะ เป็นอเจตสิกะ เป็นวิบาก เป็นอุปาตินนปาทานียะ เป็นอสังกิลลิกะ-

* สังกิลลิกะ เป็นนสวิตักกสรีจระ เป็นนอวิตักกวิจาร์มัตตะ เป็นอวิตักกวิจาระ
เป็นนปีตติสหคตะ เป็นเนวทิสสนนภาวนาปาหัตพะพะ เป็นเนวทิสสนนภาวนาปา-

* ตัพพะเหตุกะ เป็นเนวายกคามินาปัจจคามิ เป็นเนวเสกขนาเสกขะ เป็นปริตตะ
เป็นกามาวจร เป็นนรูปาวจร เป็นนรูปาวจร เป็นปริยาป็นะ เป็นนอปริยาป็นะ
เป็นอนิยะตะ เป็นอนิยานิกะ เป็นอุปปันนมโนวิญญาณัญญะเยะ เป็นอนิจจะ
เป็นชราภิกุตะ

วิญญาณ ๕ มีวัตถุเป็นปัจจุบัน มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน มีวัตถุเกิดก่อน
มีอารมณ์เกิดก่อน มีวัตถุเป็นภายใน มีอารมณ์เป็นภายนอก มีวัตถุยัง ไม่แตกดับ
มีอารมณ์ยัง ไม่แตกดับ มีวัตถุต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน ย่อมไม่เสวยอารมณ์ของ-

* กันและกัน ย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะไม่นึก ย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะไม่ทำไว้ในใจ จะ
เกิดขึ้นโดยไม่สับสนกันก็หาไม่ จะเกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกันก็หาไม่ ย่อมไม่เกิด
ต่อจากลำดับของกันและกัน วิญญาณ ๕ ไม่มีความคิดนึก บุคคลย่อมไม่รู้แจ้ง
ธรรมอะไรๆ ด้วยวิญญาณ ๕ วิญญาณ ๕ สักแต่ว่าเป็นที่ตกไปแห่งอารมณ์อัน
ใดอันหนึ่ง บุคคลย่อมไม่รู้แจ้งธรรมอะไรๆ แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕
บุคคลย่อมไม่สำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยวิญญาณ ๕ บุคคลย่อมไม่สำเร็จ
อิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ บุคคลย่อมไม่ประกอบ
กายกรรม ไม่ประกอบวจีกรรม ด้วยวิญญาณ ๕ ย่อมไม่ประกอบกายกรรม ไม่
ประกอบวจีกรรมแม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ บุคคลย่อมไม่สมทานกุตลธรรม
และอกุตลธรรม ด้วยวิญญาณ ๕ ย่อมไม่สมทานกุตลธรรมและอกุตลธรรม แม้
ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ บุคคลย่อมไม่เข้าสมาบัติ ไม่ออกจากสมาบัติด้วย
วิญญาณ ๕ ย่อมไม่เข้าสมาบัติ ไม่ออกจากสมาบัติ แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕
บุคคลย่อมไม่จติ ไม่เกิดด้วยวิญญาณ ๕ ย่อมไม่จติไม่เกิด แม้ต่อจากลำดับแห่ง
วิญญาณ ๕ บุคคลย่อมไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝัน ด้วยวิญญาณ ๕ ย่อมไม่หลับ ไม่ตื่น
ไม่ฝัน แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ ปัญหาที่แสดงเรื่องของวิญญาณ ๕ ตาม
ความเป็นจริงดังที่กล่าวมานี้ ญาณวัตถุหมวดละ ๑ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

ทุกมาติกา

[๓๙๖] ญาณวัตถุหมวดละ ๒ คือ โลภียปัญญา โลกุตตรปัญญา

เคนจิวิญญะยปัญญา เคนจินิวิญญะยปัญญา สาสวาปัญญา อนาสวาปัญญา อาสว-

* ธิปปยุตตสาสวาปัญญา อาสวาธิปปยุตตอนาสวาปัญญา สัญญาชนียปัญญา อสัญญา-

* ญาชนียปัญญา สัญญาชนธิปปยุตตสัญญาชนียปัญญา สัญญาชนธิปปยุตตอสัญญา-

* ญาชนียปัญญา คันถนียปัญญา อคันถนียปัญญา คันถวิปปยุตตคันถนียปัญญา

คันถวิปปยุตตอคันถนียปัญญา โอฆนียปัญญา อโฆนียปัญญา โอฆวิปปยุตต-

* โอฆนียปัญญา โอฆวิปปยุตตอโฆนียปัญญา โยคนียปัญญา อโยคนียปัญญา

โยควิปปยุตตโยคนียปัญญา โยควิปปยุตตอโยคนียปัญญา นิวรณียปัญญา อนิวร-

* ณียปัญญา นิวรณวิปปยุตตนิวรณียปัญญา นิวรณวิปปยุตตอนิวรณียปัญญา ปรา-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

*มัญญูปัญญา อปรามัญญูปัญญา ปรามาสวิปยุตตปรามัญญูปัญญา ปรามาสวิป-
*ยุตตอปรามัญญูปัญญา อุปาตินนูปัญญา อนุปาตินนูปัญญา อุปาทานิอุปญญา
อนุปาทานิอุปญญา อุปาทานิอุปยุตตอปาทานิอุปญญา อุปาทานิอุปยุตตอน-
*ปาทานิอุปญญา สังกิเลสิกปัญญา อสังกิเลสิกปัญญา กิเลสวิปยุตตสังกิเลสิก-
*ปัญญา กิเลสวิปยุตตอสังกิเลสิกปัญญา สวิตกกปัญญา อวิตกกปัญญา สวิจาร์-
*ปัญญา อวิจาร์ปัญญา สปปิตักปัญญา อัปปิตักปัญญา ปีตีสหคตปัญญา นปีติ-
*สหคตปัญญา สุขสหคตปัญญา นสุขสหคตปัญญา อเปกขาสหคตปัญญา
นอเปกขาสหคตปัญญา กามาวจรปัญญา นกามาวจรปัญญา รูปาวจรปัญญา
นรูปาวจรปัญญา อรูปาวจรปัญญา นอรูปาวจรปัญญา ปรียาป็นนูปัญญา อปรียา-
*ป็นนูปัญญา นิยานิกปัญญา อนิยานิกปัญญา นิยตปัญญา อนิยตปัญญา
สอตุตรปัญญา อนตุตรปัญญา อตถชาปิกปัญญา ชาปีตตถปัญญา ญาณวัตถุ
หมวดละ ๒ ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

ติกมาติกา

[๓๙๓] ญาณวัตถุหมวดละ ๓ คือ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา

ภาวนามยปัญญา ทานมยปัญญา สิลมยปัญญา ภาวนามยปัญญา อริสิลปัญญา
อริจิตตปัญญา อริปัญญาปัญญา आयโกศล อปายโกศล อูปายโกศล

วิปากปัญญา วิปากธัมมธัมมปัญญา เนววิปากนวิปากธัมมธัมมปัญญา

อุปาตินนูปาทานิอุปญญา อนุปาตินนูปาทานิอุปญญา อนุปาตินนูปาทานิอุปญญา
สวิตกกสวิจาร์ปัญญา อวิตกกวิจาร์มัตตปัญญา อวิตกกวิจาร์ปัญญา ปีตีสหคต-

*ปัญญา สุขสหคตปัญญา อเปกขาสหคตปัญญา อาจยคามินีปัญญา อปจยคามินี-

*ปัญญา เนวอาจยคามินีนาปจยคามินีปัญญา เสกขปัญญา อเสกขปัญญา เนวเสก-

*ขนาเสกขปัญญา ปรีตตปัญญา มหัคคตปัญญา อัปปมาณปัญญา ปรีตตธัมม-

*ปัญญา มหัคคตธัมมปัญญา อัปปมาณธัมมปัญญา มัคคธัมมปัญญา

มัคคเหตุกปัญญา มัคคคาริปัตตินิปัญญา อุปป็นนูปัญญา อนุปป็นนูปัญญา อุปปา-

*ทินปัญญา อตัตปัญญา อนาคตปัญญา ปัจจุปป็นนูปัญญา อตัตธัมมปัญญา

อนาคตธัมมปัญญา ปัจจุปป็นนารัมมปัญญา อัชฉัตตปัญญา พหิทธาปัญญา

อัชฉัตตพหิทธารัมมปัญญา อัชฉัตตารัมมปัญญา พหิทธารัมมปัญญา

อัชฉัตตพหิทธารัมมปัญญา

สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นวิปากกัมมิ เป็นวิปากธัมมธัมมกัมมิ เป็นเนว-

*วิปากนวิปากธัมมธัมมกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นอุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ เป็น

อนุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ เป็นอนุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา

เป็นปีตีสหคตกัมมิ เป็นสุขสหคตกัมมิ เป็นอเปกขาสหคตกัมมิ สวิตกกสวิจาร์-

*ปัญญา เป็นอาจยคามินีกัมมิ เป็นอปจยคามินีกัมมิ เป็นเนวอาจยคามินีนาปจยคามินี

กัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นเสกขกัมมิ เป็นอเสกขกัมมิ เป็นเนวเสกขนา-

*เสกขกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นปรีตตกัมมิ เป็นมหัคคตกัมมิ เป็นอัปป-

*มาณกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นปรีตตารัมมกัมมิ เป็นมหัคคตารัมมกัมมิ

เป็นอัปปมาณธัมมกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นมัคคธัมมกัมมิ เป็นมัคค-

*เหตุกกัมมิ เป็นมัคคคาริปัตตินิกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นอุปป็นนีกัมมิ เป็น

อนุปป็นนีกัมมิ เป็นอุปปาตินิกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นอตัตกัมมิ เป็นอนาคต

กัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นอตัตธัมมกัมมิ เป็นอนาคตา-

*ธัมมกัมมิ เป็นปัจจุปป็นนารัมมกัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นอัชฉัตตกัมมิ

เป็นพหิทธากัมมิ เป็นอัชฉัตตพหิทธากัมมิ สวิตกกสวิจาร์ปัญญา เป็นอัชฉัตตา-

*ธัมมกัมมิ เป็นพหิทธารัมมกัมมิ เป็นอัชฉัตตพหิทธารัมมกัมมิ

อวิตกกวิจาร์มัตตปัญญา เป็นวิปากกัมมิ เป็นวิปากธัมมธัมมกัมมิ เป็น

เนววิปากนวิปากธัมมธัมมกัมมิ อวิตกกวิจาร์มัตตปัญญา เป็นอุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ

เป็นอนุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ เป็นอนุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ อวิตกกวิจาร์มัตต-

*ปัญญา เป็นอาจยคามินีกัมมิ เป็นอปจยคามินีกัมมิ เป็นเนวอาจยคามินีนาปจยคามินี

กัมมิ อวิตกกวิจาร์ปัญญา เป็นเสกขกัมมิ เป็นอเสกขกัมมิ เป็นเนวเสกขนาเสกข

กัมมิ อวิตกกวิจาร์ปัญญา เป็นอุปป็นนีกัมมิ เป็นอนุปป็นนีกัมมิ เป็นอุปปาตินิกัมมิ

อวิตกกวิจาร์ปัญญา เป็นอตัตกัมมิ เป็นอนาคตกัมมิ เป็นปัจจุบันกัมมิ อวิตกกวิจาร์-

*ปัญญา เป็นอัชฉัตตกัมมิ เป็นพหิทธากัมมิ เป็นอัชฉัตตพหิทธากัมมิ

อวิตกกวิจาร์ปัญญา เป็นวิปากกัมมิ เป็นวิปากธัมมธัมมกัมมิ เป็นเนว-

*วิปากนวิปากธัมมธัมมกัมมิ อวิตกกวิจาร์ปัญญา เป็นอุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ เป็น

อนุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ เป็นอนุปาตินนูปาทานิเยกัมมิ อวิตกกวิจาร์ปัญญา

เป็นปีตีสหคตกัมมิ เป็นสุขสหคตกัมมิ เป็นอเปกขาสหคตกัมมิ อวิตกกวิจาร์-

*ปัญญา เป็นอาจยคามินีกัมมิ เป็นอปจยคามินีกัมมิ เป็นเนวอาจยคามินีนาปจยคามินี

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

กัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นเสกขะกัมม เป็นอเสกขะกัมม เป็นเนวเสกขนา-

* เสกขะกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นปริตตารัมมณะกัมม เป็นมหัคคตารัมมณะกัมม เป็นอัปปมาณารัมมณะกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นมคคารัมมณะกัมม เป็นมคค-

* เหตุกะกัมม เป็นมคคาริพตินีกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นอุปปันนกะกัมม เป็นอุปป-

* ปันนกะกัมม เป็นอุปปาตินีกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นอดีตกัมม เป็นอนาคตกัมม เป็นปัจจุบันกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นอดีตารัมมณะกัมม เป็นอนาคตารัมมณะกัมม เป็นปัจจุปปันนารัมมณะกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นอชฌัตตะกัมม เป็นพหิทธาภิระกัมม เป็นอชฌัตตพหิทธาภิระกัมม อวิตักการิจารปัญญา เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมม เป็นพหิทธารัมมณะกัมม เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะกัมม

ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นวิปากกัมม เป็นวิปากธัมม-

* ธรรมกัมม เป็นเนววิปากกัมมวิปากธัมมธรรมกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นอุปปาตินนุปาทานิยะกัมม เป็นอุปปาตินนุปาทานิยะกัมม เป็นอุปปาตินนุปาทานิยะกัมม

* นิยะกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นสวิตกกัณฐิจาระกัมม เป็นอิ-

* ตักการิจารมัตตะกัมม เป็นอวิตักการิจาระกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นอภายคามินีกัมม เป็นอภยคามินีกัมม เป็นเนวอภายคามินินาภยคามินีกัมม ปติ-

* สหคตปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นเสกขะกัมม เป็นอเสกขะกัมม เป็นเนวเสก-

* ขนาเสกขะกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นปริตตะกัมม เป็นมคคตตะกัมม เป็นอัปปมาณะกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นปริตตารัมมณะกัมม เป็นมคคตารัมมณะกัมม เป็นอัปปมาณารัมมณะกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุข-

* สหคตปัญญา เป็นมคคารัมมณะกัมม เป็นมคคเหตุกะกัมม เป็นมคคาริพตินีกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นอุปปันนกะกัมม เป็นอุปปันนกะกัมม เป็นอุปปาตินีกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นอดีตกัมม เป็นอนาคตกัมม เป็นปัจจุบันกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นอดีตารัมมณะกัมม เป็นอนาคตารัมมณะกัมม เป็นปัจจุปปันนารัมมณะกัมม ปัตติสสัคคปัญญา สุขสัคค-

* ปัญญา เป็นอชฌัตตะกัมม เป็นพหิทธาภิระกัมม เป็นอชฌัตตพหิทธาภิระกัมม ปัตติสสัคค-

* ปัญญา สุขสัคคปัญญา เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมม เป็นพหิทธารัมมณะกัมม เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะกัมม

อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นวิปากกัมม เป็นวิปากธัมมธรรมกัมม เป็นเนววิปากกัมมวิปากธัมมธรรมกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นอุปปาตินนุปาทานิยะกัมม เป็นอุปปาตินนุปาทานิยะกัมม เป็นอุปปาตินนุปาทานิยะกัมม อุเปกขาสหคต-

* ปัญญา เป็นอภายคามินีกัมม เป็นอภยคามินีกัมม เป็นเนวอภายคามินินาภยคามินิ-

* กัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นเสกขะกัมม เป็นอเสกขะกัมม เป็นเนวเสกขนา-

* เสกขะกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นปริตตะกัมม เป็นมคคตตะกัมม เป็นอัปปมาณะกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นปริตตารัมมณะกัมม เป็นมคคตารัมมณะกัมม เป็นอัปปมาณารัมมณะกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นมคคารัมมณะกัมม เป็นมคคเหตุกะกัมม เป็นมคคาริพตินีกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นอุปปันนกะกัมม เป็นอุปปันนกะกัมม เป็นอุปปาตินีกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นอดีตกัมม เป็นอนาคตกัมม เป็นปัจจุบันกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นอดีตารัมมณะกัมม เป็นอนาคตารัมมณะกัมม เป็นปัจจุปปันนารัมมณะกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นอชฌัตตะกัมม เป็นพหิทธาภิระกัมม อุเปกขาสหคตปัญญา เป็นอชฌัตตพหิทธาภิระกัมม เป็นอชฌัตตารัมมณะกัมม เป็นพหิทธารัมมณะกัมม เป็นอชฌัตตพหิทธารัมมณะกัมม ญาณวัตถุ หมวดละ ๓

ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

จตุกกมมัตถิกา

[๗๙๘] ญาณวัตถุหมวดละ ๔ คือ กัมมัสสกตญาณ สัจจานุโล-

* มิกญาณ มคคสมังคิญาณ ผลสมังคิญาณ ทุกขญาณ ทุกขสมุทยญาณ ทุกข-

* นิโรธญาณ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ กามาวจรปัญญา รูปาวจรปัญญา อรูปาวจรปัญญา อปริยาป็นนปัญญา ธรรมญาณ อเนกญาณ ปรัจจญาณ สัมมตติญาณ อายโนอภยปัญญา อภยโนอภยปัญญา อายอภยปัญญา เนวอภยโนอภยปัญญา นิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา ปฏิเวธโนนิพพิทาปัญญา นิพพิทาปฏิเวธปัญญา เนวนิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา หานภาคินีปัญญา รุติภาคินี-

* ปัญญา วิสเสภาคินีปัญญา นิพเพรภาคินีปัญญา ปฏิสัมภิตา ๔ ปฏิปทา ๔

อารมณ ๔ ขารมณญาณ ขารมณสมุทยญาณ ขารมณนิโรธญาณ ขารมณ-

* นิโรธคามินีปฏิปทาญาณ ชาตญาณ ฯลฯ ภวญาณ ฯลฯ อุปาทานญาณ ฯลฯ

ตณฺหาญาณ ฯลฯ เวทนาญาณ ฯลฯ ผัสสญาณ ฯลฯ สฬายตนญาณ ฯลฯ

นามรูปญาณ ฯลฯ วิญญานญาณ ฯลฯ สังขารญาณ สังขารสมุทยญาณ

สังขารนิโรธญาณ สังขารนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ ญาณวัตถุ หมวดละ ๔ ย่อม

มี ด้วยประการฉะนี้

ปัญจก-ฉักก-สัตตก-อัฐก-นวกมาติกา

[๓๙๙] ญาณวัตถุ หมวดละ ๕ คือ สัมมาสมาธิมีองค์ ๕ สัมมาสมาธิ

มีญาณ ๕ ญาณวัตถุ หมวดละ ๕ ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

ญาณวัตถุ หมวดละ ๖ คือ ปัญญาในอภิญญา ๖ ญาณวัตถุ หมวดละ ๖
ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

ญาณวัตถุ หมวดละ ๗ คือ ญาณวัตถุในธรรมแต่ละ ๗ ละ ๗ ญาณวัตถุ
หมวดละ ๗ ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

ญาณวัตถุ หมวดละ ๘ คือ ปัญญาในมรรค ๔ ปัญญาในผล ๔ ญาณ-
วัตถุ หมวดละ ๘ ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

ญาณวัตถุ หมวดละ ๙ คือ ปัญญาในอนุปพพิหารสมบัติ ๙ ญาณวัตถุ
หมวดละ ๙ ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้

ทสกมาติกา

[๔๐๐] ญาณวัตถุ หมวดละ ๑๐ คือ พระตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่าใด

จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศ
พรหมจักร กำลังเหล่านั้นชื่อว่า กำลัง ๑๐ ของพระตถาคต

กำลัง ๑๐ ของพระตถาคต เป็น โฉน

๑. พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบธรรมที่เป็นฐานะโดยความเป็น
ฐานะ และธรรมที่ไม่ใช่ฐานะโดยความเป็นฐานะ ไม่ใช่ฐานะ ตามความเป็นจริง พระ
ตถาคตทรงทราบธรรมที่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะ และธรรมที่ไม่ใช่ฐานะโดย
ความไม่ใช่ฐานะ ตามความเป็นจริง แม้ใด แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต
พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือ
สีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๒. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบวิบากของกัมมสมათาน อัน
เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ พระตถาคต
ทรงทราบวิบากของกัมมสมათานอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง
โดยฐานะ โดยเหตุ แม้ใด แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต พระตถาคตทรง
อาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาท ในบริษัท
ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๓. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามความ
เป็นจริง พระตถาคตทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง แม้ใด แม้ข้อนี้ก็
เป็นกำลังของพระตถาคต พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะ
อันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็น
กำลังของพระตถาคต

๔. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบโลกอันเป็นอนนธธาตุ
เป็นนानาธาตุ ตามความเป็นจริง พระตถาคตทรงทราบโลกอันเป็นอนนธธาตุ
เป็นนานาธาตุ ตามความเป็นจริง แม้ใด แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต
พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือ
สีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๕. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบความที่สัตว์ทั้งหลายมี
อริยาศัยต่างๆ กัน ตามความเป็นจริง พระตถาคตทรงทราบความที่สัตว์ทั้งหลายมี
อริยาศัยต่างๆ กัน ตามความเป็นจริง แม้ใด แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต
พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือ
สีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๖. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบความแก่กล้าและไม่แก่กล้า
แห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่น ตามความเป็นจริง พระตถาคต
ทรงทราบความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคล
เหล่าอื่น ตามความเป็นจริง แม้ใด แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต
พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือ
สีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๗. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่อง
แผ้ว ความออก แห่งฌาน วิโมกข์ สมาริ และสมาบัติ ตามความเป็นจริง
พระตถาคตทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออก แห่งฌาน
วิโมกข์ สมาริ และสมาบัติ ตามความเป็นจริง แม้ใด แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของ
พระตถาคต พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ
ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม้ข้อนี้ก็เป็นกำลังของ

พระตถาคต

๘. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบความระลึกชาติหนหลังได้ตามความเป็นจริง พระตถาคตทรงทราบความระลึกชาติหนหลังได้ตามความเป็นจริง แม่โค แม่ชื่อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม่ชื่อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๙. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบความจืดและเกิดของสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริง พระตถาคตทรงทราบความจืดและเกิดของสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริง แม่โค แม่ชื่อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม่ชื่อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

๑๐. ยังมีข้ออื่นอีก พระตถาคตย่อมทรงทราบความสิ้นอาสวะตามความเป็นจริง พระตถาคตทรงทราบความสิ้นอาสวะตามความเป็นจริง แม่โค แม่ชื่อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต พระตถาคตทรงอาศัยกำลังใดแล้ว จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร แม่ชื่อนี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต

พระตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่านี้ จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ ทรงบันลือสีหนาทในบริษัท ทรงประกาศพรหมจักร กำลังเหล่านี้ ชื่อว่า กำลัง ๑๐ ของพระตถาคต ญาณวัตถุ หมวดละ ๑๐ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

มาติกา จบ

เอกกนิเทศ

[๘๐๑] ญาณ ๕ เป็นเหตุทั้งนั้น เป็นเหตุกะทั้งนั้น เป็นเหตุวิปยุตทั้งนั้น เป็นสัปปัจจัยะทั้งนั้น เป็นสังขตะทั้งนั้น เป็นรูปทั้งนั้น เป็นโลกียะทั้งนั้น เป็นสาสวะทั้งนั้น เป็นสัญโญชนียะทั้งนั้น เป็นคันถนิยะทั้งนั้น เป็นโอฆนิยะทั้งนั้น เป็นโยคนิยะทั้งนั้น เป็นนิรวณียะทั้งนั้น เป็นปรัมภฏฐะทั้งนั้น เป็นอุปาทานียะทั้งนั้น เป็นสังกิลลิกะทั้งนั้น เป็นอัปยากฤตทั้งนั้น เป็นสาร์म्मณะทั้งนั้น เป็นอเจตลิกะทั้งนั้น เป็นวิบากทั้งนั้น เป็นอุปาทินนปาทานียะทั้งนั้น เป็นอสังกิลฐฐสังกิลลิกะทั้งนั้น ไม่เป็นสวัตักกสวโจระทั้งนั้น ไม่เป็นอวิตกกวิจารณ์ัตตะทั้งนั้น เป็นอวิตกการวิจารณ์ัตตะทั้งนั้น ไม่เป็นปิติสหคตะทั้งนั้น เป็นเนว-

* ทัสสนณภาวนาปหัตตัพพะทั้งนั้น เป็นเนวทัสสนณภาวนาปหัตตัพพะเหตุกะทั้งนั้น เป็นเนวัจจคามินปโยคคามิมังทั้งนั้น เป็นเนวเสกขนาเสกขะทั้งนั้น เป็นปริตตะทั้งนั้น เป็นกามาวจรทั้งนั้น ไม่เป็นรูปาวจรทั้งนั้น ไม่เป็นอรูปาวจรทั้งนั้น เป็นปริยา-

* ปินะทั้งนั้น ไม่เป็นอุปปริยาปินะทั้งนั้น เป็นอนียตะทั้งนั้น เป็นอนิยานิกะทั้งนั้น เป็นอุปปินนโมริญาณญาณุญะทั้งนั้น เป็นอนิจจะทั้งนั้น เป็นชราภิกุตะทั้งนั้น

[๘๐๒] คำว่า ญาณ ๕ มีวัตถุเป็นปัจจุบัน มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน นั้น คือ เมื่อวัตถุเกิดขึ้น เมื่ออารมณ์เกิดขึ้น ญาณ ๕ ก็เกิดขึ้น

คำว่า ญาณ ๕ มีวัตถุเกิดก่อน มีอารมณ์เกิดก่อน นั้น คือ

เมื่อวัตถุเกิดก่อน เมื่ออารมณ์เกิดก่อน ญาณ ๕ จึงเกิดขึ้น

คำว่า ญาณ ๕ มีวัตถุเป็นภายใน มีอารมณ์เป็นภายนอก

นั้น คือ วัตถุของญาณ ๕ เป็นภายใน อารมณ์ของญาณ ๕ เป็นภายนอก

คำว่า ญาณ ๕ มีวัตถุยังไม่แตกดับ มีอารมณ์ยังไม่แตกดับ

นั้น คือ ญาณ ๕ เกิดขึ้น ในเมื่อวัตถุยังไม่แตกดับ ในเมื่ออารมณ์ยังไม่แตกดับ

คำว่า ญาณ ๕ มีวัตถุต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน นั้น มี

อธิบายว่า วัตถุและอารมณ์ของจักขุญาณเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุและอารมณ์ของโสตญาณเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุและอารมณ์ของฆานญาณเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุ และ อารมณ์ของชีวหาญาณเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุและอารมณ์ ของกายญาณเป็นอย่างหนึ่ง

คำว่า ญาณ ๕ ไม่สวैयाอารมณ์ของกันและกัน นั้น มีอธิบาย

ว่า โสตญาณย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของจักขุญาณ แม้จักขุญาณก็ย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของโสตญาณ ฆานญาณย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของจักขุญาณ แม้จักขุญาณก็ย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของฆานญาณ ชิวหาญาณย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของจักขุญาณ แม้จักขุญาณก็ย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของชีวหาญาณ กายญาณย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของจักขุญาณ แม้จักขุญาณก็ย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของกายญาณ จักขุญาณย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของโสตญาณ ฯลฯ จักขุญาณย่อมไม่สวैयाอารมณ์ของฆานญาณ ฯลฯ จักขุญาณย่อมไม่สวैया

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อารมณ์ของชีวหาวิญญาน ฯลฯ จักขวิญญานย่อมไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาน
แม้กายวิญญานก็ย่อม ไม่เสวยอารมณ์ของจักขวิญญาน โสตวิญญานย่อม ไม่เสวย
อารมณ์ของกายวิญญาน แม้กายวิญญานก็ย่อม ไม่เสวยอารมณ์ของโสตวิญญาน
ฆานวิญญานย่อมไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาน แม้กายวิญญานก็ย่อม ไม่เสวย
อารมณ์ของฆานวิญญาน ชิวหาวิญญานย่อมไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาน แม้
กายวิญญานก็ย่อม ไม่เสวยอารมณ์ของชีวหาวิญญาน

คำว่า วิญญาน ๕ ไม่เกิด เพราะไม่พิจารณา นั้น คือ เมื่อ
พิจารณาอารมณ์ วิญญาน ๕ จึงเกิดขึ้น

คำว่า วิญญาน ๕ ไม่เกิด เพราะไม่ทำไว้ในใจ นั้น คือ เมื่อ
ทำอารมณ์ไว้ในใจ วิญญาน ๕ จึงเกิดขึ้น

คำว่า วิญญาน ๕ จะเกิดขึ้นโดยไม่สับสนกันก็หาไม่ นั้น คือ
วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นตามลำดับของกันและกัน

คำว่า วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน นั้น คือ วิญญาน ๕ ไม่
เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน

คำว่า วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นต่อจากลำดับของกันและกัน นั้น
มีอธิบายว่า โสตวิญญานย่อมไม่เกิดต่อจากลำดับที่จักขวิญญานเกิด แม้จักข-

* วิญญานก็ย่อมไม่เกิดต่อจากลำดับที่โสตวิญญานเกิด ฆานวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อ
จากลำดับที่จักขวิญญานเกิด แม้จักขวิญญานก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่ฆานวิญ-

* ญานเกิด ชิวหาวิญญานย่อมไม่เกิดต่อจากลำดับที่จักขวิญญานเกิด แม้จักขวิญญาน
ก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่ชิวหาวิญญานเกิด กายวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับ

ที่จักขวิญญานเกิด แม้จักขวิญญานก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่กายวิญญานเกิด
จักขวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่โสตวิญญานเกิด ฯลฯ จักขวิญญานย่อม ไม่

เกิดต่อจากลำดับที่ฆานวิญญานเกิด ฯลฯ จักขวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่

ชีวหาวิญญานเกิด ฯลฯ จักขวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่กายวิญญานเกิด

แม้กายวิญญานก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่จักขวิญญานเกิด โสตวิญญานย่อม ไม่

เกิดต่อจากลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กายวิญญานก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่

โสตวิญญานเกิด ฆานวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กาย-

* วิญญานก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่ฆานวิญญานเกิด ชิวหาวิญญานย่อม ไม่เกิดต่อ

จากลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กายวิญญานก็ย่อม ไม่เกิดต่อจากลำดับที่ชีวหาวิญ-

* ญานเกิด

คำว่า วิญญาน ๕ ไม่มีความคิดนึก นั้น คือ ความนึก ความคิด
ความพิจารณา หรือความกระทำไว้ในใจ ย่อม ไม่มีแก่วิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่รู้แจ้งธรรมอะไรๆ ด้วยวิญญาน ๕ นั้น คือ
บุคคลย่อมไม่รู้แจ้งธรรมอะไรๆ ด้วยวิญญาน ๕

คำว่า วิญญาน ๕ สักแต่ว่าเป็นที่ตกไปแห่งอารมณ์อันใดอัน
หนึ่ง นั้น คือ เป็นแต่สักว่าคล่องแห่งอารมณ์อันใดอันหนึ่งเท่านั้น

คำว่า บุคคลย่อมไม่รู้แจ้งธรรมอะไรๆ แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญ-

* ญาน ๕ นั้น คือ บุคคลย่อมไม่รู้แจ้งธรรมอะไรๆ แม้ด้วยมโนธาตุ ต่อจากลำดับ

แห่งวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่สำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยวิญ-

* ญาน ๕ นั้น คือ บุคคลย่อมไม่สำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ การเดิน

การยืน การนั่ง การนอน ด้วยวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่สำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่งแม้ต่อจาก

ลำดับแห่งวิญญาน ๕ นั้น คือ บุคคลย่อมไม่สำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง

คือ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แม้ด้วยมโนธาตุ ต่อจากลำดับแห่งวิญ-

* ญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่สมาทานกุศลธรรมและอกุศลธรรม แม้ต่อ

จากลำดับแห่งวิญญาน ๕ นั้น คือ บุคคลมิได้สมาทานกุตลธรรมและอกุตล-

*ธรรม แม้ด้วยมโนธาตุต่อจากลำดับแห่งวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติ ด้วย

วิญญาน ๕ นั้น คือ บุคคลมิได้เข้าสมาบัติ มิได้ออกจากสมาบัติ ด้วยวิญ-

*ญาน ๕

คำว่า บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติ แม้ต่อ
จากลำดับแห่งวิญญาน ๕ นั้น คือ บุคคลมิได้เข้าสมาบัติ มิได้ออกจาก
สมาบัติ แม้ด้วยมโนธาตุ ต่อจากลำดับแห่งวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่จิตติ ไม่เกิดด้วยวิญญาน ๕ นั้น คือ บุคคล
มิได้จิตติ มิได้เกิด ด้วยวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่จิตติ ไม่เกิดแม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาน ๕
นั้น คือ บุคคลมิได้จิตติ มิได้เกิด แม้ด้วยมโนธาตุ ต่อจากลำดับแห่งวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝัน ด้วยวิญญาน ๕ นั้น

คือ บุคคลมิได้หลับ มิได้ตื่น มิได้ฝัน ด้วยวิญญาน ๕

คำว่า บุคคลย่อมไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝัน แม้ต่อจากลำดับแห่ง

วิญญาน ๕ นั้น คือ บุคคลมิได้หลับ มิได้ตื่น มิได้ฝัน แม้ด้วยมโนธาตุ

ต่อจากลำดับแห่งวิญญาน ๕

ความรู้เรื่องวิญญาน ๕ ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า ปัญญาที่แสดงเรื่องของวิญ-

*ญาน ๕ ตามความเป็นจริง ญาณวัตถุ หมวดละ ๑ ย่อมมีด้วยประการดังนี้
ทุกนิเทศ

[๘๐๓] ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า โลภิก-

*ปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า โลกุตตรปัญญา

ปัญญาทั้งหมด ชื่อว่า เกณจิวิญญูญยปัญญา และเกณจินวิญญูญย-

*ปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า สาสวปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนาสวปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า อาสววิปปยุตต-

*สาสวปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อาสววิปปยุตตอนาสว-

*ปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ นั้น ชื่อว่า สัณฺโณ-

*ชนียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อสัณฺโณชนียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า สัณฺโณชนวิปป-

*ยุตตสัณฺโณชนียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า สัณฺโณชนวิปป-

*ยุตตอสนฺโณชนียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า คันถนียปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อคันถนียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า คันถวิปปยุตต-

*คันถนียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า คันถวิปปยุตตอคันถนีย-

*ปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า โอมนียปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อโณมนียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า โอมวิปปยุตต-

*โอมนียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า โอมวิปปยุตตอโณมนีย-

*ปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า โยคนียปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อโยคนียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า โยควิปปยุตต-

*โยคนียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า โยควิปปยุตตอโยคนีย-

*ปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า นีวรณียปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนีวรณียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า นีวรณวิปป-

*ยุตตนีวรณียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า นีวรณวิปปยุตตอนีวร-

*ณียปัญญา

ปัญญาในกุตลธรรมและอัปยาคตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า ปราภัมมัญญปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อปราภัมมัญญปัญญา

ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า ปรามาสวิป-
*ยุตตปราหมัญญปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า ปรามาสวิปยุตต-
*อปราหมัญญปัญญา
ปัญญาในวิปากธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า อปาทานปัญญา ปัญญาในกุศล-
*ธรรมในภุมิ ๓ ในกิริยาอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนุปา-
*ทินปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า อปาทานียปัญญา
ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนุปาทานียปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า อปาทานวิป-
*ยุตตอปาทานียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อปาทานวิปยุตต-
*อนุปาทานียปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า สังกิเลสิก-
*ปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อสังกิเลสิกปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า กิลสวิปยุตต-
*สังกิเลสิกปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า กิลสวิปยุตตอสังกิเล-
*สิกปัญญา
ปัญญาอันสัมปยุตด้วยวิตก ชื่อว่า สวิตกกปัญญา ปัญญาอันปราศจาก
วิตก ชื่อว่า อวิตกกปัญญา
ปัญญาอันสัมปยุตด้วยวิจาร ชื่อว่า สวิจารปัญญา ปัญญาอันปราศจาก
วิจาร ชื่อว่า อวิจารปัญญา
ปัญญาอันสัมปยุตด้วยปีติ ชื่อว่า สปปิตักปัญญา ปัญญาอันปราศจาก
ปีติ ชื่อว่า อปปิตักปัญญา
ปัญญาอันสัมปยุตด้วยปีติ ชื่อว่า ปีติสหคตปัญญา ปัญญาอันปราศจาก
ปีติ ชื่อว่า นปีติสหคตปัญญา
ปัญญาอันสัมปยุตด้วยสุข ชื่อว่า สุขสหคตปัญญา ปัญญาอันปราศจาก
สุข ชื่อว่า นสุขสหคตปัญญา
ปัญญาอันสัมปยุตด้วยอุเบกขา ชื่อว่า อุเปกขาสหคตปัญญา ปัญญา
อันปราศจากอุเบกขา ชื่อว่า นอุเปกขาสหคตปัญญา
ปัญญาในกามาวจรกุศลธรรมและกามาวจรอัปายกตธรรม ชื่อว่า กามา-
*วจรปัญญา รูปาวจรปัญญา อรูปาวจรปัญญา อปรียาป็นปัญญา ชื่อว่า นกา-
*มาวจรปัญญา
ปัญญาในรูปาวจรกุศลธรรมและรูปาวจรอัปายกตธรรม ชื่อว่า รูปาวจร-
*ปัญญา กามาวจรปัญญา อรูปาวจรปัญญา อปรียาป็นปัญญา ชื่อว่า นรูปา-
*วจรปัญญา
ปัญญาในอรูปาวจรกุศลธรรมและอรูปาวจรอัปายกตธรรม ชื่อว่า อรูปา-
*วจรปัญญา กามาวจรปัญญา รูปาวจรปัญญา อปรียาป็นปัญญา ชื่อว่า นอรูปา-
*วจรปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า ปริยาป็น-
*ปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อปรียาป็นปัญญา
ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า นิยยานิกปัญญา ปัญญาในกุศลธรรม
ในภุมิ ๓ ในวิปากธรรมในภุมิ ๔ ในกิริยาอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า อนิยา-
*นิกปัญญา
ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า นิยตปัญญา ปัญญาในกุศลธรรมในภุมิ ๓ ใน
วิปากธรรมในภุมิ ๔ ในกิริยาอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า อนิยตปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมและอัปายกตธรรมในภุมิ ๓ ชื่อว่า สุตตปัญญา
ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนุตตปัญญา
ในปัญญาเหล่านั้น อตถชาปิกปัญญา เป็นไฉน
ปัญญาที่เป็นกิริยาอัปายกตในกุศลธรรมในภุมิ ๔ ของพระอรหันต์ ผู้
กำลังยังอภิญญาให้เกิดขึ้น ผู้กำลังยังสมาบัติให้เกิดขึ้น ชื่อว่า อตถชาปิกปัญญา
ปัญญาที่เป็นกิริยาอัปายกตในวิปากธรรมในภุมิ ๔ ของพระอรหันต์ เมื่อ
ขณะที่อภิญญาเกิดขึ้นแล้ว เมื่อขณะที่สมาบัติเกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า ชาปิตตปัญญา
ญาณวัตถุหมวดละ ๒ ย่อมมีด้วยประการดังนี้

ตักนิเทศ

[๔๐๔] ในญาณวัตถุหมวดละ ๓ นั้น จินตามยปัญญา เป็นไฉน

ในการงานทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญากิตติ ในศิลปะทั้งหลายที่ต้อง
น้อมนำไปด้วยปัญญากิตติ ในวิชาทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญากิตติ บุคคลมี

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ได้ฟังจากผู้อื่น ย่อมได้กัมมัสสกตาญาณ หรือย่อมได้สัจจानโลมิกญาณ วารูปไม่
เที่ยง ดังนั้นว่า เวทนาไม่เที่ยง ดังนั้นว่า สัญญาไม่เที่ยง ดังนั้นว่า สังขาร
ทั้งหลายไม่เที่ยง ดังนั้นว่า าริญาณไม่เที่ยง ดังนั้นว่า ย่อมได้อนุโลมิกญาณ
ชั้นตัญญา ทิฏฐิญาณ รุจิญาณ มุตติญาณ เปกขญาณ ัมมณิษฌานชั้นตัญญา
อันใด ซึ่งมีลักษณะอย่างนั้น นี้เรียกว่า จินตามยปัญญา

สุตมยปัญญา เป็นไฉน

ในการงานทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญากิตติ ในศิลปะทั้งหลายที่ต้อง
น้อมนำไปด้วยปัญญากิตติ ในวิชาทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญากิตติ บุคคลได้
ฟังจากผู้อื่นแล้ว จึงได้กัมมัสสกตาญาณ หรือได้สัจจานโลมิกญาณ วารูปไม่เที่ยง
ดังนั้นว่า เวทนาไม่เที่ยง ดังนั้นว่า สัญญาไม่เที่ยง ดังนั้นว่า สังขารทั้งหลาย
ไม่เที่ยง ดังนั้นว่า าริญาณไม่เที่ยง ดังนั้นว่า ได้อนุโลมิกญาณ ชั้นตัญญา
ทิฏฐิญาณ รุจิญาณ มุตติญาณ เปกขญาณ ัมมณิษฌานชั้นตัญญา อันใด ซึ่งมี
ลักษณะอย่างนั้น นี้เรียกว่า สุตมยปัญญา

ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม่ทั้งหมด เรียกว่า ภวานามยปัญญา

[๔๐๕] ทานมยปัญญา เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
อันใด ปราภากทานเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ให้ทาน นี้เรียกว่า ทานมยปัญญา
สิลมยปัญญา เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
อันใด ปราภากศีลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้รักษาศีล นี้เรียกว่า สิลมยปัญญา

ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม่ทั้งหมด เรียกว่า ภวานามยปัญญา

[๔๐๖] อริสิลปัญญา เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
อันใด เกิดขึ้นแก่ผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวรศีล นี้เรียกว่า อริสิลปัญญา
อริจิตปัญญา เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติ และอรุปาวจรสมาบัติ นี้
เรียกว่า อริจิตตปัญญา

อริปัญญาปัญญา เป็นไฉน

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ นี้เรียกว่า อริปัญญาปัญญา

[๔๐๗] อายโกศล เป็นไฉน

บุคคลผู้มีปัญญายอมรับชัดว่า เมื่อเราพิจารณาธรรมเหล่านี้ อกุศลธรรมที่
ยังไม่เกิดขึ้นก็จะไม่เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็จะละได้ หรือเมื่อเรา
พิจารณาธรรมเหล่านี้ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะเกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิดขึ้น
แล้วก็จะไปเพื่อความภยโยยัง เพื่อความไพบุลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความ
บริบูรณ์ ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
ในความเช่นนั้น อันใด นี้เรียกว่า อายโกศล

อุปายโกศล เป็นไฉน

บุคคลผู้มีปัญญายอมรับชัดว่า เมื่อเราพิจารณาธรรมเหล่านี้ กุศลธรรมที่ยัง
ไม่เกิดขึ้นก็จะไม่เกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็จะดับไป หรือเมื่อเรา
พิจารณาธรรมเหล่านี้ อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิด
ขึ้นแล้วก็จะไปเพื่อความภยโยยัง เพื่อความไพบุลย์ ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ
ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ในความเช่นนั้น อันใด นี้เรียกว่า
อุปายโกศล

ปัญญาแม่ทั้งหมด ที่เป็นอุปาย แก้ไขในกิจริบถวนหรือภัยที่เกิดขึ้นแล้วนั้น
เรียกว่า อุปายโกศล

[๔๐๘] ปัญญาในวิปากธรรมในภูมิ ๔ ชื่อว่า วิปากปัญญา ปัญญาใน
กุศลธรรมในภูมิ ๔ ชื่อว่า วิปากธัมมธัมมปัญญา ปัญญาในกิริยาอัพยาภคธรรม
ในภูมิ ๓ ชื่อว่า เนววิปากนวิปากธัมมธัมมปัญญา

[๔๐๙] ปัญญาในวิปากธรรมในภูมิ ๓ ชื่อว่า อุปาทินนุปาทานิยปัญญา
ปัญญาในกุศลธรรมในภูมิ ๓ ในกิริยาอัพยาภคธรรมในภูมิ ๓ ชื่อว่า อนุปาทิน-

*นุปาทานิยปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนุปาทินนุปาทานิย-

*ปัญญา

[๔๑๐] ปัญญาอันสัมปยุตด้วยวิตกวิจารณ์ ชื่อว่า สวิตกกถวิจารณ์ปัญญา
ปัญญาอันปราศจากวิตกแต่สัมปยุตด้วยวิจารณ์ ชื่อว่า อวิตกกถวิจารณ์ปัญญา
ปัญญาอันปราศจากวิตกวิจารณ์ ชื่อว่า อวิตกกถวิจารณ์ปัญญา

[๘๑๑] ปัญญาอันสัมปยุตด้วยปิติ ชื่อว่า ปิติสหคตปัญญา ปัญญาอันสัมปยุตด้วยสุข ชื่อว่า สุขสหคตปัญญา ปัญญาอันสัมปยุตด้วยอุเบกขา ชื่อว่า อุเบกขาสหคตปัญญา

[๘๑๒] ปัญญาในกุศลธรรมในภูมิ ๓ ชื่อว่า อายจคามินีปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า อปยจคามินีปัญญา ปัญญาในวิปាកธรรมในภูมิ ๔ ในกิริยาอัปยาคตธรรมในภูมิ ๓ ชื่อว่า เนวายจคามินีนาปยจคามินีปัญญา

[๘๑๓] ปัญญาในมรรค ๔ ในผล ๓ ชื่อว่า เสกขปัญญา ปัญญาในอรหัตตผลอันเป็นส่วนเบื้องสูง ชื่อว่า อเสกขปัญญา ปัญญาในกุศลธรรมในภูมิ ๓ ในวิปាកธรรมในภูมิ ๓ ในกิริยาอัปยาคตธรรมในภูมิ ๓ ชื่อว่า เนวเสกขนา-
*เสกขปัญญา

[๘๑๔] ปัญญาในกามาวจรกุศลธรรมและกามาวจรอัปยาคตธรรม ชื่อว่า ปรีตตปัญญา ปัญญาในรูปาวจรกุศลธรรม รูปาวจรอัปยาคตธรรม อรูปาวจร-
*กุศลธรรม และอรูปาวจรอัปยาคตธรรม ชื่อว่า มหัคคตปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อัปปมาณปัญญา

[๘๑๕] ปรีตตารัมมณปัญญา เป็นโจน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกปรีตตธรรมเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปรีตตารัมมณปัญญา
มหัคคตารัมมณปัญญา เป็นโจน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกมหัคคตธรรมเกิดขึ้น นี้เรียกว่า มหัคคตารัมมณปัญญา
อัปปมาณารัมมณปัญญา เป็นโจน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด ปรารก
อัปปมาณธรรมเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อัปปมาณารัมมณปัญญา

[๘๑๖] มัคคารัมมณปัญญา เป็นโจน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกมัคคธรรมเกิดขึ้น นี้เรียกว่า มัคคารัมมณปัญญา ปัญญาในมรรค ๔
ชื่อมัคคเหตุกปัญญา

มัคคาริพัตติปัญญา เป็นโจน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด กระทำมัคคธรรมให้เป็นอธิปัตติเกิดขึ้น นี้เรียกว่า มัคคาริพัตติปัญญา

[๘๑๗] ปัญญาในวิปាកธรรมในภูมิ ๔ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปาทินิ
กัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นอุปปินนะ ปัญญาในกุศลธรรมในภูมิ ๔ ในกิริยาอัปยา-
*กตธรรมในภูมิ ๓ เป็นอุปปินนะกัมมิ เป็นอุปปินนะกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็น
อุปปาทินิ

[๘๑๘] ปัญญาทั้งหมดนั้นแล เป็นอดีตปัญญาก็มี เป็นอนาคตปัญญาก็
มี เป็นปัจจุปันนปัญญาก็มี

[๘๑๙] อดีตารัมมณปัญญา เป็นโจน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกธรรมอันเป็นอดีตเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อดีตารัมมณปัญญา
อนาคตารัมมณปัญญา เป็นโจน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกธรรมอันเป็นอนาคตเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อนาคตารัมมณปัญญา
ปัจจุปันนารัมมณปัญญา เป็นโจน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกธรรมอันเป็นปัจจุปันนเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปัจจุปันนารัมมณปัญญา

[๘๒๐] ปัญญาทั้งหมดนั้นแลเป็นอัชฌัตตปัญญาก็มี เป็นพหิทธาปัญญา
ก็มี เป็นอัชฌัตตพหิทธาปัญญาก็มี

[๘๒๑] อัชฌัตตารัมมณปัญญา เป็นโจน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกธรรมอันเป็นไปภายในเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อัชฌัตตารัมมณปัญญา
พหิทธารัมมณปัญญา เป็นโจน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกธรรมอันเป็นภายนอกเกิดขึ้น นี้เรียกว่า พหิทธารัมมณปัญญา
อัชฌัตตพหิทธารัมมณปัญญา เป็นโจน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปรารกธรรมทั้งภายในและภายนอกเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อัชฌัตตพหิทธา-

* รัมมณปัญญา

ญาณวัตถุ หมวดละ ๓ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

จตกกนิเทศ

[๘๒๒] ในญาณวัตถุ หมวดละ ๔ นั้น ก็มีสสกตาญาณ เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
อันใด มีลักษณะรู้อย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การบูชาพระรัตนตรัยมีผล โลก
นี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดาบิดา บิดามารดา สัตว์ผู้จติและปฏิสนธิมีอยู่ สมณ-

* พราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้ยิ่งเห็นจริงประจักษ์ซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วย
ตนเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ทั่วกัน มีอยู่ในโลกนี้ ดังนี้ นี้เรียกว่า กัมมัสส-

* กตาญาณ ยกเว้นสัจจานุโลมิกญาณ กุศลปัญญาที่เป็นสาสวะแม้ทั้งหมด ชื่อว่า
กัมมัสสกตาญาณ

สัจจานุโลมิกญาณ เป็นไฉน

อนุโลมิกญาณ ชันติญาณ ทิฏฐิญาณ รุจิญาณ มุตติญาณ เปกขญาณ
รัมมณนิชฌาน ชันติญาณ อันใด มีลักษณะรู้อย่างนี้ ว่ารูปไม่เที่ยงดังนี้น้ำ ว่า
เวทนาไม่เที่ยงดังนี้น้ำ ว่าสัญญาไม่เที่ยงดังนี้น้ำ ว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงดังนี้น้ำ
ว่าวิญญาณไม่เที่ยงดังนี้น้ำ นี้เรียกว่า สัจจานุโลมิกญาณ

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า มัคคสมังคิญาณ

ปัญญาในผล ๔ ชื่อว่า ผลสมังคิญาณ

[๘๒๓] มัคคสมังคิญาณ ได้แก่ ความรู้แม่ในทุกขนี้ ความรู้แม่ใน
ทุกขสมุทัยนี้ ความรู้แม่ในทุกขนิโรธนี้ ความรู้แม่ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
ทุกขญาณ เป็นไฉน

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ

อันใด ปราภทุกขเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ทุกขญาณ

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ

อันใด ปราภทุกขสมุทัยเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ทุกขสมุทัยญาณ ฯลฯ ปราภ-

* ทุกขนิโรธเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธญาณ ฯลฯ ปราภทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
เกิดขึ้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

[๘๒๔] ปัญญาในกามาวจรกุศลธรรมและกามาวจรอัปยาคตธรรม ชื่อว่า
กามาวจรปัญญา ปัญญาในรูปาวจรกุศลธรรมและรูปาวจรอัปยาคตธรรม ชื่อว่า
รูปาวจรปัญญา ปัญญาในอรูปาวจรกุศลธรรมและอรูปาวจรอัปยาคตธรรม ชื่อว่า
อรูปาวจรปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อปรียาป็นปัญญา

[๘๒๕] รัมมณญาณเป็นไฉน

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า รัมมณญาณ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงส่งนัยคือปัจเจกชนญาณไปในอดีตและอนาคต
ด้วยธรรมนี้ที่พระองค์ทรงรู้แล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงบรรลุแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว
ทรงหยั่งถึงแล้วว่า ในอดีตกาล สมณะหรือพราหมณ์เหล่านี้ได้รู้ทุกขแล้ว
ได้รู้ทุกขสมุทัยแล้ว ได้รู้ทุกขนิโรธแล้ว ได้รู้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาแล้ว สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้รู้ทุกขนี้เอง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้รู้ทุกข-

* สมุทัยนี้เอง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้รู้ทุกขนิโรธนี้เอง สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่านั้นก็ได้รู้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทานี้เอง ในอนาคตกาล สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่านี้ได้รู้ทุกข จักรู้ทุกข จักรู้ทุกขสมุทัย จักรู้ทุกขนิโรธ จักรู้
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็จักรู้ทุกขนี้เอง สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้นก็จักรู้ทุกขสมุทัยนี้เอง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็จักรู้
ทุกขนิโรธนี้เอง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็จักรู้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทานี้เอง
ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ในการ
ส่งนัยคือปัจเจกชนญาณไปนั้น อันใด นี้เรียกว่า รัมมณญาณ

ปัจเจกญาณ เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ กำหนดรู้จิตของสัตว์เหล่าอื่นของบุคคลเหล่าอื่นด้วยจิต
(ของตน) คือ จิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า จิต
ปราศจากราคะ จิตมีโทสะก็รู้ชัดว่า จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะก็รู้ชัดว่า จิต
ปราศจากโทสะ จิตมีโมหะก็รู้ชัดว่า จิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะก็รู้ชัดว่า จิต
ปราศจากโมหะ จิตหตฺถุก็รู้ชัดว่า จิตหตฺถุ จิตฟงฺขานก็รู้ชัดว่า จิตฟงฺขาน จิต
เป็นนมหัคคตก็รู้ชัดว่า จิตเป็นนมหัคคต จิตไม่เป็นนมหัคคตก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็น
นมหัคคต จิตเป็นสอตตระก็รู้ชัดว่า จิตเป็นสอตตระ จิตเป็นอนุตตระก็รู้ชัดว่า จิต
เป็นอนุตตระ จิตตั้งมั่นก็รู้ชัดว่า จิตตั้งมั่น จิตไม่ตั้งมั่นก็รู้ชัดว่า จิตไม่ตั้งมั่น จิต
หลุดพ้นก็รู้ชัดว่า จิตหลุดพ้น จิตยังไม่หลุดพ้นก็รู้ชัดว่า จิตยังไม่หลุดพ้น ปัญญา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม สัมมาทิฐิ ในจิตของสัตว์
เหล่าอื่นของบุคคลเหล่านั้นนั้น อันใด นี้เรียกว่า ปรัจจญาณ
ยกเว้นธัมมญาณ อำนวยญาณ ปรัจจญาณ ปัญญาที่เหลือ เรียกว่า
สัมมตญาณ

[๘๒๖] อาจย โนอปปยปัญญา เป็นไฉน

ปัญญาในกามาวจรกุศลธรรม ชื่อว่า อาจย โนอปปยปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า อปปยโนอาจยปัญญา

ปัญญาในรูปาวจรกุศลธรรมและอรุปาวจรกุศลธรรม ชื่อว่า อาจยอปปย-

*ปัญญา ปัญญาที่เหลือชื่อว่า เนวอาจยโนอปปยปัญญา

[๘๒๗] นิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา เป็นไฉน

บุคคลเป็นผู้ปราศจากความยินดีในกามทั้งหลาย ด้วยปัญญาใด แต่ไม่ได้
แห่งตลอดอกุศลและสังขธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า นิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา

บุคคลเป็นผู้ปราศจากความยินดีในกามทั้งหลายนั้นแล ได้แห่งตลอด
อกุศล ด้วยปัญญา แต่ไม่ได้แห่งตลอดสังขธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า ปฏิเวธ-

*โนนิพพิทาปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า นิพพิทาปฏิเวธปัญญา

ปัญญาที่เหลือชื่อว่า เนวนิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา

[๘๒๘] หานภากินีปัญญา เป็นไฉน

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยกาม ชานไปยังโยคาวจรบุคคล ผู้ได้
ปฐมฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้นชื่อว่า หานภากินี สติอันสมควรแก่ธรรม
นั้น ตั้งมั่น ปัญญา ชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยฌานที่ไม่มี
วิตกชานไป ปัญญา ชื่อว่า วิเสสภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยนิพพิทา-

*ญาณ ประกอบด้วยวิราคะ ชานไป ปัญญา ชื่อว่า นิพเพธภากินี

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยวิตก ชานไปยังโยคาวจรบุคคลผู้ได้ทุติย-

*ฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้น ชื่อว่า หานภากินี สติอันสมควรแก่ธรรมนั้น
ตั้งมั่น ปัญญา ชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยอุเบกขาชานไป
ปัญญา ชื่อว่า วิเสสภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยนิพพิทาญาณ ประกอบด้วย
ด้วยวิราคะ ชานไป ปัญญา ชื่อว่า นิพเพธภากินี

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยปิติ ชานไปยังโยคาวจรบุคคลผู้ได้ตติย-

*ฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้น ชื่อว่า หานภากินี สติอันสมควรแก่ธรรมนั้น
ตั้งมั่น ปัญญา ชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยอุทกขมสุขเวทนา
ชานไป ปัญญา ชื่อว่า วิเสสภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยนิพพิทาญาณ
ประกอบด้วยวิราคะ ชานไป ปัญญาชื่อว่า นิพเพธภากินี

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยสุข ชานไปยังโยคาวจรบุคคลผู้ได้จตุตถ-

*ฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้น ชื่อว่า หานภากินี สติอันสมควรแก่ธรรมนั้น
ตั้งมั่น ปัญญา ชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยอากาศาณัญจายตน-

*ฌาน ชานไป ปัญญา ชื่อว่า วิเสสภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยนิพพิทา-

*ญาณ ประกอบด้วยวิราคะ ชานไป ปัญญา ชื่อว่า นิพเพธภากินี

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยรูป ชานไปยังโยคาวจรบุคคลผู้ได้อากาสา-

*ณัญจายตนฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้น ชื่อว่า หานภากินี สติอันสมควร
แก่ธรรมนั้น ตั้งมั่น ปัญญาชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วย
วิญญานัญจายตนฌาน ชานไป ปัญญา ชื่อว่า วิเสสภากินี สัญญามนสิการอันส-

*หระตด้วยนิพพิทาญาณ ประกอบด้วยวิราคะ ชานไป ปัญญา ชื่อว่า นิพเพธภากินี

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยอากาศาณัญจายตนฌาน ชานไปยังโยคา-

*วจรบุคคลผู้ได้วิญญานัญจายตนฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้น ชื่อว่า หาน-

*ภากินี สติอันสมควรแก่ธรรมนั้น ตั้งมั่น ปัญญา ชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามน-

*สิการอันสหระตด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ชานไป ปัญญา ชื่อว่า วิเสส-

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยนิพพิทาญาณ ประกอบด้วยวิราคะ ชานไป ปัญญา
ชื่อว่า นิพเพธภากินี

สัญญามนสิการอันสหระตด้วยวิญญานัญจายตนฌาน ชานไป ยังโยคา-

*วจรบุคคลผู้ได้อากัญญัญจายตนฌาน ปัญญาของโยคาวจรบุคคลนั้น ชื่อว่า หาน-

*ภากินี สติอันสมควรแก่ธรรมนั้น ตั้งมั่น ปัญญา ชื่อว่า ฐิติภากินี สัญญามน-

*สิการอันสหระตด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ชานไป ปัญญา ชื่อว่า วิเสส-

*ภากินี สัญญามนสิการอันสหระตด้วยนิพพิทาญาณ ประกอบด้วยวิราคะ ชานไป
ปัญญา ชื่อว่า นิพเพธภากินี

[๘๒๙] ปฏิสัมภิตา ๔ เป็นไฉน

ปฏิสัมภิทา ๔ คือ

๑. อุตถปฏิสัมภิทา
๒. ฐัมมปฏิสัมภิทา
๓. นิรุตติปฏิสัมภิทา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ความรู้แตกฉานในอรรถ ชื่อว่า อุตถปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในธรรม ชื่อว่า ฐัมมปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในอรรถแล้วรู้ธรรมนั้น ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในญาณทั้งหลาย ชื่อว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา เหล่านี้ชื่อว่า ปฏิสัมภิทา ๔

[๔๓๐] ปฏิปทาปัญญา ๔ เป็นไฉน

ปฏิปทาปัญญา ๔ คือ

๑. ทุกขาปฏิปทาหัตถาภิญญาปัญญา
๒. ทุกขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา
๓. สุขาปฏิปทาหัตถาภิญญาปัญญา
๔. สุขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา

ในปฏิปทาปัญญา ๔ นั้น ทุกขาปฏิปทาหัตถาภิญญาปัญญา เป็นโฉนปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ยังสมาธิให้เกิดขึ้นโดยยากลำบาก ฐานะนั้นก็ช้า นี่เรียกว่า ทุกขาปฏิปทาหัตถาภิญญาปัญญา

ทุกขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ยังสมาธิให้เกิดขึ้นโดยยากลำบาก แต่ฐานะนั้นเร็ว นี่เรียกว่า ทุกขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา

สุขาปฏิปทาหัตถาภิญญาปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ยังสมาธิให้เกิดขึ้นโดยไม่ยากลำบาก แต่ฐานะนั้นช้า นี่เรียกว่า สุขาปฏิปทาหัตถาภิญญาปัญญา

สุขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ยังสมาธิให้เกิดขึ้นโดยไม่ยากไม่ลำบาก ฐานะนั้นก็เร็ว นี่เรียกว่า สุขาปฏิปทาชิปปาภิญญาปัญญา

เหล่านี้ชื่อว่า ปฏิปทาปัญญา

[๔๓๑] อารัมมณปัญญา ๔ เป็นไฉน

อารัมมณปัญญา ๔ คือ

๑. ปริตตปริตตารัมมณปัญญา
๒. ปริตตอัปปมาณารัมมณปัญญา
๓. อัปปมาณปริตตารัมมณปัญญา
๔. อัปปมาณอัปปมาณารัมมณปัญญา

ในอารัมมณปัญญา ๔ นั้น ปริตตปริตตารัมมณปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ได้สมาธิยังไม่ชำนาญคล่องแคล่ว แผลอารมณ์ไปเล็กน้อย นี่เรียกว่า ปริตตปริตตารัมมณปัญญา

ปริตตอัปปมาณารัมมณปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ได้สมาธิยังไม่ชำนาญคล่องแคล่ว แผลอารมณ์ไปหาประมาณมิได้ นี่เรียกว่า ปริตตอัปปมาณารัมมณปัญญา

อัปปมาณปริตตารัมมณปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ได้สมาธิชำนาญคล่องแคล่ว แผลอารมณ์ไปเล็กน้อย นี่เรียกว่า อัปปมาณปริตตารัมมณปัญญา

อัปปมาณอัปปมาณารัมมณปัญญา เป็นโฉน

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคล ผู้ได้สมาธิชำนาญคล่องแคล่ว แผลอารมณ์ไปหาประมาณมิได้ นี่เรียกว่า อัปปมาณอัปปมาณารัมมณปัญญา

เหล่านี้เรียกว่า อารัมมณปัญญา ๔

[๔๓๒] มัคคสมังคิญาณ ได้แก่ ญาณแม่ในชราภรณ์นี้ ญาณแม่

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ในชราภรณ์สมุทัยนี้ ญาณแม่ในชราภรณ์โรธนี้ ญาณแม่ในชราภรณ์โรธคา-
*มินิปฏิปทานี้

ชราภรณ์ญาณ เป็นโฉน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปราภชราภรณ์ะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ชราภรณ์ญาณ
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปราภชราภรณ์สมุทัยะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ชราภรณ์สมุทัยญาณ ฯลฯ
ปราภชราภรณ์โรธะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ชราภรณ์โรธญาณ ฯลฯ ปราภชรา-

*มรณโรธคามินิปฏิปทาเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินิปฏิปทาญาณ
มคคสมังคิญาณ ได้แก่ ญาณแม่ในชาตินี้ ฯลฯ ญาณแม่ในภพนี้
ฯลฯ ญาณแม่ในอุปาทานนี้ ฯลฯ ญาณแม่ในตัณหา นี้ ฯลฯ ญาณแม่ใน
เวทนานี้ ฯลฯ ญาณแม่ในผัสสะนี้ ฯลฯ ญาณแม่ในสพายตนะนี้ ฯลฯ
ญาณแม่ในนามรูปนี้ ฯลฯ ญาณแม่ในวิญญาณนี้ ฯลฯ ญาณแม่ในสังขารนี้
ญาณแม่ในสังขารนิสมุทัยนี้ ญาณแม่ในสังขารนิโรธนี้ ญาณแม่ในสังขารนิโรธ-
*คามินิปฏิปทานี้

ในญาณเหล่านั้น สังขารญาณ เป็นโฉน
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปราภสังขารทั้งหลายเกิดขึ้น นี้เรียกว่า สังขารญาณ
ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
อันใด ปราภสังขารสมุทัยะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า สังขารสมุทัยญาณ ฯลฯ ปราภ
สังขารนิโรธะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า สังขารนิโรธญาณ ฯลฯ ปราภสังขารนิโรธคามินิ
ปฏิปทาเกิดขึ้น นี้เรียกว่า สังขารนิโรธคามินิปฏิปทาญาณ
ญาณวัตถุ หมวดละ ๔ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

ปัญจกนิเทศ
[๘๓๓] ในญาณวัตถุ หมวดละ ๔ นั้น สัมมาสมาธิมีองค์ ๔ เป็นโฉน
ปัญญาที่แผ่เปิดไป ปัญญาที่แผ่สุขไป ปัญญาที่แผ่จิตไป ปัญญาที่แผ่
แสงสว่างไป และปัจเจกชนนิมิต
ปัญญาในฉน ๒ ชื่อว่า ปัญญาที่แผ่เปิดไป ปัญญาในฉน ๓ ชื่อ
ว่า ปัญญาที่แผ่สุขไป ญาณกำหนดรู้จิตของผู้อื่น ชื่อว่า ปัญญาที่แผ่จิตไป
ทิพพจักขุ ชื่อว่า ปัญญาที่แผ่แสงสว่างไป ปัจเจกชนญาณของโยคาวจรบุคคล
ผู้ออกจากสมาธินั้นๆ ชื่อว่า ปัจเจกชนนิมิต นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิมีองค์ ๔

[๘๓๔] สัมมาสมาธิมีญาณ ๕ เป็นโฉน
ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบันด้วย มีสุขเป็นวิบาก
ต่อไปด้วย ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้ไกลจากกิเลส หาวามีสมได้ ญาณ
เกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้ อันบรมมีปัญญาทรม เสพไม่ได้ ญาณเกิดขึ้น
เฉพาะตนว่า สมาธินี้สงบ ประณีต ได้ความสงบระงับ ได้บรรลแล้วด้วยความ
เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่บรรลโดยการขมนิวรณ์ ห้ามกิเลสด้วยจิตที่เป็นสังขาริก
ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ก็เรานั้นแลมีสติเข้าสมาธินี้ มีสติออกจากสมาธินี้ นี้
เรียกว่า สัมมาสมาธิมีญาณ ๕

ญาณวัตถุหมวดละ ๔ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้
ฉกนิเทศ
[๘๓๕] ในญาณวัตถุ หมวดละ ๖ นั้น ปัญญาในอภิญญา ๖ เป็นโฉน
ปัญญาในอภิญญา ๖ คือ
๑. อภิญญา
๒. โสตรธาตวิสุทธิญาณ
๓. ปรจิตตญาณ
๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
๕. จตุปปาตญาณ
๖. อาสวักขยญาณ

เหล่านี้ชื่อว่า ปัญญาในอภิญญา ๖ ญาณวัตถุหมวดละ ๖ ย่อมมีด้วย
ประการฉะนี้

สัตตกนิเทศ
[๘๓๖] ในญาณวัตถุ หมวดละ ๗ นั้น ญาณวัตถุในธรรมแต่ละ ๗
ละ ๗ เป็นโฉน

ความรู้ว่า ชราภรณ์ะเกิดเพราะชาติเป็นปัจจัย ความรู้ ว่า เมื่อชาติไม่มี
ชราภรณ์ะก็ไม่มี ความรู้ ว่า แม้ในอดีตกาล ชราภรณ์ะก็เกิดเพราะชาติปัจจัย

มคฺคทิกฺขุ จะพึงฆ่าบิดา ฯลฯ จะพึงฆ่าพระอรหันต์ ฯลฯ จะพึงมีจิตประทุษร้าย
ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อขึ้น ฯลฯ จะพึงยังสงฆ์ให้แตกจากกัน ฯลฯ
จะพึงนับถือศาสดาอื่น ฯลฯ จะพึงเกิดในภพที่ ๘ นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย
ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่ปฏฺชนพึงเกิดในภพที่ ๘ นั้นแล เป็น
ฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒ พระองค์จะพึงอุบัติขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุอันเดียวกันนั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่
ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
พึงอุบัติขึ้นแต่พระองค์เดียวในโลกธาตุอันหนึ่งนั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะ
ที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ องค์จะ
พึงอุบัติขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุอันเดียวกันนั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่
ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงอุบัติขึ้นแต่องค์เดียวใน
โลกธาตุอันหนึ่งนั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่หญิงจะพึงเป็นพระอรหันต์-
* สัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรง
ทราบว่ ข้อที่บุรุษพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้
เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่หญิงจะพึงเป็นพระเจ้า
จักรพรรดิได้นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่
ข้อที่บุรุษพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิได้นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่หญิงจะพึงเกิดเป็นพระอินทร์
เป็นมาร เป็นมหาพรหมนั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อม
ทรงทราบว่ ข้อที่บุรุษพึงเกิดเป็นพระอินทร์ เป็นมาร เป็นมหาพรหม นั้นแล
เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่า
ปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้
ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่กายทุจริตพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ
นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่วจีทุจริต และมโนทุจริตจะ
พึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจนั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่
ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่วจีทุจริตและมโนทุจริตพึงเกิดผลที่ไม่น่า
ปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่
น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะ
ที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่กายสุจริตพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่า
พอใจ นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่วจีสุจริต และมโนสุจริต
จะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่
ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่วจีสุจริตและมโนสุจริต พึง
เกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะ
ที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยกาย-
* ทุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก จะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะ
กายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้
ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยกายทุจริต เบื้องหน้าแต่ความตาย
เพราะกายแตก พึงเข้าถึงอบาย ทคติ วินิบาต นรก เพราะกายทุจริตเป็นเหตุ
เป็นปัจจัย นั้นแล เป็นฐานะที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยวจี-
* ทุจริตและมโนทุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก จะพึงเข้าถึงสุคติ-
* โลกสวรรค์ เพราะวจีทุจริตและมโนทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่
ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยวจี-
* ทุจริตและมโนทุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก พึงเข้าถึงอบาย ทคติ
วินิบาต นรก เพราะกายทุจริตและมโนทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้นแล เป็นฐานะ
ที่หาได้ เป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่ ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยกาย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก จะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบทั่วว่า ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยกายสุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้นแล เป็นฐานะที่จะมีได้ เป็นฐานะที่จะมีได้

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบทั่วว่า ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยวจี-

* สุจริตและมโนสุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก จะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะวจีสุจริตและมโนสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้น ไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ปัจจัย ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ย่อมทรงทราบทั่วว่า ข้อที่บุคคลผู้พึงพร้อมด้วยวจีสุจริตและมโนสุจริต เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก พึงเข้าถึงสุคติ-

* โลกสวรรค์ เพราะวจีสุจริตและมโนสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย นั้นแล เป็นฐานะที่จะมีได้ เป็นฐานะที่จะมีได้

พระตถาคต ย่อมทรงทราบทั่วว่า ธรรมเหล่าใดๆ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้ ธรรมเหล่าใดๆ เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นๆ เป็นฐานะ ธรรมเหล่าใดๆ ไม่เป็นเหตุ ไม่เป็นปัจจัยให้ธรรมเหล่าใดๆ เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นๆ ไม่ใช่ฐานะ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ในธรรมที่เป็นฐานะ และธรรมที่ไม่ใช่ฐานะนั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ธรรมที่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะ และธรรมที่ไม่ใช่ฐานะโดยความไม่ใช่ฐานะ ตามความเป็นจริง ของพระ-

* ตถาคต

[๔๔๐] ญาณที่รู้วิบากของกัมมสมมาทานที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ ของพระตถาคต เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบทั่วว่า กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันคติสมบัตินั้น ไร้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันอุปธิ-

* สมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันกาลสมบัตินั้น ไร้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันปโยคสมบัตินั้น ไร้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยคติวิบัติจึงได้ผลก็มี กัมม-

* สมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยอุปธิวิบัติจึงได้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยกาลวิบัติจึงได้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยปโยควิบัติจึงได้ผลก็มี

กัมมสมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันคติวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันอุปธิวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมม-

* สมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันกาลวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันปโยควิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยคติสมบัตินั้น จึงได้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยกาลสมบัตินั้น จึงได้ผลก็มี กัมมสมมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยปโยคสมบัตินั้น จึงได้ผลก็มี

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ในกัมมสมมาทานเหล่านั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้วิบากของกัมมสมมาทานที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ ของพระตถาคต

[๔๔๑] ญาณรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบทั่วว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไปสู่สุทธก ย่อมทรงทราบทั่วว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไปสู่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมทรงทราบทั่วว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไปสู่ปัตติวิสัย ย่อมทรงทราบทั่วว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไปสู่มนุสสโลก ย่อมทรงทราบทั่วว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไปสู่เทวโลก ย่อมทรงทราบทั่วว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ถึงนิพพาน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ในทางไปสู่ภูมิทั้งปวงนั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง ของพระตถาคต

[๔๔๒] ญาณรู้โลกอันเป็นอนเนกาธาตุ เป็นนानาธาตุ ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบความเป็นต่างๆ แห่งขันธ ย่อมทรงทราบความเป็นต่างๆ แห่งอายตนะ ย่อมทรงทราบความเป็นต่างๆ แห่งธาตุ ชื่อว่า ย่อมทรงทราบโลกเป็นอนเนกาธาตุเป็นนानาธาตุ

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ ในโลกอันเป็นอนเนกาธาตุเป็นนานาธาตุนั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้โลกอันเป็นอนเนกา-

* ชาติเป็นนานาชาติ ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต

[๔๔๓] ญาณรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัยต่างๆ กัน ตามความเป็นจริงของพระตถาคต เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบทั่ว สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัยทราวมก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีตก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม ย่อมคบหาสมาคมเข้าใกล้กับเหล่าสัตว์ที่มีอริยาศัยทราม สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต ย่อมคบหาสมาคมเข้าใกล้กับเหล่าสัตว์ที่มีอริยาศัยประณีต แม้ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม ก็ได้คบหาสมาคมเข้าใกล้กับเหล่าสัตว์ที่มีอริยาศัยทราม มาแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต ก็ได้คบหาสมาคมเข้าใกล้กับเหล่าสัตว์ที่มีอริยาศัยประณีตมาแล้ว แม้ในอนาคตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม ก็จักคบหาสมาคมเข้าใกล้กับเหล่าสัตว์ที่มีอริยาศัยทราม สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต ก็จักคบหาสมาคมเข้าใกล้กับเหล่าสัตว์ที่มีอริยาศัยประณีต

ปัญญา ภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ ในความที่สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัยต่างๆ กันนั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัยต่างๆ กัน ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต

[๔๔๔] ญาณรู้ความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่น ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบอาสยะ อนุสัย จริต และอริยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ที่มีริสคือกิเลสน้อย มีริสคือกิเลสมาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการชั่ว แนะนำให้รู้ได้ง่ายและแนะนำให้รู้ได้ยาก ควรแก่การตรัสรู้และไม่ควรแก่การตรัสรู้

ก็อาสยะของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

ความเห็น ว่า โลกเที่ยง หรือความเห็น ว่า โลกไม่เที่ยง ความเห็น ว่า โลกมีที่สุด หรือความเห็น ว่า โลกไม่มีที่สุด ความเห็น ว่า ชีพก็อันนั้น สรรพก็อันนั้น หรือความเห็น ว่า ชีพเป็นอย่างอื่น สรรพก็เป็นอย่างอื่น ความเห็น ว่า สัตว์เบื้องต้นแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก หรือความเห็น ว่า สัตว์เบื้องต้นแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เกิดอีก ความเห็น ว่า สัตว์เบื้องต้นแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี หรือความเห็น ว่า สัตว์เบื้องต้นแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยภาวทิฐิหรือวิภาวทิฐิตั้งที่กล่าวมานี้ก็มี หรือสัตว์ทั้งหลายไม่เข้าไปอาศัยส่วนสุดทั้ง ๒ นี้ ได้อนุโลมิกขันติ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยของกันและกันและอาศัยกันและกันเกิดขึ้นก็มี หรือญาณความรู้ตามความเป็นจริงนี้เรียกว่า อาสยะของสัตว์ทั้งหลาย

ก็อนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

อนุสัย ๗ คือ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย ภวราคานุสัย อวิชขานุสัย

ราคานุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมนอนเนื่องอยู่ในปียรูป สาทรูปในโลก ปฏิฆานุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมนอนเนื่องอยู่ในอัปปียรูป อสาทรูปในโลก อวิชชาตกไปแล้วในธรรมทั้ง ๒ นี้ ด้วยอาการอย่างนี้ มานะ ทิฏฐิ และวิจิกิจฉาพึงเห็น ว่า ตั้งอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับอวิชชา นั้น นี้เรียกว่า อนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย จริตของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

ปัญญาภิสังขาร อปญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร อันเป็นกามาวจรภูมิ หรือรูปาวจรภูมิและอรุปาวจรภูมิ นี้ชื่อว่า จริตของสัตว์ทั้งหลาย

อริยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราวมก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีตก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม ย่อมคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต ย่อมคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต แม้ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม ได้คบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทรามมาแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต ได้คบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีตมาแล้ว แม้ในอนาคตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม จักคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยทราม สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต จักคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาศัยประณีต นี้ชื่อว่า อริยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย

สัตว์ทั้งหลายผู้มีริสคือกิเลสมากเหล่านั้น เป็นไฉน

กิเลสวัตถุ ๑๐ คือ โลกะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ

อุทฺธจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ กิเลสวัตถุ ๑๐ เหล่านี้ อันสัตว์เหล่าใด เสพ
มากแล้ว ทำให้เกิดแล้ว ทำให้มากแล้ว เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า
ผู้มีมุขีคือกิเลสมาก

สัตว์ทั้งหลายผู้มีมุขีคือกิเลสน้อยเหล่านั้น เป็นโจน
กิเลสวัตถุ ๑๐ เหล่านี้ อันสัตว์เหล่าใดมิได้เสพมากแล้ว มิได้ทำให้
เกิดแล้ว มิได้ทำให้มากแล้ว มิได้เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า มุขี
คือกิเลสน้อย

สัตว์ทั้งหลายผู้มีอินทรีย์อ่อนเหล่านั้น เป็นโจน

อินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมารินทรีย์ ปัญญิน-

* ทรีย์ อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ อันสัตว์เหล่าใดมิได้เสพให้มากแล้ว มิได้อบรมแล้ว
มิได้ทำให้มากแล้ว มิได้เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า ผู้มีอินทรีย์อ่อน

สัตว์ทั้งหลายผู้มีอินทรีย์แก่กล้าเหล่านั้น เป็นโจน

อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ อันสัตว์เหล่าใดเสพมากแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มาก
แล้ว เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า

สัตว์ทั้งหลายผู้มีอาการชั่วเหล่านั้น เป็นโจน

สัตว์เหล่านั้นใด มีอาสยะชั่ว มีอนุสัยชั่ว มีจิตชั่ว มีอริยาศัยชั่ว มีมุขี
คือกิเลสมาก มีอินทรีย์อ่อน สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า มีอาการชั่ว

สัตว์ทั้งหลายผู้มีอาการดีเหล่านั้น เป็นโจน

สัตว์เหล่านั้นใด มีอาสยะดี มีอนุสัยดี มีจิตดี มีอริยาศัยดี มีมุขีคือ
กิเลสน้อย มีอินทรีย์แก่กล้า สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า มีอาการดี

สัตว์ทั้งหลายที่แนะนำให้รู้ได้ยากเหล่านั้น เป็นโจน

สัตว์เหล่านั้นใด มีอาการชั่ว สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า แนะนำให้รู้ได้ยาก
ส่วนสัตว์เหล่าใดมีอาการดี สัตว์เหล่านั้นแล ชื่อว่า แนะนำให้รู้ได้ง่าย

สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่ควรแก่การตรัสรู้เหล่านั้น เป็นโจน

สัตว์เหล่านั้นใด ประกอบด้วยเครื่องกั้นทาง คือ กรรม ประกอบด้วย
เครื่องกั้นทาง คือ กิเลส ประกอบด้วยเครื่องกั้นทาง คือ วิกาภ ไม่มีศรัทธา ไม่มี
ฉันทะ มีปัญญาทรม ไม่ควรที่จะยังลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย
ได้ สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า ผู้ไม่ควรแก่การตรัสรู้

สัตว์ทั้งหลายผู้ควรแก่การตรัสรู้เหล่านั้น เป็นโจน

สัตว์เหล่านั้นใด ไม่ประกอบด้วยเครื่องกั้นทาง คือ กรรม ไม่ประกอบด้วย
เครื่องกั้นทาง คือ กิเลส ไม่ประกอบด้วยเครื่องกั้นทาง คือ วิกาภ มีศรัทธา มี
ฉันทะ มีปัญญา ควรที่จะยังลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลายได้ สัตว์
เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า ผู้ควรแก่การตรัสรู้

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ
ในความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายนั้น อันใด นี้ชื่อว่า
ญาณรู้ความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่น
ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต

[๔๔๕] ญาณรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออกแห่ง
ฉาน วิโมกข์ สมาริ และสมาบัติ ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต
เป็นโจน

โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉาน ๔ จำพวก ชื่อว่า ฉายิ คือโยคาวจรบุคคล

ผู้เจริญฉานบางคน ย่อมสำคัญผิดซึ่งฉานที่ตนได้แล้วว่ายังไม่ได้ก็มี โยคาวจร-

* บุคคลผู้เจริญฉานบางคน ย่อมสำคัญผิดซึ่งฉานที่ตนยังไม่ได้ว่าได้แล้วก็มี โยคา-

* วจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน ย่อมสำคัญถูกซึ่งฉานที่ตนได้แล้วว่า ได้แล้วก็มี
โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน ย่อมสำคัญถูกซึ่งฉานที่ตนยังไม่ได้ว่า ยังไม่ได้
ก็มี เหล่านี้ชื่อว่า โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉาน ๔ จำพวก

ยังมีโยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานอีก ๔ จำพวก คือ โยคาวจรบุคคลผู้

เจริญฉานบางคน เข้าฉานช้าออกเร็วก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน เข้า

ฉานเร็วออกช้าก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน เข้าฉานช้าออกช้าก็มี

โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน เข้าฉานเร็วออกเร็วก็มี เหล่านี้ชื่อว่า โยคาวจร-

* บุคคลผู้เจริญฉาน ๔ จำพวก

ยังมีโยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานอีก ๔ จำพวก คือ โยคาวจรบุคคลผู้เจริญ

ฉานบางคน จลาคกำหนดสมาธิในสมาธิ แต่ไม่จลาคกำหนดสมาบัติในสมาธิ

ก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน จลาคกำหนดสมาบัติในสมาธิ แต่ไม่

จลาคกำหนดสมาธิในสมาธิก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉานบางคน จลาคกำหนด

สมาธิในสมาธิ และจลาคกำหนดสมาบัติในสมาธิก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฉาน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

บางคน ไม่ฉลาดกำหนดสมาธิในสมาธิ และไม่ฉลาดกำหนดสมาบัติในสมาธิก็มี
เหล่านี้ชื่อว่า โยคาวจรบุคคลผู้เจริญมาน ๔ จำพวก

คำว่า มาน ได้แก่เกมาน ๔ คือ ปฐมมาน ทุตติยาน ทตติยาน จตตถมาน

คำว่า วิโมกข์ ได้แก่วิโมกข์ ๘ คือ โยคาวจรบุคคลผู้ได้รูปมานโดย
ทำบริกรรมในรูปภายใน ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย นี่จัดเป็นวิโมกข์ที่ ๑ โยคาวจร-

*บุคคลผู้ได้รูปมานโดยทำบริกรรมในรูปภายนอก ย่อมเห็นรูปทั้งหลายในภายนอก

นี่จัดเป็นวิโมกข์ที่ ๒ โยคาวจรบุคคลเป็นผู้โน้มจิตไปว่า งามแท้ นี่จัดเป็นวิโมกข์

ที่ ๓ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิสม-

*สัญญา เพราะ ไม่มนสิการซึ่งนันทตสัญญา โยคาวจรบุคคลจึงบรรลุอาภาสนัญ-

*จายตนมาน โดยบริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ อยู่ นี่จัดเป็นวิโมกข์ที่ ๔

เพราะก้าวล่วงอาภาสนัญจายตนะโดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคลจึงบรรลุ

วิญญานัญจายตนมาน โดยบริกรรมว่า วิญญานไม่มีที่สุด ดังนี้ อยู่ นี่จัดเป็น

วิโมกข์ที่ ๕ เพราะก้าวล่วงวิญญานัญจายตนะโดยประการทั้งปวง โยคาวจร-

*บุคคลจึงบรรลุอากิญจัญญายตนมาน โดยบริกรรมว่า วิญญานน้อยหนึ่งไม่มี ดังนี้

อยู่ นี่จัดเป็นวิโมกข์ที่ ๖ เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวง

โยคาวจรบุคคลจึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนมาน นี่จัดเป็นวิโมกข์ที่ ๗ เพราะ

ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคลจึงบรรลุสัญญา

เวทิตินิโร อยู่ นี่จัดเป็นวิโมกข์ที่ ๘

คำว่า สมาธิ ได้แก่สมาธิ ๓ คือ สวิตักกสวิจารสมาธิ อวิตักกวิจารณ์-

*มัตตสมาธิ อวิตักกวิจารณ์สมาธิ

คำว่า สมาบัติ ได้แก่เกอนุปุพพวิหารสมาบัติ ๔ คือ ปฐมมานสมาบัติ

ทุตติยานสมาบัติ ทตติยานสมาบัติ จตตถมานสมาบัติ อาภาสนัญจายตนสมาบัติ

วิญญานัญจายตนสมาบัติ อากิญจัญญายตนสมาบัติ เนวสัญญานาสัญญายตน-

*สมาบัติ สัญญาเวทิตินิโรสมาบัติ

คำว่า ความเศร้าหมอง ได้แก่ธรรมข้างฝ่ายเสื่อม

คำว่า ความผ่องแผ้ว ได้แก่ธรรมข้างฝ่ายวิเศษ

คำว่า ความออก ได้แก่แก่แม่ความผ่องแผ้ว ก็ชื่อว่า ความออก แม่ความ

ออกจากสมาธินั้นๆ ก็ชื่อว่า ความออก

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม สัมมาทิฐิ

ในความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออกแห่งมาน วิโมกข์ สมาธิ และ

สมาบัติ นั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออก

แห่งมาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ ตามความเป็นจริงของพระตถาคต

[๔๔๖] ญาณรู้ความระลึกชาติหนหลังได้ตามความเป็นจริงของ

พระตถาคต เป็นโณ

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงระลึกชาติหนหลังได้หลายๆ ชาติ คือ ชาติ

หนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบ

ชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง

แสนชาติบ้าง หลายสังวัฏฏกัปบ้าง หลายวิวัฏฏกัปบ้าง หลายสังวัฏฏวิวัฏฏ-

*กัปบ้าง ว่าข้าพเจ้าอยู่ในภพโน้น มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีวรรณะอย่างนี้

มีอาหารอย่างนี้ ได้เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ มีกำหนดอายุอย่างนี้ ข้าพเจ้าจุติจาก

ชาตินั้นแล้วไปเกิดในภพโน้น ข้าพเจ้าอยู่ในภพโน้น มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้

มีวรรณะอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ ได้เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ มีกำหนดอายุอย่างนี้

ข้าพเจ้าจุติจากชาตินั้นแล้วมาเกิดในภพนี้ พระตถาคตทรงระลึกชาติหนหลังได้

หลายๆ ชาติ พร้อมทั้งอาการและอกุศล ด้วยประการฉะนี้

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม สัมมาทิฐิ

ในความระลึกชาติหนหลังได้นั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ความระลึกชาติหนหลังได้

ตามความเป็นจริงของพระตถาคต

[๔๔๗] ญาณรู้ความจุติและเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลายของพระตถา-

*คต เป็นโณ

พระตถาคตในโลกนี้ มีทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงเลยจักขุของสามัญ

มนุษย์ ทรงเห็นเหล่าสัตว์ผู้กำลังจุติและเกิด เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิว

พรรณทราม ไปสุคติ ไปทุคติ ทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์

ทั้งหลายผู้เจริญเหล่านั้นหนอ ประกอบกายทุจริต ประกอบวจีทุจริต ประกอบ

มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิจฉาทิฐิ ถือเอามิจฉาทิฐิกรรม

เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

หรือสัตว์ผู้เจริญเหล่านั้น ประกอบกายสุจริต ประกอบวจีสุจริต ประกอบมโน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

สุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นสัมมาทิฐิ ถือเอาสัมมาทิฐิกรรม
สัตว์เหล่านั้น เบื้องหน้าแต่ความตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์
พระตถาคตมีทิพพจักขอันบริสุทธิ์ล่วงเลยจักขของสามัญมนุษย์ ทรงเห็นเหล่าสัตว์
ผู้กำลังจิตและเกิด เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ไปสุคติ
ไปทุกติ ทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
ในความจิตและเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลายนั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ความจิตและเกิด
แห่งสัตว์ทั้งหลายของพระตถาคต

[๔๔๘] ญาณรู้ความสิ้นอาสวะ ตามความเป็นจริงของพระ
ตถาคต เป็นโณน

พระตถาคตในโลกนี้ ทรงรู้ยิ่งด้วยพระองค์เอง ทรงทำให้แจ้ง ทรงเข้า
ถึงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป อยู่
ในทิฐิธรรม

ปัญญา ภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ
ในความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายนั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้ความสิ้นอาสวะ
ตามความเป็นจริง ของพระตถาคต ฉะนี้แล

ญาณวิภังค์ จบบริบูรณ์

๑๓. ขุททกวิถฎฎิภังค์

มาติกา

เอกกมาติกา

[๔๔๙] ความมัวเมาในชาติ ความมัวเมาในโคตร ความมัวเมาในความ
ไม่มีโรค ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ความมัวเมาในชีวิตร ความมัวเมาใน
ลาภ ความมัวเมาในสักการะ ความมัวเมาในการทำมาหากิน ความมัวเมาใน
ความเป็นหัวหน้า ความมัวเมาในบริวาร ความมัวเมาในโภคสมบัติ ความมัวเมา
ในวรรณะแห่งสรีระและคุณความดี ความมัวเมาในการศึกษา ความมัวเมาใน
ปฏิภาณ ความมัวเมาในความเป็นผู้รัตตัญญู ความมัวเมาในความถือบิดบาปเป็น
วัตร ความมัวเมาในความไม่มีใครดูหมิ่น ความมัวเมาในอิริยาบถ ความมัวเมาใน
อิทธิฤทธิ์ ความมัวเมาในยศ ความมัวเมาในศีล ความมัวเมาในฉันท ความมัว
เมาในศีลปะ ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสูง ความมัวเมาในความมีทรวดทรง
สั้นทัด ความมัวเมาในความมีทรวดทรงงาม ความมัวเมาในความมีร่างกายบริบูรณ์
ความมัวเมา ความประมาท ความหวัตคือ ความแข่งดี ความอยากได้เกินประมาณ
ความมักมาก ความปรารถนาลามก การพูดเลียดแทง การพูดเกียดกัน การชอบ
ตักแตง การประพฤดิไม่สมควร ความไม่ยินดี ความโง่งม ความปิดกาย
ความเมาอาหาร ความย่อหย่อนแห่งจิต การหลอกลวง การพูดประจบ การแสดง
นิมิต การพูดตีเตียน การแลกเปลี่ยนลาภด้วยลาภ ความสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา
ความสำคัญตนว่าเสมอเขา ความสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตน
ว่าเลิศกว่าเขา ผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา ผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตนว่า
เลวกว่าเขา ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเสมอ
เขา ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา
ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ความ
ถือตัว ความดูหมิ่นผู้อื่น ความเยอหยิ่ง ความดูหมิ่นตัวเอง ความสำคัญว่าได้
บรรลธรรมวิเศษ ความสำคัญว่ามีอัตตาตัวตน ความถือตัวผิด ความคิดถึงญาติ
ความคิดถึงชนบท ความคิดไม่ตายตัว ความคิดเกี่ยวข้องด้วยความเอ็นดูผู้อื่น ความ
คิดเกี่ยวข้องด้วยลาภสักการะและชื่อเสียง ความคิดเกี่ยวข้องด้วยความไม่มีใครดูหมิ่น

ทุกมาติกา

[๔๕๐] โภระ ความโกรธ อุปนหะ ความผูกโกรธไว้ มักขะ ความ
ลบหลู่ถ่มถ้าน ปลาสะ ความตีเสมอ อีสสา ความริษยา มัจฉริยะ ความ
ตระหนี่ มายา ความเจ้าเล่ห์ สาถะยะ ความโอ้อวด อริชชา ความไม่รู้
ภวตณหา ความปรารถนาภพ ภวทิฐิ ความเห็นว่าเกิด วิภวทิฐิ ความเห็นว่า
ไม่เกิด สัสสตทิฐิ ความเห็นว่าเที่ยง อจเจตทิฐิ ความเห็นว่าไม่เที่ยง อันต-
* วาทิฐิ ความเห็นว่ามีที่สุด อนันตวาทิฐิ ความเห็นว่าไม่มีที่สุด ปุพพันตา-
* นทิฐิ ความเห็นปรารภส่วนอดีต อุปปรินตาทิฐิ ความเห็นปรารภส่วนอนาคต
อหิริกะ ความไม่ละอายต่อการประพฤติทุจริต อนัตตตัปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อ
การประพฤติทุจริต ไทวจัสตทา ความเป็นผู้ว่ายาก ปาปมิตตทา ความเป็นผู้มี
มิตรชั่ว อนาชชวะ ความไม่ซื่อตรง อมัททวะ ความไม่อ่อนโยน อชันติ ความ
ไม่อดทน อโสรัจจะ ความไม่สงบเสงี่ยม อสาชัลยะ ความไม่มีวาจาอ่อนหวาน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อปปกิสันถาระ ความไม่มีการปฏิสันถาร อินทรีย์อคตตทวารตา ความเป็นผู้ไม่
สำรวมในอินทรีย์ ๖ โภชนอมัตตัญญูตา ความเป็นผู้ไม่รูประมาณในโภชนาหาร
มกุฏสัจจะ ความเป็นผู้ไม่มีสติ อสัมปชัญญะ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ
สลิวิปัตติ ความวิบัติแห่งศีล ทิฏฐิวิปัตติ ความวิบัติแห่งทิฏฐิ อัชฌัตตสัญญา-

*ชนะ สัญโญชนภายใน พหิทธาสัญโญชนะ สัญโญชนภายนอก

ติกมัตติกา

[๔๕๑] อุกุศลมูล ๓ อุกุศลวิตก ๓ อุกุศลสัญญา ๓ อุกุศลธาค ๓
ทุจริต ๓ อาสวะ ๓ สัญโญชน ๓ ตัณหา ๓ ตัณหา ๓ แม้อีกนัยหนึ่ง ตัณหา ๓
แม้อีกนัยหนึ่ง เอสนา ๓ วิธา ๓ ภย ๓ ตมะ ๓ ติตถายตนะ ๓ กิณณะ ๓
อังกณะ ๓ มละ ๓ วิสมะ ๓ วิสมะ ๓ แม้อีกนัยหนึ่ง อักคิ ๓ กสาวะ ๓ แม้อีก
นัยหนึ่ง อัสนาทิฏฐิ ความเห็นผิดอันประกอบด้วยความยินดี อิตตานทิฏฐิ
ความเห็นผิดว่ามีอัตตาตัวตน มัจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด อรติ ความไม่ยินดี
วิหเสลา ความเบียดเบียน อัมมมจริยา ความประพฤติดุธรรม ไทวจัสสตา
ความเป็นผู้ว้าก ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว นานัตตสัญญา สัญญาต่างๆ
อุทธีจะ ความฟุ้งซ่าน โกสัชชะ ความเกียจคร้าน ปมาทะ ความประมาท
อสนัตถุตา ความ ไม่สันโดษ อสัมปชัญญตา ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ
มหัจฉตา ความมักมาก อหิริกะ ความไม่ละอายต่อการประพฤติดุจริต อนินต-

*ตปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติดุจริต ปมาทะ ความประมาท อนาทรียะ
ความไม่เอื้อเฟื้อ ไทวจัสสตา ความเป็นผู้ว้าก ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตร
ชั่ว อัสนัตถิยะ ความ ไม่เชื่อ อุทธีจะ ความเป็นผู้ไม่รู้ถ้อยคำด้วยอำนาจ
ความตระหนี่อันกระด้าง โกสัชชะ ความเกียจคร้าน อุทธีจะ ความฟุ้งซ่าน
อสังวร ความไม่สำรวม ทสสัลละ ความทุศีล อริยอัสสนกัมมตา ความไม่
อยากเห็นพระอริยเจ้า สัทธัมมอโสดกัมมตา ความไม่ยอมฟังพระสัทธรรม อุปา-

*รัมภจิตตตา ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดี มกุฏสัจจะ ความเป็นผู้ไม่มีสติ อสัม-

*ปชัญญะ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ เจตโสวิกเขปะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต อโย-

*นิโสมนสิการ ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย กุมมัคคเสวนา การเสพทางชั่ว
เจตโสลินัตตะ ความย่อหย่อนแห่งจิต

จตุกกมัตติกา

[๔๕๒] อาสวะ ๔ คันถะ ๔ โอะมะ ๔ โยคะ ๔ อุปาทาน ๔ ตัณ-

*หุปาทา ๔ อคติคณนะ ๔ วิปริยสะ ๔ อนริยโฆหาร ๔ อนริยโฆหาร ๔ แม้อีก
นัยหนึ่ง ทุจริต ๔ ทุจริต ๔ แม้อีกนัยหนึ่ง ภย ๔ ภย ๔ แม้อีกนัยหนึ่ง ภย ๔
แม้อีกนัยหนึ่ง ภย ๔ แม้อีกนัยหนึ่ง ทิฏฐิ ๔

ปัญจกมัตติกา

[๔๕๓] โอรัมภากิยสัญโญชน ๕ อุทธีภากิยสัญโญชน ๕ มัจฉริยะ ๕
สังกะ ๕ สัลละ ๕ เจโตชัลละ ๕ เจตโสวินิพันธะ ๕ นีวรณ ๕ อนันตริยกรรม
๕ ทิฏฐิ ๕ เวร ๕ พยสนะ ๕ โทษแห่งความไม่อดทน ๕ ภย ๕ ทิฏฐุธัมมนิพ-

*พานาวาทะ ๕

ฉกกมัตติกา

[๔๕๔] วิชาพมูล ๖ เกหสิตฉันทราครธรรม ๖ วิโรธัตถ ๖ ตัณหา-

*กายะ ๖ อการะ ๖ ปรีหานิยธรรม ๖ ปรีหานิยธรรม ๖ แม้อีกนัยหนึ่ง
โสมนัสสอปริจาร ๖ โทมัสสอปริจาร ๖ อุปกขาอปริจาร ๖ เกหสิตโสมนัส
๖ เกหสิตโทมัส ๖ เกหสิตอุปกขา ๖ ทิฏฐิ ๖

สัตตกมัตติกา

[๔๕๕] อนสัย ๗ ปริยฐาน ๗ สัญโญชน ๗ อสัทธิธรรม ๗ ทุจริต ๗
มานะ ๗ ทิฏฐิ ๗

อัฐกมัตติกา

[๔๕๖] กิเลสวัตถ ๘ กุสวัตถ ๘ จิตตปฏิฆาตในโลกธรรม ๘ อนริย-

*โวหาร ๘ มัจฉัตตะ ๘ ปริสโทษ ๘ อสัณญิวาทะ ๘ เนวสัณญินาสัณญิวาทะ ๘

นวกมัตติกา

[๔๕๗] อาฆาตวัตถ ๙ ปริสมละ ๙ มานะ ๙ ตัณหาพมูลธรรม ๙ อัญชิตะ
๙ มัญญิตะ ๙ ผันทิตะ ๙ ปปัญจิตะ ๙ สังขตะ ๙

ทสกมัตติกา

[๔๕๘] กิเลสวัตถ ๑๐ อาฆาตวัตถ ๑๐ อุกุศลกรรมบถ ๑๐ สัญโญชน
๑๐ มัจฉัตตะ ๑๐ มัจฉาทิฏฐิมวัตถ ๑๐ อันตคาหิกทิฏฐิมวัตถ ๑๐

[๔๕๙] ตัณหาวิจิริตอาคัยอายตนะภายใน ๑๘ ตัณหาวิจิริต อาคัยอายตนะ
ภายนอก ๑๘ ประมวลเข้าด้วยกันเป็นตัณหาวิจิริต ๓๖

ตัณหาวิจิริตเป็นอดีต ๓๖ ตัณหาวิจิริตเป็นอนาคต ๓๖ ตัณหาวิจิริตเป็น
ปัจจุบัน ๓๖ ประมวลเข้าด้วยกันเป็นตัณหาวิจิริต ๑๐๘
ทฎฐิ ๖๒ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพรหมชาลสูตร

มาติกา จบ

เอกกนิเทศ

[๘๖๐] ในเอกกมาติกาเหล่านั้น ความมัวเมาในชาติ เป็นไฉน

ความมัวเมา กิริยาที่มัวเมา สภาพที่มัวเมา ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว
สภาพที่ถือตัว การยกตน การเทอดตน การเชิดชูตนจริง การยกตนขึ้น ความ
ที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยชาติ นี้เรียกว่า ความมัวเมาในชาติ

[๘๖๑] ความมัวเมาในโคตร เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยโคตร
นี้เรียกว่า ความมัวเมาในโคตร

ความมัวเมาในความไม่มีโรค เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยความไม่มี
โรค นี้เรียกว่า ความมัวเมาในความไม่มีโรค

ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยความเป็น
หนุ่มสาว นี้เรียกว่า ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว

ความมัวเมาในชีวิต เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยชีวิต นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในชีวิต

ความมัวเมาในลาภ เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยลาภ นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในลาภ

ความมัวเมาในสักการะ เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยสักการะ
นี้เรียกว่า ความมัวเมาในสักการะ

ความมัวเมาในการทำความเคารพ เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยการทำความ
เคารพ นี้เรียกว่า ความมัวเมาในการทำความเคารพ

ความมัวเมาในความเป็นหัวหน้า เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยความเป็น
หัวหน้า นี้เรียกว่า ความมัวเมาในความเป็นหัวหน้า

ความมัวเมาในบริวาร เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยบริวาร นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในบริวาร

ความมัวเมาในโคตสมบัติ เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยโคตสมบัติ
นี้เรียกว่า ความมัวเมาในโคตสมบัติ

ความมัวเมาในวรรณะแห่งสรีระและคุณความดี เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยวรรณะแห่ง
สรีระและคุณความดี นี้เรียกว่า ความมัวเมาในวรรณะแห่งสรีระและคุณความดี

ความมัวเมาในการศึกษา เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยการศึกษา
นี้เรียกว่า ความมัวเมาในการศึกษา

ความมัวเมาในปฏิภาณ เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยปฏิภาณ นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในปฏิภาณ

ความมัวเมาในความเป็นผู้รัตัญญ เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยความเป็นผู้
รัตัญญ นี้เรียกว่า ความมัวเมาในความเป็นผู้รัตัญญ

ความมัวเมาในความถือบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยความเป็นผู้
ถือบิณฑบาตเป็นวัตร นี้เรียกว่า ความมัวเมาในความถือบิณฑบาตเป็นวัตร

ความมัวเมาในความไม่มีใครดูหมิ่น เป็นไฉน

ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นจริง เพราะอาศัยความไม่มี

ใคร่ดูหมิ่น นี่เรียกว่า ความมัวเมาในความไม่มีใคร่ดูหมิ่น
ความมัวเมาในอิริยาบถ เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยอิริยาบถ นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในอิริยาบถ
ความมัวเมาในอิทธิฤทธิ์ เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยอิทธิฤทธิ์
นี่เรียกว่า ความมัวเมาในอิทธิฤทธิ์
ความมัวเมาในยศ เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยยศ นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในยศ
ความมัวเมาในศีล เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยศีล นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในศีล
ความมัวเมาในฉาน เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยฉาน นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในฉาน
ความมัวเมาในศีลปะ เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยศีลปะ นี้
เรียกว่า ความมัวเมาในศีลปะ
ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสูง เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยความมี
ทรวดทรงสูง นี่เรียกว่า ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสูง
ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสั้นหัด เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยความมี
ทรวดทรงสั้นหัด นี่เรียกว่า ความมัวเมาในความมีทรวดทรงสั้นหัด
ความมัวเมาในความมีทรวดทรงงาม เป็นไฉน
ความมัวเมา ฯลฯ ความที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยความมี
ทรวดทรงงาม นี่เรียกว่า ความมัวเมาในความมีทรวดทรงงาม
ความมัวเมาในความมีร่างกายบริบูรณ์ เป็นไฉน
ความมัวเมา กิริยาที่มัวเมา สภาพที่มัวเมา ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว
สภาพที่ถือตัว การยกตน การเทอดตน การเชิดชูตนดวงจริง การยกตนขึ้น ความ
ที่จิตต้องการเป็นดวงจริง เพราะอาศัยความมีร่างกายบริบูรณ์ นี่เรียกว่า ความมัวเมา
ในความมีร่างกายบริบูรณ์

[๘๖๒] ความมัวเมา เป็นไฉน

ความมัวเมา กิริยาที่มัวเมา สภาพที่มัวเมา ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว
สภาพที่ถือตัว การยกตน การเทอดตน การเชิดชูตนดวงจริง การยกตนขึ้น ความ
ที่จิตต้องการเป็นดวงจริง อันใด นี่เรียกว่า ความมัวเมา

[๘๖๓] ความประมาท เป็นไฉน

ความปล่อยจิตไป ความเพิ่มพูนการปล่อยจิตไป ในกายทุจริต จิตทุจริต
มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ หรือความกระทำโดยไม่เคารพ ความกระทำโดยไม่
ติดต่อกัน ความกระทำไม่มั่นคง ความประพฤติด้อยหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความ
ทอดทิ้งธุระ ความไม่สนใจใฝ่หา ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความ
ไม่ตั้งใจจริง ความไม่ประกอบเนื่องๆ ความประมาท ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย
ความประมาท กิริยาที่ประมาท สภาพที่ประมาท อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้
นี่เรียกว่า ความประมาท

[๘๖๔] ความหวัตคือ เป็นไฉน

ความหวัตคือ กิริยาที่หวัตคือ สภาพที่หวัตคือ ความแข่งกระด้าง ความ
หยาบคาย ความถือมั่น ความไม่อ่อนโยน อันใด นี่เรียกว่า ความหวัตคือ

[๘๖๕] ความแข่งดี เป็นไฉน

ความแข่งดี ความแข่งขึ้นหน้า กิริยาที่แข่งดี กิริยาที่แข่งขึ้นหน้า สภาพ
ที่แข่งขึ้นหน้า อันใด นี่เรียกว่า ความแข่งดี

[๘๖๖] ความอยากได้เกินประมาณ เป็นไฉน

ความอยากได้มากของภิกษุผู้ไม่สิ้นโศกด้วยจิรวินิบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัยเภสัช และบริวาร หรือด้วยกามคุณ ๕ ความปรารถนา การปรารถนา
ความมักมาก ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิต
อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี่เรียกว่า ความอยากได้เกินประมาณ

[๔๖๓] ความมักมาก เป็นไฉน

ความอยากได้มากของภิกษุผู้ไม่สิ้นโดยด้วยจิรว บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัยเภสัช และบริวาร หรือด้วยกามคุณ ๕ ความปรารถนา การปรารถนา
ความมักมาก ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิต
อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความมักมาก

[๔๖๔] ความปรารถนาลามก เป็นไฉน

คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า
เป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้พิสดาร ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้มีศีล เป็น
ผู้มีการศึกษาน้อย ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้มีการศึกษามาก เป็น
ผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้ชอบ
สังัด เป็นผู้เกียจคร้าน ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้ปรารถนาคามเพียร
เป็นผู้มีสติหลงลืม ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้มีสติตั้งมั่น เป็นผู้
มีจิตไม่ตั้งมั่น ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น เป็นผู้มีปัญญา
ทรมาน ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้ยังไม่สิ้นอาสวะ
ย่อมปรารถนาว่า ขอชนจงรู้เราว่า เป็นผู้สิ้นอาสวะ ความปรารถนา การปรารถนา
ความปรารถนาลามก ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่ง
จิต อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความปรารถนาลามก

[๔๖๕] การพูดเสียดแทง เป็นไฉน

การพูดเสียดแทง สภาพที่พูดเสียดแทง การพูดเป็นสีเหลี่ยมสีคม กิริยา
ที่พูดเป็นสีเหลี่ยมสีคม การพูดมีเหลี่ยมมีมุข สภาพที่พูดมีเหลี่ยมมีมุข อันใด นี้
เรียกว่า การพูดเสียดแทง

[๔๖๖] การพูดเกียดกัน เป็นไฉน

การพูดเกียดกัน กิริยาที่พูดเกียดกัน สภาพที่พูดเกียดกัน ความละโมภ
กิริยาที่ละโมภ สภาพที่ละโมภ ความถอมตนเพื่อจะได้ ความต้องการสิ่งทีประณีต
อันใด นี้เรียกว่า การพูดเกียดกัน

[๔๖๗] การชอบตักแตง เป็นไฉน

การตักแตงจิรว การตักแตงบาตร การตักแตงเสนาสนะ การตักแตงกาย
อันเปื่อยเน่า หรือการตักแตงบริวารภายนอก การประเทืองผิว การเล่นหัว การ
ร่าเริง ความกำหนดยินดี สภาพที่กำหนดยินดี ความตักแตง กิริยาที่ตักแตง
อันใด นี้เรียกว่า การชอบตักแตง

[๔๖๘] ความประพฤตินิสมคฺวาร เป็นไฉน

ความไม่ประพฤติตาม ความประพฤติขัดชิน ความไม่เอื้อเฟื้อ สภาพที่
ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เคารพ ความไม่เชื่อฟัง ในบุคคลใดบุคคลหนึ่งผู้ควรเคารพ
คือ บิดามารดา พี่ชาย พี่สาว อาจารย์ อุปัชฌายะ พระพุทธเจ้า หรือสาวก
ของพระพุทธเจ้า นี้เรียกว่า ความประพฤตินิสมคฺวาร

[๔๖๙] ความไม่ยินดี เป็นไฉน

ความไม่ยินดี กิริยาที่ไม่ยินดี ความไม่ยินดียั้ง กิริยาที่ไม่ยินดียั้ง ความ
รำคาญ ความกระวนกระวายใจ ในเสนาสนะที่สังัด หรือในอิฏฐุศลธรรมคือสมณะ
และวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า ความไม่ยินดี

[๔๗๐] ความโง่งม เป็นไฉน

ความว่างงุน กิริยาที่ว่างงุน สภาพที่ใจว่างงุน ความเกียจคร้าน กิริยา
ที่เกียจคร้าน สภาพที่เกียจคร้าน อันใด นี้เรียกว่า ความโง่งม

[๔๗๑] ความบิตกาย เป็นไฉน

ความเหยียดกาย การเหยียดกาย ความโน้มกายไปข้างหน้า ความโน้ม
กายไปข้างหน้า ความโน้มกายไปรอบๆ ความตั้งตัวตรง ความไม่สบายกาย อันใด
นี้เรียกว่า ความบิตกาย

[๔๗๒] ความเมาอาหาร เป็นไฉน

ความมึนเมาเพราะอาหาร ความอืดอืดเพราะอาหาร ความร้อนกระวน
กระวายเพราะอาหาร ความหนักเนื้อหนักตัวเพราะอาหาร อันใด ของผู้บริโภค
อาหารแล้ว นี้เรียกว่า ความเมาอาหาร

[๔๗๓] ความย่อหย่อนแห่งจิต เป็นไฉน

ความไม่สมประกอบแห่งจิต ความไม่การแก่การงานแห่งจิต ความท้อแท้
ความถดถอย การย่อหย่อน กิริยาที่ย่อหย่อน สภาพที่ย่อหย่อน การหดหู่ กิริยาที่
หดหู่ สภาพที่หดหู่ แห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า ความย่อหย่อนแห่งจิต

[๔๗๔] การหลอกลวง เป็นไฉน

การหลอกลวงเกี่ยวกับการเสพปัจจัย การหลอกลวงด้วยการพูดเลียบเคียง

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
หรือการดำรงอิริยาบถ กิริยาที่ดำรงอิริยาบถ ความดำรงอิริยาบถด้วยดี ความสยิว
หน้า สภาพที่สยิวหน้า การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง สภาพที่หลอกลวง
ของภิกษุผู้มุ่งลาลักการและชื่อเสียง ผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความอยาก
ครอบงำ นี้เรียกว่า การหลอกลวง

[๔๗๙] การพูดประจบ เป็นโฉน

การทักทายคนอื่น การแนะนำตัวเอง การพูดลอบโยน การพูดยกย่อง
การพูดเยินยอ การพูดอ้อมค้อม การพูดชมเชย การพูดสรรเสริญ การพูด
สรรเสริญบ่อยๆ การพูดเอาใจให้คนรัก การพูดยกย่องเพื่อต้องการให้เขารัก
การพูดที่จริงที่เล่นสมอด้วยเงงถั่ว การเป็นผู้รับเลี้ยงเด็ก ของภิกษุผู้มุ่งลาลักการ
และชื่อเสียง ผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ อันใด
นี้เรียกว่า การพูดประจบ

[๔๘๐] การแสดงนิมิต เป็นโฉน

การทำนิมิต ความฉลาดในการทำนิมิต การพูดเกี่ยวกับปัจจัย การพูด
เป็นเลศนัย การกระซิบโกสๆ การพูดเลียบเคียง แกะชนเหล่าอื่น อันใด ของ
ภิกษุผู้มุ่งลาลักการและชื่อเสียง ผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ
นี้เรียกว่า การแสดงนิมิต

[๔๘๑] การพูดตีเตียน เป็นโฉน

การด่า การพูดชม การนินทา การพูดตำหนิโทษ การกล่าวโทษ การ
พูดตีเตียน การพูดเหยียดหยาม การพูดให้เสียชื่อเสียง การพูดให้เสียชื่อเสียง
อย่างร้ายแรง การนำเรื่องไปเที่ยวตีเตียน การพูดโพเราะต่อหน้านินทาหลัง
แกะชนเหล่าอื่น อันใด ของภิกษุผู้มุ่งลาลักการและชื่อเสียง ผู้มีความปรารถนา
ลามก ถูกความอยากครอบงำ นี้เรียกว่า การพูดตีเตียน

[๔๘๒] การแลกเปลี่ยนลากับด้วยลาก เป็นโฉน

ภิกษุผู้มุ่งลาลักการและชื่อเสียง ผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความ
อยากครอบงำ นำอาภิสที่ได้จากข้างนี้ไปให้ข้างโน้น นำอาภิสที่ได้จากข้างโน้นมา
ให้ข้างนี้ การปรารถนา การเสาะหา การแสวงหา กิริยาที่เที่ยวหา กิริยาที่
แสวงหา ซึ่งอาภิสด้วยอาภิส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า การแลก
เปลี่ยนลากับด้วยลาก

[๔๘๓] ความสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถือตัวโดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ
โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดยความเป็นผู้มีรูปงาม โดยทรัพย์ โดย
ความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยศิลปะ โดยวิทย์ฐานะ โดยการศึกษา
หรือโดยปฏิภาณ ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การ
เทอดตน การเชิดชูตนดุจธง ความยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นดุจธง อันใด
มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความสำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา

[๔๘๔] ความสำคัญตนว่าเสมอเขา เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถือตัวโดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ
โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดยความเป็นผู้มีรูปงาม โดยทรัพย์ โดย
ความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยศิลปะ โดยวิทย์ฐานะ โดยการศึกษา
โดยปฏิภาณ ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การเทิดตน
การเชิดชูตนดุจธง ความยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นดุจธง อันใด มีลักษณะ
เช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความสำคัญตนว่าเสมอเขา

[๔๘๕] ความสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมดูหมิ่นตนเองโดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ
โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดยความเป็นผู้มีรูปงาม โดยทรัพย์
โดยความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยศิลปะ โดยวิทย์ฐานะ โดยการศึกษา
หรือโดยปฏิภาณ ความดูหมิ่นตน กิริยาที่ดูหมิ่นตน สภาพที่ดูหมิ่นตน ความ
เกลียดตน ความเกลียดตนยิ่ง สภาพที่เกลียดตนยิ่ง ความดูถูกตน ความดูถูกตน
ว่าต่ำช้า ความดูแคลนตน อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความสำคัญตน
ว่าเลวกว่าเขา

[๔๘๖] ผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตนว่าเลิศกว่าคนอื่น ๆ โดย
เหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดย
ความเป็นผู้มีรูปงาม โดยทรัพย์ โดยความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยศิลปะ
โดยวิทย์ฐานะ โดยการศึกษา หรือโดยปฏิภาณ เขาอาศัยการถือตนว่าเลิศกว่า
คนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วถือตัว ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน

การเห็ดตน การเช็ดชุตนดจรง ความยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นดจรง
อันใด มีลักษณะเช่นว่านั นี้เรียกว่า ผู้เลศกว่าเขา สำคัญตนว่าเลศกว่าเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ลืมหืมตา เขา ถืกตนาว่าเสมอกับคนอื่นๆ โดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดยความเป็นผู้มีรูปร่าง โดยทรัพย์ โดยความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยวิชาฐานะ โดยการศึกษา หรือโดยปฏิภาณ เขาอาศัยการถืกตนาว่าเสมอกับคนอื่นๆ เช่นนั้นแล้วถืกตว่า ความถืกตว่า กิริยาที่ถืกตว่า สภาพที่ถืกตว่า การยกตน การเทิดตน การเชิดชูดนจอชง ความยกตนขึ้น ความที่จืตตต้องการเป็นจอชง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้ลืมหืมตา เขา สำคัญตนาว่าเสมอเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ลืมหืมตา เขา ถือตนว่าเลวกว่าคนอื่น ๆ โดย
เหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดย
ความเป็นผู้มีรูปร่าง โดยทรัพย์ โดยความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดย
ศิลปะ โดยวิทยฐานะ โดยการศึกษา หรือโดยปฏิญาณ เขาอาศัยการถือตนว่า
เลวกว่าคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วดูหมิ่นตน ความดูหมิ่นตน กิริยาที่ดูหมิ่นตน ความ
เกลียดตน กิริยาที่เกลียดตนยิ่ง สภาพที่เกลียดตนอย่างยิ่ง ความดูถูกตน ความ
ดูถูกตนว่าต่ำช้า ความดูแคลนตน อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้ลื
มตา เขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เสมอเข้า ถือตัวว่าเลิศกว่าคนอื่น ๆ โดย
เหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ
เขาอาศัยการถือตนว่า เลิศกว่าคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วถือตัว ความถือตัว กิริยาที่
ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การหิตตน การเชิดชูตนจนจริง ความยกตน
ขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นจริง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้เสมอ
เขา สำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เสมอเขา ถือตนว่าเสมอกับคนอื่น ๆ โดย
เหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ
เขาอาศัยการถือตนว่าเสมอกับคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วถือตัว ความถือตัว กิริยาที่
ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การทอดตน การเชิดชู้ตนจองรง ความยกตน
ขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นจริง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้เสมอ
เขา สำคัญตนว่าเสมอเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เสมอเขา ถือตนว่าเลวกว่าคนอื่น ๆ โดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ เขาอาศัยการถือตนว่าเลวกว่าคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วดูหมิ่นตน ความดูหมิ่นตน กิริยาที่ดูหมิ่นตน สภาพที่ดูหมิ่นตน ความเกลียดตน กิริยาที่เกลียดตนยิ่ง สภาพที่ดูหมิ่นตน ความดูถูกตน ความดูถูกตนว่าต่ำช้า ความดูแคลนตน อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนเลวกว่าเขา ถือตนว่าเลิศกว่าคนอื่น ๆ โดยอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ เขาอาศัยการถือตนว่าเลิศกว่าคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วถือตัว การถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การเทอดตน การเชิดชูตนจริง ความยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นจริง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเลิศกว่าเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เลวกว่าเขา ถือตนว่าเสมอกับคนอื่น ๆ โดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ เขาอาศัยการถือตนว่าเสมอกับคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วถือตัว ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การเทอดตน การเชิดชูตนจริง การยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นจริง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถือตนว่าเลวกว่าคนอื่น ๆ โดยเหตุอย่างใดอย่าง

หนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ เขาอาศัยการถือ
ตนว่าเร็วกว่าคนอื่น ๆ เช่นนั้นแล้วดูหมิ่นตน ความดูหมิ่นตน กิริยาที่ดูหมิ่นตน
สภาพที่ดูหมิ่นตน ความเกลียดตน กิริยาที่เกลียดตน สภาพที่เกลียดตนยิ่ง
ความดูถูกตน ความดูถูกตนว่าต่ำช้า ความดูแคลนตน อันใด มีลักษณะเช่นว่า
นี้ นี้เรียกว่า ผู้เร็วกว่าเขา สำคัญตนว่าเร็วกว่าเขา

[๔๙๕] ความถือตัว เป็นไฉน

ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การเหอตตน
ความที่จิตต้องการเป็นดจรง การเชิดชูตนดจรง การยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการ
เป็นดจรง อันใด นี้เรียกว่า ความถือตัว

[๔๙๖] ความดูหมิ่นผู้อื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ดูหมิ่นคนอื่น ๆ โดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ
โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว
สภาพที่ถือตัว การยกตน การเหอตตน การเชิดชูตนดจรง ความยกตนขึ้น
ความที่จิตต้องการเป็นดจรง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความดูหมิ่น
ผู้อื่น

[๔๙๗] ความเยอหยิ่ง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เบื้องต้นถือตนว่าเสมอกับคนอื่น ๆ ต่อมาภายหลัง
ถือตนว่าเลิศกว่าคนอื่น ๆ ไม่ลดตนให้ต่ำกว่าคนอื่น ๆ โดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง
คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล ฯลฯ ความถือตัว กิริยาที่
ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การเหอตตน การเชิดชูตนดจรง ความยกตน
ขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นดจรง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความ
เยอหยิ่ง

[๔๙๘] ความดูหมิ่นตนเอง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ดูหมิ่นตนเอง โดยเหตุอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ
โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดยความเป็นผู้มีรูปงาม โดยทรัพย์ โดย
ความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยศิลปะ โดยวิชาฐานะ โดยการศึกษา
หรือโดยปฏิภาณ ความดูหมิ่นตน กิริยาที่ดูหมิ่นตน สภาพที่ดูหมิ่นตน ความ
เกลียดตน ความดูถูกตน ความดูถูกตนว่าต่ำช้า ความดูแคลนตน อันใด มี
ลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความดูหมิ่นตนเอง

[๔๙๙] ความสำคัญว่าได้บรรลธรรมวิเศษ เป็นไฉน

ความสำคัญว่าได้ถึงแล้วในธรรมที่ตนยังไม่ถึง ความสำคัญว่าได้แล้วในกิจ
ที่ตนยังไม่ได้ทำ ความสำคัญว่าบรรลแล้วในธรรมที่ตนยังไม่บรรล ความสำคัญว่า
ได้ทำให้แจ้งแล้ว ในธรรมที่ตนยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว
สภาพที่ถือตัว การยกตน การเหอตตน การเชิดชูตนดจรง ความยกตนขึ้น ความที่
จิตต้องการเป็นดจรง อันใดมีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความสำคัญว่าได้บรรล
ธรรมวิเศษ

[๕๐๐] ความสำคัญว่ามีอัตตาตัวตน เป็นไฉน

ความสำคัญในรูป ว่าเป็นตัวเรา ความพอใจในรูปว่าเป็นตัวเรา ความ
เข้าใจในรูปว่าเป็นตัวเรา ความสำคัญในเวทนาว่าตัวเรา ฯลฯ ความสำคัญใน
สัญญาว่าเป็นตัวเรา ฯลฯ ความสำคัญในสังขารว่าเป็นตัวเรา ฯลฯ ความ
สำคัญในวิญญาณว่าเป็นตัวเรา ความพอใจในวิญญาณว่าเป็นตัวเรา ความเข้าใจใน
วิญญาณว่าเป็นตัวเรา ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว การยกตน การ
เหอตตน การเชิดชูตนดจรง ความยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการเป็นดจรง อันใด
มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความสำคัญว่า มีอัตตา ตัวตน

[๕๐๑] ความถือตัวผิด เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถือตนโดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือโดยหน้าที่
การงานอันลามก โดยศิลปะอันลามก โดยวิชาฐานะอันลามก โดยการศึกษาอัน
ลามก โดยปฏิภาณอันลามก โดยศีลอันลามก โดยวัตรอันลามก โดยศีลและ
วัตรอันลามก หรือโดยทิฏฐิอันลามก ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว สภาพที่ถือตัว
การยกตน การเหอตตน การเชิดชูตนดจรง การยกตนขึ้น ความที่จิตต้องการ
เป็นดจรง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความถือตัวผิด

[๕๐๒] ความคิดถึงญาติ เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันอิงอาศัยกามคุณ
ปรารภถึงหมู่ญาติ นี้เรียกว่า ความคิดถึงญาติ

[๕๐๓] ความคิดถึงชนบท เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันอิงอาศัยกามคุณ

ปรารภถึงชนบท นี้เรียกว่า ความคิดถึงชนบท

[๙๐๔] ความคิดไม่ตายตัว เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันอิงอาศัยกามคุณ ประกอบด้วยทุกกรกิริยา หรือประกอบด้วยทัญญู นี้เรียกว่า ความคิดไม่ตายตัว

[๙๐๕] ความคิดเกี่ยวกับความเอ็นดูผู้อื่น เป็นไฉน

สมณพรหมณ์บางคนในโลกนี้ คลุกคลีกับภฤหัสถ์อยู่ มีความรื่นเริง ร่วมกัน มีความโศกเศร้าร่วมกัน ถึงคราวสุข สุขด้วย ถึงคราวทุกข์ ทุกข์ด้วย เมื่อมีกิจที่จะพึงทำให้เกิดขึ้น ก็พยายามช่วยทำด้วยตนเอง ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันอิงอาศัยกามคุณ ในการคลุกคลีกับภฤหัสถ์ เหล่านั้น นี้เรียกว่า ความคิดเกี่ยวกับความเอ็นดูผู้อื่น

[๙๐๖] ความคิดเกี่ยวกับลาภสักการะและชื่อเสียง เป็นไฉน

ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันอิงอาศัยกามคุณ ปรารถนาลาภสักการะและชื่อเสียง นี้เรียกว่า ความคิดเกี่ยวกับลาภสักการะและชื่อเสียง

[๙๐๗] ความคิดเกี่ยวกับความไม่อยากจะใคร่ดูหมิ่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ราพึงว่า คนเหล่านี้อย่าได้ดูหมิ่นเรา โดยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ โดยชาติ โดยโคตร โดยความเป็นลูกผู้มีสกุล โดยความเป็นผู้มีรูปงาม โดยทรัพย์ โดยความเป็นใหญ่ โดยหน้าที่การงาน โดยศิลปะ โดยวิทยฐานะ โดยการศึกษา โดยปฏิภาณ ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันอิงอาศัยกามคุณ ในความไม่อยากจะใคร่ดูหมิ่นนั้น นี้เรียกว่า ความคิดที่เกี่ยวกับความไม่อยากจะใคร่ดูหมิ่น

ทุกนิเทศ

[๙๐๘] ในทุกมัตติกาเหล่านั้น โภระ ความโกรธ เป็นไฉน

ความโกรธ กิริยาที่โกรธ สภาพที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย สภาพที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย สภาพที่คิดปองร้าย ความยินร้าย ความยินร้ายอย่างแรง ความดुर้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า โภระ ความโกรธ

อุปนาหะ ความผูกโกรธไว้ เป็นไฉน

ความโกรธครั้งแรก ชื่อว่า ความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมา ชื่อว่า ความผูกโกรธไว้ ความผูกโกรธไว้ กิริยาที่ผูกโกรธไว้ สภาพที่ผูกโกรธไว้ ความตั้งไว้ ความทรงไว้ ความดำรงไว้ ความสั่งสมไว้ ความผูกพันไว้ ความยึดมั่นไว้ ซึ่งความโกรธ อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อุปนาหะ ความผูกโกรธไว้

[๙๐๙] มักขะ ความลบหลู่คุณท่าน เป็นไฉน

ความลบหลู่คุณท่าน กิริยาที่ลบหลู่คุณท่าน สภาพที่ลบหลู่คุณท่าน กิริยาที่ดูหมิ่นผู้มีบุญคุณ การดูหมิ่นผู้มีบุญคุณ อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า มักขะ ความลบหลู่คุณท่าน

ปลาสะ ความดีเสมอ เป็นไฉน

ความดีเสมอ กิริยาที่ดีเสมอ สภาพที่ดีเสมอ ความดีตัวเสมอ โดยนำความชนะของตนมาอ้าง เหตุแห่งความวิวาท ความแข่งดี ความไม่ลดละ อันใด นี้เรียกว่า ปลาสะ ความดีเสมอ

[๙๑๐] อิสสา ความริษยา เป็นไฉน

ความริษยา กิริยาที่ริษยา สภาพที่ริษยา ความเกียดกัน กิริยาที่เกียดกัน สภาพที่เกียดกัน ในลาภ สักการะ การทำความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชา ของผู้อื่น อันใด นี้เรียกว่า อิสสา ความริษยา

มัจฉริยะ ความตระหนี่ เป็นไฉน

มัจฉริยะ ความตระหนี่ ๕ อย่าง คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ความตระหนี่ตระกูล ความตระหนี่ลาภ ความตระหนี่วรรณะและความตระหนี่ธรรม ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ สภาพที่ตระหนี่ ความหวงเหวน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความไม่เอาใจใส่ อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า มัจฉริยะ ความตระหนี่

[๙๑๑] มายา ความเจ้าเล่ห์ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ แล้วตั้งความปรารถนาลามกไว้ เพราะมีความต้องการปกปิดทุจริตนั้นเป็นเหตุ คือ ปรารถนาว่า ใครอย่ารู้ทันเราเลย ดำริว่าใครอย่ารู้ทันเราเลย พุดว่าใครอย่ารู้ทันเราเลย พยายามด้วยกายว่าใครอย่ารู้ทันเราเลย ความเจ้าเล่ห์ ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ กิริยาที่ทำให้หลง ความลวง ความโกง ความกลบเกลื่อน ความหลีกเลียง ความซ่อน ความซ่อนบัง ความปกปิด ความปิดบัง ความไม่เปิดเผย ความไม่ทำให้แจ้ง ความ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ปิดมิตชิต การกระทำที่ชั่ว อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า มายา ความเจ้าเล่ห์
สาถะยะ ความโอ้อวด เป็นโฉน
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้โอ้อวด เป็นผู้โอ้อวดมาก การโอ้อวด
สภาพที่โอ้อวด ความโอ้อวด ความกระด้าง สภาพที่กระด้าง การพูดเป็นเหลี่ยม
เป็นคู้ สภาพที่พูดเป็นเหลี่ยมเป็นคู้ ของบุคคลนั้น อันใด นี้เรียกว่า สาถะยะ
ความโอ้อวด

[๔๑๒] อวิชชา ความไม่รู้ เป็นโฉน
ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออวิชชา อุกุศลมูล คือ โมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อวิชชา ความไม่รู้
ภวตัณหา ความปรารถนาภพ เป็นโฉน
ความพอใจในภพ ความยินดีในภพ ความเพลิดเพลินในภพ ความ
ปรารถนาในภพ ความเยื่อใยในภพ ความเร้าร้อนในภพ ความสยบในภพ ความ
หมกมุ่นในภพ อันใด นี้เรียกว่า ภวตัณหา ความปรารถนาภพ

[๔๑๓] ภาวทัญญู ความเห็นว่าเกิด เป็นโฉน
ความเห็นว่า อัตตาและโลกจักมี ดังนี้ ทัญญู ความเห็นไปข้างทัญญู
ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ภาวทัญญู
ความเห็นว่าเกิด

วิภาวทัญญู ความเห็นว่าไม่เกิด เป็นโฉน
ความเห็นว่า อัตตจักไม่มีและโลกจักไม่มี ดังนี้ ทัญญู ความเห็นไป
ข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า
วิภาวทัญญู ความเห็นว่าไม่เกิด

[๔๑๔] สัสสทัญญู ความเห็นว่าเที่ยง เป็นโฉน
ความเห็นว่า อัตตาเที่ยงและโลกเที่ยง ดังนี้ ทัญญู ความเห็นไปข้าง
ทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า สัสสท-
*ทัญญู ความเห็นว่าเที่ยง

อุจเจททัญญู ความเห็นว่าขาดสูญ เป็นโฉน
ความเห็นว่า อัตตจักขาดสูญและโลกจักขาดสูญ ดังนี้ ทัญญู ความ
เห็นไปข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้
เรียกว่า อุจเจททัญญู ความเห็นว่าขาดสูญ

[๔๑๕] อันตวาทัญญู ความเห็นว่ามืที่สุด เป็นโฉน
ความเห็นว่า อัตตามืที่สุด และโลกมืที่สุด ดังนี้ ทัญญู ความเห็นไป
ข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส ความเห็นว่าไม่มีที่สุด อันใด มีลักษณะ
เช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อันตวาทัญญู ความเห็นว่ามืที่สุด

อนันตวาทัญญู ความเห็นว่าไม่มีที่สุด เป็นโฉน
ความเห็นว่า อัตตาไม่มีที่สุด และโลกไม่มีที่สุด ดังนี้ ทัญญู ความเห็น
ไปข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า
อนันตวาทัญญู ความเห็นว่าไม่มีที่สุด

[๔๑๖] ปุพพันตานทัญญู ความเห็นปรารภส่วนอดีต เป็นโฉน
ทัญญู ความเห็นไปข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด ปรารภ
ส่วนอดีตเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปุพพันตานทัญญู ความเห็นปรารภส่วนอดีต
อปันตานทัญญู ความเห็นปรารภส่วนอนาคต เป็นโฉน

ทัญญู ความเห็นไปข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด ปรารภ
ส่วนอนาคตเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อปันตานทัญญู ความเห็นปรารภส่วนอนาคต

[๔๑๗] อหิริกะ ความไม่ละอายต่อการประพฤติดุจจริต เป็นโฉน
ความไม่ละอายต่อการประพฤติดุจจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย ความไม่
ละอายต่อการประกอบอกุศลบาปธรรมทั้งหลาย อันใด นี้เรียกว่า อหิริกะ ความ
ไม่ละอายต่อการประพฤติดุจจริต

อโนตตปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติดุจจริต เป็นโฉน
ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติดุจจริตอันเป็นสิ่งที่ควรเกรงกลัว ความ
ไม่เกรงกลัวต่อการประกอบอกุศลบาปธรรมทั้งหลาย อันใด นี้เรียกว่า อโนต-
*ตปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติดุจจริต

[๔๑๘] ไทวจัสสตา ความเป็นผู้ว่ายาก เป็นโฉน
กิริยาที่เป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้ว่ายาก สภาพที่เป็นผู้ว่ายาก ความยึดถือ
ข้างชัดชิน ความพอใจทางไต่แย้ง กิริยาที่ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่
เคารพ ความไม่เชื่อฟัง ในเมื่อถูกกล่าวโดยสธรรม นี้เรียกว่า ไทวจัสสตา
ความเป็นผู้ว่ายาก

ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว เป็นโฉน

บุคคลเหล่าใด ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล มีการศึกษาน้อย มีความตระหนี่ มีปัญญารวม การเสพ การเสพเป็นนิตย์ การเสพด้วยดี การคบ การคบด้วยดี ความรักดี ความจงรักภักดีแก่บุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้โหม่น้าวไปตามบุคคลเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว

[๙๑๙] อนาชชวะ ความไม่ซื่อตรง เป็นโฉน

ความไม่ตรง สภาพที่ไม่ตรง ความคด ความโค้ง ความงอ อันใด นี้เรียกว่า อนาชชวะ ความไม่ซื่อตรง

อมัททวะ ความไม่อ่อนโยน เป็นโฉน

ความไม่อ่อนน้อม สภาพที่ไม่อ่อนน้อม ความกระด้าง ความหยาบคาย สภาพที่กระด้าง ความแข็งกระด้าง ความถือมั่น ความไม่อ่อนน้อม อันใด นี้เรียกว่า อมัททวะ ความไม่อ่อนโยน

[๙๒๐] อชินติ ความไม่อดทน เป็นโฉน

ความไม่อดทน สภาพที่ไม่อดทน ความไม่อดกลั้น ความดุร้าย ความปวดร้าย ความไม่เข้มแข็งแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อชินติ ความไม่อดทน

อโสรัจจะ ความไม่สงบเสงี่ยม เป็นโฉน

ความล่วลงละเมิดทางกาย ความล่วลงละเมิดทางวาจา ความล่วลงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า อโสรัจจะ ความไม่สงบเสงี่ยม ความเป็นผู้ทุศีล แม้ทั้งหมด ก็เรียกว่า อโสรัจจะ ความไม่สงบเสงี่ยม

[๙๒๑] อสาชัลลยะ ความเป็นผู้มีวาจาไม่อ่อนหวาน เป็นโฉน

วาจาใด เป็นปม หยาบคาย เผ็ดร้อนต่อผู้อื่น กระทบผู้อื่น ยั่วให้โกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมานธิ บุคคลพูดวาจาเช่นนั้น ความเป็นผู้มีวาจาไม่อ่อนหวาน ความเป็นผู้มีวาจาไม่สละสลวย ความเป็นผู้มีวาจาหยาบในลักษณะดังกล่าวนี้ อันใด นี้เรียกว่า อสาชัลลยะ ความเป็นผู้มีวาจาไม่อ่อนหวาน

อัปปฏิสัณการะ ความไม่มีการปฏิสัณการ เป็นโฉน

ปฏิสัณการ ๒ คือ อามิสปฏิสัณการ ๑ ธรรมปฏิสัณการ ๑ บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ทำการปฏิสัณการ ด้วยอามิสปฏิสัณการ หรือด้วยธรรมปฏิสัณการ นี้เรียกว่า อัปปฏิสัณการะ ความไม่มีการปฏิสัณการ

[๙๒๒] อินทริยอคุตตทวารตา ความเป็นผู้ไม่สำรวมในอินทริย์ ๖ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ถือินมิต เป็นผู้ถืออณูปัญชนะ บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ อภิชฌาและโทมนัส พังครอบงำบุคคลนั้น ผู้ไม่สำรวมจักขุในทริยอยู่ เพราะการไม่สำรวมจักขุในทริยใดเป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุในทริยนั้น ไม่รักษจักขุในทริยนั้น ไม่สำเร็จการสำรวมในจักขุในทริยนั้น พังเสียด้วยโสตะแล้ว ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆานะแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชีวาแล้ว ฯลฯ ถูกต้องโณภูรูปพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ รู้ธรรมารมณด้วยใจแล้ว เป็นผู้ถือินมิต เป็นผู้ถืออณูปัญชนะ บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ อภิชฌาและโทมนัส พังครอบงำบุคคลนั้น ผู้ไม่สำรวมมโนทริยอยู่ เพราะการไม่สำรวมมโนทริยใดเป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทริยนั้น ไม่รักษามโนทริยนั้น ไม่สำเร็จการสำรวมในมโนทริยนั้น

การไม่คุ้มครอง กิริยาที่ไม่คุ้มครอง การไม่รักษา การไม่สำรวม ซึ่งอินทริย์ ๖ เหล่านี้ อันใด นี้เรียกว่า อินทริยอคุตตทวารตา ความเป็นผู้ไม่สำรวมในอินทริย์ ๖

โภชนอมัตตัญญตา ความไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่พิจารณาโดยแยบคาย บริโภคอาหารเพื่อเล่นเพื่อฆ่าเมา เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม เพื่อความอ้วนพี ความไม่สันโดษ ความไม่รู้ประมาณ ความไม่พิจารณา ในโภชนาหารนั้น อันใด นี้เรียกว่า โโภชน-

*อมัตตัญญตา ความไม่รู้ประมาณในโภชนาหาร

[๙๒๓] มฏฐัสสัจจะ ความเป็นผู้ไม่มีสติ เป็นโฉน

ความระลึกไม่ได้ ความตามระลึกไม่ได้ ความหวนระลึกไม่ได้ ความระลึกไม่ได้ สภาพที่ระลึกไม่ได้ สภาพที่ทรงจำ ความเลือนลอย ความหลงลืม อันใด นี้เรียกว่า มฏฐัสสัจจะ ความเป็นผู้ไม่มีสติ

อัสสัมปชัญญะ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ เป็นโฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลิ้มคืออวิชา อกุศลมูลคือโมหะ อันใด นี้เรียกว่า อัสสัมปชัญญะ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ

[๙๒๔] สลวิปัตติ ความวิบัติแห่งศีล เป็นไฉน

ความล่วงละเมิดทางกาย ความล่วงละเมิดทางวาจา ความล่วงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า สลวิปัตติ ความวิบัติแห่งศีล ความทุศีลแม้ทั้งหมด ก็เรียกว่า สลวิปัตติ ความวิบัติแห่งศีล

ทัญญูวิปัตติ ความวิบัติแห่งทัญญู เป็นไฉน

ความเห็นวาทนที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้ ไม่มีในโลก ดังนี้ ทัญญู ความเห็นไปข้างทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นนั้น นี้เรียกว่า ทัญญูวิปัตติ ความวิบัติแห่งทัญญู มีฉันทัญญูแม้ทั้งหมด ก็เรียกว่า ทัญญูวิปัตติ ความวิบัติแห่งทัญญู

[๙๒๕] อัชฌัตตสัญญาโยชนะ สัญญาโยชนภายใน เป็นไฉน

สัญญาโยชนเบื้องต่ำ ๕ จัดเป็นอัชฌัตตสัญญาโยชนะ สัญญาโยชนภายใน สัญญาโยชนเบื้องสูง ๕ จัดเป็นพหิททาสัญญาโยชนะ สัญญาโยชนภายนอก

ตักนิเทศ

[๙๒๖] ในติกมมาติกาเหล่านั้น อุกุศลมูล ๓ เป็นไฉน

โลภะ โทสะ โมหะ

บรรดาอุกกุศลมูล ๓ นั้น โลภะ เป็นไฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความรักใคร่ ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติผู้คร่ำไป ธรรมชาติผู้หลอกลวง ธรรมชาติผู้ยั้งสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติผู้ยั้งให้เกิดพร้อม ธรรมชาติอันร่อยรัต ธรรมชาติอันมีขำย ธรรมชาติอันกำซาบใจ ธรรมชาติอันชานไป ธรรมชาติเหมือนเส้นด้าย ธรรมชาติอันแผ่ไป ธรรมชาติผู้ประมาดมา ธรรมชาติเป็นเพื่อนสองปณิธาน ธรรมชาติผู้นำไปสู่ภพ ตัณหาเหมือนป่า ตัณหาเหมือนดง ความเกี่ยวข้อง ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน การหวัง กิริยาที่หวัง สภาพที่หวัง ความหวังรูป ความหวังเสียง ความหวังกลิ่น ความหวังรส ความหวังโผฏฐัพพะ ความหวังลาภ ความหวังทรัพย์ ความหวังบุตร ความหวังชีวิต ธรรมชาติผู้กระชิบ ธรรมชาติผู้กระชิบทั่ว ธรรมชาติผู้กระชิบยั้ง การกระชิบ กิริยาที่กระชิบ สภาพที่กระชิบ การละโมภ กิริยาที่ละโมภ สภาพที่ละโมภ ธรรมชาติที่เป็นเหตุชมชานไป ความใคร่ในอารมณ์ใดๆ ความกำหนดในฐานะอื่น ไม่ควร ความโลภเกินขนาด ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา ความกระหนึ่มใจ ความปรารถนานัก กามตัณหา ภวตัณหา วิภว-
* ตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปภพ ตัณหาในนิโรธ (คือ รากะที่สหระคตด้วยอวจเณทัญญู) รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา โอชะ โยคะ คันถะ อุปาทาน อารมณ์ นีวรณ เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย ปริยฐาน ตัณหาเหมือนเถาวัลย์ ความปรารถนา วัตถุอย่างต่างๆ รากแห่งแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร แดนแห่งมาร ตัณหาเหมือนแม่น้ำ ตัณหาเหมือนขำย ตัณหาเหมือนเชือกผูก ตัณหาเหมือนสมุทร อภิขณา อุกุศลมูลคือโลภะ อันใด นี้เรียกว่า โลภะ

โทสะ เป็นไฉน

ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำความเสื่อมเสียแก่เราแล้ว ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเราแล้ว ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเจริญแก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเราแล้ว ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเจริญแก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเจริญแก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา หรือความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นในฐานะอันไร้เหตุ ความอาฆาตแห่งจิต การกระทบกระทั่ง ความกระทบกระทั่ง ความยินร้าย ความขุ่นเคือง การขุ่นเคือง ความขุ่นเคืองอย่างแรง ความคิดประทุษร้าย การมุ่งคิดประทุษร้าย ความมุ่งคิดประทุษร้าย ความพยายามแห่งจิต ความคิดประทุษร้ายทางใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ สภาพที่

โมโห ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย สภาพที่คิดประทุษร้าย ความ
คิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย สภาพที่คิดปองร้าย การยินร้าย ความยินร้าย
ความตู่ร้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้
นี้เรียกว่า โหสะ

โมหะ เป็นไฉน

ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความ
ไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต
ความไม่รู้ทั้งในส่วนอดีตและส่วนอนาคต ความไม่รู้ในธรรมอันเป็นปัจจัยของกัน
และกันและอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้
ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอา
โดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา การ
ไม่กระทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง
ความลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนสัย
คืออวิชชา ปรัญฐานคืออวิชชา ลิมคืออวิชชา อकुศลมูลคือโมหะ อันใด มี
ลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า โมหะ

เหล่านี้เรียกว่า อกุศลมูล ๓

[๙๒๗] อกุศลวิตก ๓ เป็นไฉน

กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก

บรรดาวิตก ๓ นั้น กามวิตก เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันเกี่ยวกับกาม
นี้เรียกว่า กามวิตก

พยาบาทวิตก เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันเกี่ยวกับความ
พยาบาท นี้เรียกว่า พยาบาทวิตก

วิหิงสาวิตก เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันเกี่ยวกับความ
เบียดเบียน นี้เรียกว่า วิหิงสาวิตก

เหล่านี้เรียกว่า อกุศลวิตก ๓

[๙๒๘] อกุศลสัญญา ๓ เป็นไฉน

กามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา

บรรดาสัญญา ๓ นั้น กามสัญญา เป็นไฉน

ความจำ กิริยาที่จำ สภาพที่จำ อันเกี่ยวกับกาม นี้เรียกว่า กามสัญญา
พยาบาทสัญญา เป็นไฉน

ความจำ กิริยาที่จำ สภาพที่จำ เกี่ยวกับพยาบาท นี้เรียกว่า พยาบาท
สัญญา

วิหิงสาสัญญา เป็นไฉน

ความจำ กิริยาที่จำ สภาพที่จำ อันเกี่ยวกับความเบียดเบียน นี้เรียกว่า
วิหิงสาสัญญา

เหล่านี้เรียกว่า อกุศลสัญญา ๓

[๙๒๙] อกุศลธาตุ ๓ เป็นไฉน

กามธาตุ พยาบาทธาตุ วิหิงสาธาตุ

บรรดาอกุศลธาตุ ๓ นั้น กามธาตุ เป็นไฉน

กามวิตก จัดเป็นกามธาตุ พยาบาทวิตก จัดเป็นพยาบาทธาตุ วิหิงสา
วิตก จัดเป็นวิหิงสาธาตุ

บรรดาวิตก ๓ นั้น กามวิตก เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันเกี่ยวกับกาม
นี้เรียกว่า กามวิตก

พยาบาทวิตก เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันเกี่ยวกับความ
พยาบาท นี้เรียกว่า พยาบาทวิตก

วิหิงสาวิตก เป็นไฉน

ความตริภิก ความตริภิกอย่างแรง ฯลฯ ความดำริผิด อันเกี่ยวกับความ
เบียดเบียน นี้เรียกว่า วิหิงสาวิตก

เหล่านี้เรียกว่า อกุศลธาตุ ๓

[๙๓๐] ทุจจิต ๓ เป็นไฉน

กายทุจจิต วจิตุจจิต มโนทุจจิต

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

บรรดาทวาริต ๓ นั้น กายทวาริต เป็นโฉน
ปาลาติบาต อทินนาทาน กามสมุจจาจาร นี่เรียกว่า กายทวาริต
วชิทวาริต เป็นโฉน
มสวาท ปิสุนาวาจา ผรุสวาจา สัมผัปปลาปะ นี่เรียกว่า วชิทวาริต
มโนทวาริต เป็นโฉน
อภิชณา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ นี่เรียกว่า มโนทวาริต
กายทวาริต เป็นโฉน
กายกรรมฝ่ายอกุศล ชื่อว่า กายทวาริต
วจีกรรมฝ่ายอกุศล ชื่อว่า วชิทวาริต
มโนกรรมฝ่ายอกุศล ชื่อว่า มโนทวาริต
บรรดาทวาริต ๓ นั้น กายกรรมฝ่ายอกุศล เป็นโฉน
กายสัญญาเจตนาฝ่ายอกุศล ชื่อว่า กายกรรมฝ่ายอกุศล
วจีสัญญาเจตนาฝ่ายอกุศล ชื่อว่า วชิกรรมฝ่ายอกุศล
มโนสัญญาเจตนาฝ่ายอกุศล ชื่อว่า มโนกรรมฝ่ายอกุศล
เหล่านี้เรียกว่า ทวาริต ๓

[๙๓๑] อาสวะ ๓ เป็นโฉน

กามาสวะ ภวาสวะ อวิชาสวะ
บรรดาอาสวะ ๓ นั้น กามาสวะ เป็นโฉน
ความพอใจในกาม ฯลฯ ความหมกมุ่นในกาม อันใด นี่เรียกว่า

กามาสวะ

ภวาสวะ เป็นโฉน
ความพอใจในภพ ฯลฯ ความหมกมุ่นในภพ อันใด นี่เรียกว่า ภวาสวะ
อวิชาสวะ เป็นโฉน
ความไม่รู้ในทุกๆ ฯลฯ ลืมคืออวิชา อกุศลมูลคือ โมหะ นี่เรียกว่า

อวิชาสวะ

เหล่านี้เรียกว่า อาสวะ ๓

[๙๓๒] สัญโญชน์ ๓ เป็นโฉน

ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามาส

บรรดาสัญโญชน์ ๓ เหล่านั้น ลักกายทิฏฐิ เป็นโฉน

ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ได้รับการศึกษา ไม่ได้เห็นพระอริยเจ้า ไม่ฉลาดใน

ธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้เห็น
สัปบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ
ย่อมเห็นรูปเป็นตน หรือเห็นตนมีรูป เห็นรูปในตน เห็นตนในรูป ย่อมเห็น
เวทนาเป็นตน ฯลฯ ย่อมเห็นสัญญาเป็นตน ฯลฯ ย่อมเห็นสังขารเป็นตน ฯลฯ
ย่อมเห็นวิญญาณเป็นตน หรือเห็นตนมีวิญญาณ เห็นวิญญาณในตน เห็นตนใน
วิญญาณ ทิฏฐิ ความเห็นไปข้างทิฏฐิ ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มี
ลักษณะเช่นว่านี้ นี่เรียกว่า ลักกายทิฏฐิ

วิจิกิจฉา เป็นโฉน

ปุถุชนเคลือบแคลงสงสัยในพระศาสดา เคลือบแคลงสงสัยในพระธรรม
เคลือบแคลงสงสัยในพระสงฆ์ เคลือบแคลงสงสัยในสิกขา เคลือบแคลงสงสัย
ในส่วนอดีต เคลือบแคลงสงสัยในส่วนอนาคต เคลือบแคลงสงสัยทั้งในส่วนอดีต
และส่วนอนาคต เคลือบแคลงสงสัยในธรรมอันเป็นปัจจัยของกันและกันและ
อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ความเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง สภาพที่
เคลือบแคลง ฯลฯ ความกระต้างแห่งจิต ความลังเลใจ อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้
นี่เรียกว่า วิจิกิจฉา

สิลัพพตปรามาส เป็นโฉน

สมณพราหมณ์ภายนอกศาสนานี้ มีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์ย่อมมีได้
ด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยศีลและวัตร ดังนี้ ทิฏฐิ ความเห็นไปข้างทิฏฐิ ฯลฯ
การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี่เรียกว่า สิลัพพตปรามาส
เหล่านี้เรียกว่า สัญโญชน์ ๓

[๙๓๓] ตัณหา ๓ เป็นโฉน

กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

บรรดาตัณหา ๓ นั้น ภวตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิตอันสหระคต

ด้วยภวาทิฏฐิ นี่เรียกว่า ภวตัณหา

วิภวตัณหา เป็นโฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันสหระต
ด้วยอุจเจตทัญญู นี้เรียกว่า วิภาตตัณหา ตัณหาที่เหลือนอกนั้น เรียกว่า กามตัณหา

บรรดาตัณหา ๓ นั้น กามตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันประกอบ
ด้วยกามธาตุ นี้เรียกว่า กามตัณหา

ความกำหนด ความกำหนดนักแห่งจิต ฯลฯ อันประกอบด้วยรูปธาตุและ
อรูปธาตุ เรียกว่า ภวตัณหา

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันสหระต
ด้วยอุจเจตทัญญู นี้เรียกว่า วิภาตตัณหา

เหล่านี้เรียกว่า ตัณหา ๓

[๙๓๔] ตัณหา ๓ แม้อีกนัยหนึ่ง เป็นโฉน

กามตัณหา รูปตัณหา อรูปตัณหา

บรรดาตัณหา ๓ นั้น กามตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันประกอบ
ด้วยกามธาตุ นี้เรียกว่า กามตัณหา

รูปตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันประกอบ
ด้วยรูปธาตุ นี้เรียกว่า รูปตัณหา

อรูปตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันประกอบ
ด้วยอรูปธาตุ นี้เรียกว่า อรูปตัณหา

เหล่านี้เรียกว่า ตัณหา ๓

[๙๓๕] ตัณหา ๓ แม้อีกนัยหนึ่ง เป็นโฉน

รูปตัณหา อรูปตัณหา นิโรธตัณหา

บรรดาตัณหา ๓ นั้น รูปตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันประกอบ
ด้วยรูปธาตุ นี้เรียกว่า รูปตัณหา

อรูปตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันประกอบ
ด้วยอรูปธาตุ นี้เรียกว่า อรูปตัณหา

นิโรธตัณหา เป็นโฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันสหระต
ด้วยอุจเจตทัญญู นี้เรียกว่า นิโรธตัณหา

เหล่านี้เรียกว่า ตัณหา ๓

[๙๓๖] เอสนา ๓ เป็นโฉน

กาเมสนา ภเวสนา พรหมจริเยสนา

บรรดาเอสนา ๓ นั้น กาเมสนา เป็นโฉน

ความพอใจในกาม ฯลฯ ความหมกมุ่นในกาม อันใด นี้เรียกว่า
กาเมสนา

ภเวสนา เป็นโฉน

ความพอใจในภพ ฯลฯ ความหมกมุ่นในภพ อันใด นี้เรียกว่า
ภเวสนา

พรหมจริเยสนา เป็นโฉน

ความเห็นว่าเป็นโลกเที่ยง หรือความเห็นว่าเป็นโลกไม่เที่ยง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายจะเกิดอีกก็หาไม่ได้ จะไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ ดังนี้ ทัญญู ความเห็นไปข้าง
ทัญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า พรหม-
*จริเยสนา

บรรดาเอสนา ๓ นั้น กาเมสนา เป็นโฉน

ความกำหนดในกาม กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม อันเป็นอกุศล
ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับความกำหนดในกามนั้น นี้เรียกว่า กาเมสนา

ภเวสนา เป็นโฉน

ความกำหนดในภพ กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม อันเป็นอกุศล
ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับความกำหนดในภพนั้น นี้เรียกว่า ภเวสนา

ความเห็นว่าเป็นโลกมีที่สุด กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม อันเป็นอกุศล
ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับความเห็นว่าเป็นโลกมีที่สุดนั้น นี้เรียกว่า พรหมจริเยสนา

เหล่านี้เรียกว่า เอสนา ๓

[๙๓๓] วิธา ๓ เป็นไฉน

ความถือตัวว่าประเสริฐกว่าเขา ความถือตัวว่าเสมอเขา ความถือตัวว่า
เลวกว่าเขา เหล่านี้เรียกว่า วิธา ๓

[๙๓๔] ภัย ๓ เป็นไฉน

ชาติภัย ชราภัย มรณภัย

บรรดาภัย ๓ นั้น ชาติภัย เป็นไฉน

ความกลัว ความขลาด ความหวาดเสียว ความซุซันแห่งชน ความสะดุ้ง
แห่งจิต เพราะอาศัยความเกิด นี้เรียกว่า ชาติภัย

ชราภัย เป็นไฉน

ความกลัว ความขลาด ความหวาดเสียว ความซุซันแห่งชน ความสะดุ้ง
แห่งจิต เพราะอาศัยชรา นี้เรียกว่า ชราภัย

มรณภัย เป็นไฉน

ความกลัว ความขลาด ความหวาดเสียว ความซุซันแห่งชน ความสะดุ้ง
แห่งจิต เพราะอาศัยความตาย นี้เรียกว่า มรณภัย

เหล่านี้เรียกว่า ภัย ๓

[๙๓๕] ตมะ ๓ เป็นไฉน

บุคคลย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ปราภว-

*อดีตกาล ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ปราภวนาคตกาล
ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ปราภวปัจจุบันกาล

เหล่านี้เรียกว่า ตมะ ๓

[๙๔๐] ตติยาตนะ ๓ เป็นไฉน

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิว่าทอย่างนี้ มีความเห็น
อย่างนี้ว่า คนเรานี้ย่อมได้เสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง อย่างใด
อย่างหนึ่ง ย่อมได้เสวยสุขทุกข์หรือไม่สุขไม่ทุกข์ทั้งหมดนั้น เพราะได้ทำเหตุไว้
ในปางก่อน

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิว่าทอย่างนี้ มีความเห็น
อย่างนี้ว่า คนเรานี้ย่อมได้เสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง อย่างใด
อย่างหนึ่ง ย่อมได้เสวยสุขทุกข์หรือไม่สุขไม่ทุกข์ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุคือมีผู้
เป็นใหญ่สร้างให้

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิว่าทอย่างนี้ มีความเห็น
อย่างนี้ว่า คนเรานี้ย่อมได้เสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง อย่างใด
อย่างหนึ่ง ย่อมได้เสวยสุขทุกข์หรือไม่สุขไม่ทุกข์ทั้งหมดนั้น โดยไม่มีเหตุไม่มี
ปัจจัย

เหล่านี้เรียกว่า ตติยาตนะ ๓

[๙๔๑] ภิญจนะ ๓ เป็นไฉน

กิเลสเครื่องกังวลคือราคะ กิเลสเครื่องกังวลคือโทสะ กิเลสเครื่องกังวล
คือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า ภิญจนะ ๓

[๙๔๒] อังคณะ ๓ เป็นไฉน

กิเลสเพียงดั่งเนินคือราคะ กิเลสเพียงดั่งเนินคือโทสะ กิเลสเพียงดั่งเนิน
คือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า อังคณะ ๓

[๙๔๓] มละ ๓ เป็นไฉน

มลทินคือราคะ มลทินคือโทสะ มลทินคือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า มละ ๓

[๙๔๔] วิสมะ ๓ เป็นไฉน

ความไม่สมำเสมอคือราคะ ความไม่สมำเสมอคือโทสะ ความไม่สมำ
เสมอคือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า วิสมะ ๓

[๙๔๕] วิสมะ ๓ แม้อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

ความประพฤติไม่สมำเสมอทางกาย ความประพฤติไม่สมำเสมอทางวาจา
ความประพฤติไม่สมำเสมอทางใจ เหล่านี้เรียกว่า วิสมะ ๓

[๙๔๖] อัคคิ ๓ เป็นไฉน

ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า อัคคิ ๓

[๙๔๗] กสาวะ ๓ เป็นไฉน

น้ำฝาดคือราคะ น้ำฝาดคือโทสะ น้ำฝาดคือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า กสาวะ ๓

[๙๔๘] กสาวะ ๓ แม้อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

น้ำฝาดทางกาย น้ำฝาดทางวาจา น้ำฝาดทางใจ เหล่านี้เรียกว่า กสาวะ ๓

[๙๔๙] อัสนาทิภูฏิ ความเห็นผิดอันประกอบด้วยความยินดี เป็นไฉน

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิว่าทอย่างนี้ มีความเห็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
อย่างนี้ว่า กามทั้งหลายไม่มีโทษ ดังนี้ เขาจึงปริโยคกาม นี้เรียกว่า อัสสาททวิญญู
ความเห็นผิดอันประกอบด้วยความยินดี

อิตตานทวิญญู ความตามเห็นว่ามีอิตตาตัวตน เป็นไฉน

บุคคลในโลกนี้ ผู้ได้รับการศึกษา ไม่ได้เห็นพระอริยะเจ้า ไม่ฉลาดใน
ธรรมของพระอริยะเจ้า ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะเจ้า ไม่ได้เห็น
สัปปบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัปปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปปบุรุษ
ย่อมเห็นรูปเป็นตน หรือเห็นตนมีรูป เห็นรูปเป็นตน เห็นตนในรูป ย่อมเห็น
เวทนาเป็นตน ฯลฯ ย่อมเห็นสัญญาเป็นตน ฯลฯ ย่อมเห็นสังขารเป็นตน ฯลฯ
ย่อมเห็นวิญญาณเป็นตน หรือเห็นตนมีวิญญาณ เห็นวิญญาณในตน เห็นตนใน
วิญญาณ ทวิญญู ความเห็นไปข้างทวิญญู ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มี
ลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อิตตานทวิญญู ความตามเห็นว่ามีอิตตาตัวตน

มิจฉาทวิญญู ความเห็นผิด เป็นไฉน

ความเห็นว่า ทานที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ฯลฯ สมณะ
หรือพราหมณ์ผู้รู้ยิ่งเห็นจริงประจักษ์ซึ่งโลกนี้ และโลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศ
ให้ผู้อื่นรู้ได้ ไม่มีในโลกนี้ ทวิญญู ความเห็นไปข้างทวิญญู ฯลฯ การถือเอาโดย
วิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า มิจฉาทวิญญู สัสสตทวิญญู จัดเป็น
อัสสาททวิญญู สักกายทวิญญู จัดเป็นอิตตานทวิญญู ออเจทวิญญู จัดเป็นมิจฉาทวิญญู

[๔๕๐] อรติ ความไม่ยินดี เป็นไฉน

ความไม่ยินดี กิริยาที่ไม่ยินดี ความไม่ยินดียิ่ง กิริยาที่ไม่ยินดียิ่ง ความ
กระสัน ความคั่นรน ในเสนาสนะอันสัจจ หรือในอริยกุลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
นี้เรียกว่า อรติ ความไม่ยินดี

วิหเสลา ความเบียดเบียน เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ก้อน
ดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศาตราบ้าง เชือกบ้าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ความบีบคั้น
ความบีบคั้นยิ่ง ความเบียดเบียน ความเบียดเบียนยิ่ง ความทำให้เดือดร้อน ความ
ทำให้เดือดร้อนยิ่ง ความทำร้ายสัตว์อื่น อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า
วิหเสลา ความเบียดเบียน

อธัมมจริยา ความประพฤติไม่เป็นธรรม เป็นไฉน

ความประพฤติไม่เป็นธรรมทางกาย ความประพฤติไม่สม่าเสมอทางกาย
ความประพฤติไม่เป็นธรรมทางวาจา ความประพฤติไม่สม่าเสมอทางวาจา ความ
ประพฤติไม่เป็นธรรมทางใจ ความประพฤติไม่สม่าเสมอทางใจ นี้เรียกว่า อธัมม-
*จริยา ความประพฤติไม่เป็นธรรม

[๔๕๑] ไทวจัสสตา ความเป็นผู้ว่ายาก เป็นไฉน

กิริยาที่เป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้ว่ายาก สภาพที่เป็นผู้ว่ายาก ความยึดถือ
ข้างขัดชิน ความพอใจทางโต้แย้ง กิริยาที่ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่
เคารพ ความไม่เชื่อฟัง ในเมื่อถูกกล่าวโดยสหธรรม นี้เรียกว่า ไทวจัสสตา
ความเป็นผู้ว่ายาก

ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว เป็นไฉน

บุคคลเหล่าใดไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล มีการศึกษาน้อย มีความตระหนี่
มีปัญญาราม การเสพ การเสพเป็นนิตย์ การเสพด้วยดี การคบ การคบด้วยดี
ความภักดี ความจงรักภักดีแก่บุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้โน้มหน้าไปตามบุคคล
เหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว

นानัตตสัญญา สัญญาต่างๆ เป็นไฉน

สัญญาที่เกี่ยวข้องกาม สัญญาที่เกี่ยวข้องพยาบาท สัญญาที่เกี่ยวข้อง
ความเบียดเบียน นี้เรียกว่า นานัตตสัญญา สัญญาต่างๆ อกุศลสัญญา แม้
ทั้งหมด ก็เรียกว่า นานัตตสัญญา

[๔๕๒] อหัตถังคะ ความฟุ้งซ่าน เป็นไฉน

ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความไม่สงบแห่งจิต ความกวัดแกว่งแห่งจิต ความ
พล่านแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อหัตถังคะ ความฟุ้งซ่าน

โกสัชชะ ความเกียจคร้าน เป็นไฉน

การปล่อยจิต ความเพิ่มพูนการปล่อยจิตไปในกายทุจริต วจีทุจริต มโน-
*ทุจริต หรือในกามคุณ ๕ หรือความทำโดยความไม่เคารพ ความทำโดยไม่ติดต่อกับ
ความทำโดยไม่มั่นคง ความประพฤติย่อหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้ง
ธุระ ความไม่แสพให้มาก ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งมั่น
ความไม่ประกอบเนื่องๆ ความประมาท ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า
โกสัชชะ ความเกียจคร้าน

ปมาทะ ความประมาท เป็นไฉน

การปล่อยจิต ความเพิ่มพูนการปล่อยจิตไปในกายทุจริต วจีทุจริต มโน-

*ทุจริต หรือในกามคุณ ๕ หรือความทำโดยความไม่เคารพ ความทำโดยไม่ติดต่อกับ
ความทำโดยไม่มั่นคง ความประพฤติด้อยอน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้ง
ธนะ ความไม่เสพให้มาก ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งมั่น
ความไม่ประกอบเนื่องๆ ความประมาท ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย ความ
ประมาท กิริยาที่ประมาท สภาพที่ประมาท อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า
ปมาทะ ความประมาท

[๔๔๓] อสังตญฐิตา ความไม่สันโดษ เป็นไฉน

ความอยากได้มากยิ่งขึ้น ของบุคคลผู้ไม่สันโดษด้วยจิรว บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัยเภสัช และบริวาร ตามมีตามได้หรือด้วยกามคุณ ๕ ความปรารถนา
การปรารถนา ความไม่สันโดษ ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ
ความกำหนดนักแห่งจิตอันใดมีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อสังตญฐิตา ความ
ไม่สันโดษ

อสมัมปชัญญตา ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ เป็นไฉน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออวิชา อุกุลมุลคือ โมหะ อันใด
นี้เรียกว่า อสมัมปชัญญตา ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ

มหิจจตา ความมักมาก เป็นไฉน

ความอยากได้มากยิ่งขึ้นของบุคคลผู้ไม่สันโดษด้วยจิรว บิณฑบาต เสนา-

*สนะ คิลานปัจจัยเภสัช และบริวาร ตามมีตามได้หรือด้วยกามคุณ ๕ ความ
ปรารถนา การปรารถนา ความมักมาก ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ
ความกำหนดนักแห่งจิต อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า มหิจจตา ความ
มักมาก

[๔๔๔] อหิริกะ ความไม่ละอายต่อการประพฤติทุจริต เป็นไฉน

ความไม่ละอายต่อการประพฤติทุจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย ความไม่
ละอายต่อการประกอบอกุศลบาปธรรมทั้งหลาย อันใด นี้เรียกว่า อหิริกะ ความ
ไม่ละอายต่อการประพฤติทุจริต

อโนตตปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริต เป็นไฉน

ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริตอันเป็นสิ่งที่ควรเกรงกลัว ความ
ไม่เกรงกลัวต่อการประกอบอกุศลบาปธรรมทั้งหลาย อันใด นี้เรียกว่า อโนตตปปะ
ความไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริต

ปมาทะ ความประมาท เป็นไฉน

การปล่อยจิต ความเพิ่มพูน การปล่อยจิตไปในกายทุจริต วจีทุจริต
มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ หรือความทำโดยความไม่เคารพ ความทำโดยไม่
ติดต่อกับ ความไม่มั่นคง ความประพฤติด้อยอน ความทอดทิ้งฉันทะ ความ
ทอดทิ้งธนะ ความไม่เสพให้มาก ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความ
ไม่ตั้งมั่น ความไม่ประกอบเนื่องๆ ความประมาทในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย
ความประมาท กิริยาที่ประมาท สภาพที่ประมาท อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้
นี้เรียกว่า ปมาทะ ความประมาท

[๔๔๕] อนาทรียะ ความไม่เอื้อเฟื้อ เป็นไฉน

ความไม่เอื้อเฟื้อ สภาพที่ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เคารพ ความไม่เชื่อฟัง
ความไม่ถือเอา กิริยาที่ไม่ถือเอา สภาพที่ไม่ถือเอา ความไม่มีศีล ความไม่ยำเกรง
อันใด นี้เรียกว่า อนาทรียะ ความไม่เอื้อเฟื้อ

โทวจัสสตา ความเป็นผู้ว่ายาก เป็นไฉน

กิริยาที่เป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้ว่ายาก สภาพที่เป็นผู้ว่ายาก ความยึดถือ
ข้างขัดขืน ความพอใจทางโต้แย้ง ความไม่เอื้อเฟื้อ สภาพที่ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่
เคารพ ความไม่เชื่อฟัง ในเมื่อถูกว่ากล่าวโดยสธรรม นี้เรียกว่า โทวจัสสตา
ความเป็นผู้ว่ายาก

ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว เป็นไฉน

บุคคลเหล่าใด ไม่มีศรัทธา ทศิล มีการศึกษาน้อย มีความตระหนี่
มีปัญญาทราม การเสพ การเสพเป็นนิตย์ การเสพด้วยดี การคบ การคบด้วยดี
ความมักดี ความจงรักภักดีแก่บุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้โน้มแน่วไปตามบุคคล
เหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว

[๔๔๖] อัสนัทรียะ ความไม่มีศรัทธา เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่มีปัญญา ไม่มีศรัทธา ไม่เชื่อพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ ความไม่มีศรัทธา กิริยาที่ไม่เชื่อ กิริยาที่ไม่ปลงใจเชื่อ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ความไม่เลื่อมใสยัง อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อัสสัทธียะ ความ
ไม่มีศรัทธา

อวทัณฺณตา ความเป็นผู้ไม่รู้ถ้อยคำด้วยอำนาจความตระหนี่
อันกระด้าง เป็นไฉน

มัจจริยะ ความตระหนี่ ๕ คือ อาวาสมัจจริยะ ความตระหนี่ที่อยู่
กมลมัจจริยะ ความตระหนี่ตระกูล ลากมัจจริยะ ความตระหนี่ลาก วัณณมัจจริยะ
ความตระหนี่วรรณะ อัมมมัจจริยะ ความตระหนี่ธรรม ความตระหนี่ กิริยาที่
ตระหนี่ สภาพที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความ
ไม่เอาใจใส่ อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อวทัณฺณตา ความเป็นผู้ไม่
รู้ถ้อยคำด้วยอำนาจความตระหนี่อันกระด้าง

โกสัชชะ ความเกียจคร้าน เป็นไฉน

การปล่อยจิต ความเพิ่มพูนการปล่อยจิตไปในกายทุจริต วาจทุจริต มโน-

*ทุจริต หรือในกามคุณ ๕ หรือความทำด้วยความไม่เคารพ ความไม่ทำโดยติดต่อกับ
ความไม่ทำให้มั่นคง ความประพฤติด้อยหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ
ความไม่เสพให้มาก ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งมั่น
ความไม่ประกอบเนื่องๆ ความประมาท ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า
โกสัชชะ ความเกียจคร้าน

[๙๕๓] อุตฺธัจจะ ความฟุ้งซ่าน เป็นไฉน

ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความไม่สงบแห่งจิต ความกวัดแกว่งแห่งจิต ความ
พล่านแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า อุตฺธัจจะ ความฟุ้งซ่าน

อสังวร ความไม่สำรวม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ถือนิมิต เป็นผู้ถือ
อนุพยัญชนะ บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ อภิชฌาและโทมนัส พึงครอบงำ
บุคคลนั้น ผู้ไม่สำรวมจักขุทริยอยู่ เพราะการไม่สำรวมจักขุทริยใดเป็นเหตุ
ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุทริยนั้น ไม่รักษากุศลทริยนั้น ไม่สำเร็จการสำรวม
ในจักขุทริยนั้น ฟังเสียงด้วยโสตแล้ว ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆานะแล้ว ฯลฯ ลิ้มรส
ด้วยชีวาแล้ว ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ ฐิธรรมารมณด้วยใจแล้ว
เป็นผู้ถือนิมิต เป็นผู้ถืออนุพยัญชนะ บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ อภิชฌาและ
โทมนัส พึงครอบงำบุคคลนั้น ผู้ไม่สำรวมมโนทริยอยู่ เพราะการไม่สำรวม
มโนทริยใดเป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทริยนั้น ไม่รักษามโนทริยนั้น
ไม่สำเร็จการสำรวมในมโนทริยนั้น นี้เรียกว่า อสังวร ความไม่สำรวม

ทุสสิลยะ ความเป็นผู้ทุศีล เป็นไฉน

ความล่วงละเมิดทางกาย ความล่วงละเมิดทางวาจา ความล่วงละเมิดทั้ง
ทางกายและวาจา นี้เรียกว่า ทุสสิลยะ ความเป็นผู้ทุศีล

[๙๕๔] อริยอัสสณกัมมตา ความไม่อย่าเห็นพระอริยะเจ้า
เป็นไฉน

บรรดาบทเหล่านั้น พระอริยะเจ้า เป็นไฉน พระพุทธเจ้าและพระสาวก
ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระอริยะเจ้า ความไม่ต้องการจะพบ ความไม่ต้องการ
จะเห็น ความไม่ต้องการจะเข้าใกล้ ความไม่ต้องการจะสมาคมกับพระอริยะเจ้า
เหล่านี้ อันใด นี้เรียกว่า อริยอัสสณกัมมตา ความไม่อย่าเห็นพระอริยะเจ้า

สัทธัมมอัสตักัมมตา ความไม่อย่าฟังพระสัทธรรม เป็นไฉน

บรรดาบทเหล่านั้น พระสัทธรรม เป็นไฉน สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน
๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า
พระสัทธรรม ความไม่ต้องการจะฟัง ความไม่ต้องการจะสดับ ความไม่ต้องการจะ
เรียน ความไม่ต้องการจะทรงจำซึ่งพระสัทธรรมนี้ อันใด นี้เรียกว่า สัทธัมม-

*อัสตักัมมตา ความไม่อย่าฟังพระสัทธรรม

อุปารัมภจิตตตา ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดี เป็นไฉน

บรรดาบทเหล่านั้น ความคิดแข่งดี เป็นไฉน ความคิดแข่งดี ความคิด
แข่งดีเนื่องๆ กิริยาที่คิดแข่งดี กิริยาที่คิดแข่งดีเนื่องๆ สภาพที่คิดแข่งดีเนื่องๆ
ความตูดุก ความตูดุหมิ่น ความตูดุแคลน ความคอยแสวงหาโทษ อันใด นี้เรียกว่า
อุปารัมภจิตตตา ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดี

[๙๕๕] มญฺฐุสัจจะ ความเป็นผู้ไม่มีสติ เป็นไฉน

ความระลึกไม่ได้ ความตามระลึกไม่ได้ ความหวนระลึกไม่ได้ ความ
ระลึกไม่ได้ สภาพที่ระลึกไม่ได้ ความทรงจำไม่ได้ ความเลือนลอย ความหลงลืม
อันใด นี้เรียกว่า มญฺฐุสัจจะ ความเป็นผู้ไม่มีสติ

อสมปชัญญะ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ฯลฯ ลืมคืออวิชชา อกุศลมูลคือ โมหะ
อันใด นี้เรียกว่า อสัมปชัญญะ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ

เจตโสริกเขปะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต เป็น โฉน

ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความไม่สงบแห่งจิต ความกว้างแห่งจิต ความ
พล่านแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า เจตโสริกเขปะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต

[๙๖๐] อโยนิสมนสิการ ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย

เป็น โฉน

ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง ความทำไว้ในใจ
โดยไม่แยบคาย ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าสุข ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย
ในสิ่งที่ไม่ใช่อัตตาตัวตนว่าเป็นอัตตาตัวตน ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ใน
สิ่งที่ไม่งาม งาม หรือความนึก ความนึกเนื่องๆ ความคิด ความพิจารณา
ความทำไว้ในใจ แห่งจิต โดยผิดจากความจริง นี้เรียกว่า อโยนิสมนสิการ
ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย

กัมมัตถเสวนา การเสพทางชั่ว เป็น โฉน

บรรดาบทเหล่านั้น ทางชั่ว เป็น โฉน มีจลาทิกฐิ มีจลาสังกัปปะ

มีจลาจาจ มีจลากัมมันตะ มีจลาอาชีวะ มีจลาายามะ มีจลาสติ มีจลาสมาธิ
นี้เรียกว่า ทางชั่ว การเสพ การเสพเป็นนิตย์ การเสพด้วยดี การคบ การคบด้วยดี
การชอบใจ ความชอบใจ ซึ่งทางชั่วนี้ ความเป็นผู้โน้ม้นำไปตามทางชั่วนี้ อันใด
นี้เรียกว่า กัมมัตถเสวนา การเสพทางชั่ว

เจตโสลินัตตะ ความย่อหย่อนแห่งจิต เป็น โฉน

ความไม่สมประกอบแห่งจิต ความไม่การแก่การงานแห่งจิต ความท้อแท้
ความถดถอย ความย่อหย่อน กิริยาที่ย่อหย่อน สภาพที่ย่อหย่อน ความซบเซา
กิริยาที่ซบเซา สภาพที่ซบเซาแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า เจตโสลินัตตะ ความ
ย่อหย่อนแห่งจิต

จตกกนิเทศ

[๙๖๑] ในจตกกนิเทศเหล่านั้น อาสวะ ๔ เป็น โฉน

กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ

บรรดาอาสวะ ๔ นั้น กามาสวะ เป็น โฉน

ความพอใจในกาม ฯลฯ ความหมกมุ่นในกาม อันใด นี้เรียกว่า กามาสวะ

ภวาสวะ เป็น โฉน

ความพอใจในภพ ฯลฯ ความหมกมุ่นในภพ อันใด นี้เรียกว่า ภวาสวะ

ทิฏฐาสวะ เป็น โฉน

ความเห็นว่าโลกเที่ยง ฯลฯ ความเห็นว่าสัตว์เบื่องหน้า แต่ตายแล้ว
จะเกิดอีกก็หาไม่ได้ จะไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ ดังนี้ ทิฏฐิ ความเห็นไปข้างทิฏฐิ ฯลฯ
การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ทิฏฐาสวะ มีจลาทิฏฐิ
แม้ทั้งหมดก็เรียกว่า ทิฏฐาสวะ

อวิชชาสวะ เป็น โฉน

ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ ลืมคืออวิชชา อกุศลมูลคือ โมหะ นี้เรียกว่า
อวิชชาสวะ

เหล่านี้เรียกว่า อาสวะ ๔

[๙๖๒] คันถะ ๔ เป็น โฉน

อภิชฌาภายคันถะ พยาปาทภายคันถะ สิลัพพตปราชาสภายคันถะ อิทัง-

* สัจจาทินิวาสภายคันถะ

บรรดาคันถะ ๔ นั้น อภิชฌาภายคันถะ เป็น โฉน

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความเพ่งเล็งที่จะเอาทรัพย์สมบัติ
ของผู้อื่น อกุศลมูลคือ โลภะ อันใด นี้เรียกว่า อภิชฌาภายคันถะ

พยาปาทภายคันถะ เป็น โฉน

ความอาชวาทยอมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียแก่เราแล้ว
ฯลฯ ความดูร้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต อันใด นี้เรียกว่า
พยาปาทภายคันถะ

สิลัพพตปราชาสภายคันถะ เป็น โฉน

สมณพราหมณ์ภายนอกศาสนานี้ มีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์ ย่อมมิได้ด้วยศีล
ด้วยวัตร ด้วยศีลและวัตร ดังนี้ ทิฏฐิ ความเห็นไปข้างทิฏฐิ ฯลฯ การถือเอา
โดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า สิลัพพตปราชาสภายคันถะ

อิทัง สัจจาทินิวาสภายคันถะ เป็น โฉน

ความเห็นว่าโลกเที่ยง นี้แหละจริง อย่างอื่นไม่จริง ความเห็นว่า

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

โลกไม่เที่ยง นี่แหละจริง อย่างอื่นไม่จริง ฯลฯ ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายแล้วจะเกิดอีกก็หาไม่ได้ จะไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ นี่แหละจริง อย่างอื่น
ไม่จริง ทิฐิ ความเห็นไปข้างทิฐิ ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มี
ลักษณะเช่นว่านี้ นี่เรียกว่า อิทังสัจจาทินิเวสกายคั่นละ ยกเว้นสลิปปตปาธาน-

* กายคั่นละ มิจฉาทิฐิแม่ทั้งหมด ก็เรียกว่า อิทังสัจจาทินิเวสกายคั่นละ
เหล่านี้เรียกว่า คั่นละ ๔

[๙๖๓] โอะมะ ๔ ฯลฯ โยคะ ๔ ฯลฯ อุปาทาน ๔ เป็นไฉน

กามุปาทาน ทิฐูปาทาน สลิปปตูปาทาน อตตวาทุปาทาน

บรรดาอุปาทาน ๔ นั้น กามุปาทาน เป็นไฉน

ความพอใจในกาม ฯลฯ ความหมกมุ่นในกาม อันใด นี่เรียกว่า

กามุปาทาน

ทิฐูปาทาน เป็นไฉน

ความเห็นว่า ทานที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผล การบูชาพระรัตนตรัยไม่มีผล
ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ผู้ปฏิบัติชอบ รู้ยังเห็นแจ้งประจักษ์ซึ่งโลกนี้และ
โลกหน้าด้วยตนเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้ไม่มีในโลก ทิฐิ ความเห็นไป
ข้างทิฐิ ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี่เรียกว่า
ทิฐูปาทาน ยกเว้นสลิปปตูปาทานและอตตวาทุปาทาน มิจฉาทิฐิแม่ทั้งหมด
ก็เรียกว่า ทิฐูปาทาน

สลิปปตูปาทาน เป็นไฉน

สมณพราหมณ์ภายนอกศาสนานี้ มีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์ย่อมมีได้
ด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยศีลและวัตร ดังนี้ ทิฐิ ความเห็นไปข้างทิฐิ ฯลฯ
การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี่เรียกว่า สลิปปตูปาทาน

อตตวาทุปาทาน เป็นไฉน

บุคคลในโลกนี้ ผู้ได้รับการศึกษา ไม่ได้เห็นพระอริยะเจ้า ไม่ฉลาดในธรรม
ของพระอริยะเจ้า ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะเจ้า ไม่ได้เห็นสัปปุรุษ
ไม่ฉลาดในธรรมของสัปปุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปปุรุษ ย่อมเห็น
รูปเป็นตน หรือเห็นตนมีรูป เห็นรูปในตน เห็นตนในรูป ย่อมเห็นเวทนาเป็นตน
ฯลฯ ย่อมเห็นสัญญาเป็นตน ฯลฯ ย่อมเห็นสังขารเป็นตน ฯลฯ ย่อมเห็น
วิญญาณเป็นตน หรือเห็นตนมีวิญญาณ เห็นวิญญาณในตน เห็นตนในวิญญาณ
ทิฐิ ความเห็นไปข้างทิฐิ ฯลฯ การถือเอาโดยวิปลาส อันใด มีลักษณะเช่น
ว่านี้ นี่เรียกว่า อตตวาทุปาทาน

เหล่านี้เรียกว่า อุปาทาน ๔

[๙๖๔] ตัณหุปาทา ๔ เป็นไฉน

ตัณหาเมื่อจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ย่อมเกิดเพราะจิวรเป็นเหตุบ้าง ตัณหา
เมื่อจะเกิดแก่ภิกษุ ย่อมเกิดเพราะบิณฑบาตเป็นเหตุบ้าง ตัณหาเมื่อจะเกิดแก่
ภิกษุ ย่อมเกิดเพราะเสนาสนะเป็นเหตุบ้าง ตัณหาเมื่อจะเกิดแก่ภิกษุ ย่อมเกิด
เพราะปัจจัยดังกล่าวมานี้อันประณีตและประณีตยิ่งเป็นเหตุบ้าง

เหล่านี้เรียกว่า ตัณหุปาทา ๔

[๙๖๕] อคติคมนะ ๔ เป็นไฉน

บุคคลย่อมลำเอียงเพราะรักใคร่กัน ย่อมลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ย่อม
ลำเอียงเพราะขเลา ย่อมลำเอียงเพราะกลัว ความลำเอียง การถึงความลำเอียง
การลำเอียงเพราะรักใคร่กัน การลำเอียงเพราะเป็นพวกพ้องกัน ความเห็นเหไป
เหมือนน้ำไหล อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้

เหล่านี้เรียกว่า อคติคมนะ ๔

[๙๖๖] วิปริยสะ ๔ เป็นไฉน

ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจสัญญา ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจจิต ความ
เข้าใจผิดด้วยอำนาจทิฐิ ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจสัญญา
ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจจิต ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจทิฐิ ในสิ่งที่เป็นทุกขว่า
เป็นสุข ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจสัญญา ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจจิต ความ
เข้าใจผิดด้วยอำนาจทิฐิ ในสิ่งที่ไม่ใช่อัตตาตัวตนว่าเป็นอัตตาตัวตน ความเข้าใจ
ผิดด้วยอำนาจสัญญา ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจจิต ความเข้าใจผิดด้วยอำนาจทิฐิ
ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม

เหล่านี้เรียกว่า วิปริยสะ ๔

[๙๖๗] อนริยโวรหาร ๔ เป็นไฉน

เมื่อไม่เห็น พุทว่าเห็น เมื่อไม่ได้ยิน พุทว่าได้ยิน เมื่อไม่รู้ พุทว่ารู้
เมื่อไม่รู้แจ้ง พุทว่ารู้แจ้ง

เหล่านี้เรียกว่า อนริยโฆหาร ๔

[๙๖๘] อนริยโฆหาร ๔ อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

เมื่อเห็น พุทว่าไม่เห็น เมื่อได้ยิน พุทว่าไม่ได้ยิน เมื่อรู้ พุทว่าไม่รู้
เมื่อรู้แจ้ง พุทว่าไม่รู้แจ้ง

เหล่านี้เรียกว่า อนริยโฆหาร ๔

[๙๖๙] ทุจริต ๔ เป็นไฉน

ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มสสาวาท

เหล่านี้เรียกว่า ทุจริต ๔

[๙๗๐] ทุจริต ๔ อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

มสสาวาท ปิสฺสนาวาจา ผรุสวาจา สัมผัปปลาปะ

เหล่านี้เรียกว่า ทุจริต ๔

[๙๗๑] ภย ๔ เป็นไฉน

ชาติภย ชราภย พยาธิภย มรณภย

เหล่านี้เรียกว่า ภย ๔

[๙๗๒] ภย ๔ อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

ราชภย โจรภย อุทกภย อัคคีภย

เหล่านี้เรียกว่า ภย ๔

[๙๗๓] ภย ๔ อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

ภยเกิดแต่คลื่น ภยเกิดแต่จรเข้ ภยเกิดแต่วังวน ภยเกิดแต่ปลาร้าย

เหล่านี้เรียกว่า ภย ๔

[๙๗๔] ภย ๔ อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

ภยเกิดแต่การซ่อนขอดตัวเอง ภยเกิดแต่การซ่อนขอดผู้อื่น ภยเกิดแต่
อาชญา ภยเกิดแต่อบาย

เหล่านี้เรียกว่า ภย ๔

[๙๗๕] ทิฏฐิ ๔ เป็นไฉน

ทิฏฐิเกิดขึ้นโดยแน่แท้มั่นคงว่า สุขทุกข์ตนทำเอง ทิฏฐิเกิดขึ้นโดยแน่
แท้มั่นคงว่า สุขทุกข์คนอื่นกระทำให้ ทิฏฐิเกิดขึ้นโดยแน่แท้มั่นคงว่า สุขทุกข์
ตนทำเองด้วย คนอื่นทำให้ด้วย ทิฏฐิเกิดขึ้นโดยแน่แท้มั่นคงว่า สุขทุกข์ไม่ได้
ทำเองด้วย คนอื่นไม่ได้ทำให้ด้วย แต่เกิดขึ้นเองโดยเฉพาะ

เหล่านี้เรียกว่า ทิฏฐิ ๔

ปัญจกนิเทศ

[๙๗๖] ในปัญจกนิเทศเหล่านี้ โอรัมภาคิยสัณฺเญชน ๕ เป็นไฉน

โอรัมภาคิยสัณฺเญชน ๕ คือ

๑. สักกายทิฏฐิ
๒. วิจิกิจฉา
๓. สิลฺลพพตปฺรามาส
๔. กามฉันทะ
๕. พยาบาท

เหล่านี้เรียกว่า โอรัมภาคิยสัณฺเญชน ๕

[๙๗๗] อุทัมภาคิยสัณฺเญชน ๕ เป็นไฉน

อุทัมภาคิยสัณฺเญชน ๕ คือ

๑. รูปราคะ
๒. อรูปราคะ
๓. มานะ
๔. อุทธัจจะ
๕. อวิชชา

เหล่านี้เรียกว่า อุทัมภาคิยสัณฺเญชน ๕

[๙๗๘] มัจจริยะ ๕ เป็นไฉน

มัจจริยะ ๕ คือ

๑. อาวาสมัจจริยะ ความตระหนี่ที่อยู่
๒. กุลมัจจริยะ ความตระหนี่ตระกูล
๓. ลาภมัจจริยะ ความตระหนี่ลาภ
๔. วัณณมัจจริยะ ความตระหนี่วรรณะ
๕. อัมมมัจจริยะ ความตระหนี่ธรรม

เหล่านี้เรียกว่า มัจจริยะ ๕

[๙๗๙] สังคะ ๕ เป็นไฉน

สังคะ ๕ คือ

๑. รากสังคะ เครื่องชั่งคือรากะ
๒. โทสสังคะ เครื่องชั่งคือโทสะ
๓. โมหสังคะ เครื่องชั่งคือโมหะ
๔. มานสังคะ เครื่องชั่งคือมานะ
๕. ทิฏฐิสังคะ เครื่องชั่งคือทิฏฐิ

เหล่านี้เรียกว่า สังคะ ๕

[๙๘๐] สัลลละ ๕ เป็นไฉน

สัลลละ ๕ คือ

๑. รากสัลลละ ลูกศรคือรากะ
๒. โทสสัลลละ ลูกศรคือโทสะ
๓. โมหสัลลละ ลูกศรคือโมหะ
๔. มานสัลลละ ลูกศรคือมานะ
๕. ทิฏฐิสัลลละ ลูกศรคือทิฏฐิ

เหล่านี้เรียกว่า สัลลละ ๕

[๙๘๑] เจโตชิลละ ๕ เป็นไฉน

เจโตชิลละ ๕ คือ

๑. บุคคลย่อมเคลือบแคลง สงสัย ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส

ในพระพุทธรเจ้า

๒. ย่อมเคลือบแคลง สงสัย ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระ

ธรรม

๓. ย่อมเคลือบแคลง สงสัย ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์
๔. ย่อมเคลือบแคลง สงสัย ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา
๕. เป็นผู้มิจิตขุนเคือง ไม่ชอบใจ มิจิตกระทบกระทั่ง กระดังกระ-

*ต้องในเพื่อนพรหมจารีบุคคลทั้งหลาย

เหล่านี้เรียกว่า เจโตชิลละ ๕

[๙๘๒] เจโตวินิพัตตะ ๕ เป็นไฉน

เจโตวินิพัตตะ ๕ คือ

๑. บุคคลเป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรักใคร่ ยังไม่ปราศจากความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากความอยากในกาม

๒. เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรักใคร่ ยังไม่ปราศจากความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากความอยากในกาย

๓. เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรักใคร่ ยังไม่ปราศจากความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากความอยากในรูป

๔. บริโภคอาหารเต็มท้องตามความต้องการแล้ว หาความสุขในการนอน หาความสุขในการพลิกไปมา หาความสุขในการหลับอยู่

๕. ปรารถนาเป็นเทวดาตนใดตนหนึ่ง แล้วประพฤติพรหมจรรย์ด้วยผูกใจว่า เรจักเป็นเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ หรือเทวดาผู้มีศักดิ์น้อยตนใดตนหนึ่ง ด้วยศีลนี้ หรือด้วยตะบะนี้ หรือพรหมจรรย์นี้

เหล่านี้เรียกว่า เจโตวินิพัตตะ ๕

[๙๘๓] นีวรณ ๕ เป็นไฉน

นีวรณ ๕ คือ

๑. กามฉันทนีวรณ ธรรมอันห้ามกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น คือ กามฉันทะ

๒. พยาบาทนีวรณ ธรรมอันห้ามกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น คือ พยาบาท

๓. ถีนมิตถนีวรณ ธรรมอันห้ามกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น คือ ถีนมิตถะ

๔. อุทธัจจกุกกัจจนีวรณ ธรรมอันห้ามกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น คือ อุทธัจจกุกกัจจะ

๕. วิจิกิจฉานีวรณ ธรรมอันห้ามกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น คือ วิจิกิจฉา

เหล่านี้เรียกว่า นีวรณ ๕

[๙๘๔] อนันตริยกรรม ๕ เป็นไฉน

อนันตริยกรรม ๕ คือ

๑. ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา
๒. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา
๓. อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น
๕. สังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน

เหล่านี้เรียกว่า อนันตริยกรรม ๕

[๙๘๕] ทิฏฐิ ๕ เป็นไฉน

ทิฏฐิ ๕ คือ

๑. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันดั่งนี้ว่า อัตตามีสัญญา เบื้องหน้าแต่ตายไม่แปรผัน
๒. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันดั่งนี้ว่า อัตตาไม่มีสัญญา เบื้องหน้าแต่ตายไม่แปรผัน
๓. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันดั่งนี้ว่า อัตตามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เบื้องหน้าแต่ตายไม่แปรผัน
๔. ก็หรือว่า สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่มี ของสัตว์ซึ่งปรากฏมีอยู่
๕. ก็หรือว่า สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันทิฏฐิธัมมนิพพาน

เหล่านี้เรียกว่า ทิฏฐิ ๕

[๙๘๖] เวร ๕ เป็นไฉน

เวร ๕ คือ

๑. ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทาน ลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจจารา ประพฤติผิดในกาม
๔. มุสาวาท พูดเท็จ
๕. สุราเมรัยมัชฌมาที่ภูฐาน ดมึนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เหล่านี้เรียกว่า เวร ๕

[๙๘๗] พยสนะ ๕ เป็นไฉน

พยสนะ ๕ คือ

๑. ญาตีพยสนะ ความพินาศแห่งญาติ
๒. โภคพยสนะ ความพินาศแห่งทรัพย์
๓. โรคพยสนะ ความพินาศเพราะโรค
๔. สิลพยสนะ ความพินาศแห่งศีล
๕. ทิฏฐิพยสนะ ความพินาศแห่งทิฏฐิ

เหล่านี้เรียกว่า พยสนะ ๕

[๙๘๘] โทษแห่งความไม่อดทน ๕ เป็นไฉน

โทษแห่งความไม่อดทน ๕ คือ

๑. ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของชนมาก
๒. มีเวรมาก
๓. มีโทษมาก
๔. ตายด้วยความหลงลืม
๕. เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

เหล่านี้เรียกว่า โทษแห่งความไม่อดทน ๕

[๙๘๙] ภัย ๕ เป็นไฉน

ภัย ๕ คือ

๑. ภัยเกิดแต่การเลี้ยงชีพ
๒. ภัยเกิดแต่การดิเตียน
๓. ภัยคือความขาดกลัว เมื่อเข้าสู่ที่ประชุม
๔. ภัยเกิดแต่ภรรยา
๕. ภัยเกิดแต่อบาย

เหล่านี้เรียกว่า ภัย ๕

[๙๙๐] ทิฏฐิธัมมนิพพานวาทะ ๕ เป็นไฉน

ทิฏฐิธัมมนิพพานวาทะ ๕ คือ

๑. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า

ท่านผู้เจริญ เมื่อใดแล อัตตานั้นเพียบพร้อม พรั่งพร้อม บำรุงบำเรอ ด้วยกาม-

* คุณ ๕ อยู่ ท่านผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อัตตานั้นจึงชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐ-

* ธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติทิฐฐธรรม-

* นิพพานอันยอดเยี่ยมของสัตว์ผู้ปรากฏมียอยู่ ด้วยประการอย่างนี้

๒. สมณะหรือพราหมณ์อื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านกล่าวอัตตาใด อัตตานั้นมีอยู่แล เราจะได้กล่าววาทะ อัตตานั้นไม่มีก็หา มิได้ ท่านผู้เจริญ แต่อัตตานั้นจะชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็หามิได้ ข้อนั้นมีอะไรเป็นเหตุ ท่านผู้เจริญ เพราะกามทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน ไปเป็นธรรมดา ความเศร้าโศก ความร่ำไห้ ความทุกข์ ความโทมนัส ความคับแค้นใจ ย่อมเกิดขึ้น เพราะกามเหล่านั้น แปรปรวนเป็นอย่างอื่น ท่านผู้เจริญ เมื่อใดแล อัตตานั้นสังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรมแล้ว บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ อยู่ ท่านผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อัตตานั้นจึงชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยมของสัตว์ผู้ปรากฏมียอยู่ ด้วยประการอย่างนี้

๓. สมณะหรือพราหมณ์อื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านกล่าวอัตตาใด อัตตานั้นมีอยู่แล เราจะได้กล่าววาทะ อัตตานั้นไม่มีก็หา มิได้ ท่านผู้เจริญ แต่อัตตานั้นจะชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็หามิได้ ข้อนั้นมีอะไรเป็นเหตุ วิตก วิจารณ์ มีอยู่ในปฐมฌานนั้น ปฐมฌานนี้ย่อมปรากฏเป็นของหายาบเพราะวิตกและวิจารณ์ ท่านผู้เจริญ เมื่อใดแล อัตตานั้นบรรลุตติยฌาน อันเป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบ ฯลฯ อยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อัตตานั้นจึงชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรม-

* นิพพานอันยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติทิฐฐธรรม-

* นิพพานอันยอดเยี่ยม ของสัตว์ผู้ปรากฏมียอยู่ ด้วยประการอย่างนี้

๔. สมณะหรือพราหมณ์อื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านกล่าวอัตตาใด อัตตานั้นมีอยู่แล เราจะได้กล่าววาทะ อัตตานั้นไม่มีก็หา มิได้ ท่านผู้เจริญ แต่อัตตานั้นจะชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็หามิได้ ข้อนั้นมีอะไรเป็นเหตุ ปิตี ความล้าพองใจใด มีอยู่ในตติยฌานนั้น ตติยฌานนี้ย่อมปรากฏเป็นของหายาบเพราะปิตีและความล้าพองใจนั้น ท่านผู้เจริญ เมื่อใดแล เพราะคลายปิตี ได้อีกด้วย อัตตานั้นบรรลุตติยฌาน ฯลฯ อยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อัตตานั้นจึงชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยมของสัตว์ผู้ปรากฏมียอยู่ ด้วยประการอย่างนี้

๕. สมณะหรือพราหมณ์อื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านกล่าวอัตตาใด อัตตานั้นมีอยู่แล เราจะได้กล่าววาทะ อัตตานั้นไม่มีก็หา มิได้ ท่านผู้เจริญ แต่อัตตานั้นจะชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็หามิได้ ข้อนี้มีอะไรเป็นเหตุ สุขและความนึกคิดทางใจใด มีอยู่ในตติยฌานนั้น ตติยฌานนี้ ย่อมปรากฏเป็นของหายาบเพราะสุขและความนึกคิดทางใจนั้น เมื่อใดแล อัตตานั้นบรรลุจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสข เพราะละสุขและทุกข์ได้ ฯลฯ อยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อัตตานั้นจึงชื่อว่า ได้บรรลุทิฐฐธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติทิฐฐ-

* ธรรมนิพพานอันยอดเยี่ยมของสัตว์ผู้ปรากฏมียอยู่ ด้วยประการอย่างนี้

เหล่านี้เรียกว่า ทิฐฐธรรมนิพพานวาทะ ๕

ฉกณิเทศ

[๙๙๑] ในฉกณิเทศเหล่านั้น วิวาทมูล ๖ เป็นไฉน

ความโกรธ ความหลงหลอกลวงท่าน ความริษยา ความโอ้อวด ความปรารถนาลามก ความยึดถือแต่ความเห็นของตน

เหล่านี้เรียกว่า วิวาทมูล ๖

[๙๙๒] ฉันทราคเคหสิตธรรม ๖ เป็นไฉน

ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิต อันอิงอาศัยกามคุณ ในรูปที่น่าชอบใจ ฯลฯ ในเสียงที่น่าชอบใจ ฯลฯ ในกลิ่นที่น่าชอบใจ ฯลฯ ในรสที่น่าชอบใจ ฯลฯ ในโผฏฐัพพะที่น่าชอบใจ ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ ความกำหนดนักแห่งจิตอันอิงอาศัยกามคุณ ในธรรมารมณ์ที่น่าชอบใจ

เหล่านี้เรียกว่า ฉันทราคเคหสิตธรรม ๖

[๙๙๓] วิโรธวัตถุ ๖ เป็นไฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ความอาฆาต ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ฯลฯ ความดูร้าย ความ
ปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต ในรูปที่ไม่น่าชอบใจ ฯลฯ ในเสียงที่ไม่
น่าชอบใจ ฯลฯ ในกลิ่นที่ไม่น่าชอบใจ ฯลฯ ในรสที่ไม่น่าชอบใจ ฯลฯ ใน
โผฏฐัพพะที่ไม่น่าชอบใจ ความอาฆาต ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ฯลฯ
ความดูร้าย ความปากร้าย ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต ในธรรมารมณ์ที่ไม่
น่าชอบใจ

เหล่านี้เรียกว่า วิโรธัตถุ

[๙๙๔] ตัณหากาย ๖ เป็นไฉน

รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา รัมม-

*ตัณหา

เหล่านี้เรียกว่า ตัณหากาย ๖

[๙๙๕] อการวะ ๖ เป็นไฉน

บุคคลไม่เคารพ ไม่เชื่อฟังในพระศาสดา ประพฤติเป็นไปอยู่ ฯลฯ
ในพระธรรม ประพฤติเป็นไปอยู่ ฯลฯ ในพระสงฆ์ ประพฤติเป็นไปอยู่ ฯลฯ
ในสิกขา ประพฤติเป็นไปอยู่ ฯลฯ ในความไม่ประมาท ประพฤติเป็นไปอยู่
บุคคลไม่เคารพ ไม่เชื่อฟังในการปฏิสังขาร ประพฤติเป็นไปอยู่

เหล่านี้เรียกว่า อการวะ ๖

[๙๙๖] ปรีหานิยธรรม ๖ เป็นไฉน

ความยินดีในการก่อสร้าง ความยินดีในการสนทนา ความยินดีในการ
หลับนอน ความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ความยินดีในการอยู่ร่วมกัน ความ
ยินดีในธรรมเป็นเหตุให้เนิ่นช้า

เหล่านี้เรียกว่า ปรีหานิยธรรม ๖

[๙๙๗] ปรีหานิยธรรม ๖ อีกนัยหนึ่ง เป็นไฉน

ความยินดีในการก่อสร้าง ความยินดีในการสนทนา ความยินดีในการ
หลับนอน ความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ความเป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้มี
มิตรชั่ว

เหล่านี้เรียกว่า ปรีหานิยธรรม ๖

[๙๙๘] โสมนัสสปริจาร ๖ เป็นไฉน

เห็นรูปด้วยตาแล้ว ครุ่นคิดถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ฟังเสียงด้วย
หูแล้ว ฯลฯ ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ฯลฯ ถูกต้อง
โผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ครุ่นคิดถึงธรรมารมณ์
อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส

เหล่านี้เรียกว่า โสมนัสสปริจาร ๖

[๙๙๙] โทมณัสสปริจาร ๖ เป็นไฉน

เห็นรูปด้วยตาแล้ว ครุ่นคิดถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ฟังเสียงด้วย
หูแล้ว ฯลฯ ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ฯลฯ ถูกต้อง
โผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ครุ่นคิดถึงธรรมารมณ์อัน
เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส

เหล่านี้เรียกว่า โทมณัสสปริจาร ๖

[๑๐๐๐] อเปกขปริจาร ๖ เป็นไฉน

เห็นรูปด้วยตาแล้ว ครุ่นคิดถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอเบกขา ฟังเสียงด้วย
หูแล้ว ฯลฯ ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ฯลฯ ถูกต้อง
โผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ฯลฯ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ครุ่นคิดถึงธรรมารมณ์อัน
เป็นที่ตั้งแห่งอเบกขา

เหล่านี้เรียกว่า อเปกขปริจาร ๖

[๑๐๐๑] เกหสิตโสมนัส ๖ เป็นไฉน

ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอัน
เกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันอิง
อาศัยกามคุณ ในรูปอันเป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในเสียงอันเป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ใน
กลิ่นอันเป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในรสอันเป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในโผฏฐัพพะอันเป็น
ที่ชอบใจ ความสบายทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุข
อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สบายเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัสอัน
อิงอาศัยกามคุณ ในธรรมารมณ์อันเป็นที่ชอบใจ

เหล่านี้เรียกว่า เกหสิตโสมนัส ๖

[๑๐๐๒] เกหสิตโทมนัส ๖ เป็นไฉน

ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ทุกขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกขอันเกิดแต่เจโต-

* สัมผัส อันอิงอาศัยกามคุณ ในรูปอันไม่เป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในเสียงอันไม่เป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในกลิ่นอันไม่เป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในรสอันไม่เป็นที่ชอบใจ ฯลฯ ในโผฏฐัพพะอันไม่เป็นที่ชอบใจ ความไม่สบายทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สบายเป็นทุกขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันอิงอาศัยกามคุณ ในธรรมารมณ์อันไม่เป็นที่ชอบใจ

เหล่านี้เรียกว่า เคหสิตโทมนัส ๖

[๑๐๐๓] เคหสิตอุpekขา ๖ เป็นโจน

ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันอิงอาศัยกามคุณ ในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุpekขา ฯลฯ ในเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งอุpekขา ฯลฯ ในกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งอุpekขา ฯลฯ ในรสอันเป็นที่ตั้งแห่งอุpekขา ฯลฯ ในโผฏฐัพพะอันเป็นที่ตั้งแห่งอุpekขา ความสบายทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สบายทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส อันอิงอาศัยกามคุณ ในธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุpekขา

เหล่านี้เรียกว่า เคหสิตอุpekขา ๖

[๑๐๐๔] ทิฏฐิ ๖ เป็นโจน

ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้ใดโดยแน่วแน่นคงว่า อัตตาของเรามีอยู่ ดังนี้บ้าง
ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้ใดโดยแน่วแน่นคงว่า อัตตาของเราไม่มี ดังนี้บ้าง
ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้ใดโดยแน่วแน่นคงว่า เรารู้จักอัตตาด้วยอัตตา ดังนี้บ้าง
ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้ใดโดยแน่วแน่นคงว่า เรารู้จักอนัตตาด้วยอัตตา ดังนี้บ้าง
ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้ใดโดยแน่วแน่นคงว่า เราจักอัตตาด้วยอนัตตา ดังนี้บ้าง
ความเห็นเกิดขึ้นแก่ผู้ใดโดยแน่วแน่นคงว่า อัตตาของเรานั้นนั้นเป็นผู้กล่าว เป็นผู้เสวย ย่อมเสวย ผลแห่งความดีและความชั่วในภพนั้นๆ สิ้นกาลนาน อัตตานันไม่เกิด ไม่ได้มีมาแล้วในอดีต อัตตานันไม่เกิด จักไม่มีในอนาคต อัตตาเป็นของเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง ไม่แปรผัน ดังนี้บ้าง

เหล่านี้เรียกว่า ทิฏฐิ ๖

สัตตกนิเทศ

[๑๐๐๕] ในสัตตกมาติกาเหล่านั้น อนสย ๗ เป็นโจน

กามราคานสย ปฏิฆานสย มานานสย ทิฏฐานสย วิจิกจจานสย

ภวราคานสย อวิชขานสย

เหล่านี้เรียกว่า อนสย ๗

[๑๐๐๖] ปริยภูฐาน ๗ เป็นโจน

กามราคปริยภูฐาน ปฏิฆปริยภูฐาน มานปริยภูฐาน ทิฏฐิปริยภูฐาน

วิจิกจลาปริยภูฐาน ภวราคปริยภูฐาน อวิชขปริยภูฐาน

เหล่านี้เรียกว่า ปริยภูฐาน ๗

[๑๐๐๗] สัญโญชน ๗ เป็นโจน

กามราคสัญโญชน ปฏิฆสัญโญชน มานสัญโญชน ทิฏฐิสัญโญชน

วิจิกจลาสัญโญชน ภวราคสัญโญชน อวิชขาสัญโญชน

เหล่านี้เรียกว่า สัญโญชน ๗

[๑๐๐๘] อสัทธิธรรม ๗ เป็นโจน

บุคคลเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ มีการศึกษาน้อย

เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทึบ

เหล่านี้เรียกว่า อสัทธิธรรม ๗

[๑๐๐๙] ทจฺจิต ๗ เป็นโจน

ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิถาจาร มุสาวาท ปิสฺสนาจา

มุสฺสวาจา สัมผัสปลาลปะ

เหล่านี้เรียกว่า ทจฺจิต ๗

[๑๐๑๐] มานะ ๗ เป็นโจน

มานะ อติมานะ มานาติมานะ โอมานะ อหิมานะ อัสมิมานะ มิถา-

*มานะ

เหล่านี้เรียกว่า มานะ ๗

[๑๐๑๑] ทิฏฐิ ๗ เป็นโจน

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ มีวาทย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
หามิได้ ท่านผู้เจริญ แต่อดีตานี้จะได้ชื่อว่าขาดสูญด้วยดี ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็
หามิได้ ท่านผู้เจริญ อดีตานี้ที่เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เพราะก้าวล่วง
อากิญจัญญายตนะโดยประการที่ปวง มียอยู่แล้ว ท่านย่อมไม่รู้ไม่เห็นอดีตานั้น เรา
ย่อมรู้เห็นอดีตานั้น ท่านผู้เจริญ เพราะอดีตานั้นแล เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกาย
แตก ย่อมขาดสูญ ย่อมพินาศ ย่อมไม่มี ท่านผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล
อดีตานี้จึงได้ชื่อว่าขาดสูญด้วยดี สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่ง บัญญัติความ
ขาดสูญ ความพินาศ ความไม่มี ของสัตว์ผู้ปรากฏมียู่ด้วยประการอย่างนี้
เหล่านี้เรียกว่า ทัฎฐิ ๗

อัฐฐกนิเทศ

[๑๐๑๒] ในอัฐฐกมาติกาเหล่านั้น กิเลสวัตถุ ๘ เป็นไฉน
โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทัฎฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ
เหล่านี้เรียกว่า กิเลสวัตถุ ๘

[๑๐๑๓] กุสितวัตถุ ๘ เป็นไฉน
กุสิตวัตถุ ๘ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ มีภาระงานที่ต้องทำ เธอเกิดความคิดอย่างนี้ว่า เรา
จักต้องทำการงานแล แต่เมื่อเราทำการงานอยู่ จักลำบากกาย อย่างกระนั้นเลย
เราจะนอนละ เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อ
บรรลุลคุณที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุ
ข้อที่ ๑

๒. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุทำการงานแล้ว เธอเกิดความคิดอย่างนี้ว่า เรา
ได้ทำการงานแล้ว เมื่อเรากำลังทำการงานอยู่ ลำบากกาย อย่างกระนั้นเลย เราจะ
นอนละ เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุ
คุณที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๒

๓. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุต้องเดินทาง เธอเกิดความคิดอย่างนี้ว่า เราจัก
ต้องเดินทางแล แต่เมื่อเราเดินทางไป จักลำบากกาย อย่างกระนั้นเลย เราจะนอนละ
เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณที่ยังไม่
บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๓

๔. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุเดินทางแล้ว เธอเกิดความคิดอย่างนี้ว่า เราได้
เดินทางแล้ว เมื่อเรากำลังเดินทางอยู่ ลำบากกาย อย่างกระนั้นเลย เราจะนอนละ
เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณที่ยังไม่
บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๔

๕. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุเที่ยวไปในบ้านหรือนิคมเพื่อบิณฑบาต ไม่ได้
โภชนะอันตราหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอคิดอย่างนี้ว่า เมื่อเรา
เที่ยวไปตามบ้านหรือนิคม ก็ได้โภชนะอันตราหมองหรือประณีตพอแก่ความ
ต้องการ กายของเราเหนื่อยลำบาก ไม่ควรแก่การงาน อย่างกระนั้นเลย เราจะนอนละ
เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณที่ยังไม่
บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๕

๖. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุเที่ยวไปตามบ้านหรือนิคมเพื่อบิณฑบาต ได้
โภชนะอันตราหมอง หรือประณีตพอแก่ความต้องการแล้ว เธอคิดอย่างนี้ว่า เมื่อ
เราเที่ยวไปตามบ้านหรือนิคมเพื่อบิณฑบาต ได้โภชนะอันตราหมองหรือประณีต
พอแก่ความต้องการแล้ว กายของเราเหนื่อยหนัก ไม่ควรแก่การงาน จะเป็นเหมือนถั่ว
หมัก อย่างกระนั้นเลย เราจะนอนละ เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อ
ถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้
แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๖

๗. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อย เธอเกิดความคิดอย่างนี้
ว่า เราเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อย ความดำริเพื่อจะนอนมียู่ อย่างกระนั้นเลย เราจะ
นอนละ เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุ
คุณที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัดเป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๗

๘. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุหายไข้แล้ว แต่ยังไม่นาน เธอคิดอย่างนี้ว่า
เราหายไข้แล้ว แต่ยังไม่นาน กายของเราอ่อนเพลีย ไม่ควรแก่การงาน อย่าง
กระนั้นเลย เราจะนอนละ เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงคุณที่ยัง
ไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง นี่จัด
เป็นกุสิตวัตถุข้อที่ ๘

เหล่านี้เรียกว่า กุสิตวัตถุ ๘

[๑๐๑๔] จิตตปฏิฆาตในโลกธรรม ๘ เป็นไฉน
จิตตปฏิฆาตในโลกธรรม ๘ คือ

๑. ความยินดีในลาภ
๒. ความยินดีในความเสื่อมลาภ
๓. ความยินดีในยศ
๔. ความยินดีในความเสื่อมยศ
๕. ความยินดีในความสรรเสริญ
๖. ความยินดีในความนินทา
๗. ความยินดีในสุข
๘. ความยินดีในทุกข์

นี้เรียกว่า จิตตปฏิภวาทในโลภธรรม ๘

[๑๐๑๕] อนริยโวรหาร ๘ เป็นไฉน

อนริยโวรหาร ๘ คือ

๑. เมื่อไม่เห็น พุทว่าเห็น
๒. เมื่อไม่ได้ยิน พุทว่าได้ยิน
๓. เมื่อไม่รู้ พุทว่ารู้
๔. เมื่อไม่รู้แจ้ง พุทว่ารู้แจ้ง
๕. เมื่อเห็น พุทว่าไม่เห็น
๖. เมื่อได้ยิน พุทว่าไม่ได้ยิน
๗. เมื่อรู้ พุทว่าไม่รู้
๘. เมื่อรู้แจ้ง พุทว่าไม่รู้แจ้ง

เหล่านี้เรียกว่า อนริยโวรหาร ๘

[๑๐๑๖] มิจฉัตตะ ๘ เป็นไฉน

มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ

มิจฉาวายมะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ

เหล่านี้เรียกว่า มิจฉัตตะ ๘

[๑๐๑๗] ปุริสโทษ ๘ เป็นไฉน

ปุริสโทษ ๘ คือ

๑. ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูกโจทด้วยอาบัตินั้น
แก้ตัวด้วยความไม่มีสติว่า เราระลึกไม่ได้ๆ ดังนี้ นี่จัดเป็นปุริสโทษข้อที่ ๑

๒. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้น ได้โต้ตอบผู้โจทว่า ประโยชน์อะไรหนอ ด้วยการกล่าวสำหรับ
ท่านผู้โง่เขลา ผู้โง่ฉลาด แม้ท่านยังสำคัญผิดที่จะกล่าวกะเรา ดังนี้ นี่จัดเป็น
ปุริสโทษข้อที่ ๒

๓. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้นกลับปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้โจทนั้นแหละว่า ท่านนั้นแหละต้องอาบัติ
ข้อนี้ ท่านจงแสดงอาบัตินั้นเสียก่อน ดังนี้ นี่จัดเป็นปุริสโทษข้อที่ ๓

๔. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้น ยกเหตุอื่นๆ มาพูดกลบเกลื่อน พดชกให้เขาไปนอกเรื่อง
ทำเคือง ทำโกรธ ทำอาการไม่พอใจ นี่จัดเป็นปุริสโทษข้อที่ ๔

๕. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้น โบกมือปฏิเสธในท่ามกลางสงฆ์ นี่จัดเป็นปุริสโทษข้อที่ ๕

๖. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้น นิ่งเสีย ทรมานสงฆ์ให้ลำบาก นี่จัดเป็นปุริสโทษข้อที่ ๖

๗. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้น ไม่เอื้อเฟื้อต่อสงฆ์ ไม่เอื้อเฟื้อต่อโจท หลีกไปเสียตามชอบใจ
ทั้งที่ยังต้องอาบัตินั้น นี่จัดเป็นปุริสโทษข้อที่ ๗

๘. ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุในศาสนานี้ โจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูก
โจทด้วยอาบัตินั้น พุดอย่างนี้ว่า ทำไมหนอท่านจึงชวนชวายนในเรานัก บัดนี้เราจะ
ลาสิกขาสิกไปเป็นคฤหัสถ์ เธอนั้นก็ลาสิกขาสิกไปเป็นคฤหัสถ์แล้วกล่าวอย่างนี้
ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บัดนี้แลท่านทั้งหลายจงยินดีแช่มชื่นเถิด ดังนี้ นี่จัดเป็น
ปุริสโทษข้อที่ ๘

[๑๐๑๘] อสัณญิวาทะ ๘ เป็นไฉน

อสัณญิวาทะ ๘ คือ

๑. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่มีรูป เบื้องหน้าแต่ตาย
ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานี้ว่า ไม่มีสัณญา

๒. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่ไม่มีรูป เบื้องหน้าแต่
ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานี้ว่า ไม่มีสัณญา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

๓. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า ไม่มีสัญญา

๔. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่มีรูปกิโมไซ ที่หารูปมิได้ก็มีไซ เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั่นว่า ไม่มีสัญญา

๕. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่มีที่สุด เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า ไม่มีสัญญา

๖. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่หาที่สุดมิได้ เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า ไม่มีสัญญา

๗. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาทั้งที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า ไม่มีสัญญา

๘. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตताที่มีที่สุดไม่ใช่ ที่หาที่สุด
มิได้ก็ไม่ใช่ เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า ไม่มีสัญญา
เหล่านี้เรียกว่า อสัญญีวาตะ ๘

[๑๐๑๙] แนวสัญญาสัญญาญีวาทะ ๘ เป็นไฉน

แนวสัญญาสัญญาบัตร ๘ คือ

๑. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่มีรูป เบื้องหน้าแต่ตาย
ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า มีสัจญญากิไม่ใช่ ไม่มีสัจญญากิไม่ใช่

๒. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่ไม่มีรูป เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า มีสัญญาทิโมไมช ไม่มีสัญญาทิโมไมช

๓. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า มีสัญญาภิไม่ใช่ ไม่มีสัญญาภิไม่ใช่

๔. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตามิรูปกัไมไซ ไมมิรูปกัไมไซ เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไมแปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า มิสังญญากัไมไซ ไมมิสังญญากัไมไซ

๕. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่มีที่สุด เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า มีสัจญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัจญาก็ไม่ใช่

๖. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตาที่ไม่มีที่สุด เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานี้ว่า มีสัญญาภิไม่ใช่ ไม่มีสัญญาภิไม่ใช่

๓. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อุตตาทั้งที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอุตตานี้ว่า มีสัญญาภิไม่ใช่ ไม่มีสัญญาภิไม่ใช่

๘. สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งถือว่า อัตตามีที่สุดไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมไม่แปรผัน จึงบัญญัติอัตตานั้นว่า มีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาไม่ใช่

เหล่านี้เรียกว่า เนวสัณญินาสัณญีวาทะ ๘

นวนกนิเทศ

[๑๐๒๐] ในนวกมาติกาเหล่านั้น อาฆาตวัตถุ ๙ เป็นไฉน

อาณาตวรรต ๙ คือ

๑. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำความเสื่อมเสียแก่เราแล้ว

๒. ความอาฆาตพยากรณ์เกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา

๓. ความอาฆาตพยากรณ์เกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักกระทำความเสื่อมเสียแก่เรา

๔. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำความเสื่อมเสียแก่คนเป็นที่รักที่ชอบพอของเราแล้ว

๕. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา

๖. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักกระทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเราแล้ว

๗. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำประโยชน์แก่คนที่ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเราแล้ว

๘. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำประโยชน์แก่คน
ผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา

๙. ความอาฆาตย่อมเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำประโยชน์แก่คน

ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ขอบพ้อของเรา

เหล่านี้เรียกว่า อาฆาตวิตถุ ๙

[๑๐๒๑] ปุริสมละ ๙ เป็นไฉน

ปุริสมละ ๙ คือ

๑. โกรธ ความโกรธ
๒. มกขะ ความมลบหลู่คุณท่าน
๓. อิสสา ความริษยา
๔. มัจฉริยะ ความตระหนี่
๕. มายา ความเจ้าเล่ห์
๖. สาถะยะ ความโอ้อวด
๗. มุสาวาท พุดเท็จ
๘. ปาปิจฉา ความปรารภนาลามก
๙. มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด

เหล่านี้เรียกว่า ปุริสมละ ๙

[๑๐๒๒] มานะ ๙ เป็นไฉน

มานะ ๙ คือ

๑. ผู้เลืศกว่าเขา สำคัญตนว่าเลืศกว่าเขา
๒. ผู้เลืศกว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา
๓. ผู้เลืศกว่าเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา
๔. ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเลืศกว่าเขา
๕. ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา
๖. ผู้เสมอเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา
๗. ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเลืศกว่าเขา
๘. ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา
๙. ผู้เลวกว่าเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา

เหล่านี้เรียกว่า มานะ ๙

[๑๐๒๓] ตัณห์ามูลกกรรม ๙ เป็นไฉน

ตัณห์ามูลกกรรม ๙ คือ

๑. เพราะอาศัยตัณหา จึงเกิดการแสวงหา
๒. เพราะอาศัยการแสวงหา จึงเกิดการได้
๓. เพราะอาศัยการได้ จึงเกิดการวินิจฉัย
๔. เพราะอาศัยการวินิจฉัย จึงเกิดฉันทราคะ
๕. เพราะอาศัยฉันทราคะ จึงเกิดความยึดถือ
๖. เพราะอาศัยความยึดถือ จึงเกิดการหวงแหน
๗. เพราะอาศัยการหวงแหน จึงเกิดความตระหนี่
๘. เพราะอาศัยความตระหนี่ จึงเกิดการรักษา
๙. เพราะอาศัยการรักษา จึงเกิดบาปอกุศลกรรม หลายประการ คือ

การจับท่อนไม้ การจับศาสตรา การทะเลาะ การเกี่ยงแย่ง การวิวาท การพุดขึ้นมึงกู

การพุดส่อเสียด การพุดเท็จ

เหล่านี้เรียกว่า ตัณห์ามูลกกรรม ๙

[๑๐๒๔] อัญชิตะ ๙ เป็นไฉน

อัญชิตะ ๙ คือ

๑. ความหวั่นไหวว่า มีเรา
๒. ความหวั่นไหวว่า เป็นเรา
๓. ความหวั่นไหวว่า นี่เป็นเรา
๔. ความหวั่นไหวว่า เราจักมี
๕. ความหวั่นไหวว่า เราจักเป็นสัตว์มีรูป
๖. ความหวั่นไหวว่า เราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป
๗. ความหวั่นไหวว่า เราจักเป็นสัตว์มีสัญญา
๘. ความหวั่นไหวว่า เราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา
๙. ความหวั่นไหวว่า เราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็

ไม่ใช่

เหล่านี้เรียกว่า อัญชิตะ ๙

[๑๐๒๕] มัญญิตะ ๙ ผันทิตะ ๙ ปปัญจิตะ ๙ สังขตะ ๙ เป็นไฉน

สังขตะ ๙ คือ

๑. ความปรุ่งแต่งว่า เรามี

๒. ความปรุ่งแต่งว่า เป็นเรา
๓. ความปรุ่งแต่งว่า นี่เป็นเรา
๔. ความปรุ่งแต่งว่า เราจักมี
๕. ความปรุ่งแต่งว่า เราจักเป็นสัตว์มีรูป
๖. ความปรุ่งแต่งว่า เราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป
๗. ความปรุ่งแต่งว่า เราจักเป็นสัตว์มีสัญญา
๘. ความปรุ่งแต่งว่า เราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา
๙. ความปรุ่งแต่งว่า เราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็

ไม่ใช่

เหล่านี้เรียกว่า สังขตะ ๙

ทสกันเเทศ

[๑๐๒๖] ในทสกันเตกาเหล่านั้น ก็เลสวัตถุ ๑๐ เป็นไฉน

กิเลสวัตถุ ๑๐ คือ

โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ

อนัตตตัปปะ

เหล่านี้เรียกว่า กิเลสวัตถุ ๑๐

[๑๐๒๗] อาฆาตวัตถุ ๑๐ เป็นไฉน

อาฆาตวัตถุ ๑๐ คือ

๑. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียแก่เราแล้ว
๒. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา
๓. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่เรา
๔. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเราแล้ว
๕. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบพอของเรา
๖. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๗. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเราแล้ว
๘. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๙. ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา

๑๐. ความอาฆาตเกิดขึ้นในฐานะอันไม่ควร

เหล่านี้เรียกว่า อาฆาตวัตถุ ๑๐

[๑๐๒๘] อุกุศลกรรมมถ ๑๐ เป็นไฉน

อุกุศลกรรมมถ ๑๐ คือ

๑. ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทาน ลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจจารา ประพฤตผิดในกาม
๔. มุสาวาท พูดเท็จ
๕. ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด
๖. ผรุสวาจา พูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปะ พูดเพ้อเจ้อ
๘. อภิชฌา โลภอยากได้ของเขา
๙. พยาบาท ปองร้ายเขา
๑๐. มิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม

เหล่านี้เรียกว่า อุกุศลกรรมมถ ๑๐

[๑๐๒๙] สัญโญชน์ ๑๐ เป็นไฉน

สัญญาโญชน์ ๑๐ คือ

๑. กามราคสัญญาโญชน์
๒. ปญฺหสัญญาโญชน์
๓. มานสัญญาโญชน์
๔. ทิฏฐิสัญญาโญชน์
๕. วิจิกิจฉาสัญญาโญชน์
๖. สิลฺลพตปฺปราคสัญญาโญชน์

๗. ภวราคสัญโญชน
๘. อิสสาสัญโญชน
๙. มัจฉริยสัญโญชน
๑๐. อวิชาสัญโญชน

เหล่านี้เรียกว่า สัญโญชน ๑๐

[๑๐๓๐] มิจฉัตตะ ๑๐ เป็นไฉน

มิจฉัตตะ ๑๐ คือ

๑. มิจฉาทิฏฐิ
๒. มิจฉาสังกัปปะ
๓. มิจฉาวาจา
๔. มิจฉากัมมันตะ
๕. มิจฉาอาชีวะ
๖. มิจฉาวายามะ
๗. มิจฉาสติ
๘. มิจฉาสมาธิ
๙. มิจฉาญาณ
๑๐. มิจฉาวิมุตติ

เหล่านี้เรียกว่า มิจฉัตตะ ๑๐

[๑๐๓๑] มิจฉาทิฏฐิมิวัตถ ๑๐ เป็นไฉน

มิจฉาทิฏฐิมิวัตถ ๑๐ คือ

๑. ความเห็นว่า ทานที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผล
๒. ความเห็นว่า การบูชาพระรัตนตรัย ไม่มีผล
๓. ความเห็นว่า การบูชาเทวดาไม่มีผล
๔. ความเห็นว่า ผลวิบากของกรรมดีและกรรมชั่ว ไม่มี
๕. ความเห็นว่า โลกนี้ไม่มี
๖. ความเห็นว่า โลกหน้าไม่มี
๗. ความเห็นว่า มารดาไม่มี
๘. ความเห็นว่า บิดาไม่มี
๙. ความเห็นว่า สัตว์ที่จุดและเกิดไม่มี
๑๐. ความเห็นว่า สมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้ยิ่งเห็นแจ้ง

ประจักษ์ซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้ ไม่มีในโลก

เหล่านี้เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิมิวัตถ ๑๐

[๑๐๓๒] อันตคาหิกาทิฏฐิมิวัตถ ๑๐ เป็นไฉน

อันตคาหิกาทิฏฐิมิวัตถ ๑๐ คือ

๑. ความเห็นว่า โลกเที่ยง
๒. ความเห็นว่า โลกไม่เที่ยง
๓. ความเห็นว่า โลกมีที่สด
๔. ความเห็นว่า โลกไม่มีที่สด
๕. ความเห็นว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น
๖. ความเห็นว่า ชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น
๗. ความเห็นว่า สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก
๘. ความเห็นว่า สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก
๙. ความเห็นว่า สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี

๑๐. ความเห็นว่า สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้
ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้

นี้เรียกว่า อันตคาหิกาทิฏฐิมิวัตถ ๑๐

อฏฐาสกนิเทศ

[๑๐๓๓] ในมาติกานั้น ดัณหาวจริต ๑๘ อาศัยเบญจขันธ์ภายใน

เป็นไฉน

ดัณหาวาเรวมี ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวเป็นโดยประการนี้ ดังนี้ ก็มี ดัณหา
วาเรวเป็นอย่างนั้น ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวเป็นโดยประการอื่น ดังนี้ ก็มี ดัณหา
วาเรวเป็น ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวเป็นโดยประการนี้ ดังนี้ ก็มี ดัณหา
วาเรวเป็นอย่างนั้น ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวเป็นโดยประการอื่น ดังนี้ ก็มี ดัณหา
วาเรวเป็น ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวไม่แน่นอน ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวเป็น ดังนี้
ก็มี ดัณหาวาเรวเป็นโดยประการนี้ ดังนี้ ก็มี ดัณหาวาเรวเป็นอย่างนั้น ดังนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ก็มี ตัณหาว่าเราพึงเป็นโดยประการอื่น ดังนี้ ก็มี ตัณหาว่าเราพึงเป็นบ้าง ดังนี้
ก็มี ตัณหาว่าเราพึงเป็นโดยประการนี้บ้าง ดังนี้ ก็มี ตัณหาว่าเราพึงเป็นอย่างนั้นบ้าง
ดังนี้ ก็มี ตัณหาว่าเราพึงเป็นโดยประการอื่นบ้าง ดังนี้ ก็มี

[๑๐๓๔] ก็ตัณหาว่า เรามี คืออย่างไร

คือ ไม่แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ออกจากกันแล้ว ได้ฉันทะว่า เรามี ได้มานะว่า เรามี ได้ทิฏฐิว่า เรามี เมื่อธรรม
ทั้ง ๓ นั้นมีอยู่ ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำเหล่านี้ว่า เราเป็นโดยประการนี้ หรือเรา
เป็นอย่างนั้น หรือเราเป็นโดยประการอื่นก็ย่อมมี

[๑๐๓๕] ก็ตัณหาว่า เราเป็นโดยประการนี้ คืออย่างไร

คือ ตัณหาว่า เราเป็นกษัตริย์ หรือเป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ หรือเป็นศูทร
เป็นคฤหบดี หรือเป็นบรรพชิต เป็นเทวดา หรือเป็นมนุษย์ มีรูป หรือไม่มีรูป
มีสัญญา หรือไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ อย่างนี้ชื่อว่า
ตัณหาว่า เราเป็นโดยประการนี้

[๑๐๓๖] ก็ตัณหาว่า เราเป็นอย่างนั้น คืออย่างไร

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็ค
เป็นกษัตริย์เหมือนกัน หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็คเป็นพราหมณ์เหมือนกัน หรือ
เขาเป็นแพศย์ เราก็คเป็นแพศย์เหมือนกัน หรือเขาเป็นศูทร เราก็คเป็นศูทรเหมือน
กัน หรือเขาเป็นคฤหบดี เราก็คเป็นคฤหบดีเหมือนกัน หรือเขาเป็นบรรพชิต
เราก็คเป็นบรรพชิตเหมือนกัน หรือเขาเป็นเทวดา เราก็คเป็นเทวดาเหมือนกัน หรือ
เขาเป็นมนุษย์ เราก็คเป็นมนุษย์เหมือนกัน หรือเขามีรูป เราก็คมีรูปเหมือนกัน
หรือเขาไม่มีรูป เราก็คไม่มีรูปเหมือนกัน หรือเขามีสัญญา เราก็คมีสัญญาเหมือนกัน
หรือเขาไม่มีสัญญา เราก็คไม่มีสัญญาเหมือนกัน หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญา
ก็ไม่ใช่ เราก็คมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่เหมือนกัน อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหา
ว่า เราเป็นอย่างนั้น

[๑๐๓๗] ก็ตัณหาว่า เราเป็นโดยประการอื่น คืออย่างไร

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราไม่
ได้เป็นกษัตริย์เหมือนเขา หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราไม่ได้เป็นพราหมณ์เหมือนเขา
หรือเขาเป็นแพศย์ เราไม่ได้เป็นแพศย์เหมือนเขา หรือเขาเป็นศูทร เราไม่ได้
เป็นศูทรเหมือนเขา หรือเขาเป็นคฤหบดี เราไม่ได้เป็นคฤหบดีเหมือนเขา หรือ
เขาเป็นบรรพชิต เราไม่ได้เป็นบรรพชิตเหมือนเขา หรือเขาเป็นเทวดา เราไม่ได้
เป็นเทวดาเหมือนเขา หรือเขาเป็นมนุษย์ เราไม่ได้เป็นมนุษย์เหมือนเขา หรือ
เขามีรูป เราไม่มีรูปเหมือนเขา หรือเขาไม่มีรูป เรามีไม่ใช่ไม่มีรูปเหมือนเขา หรือ
เขามีสัญญา เราไม่มีสัญญาเหมือนเขา หรือเขาไม่มีสัญญา เราไม่ใช่ไม่มีสัญญา
เหมือนเขา หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราไม่ใช่มีสัญญาก็ไม่ใช่
ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่เหมือนเขา อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราเป็นโดยประการอื่น

[๑๐๓๘] ก็ตัณหาว่า เราจักเป็น คืออย่างไร

คือ ไม่แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ออกจากกันแล้ว ได้ฉันทะว่า เราจักเป็น ได้มานะว่า เราจักเป็น ได้ทิฏฐิว่า เรา
จักเป็น เมื่อธรรมทั้ง ๓ นั้นมีอยู่ ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำเหล่านี้ว่า เราจักเป็นโดย
ประการนี้ หรือเราจักเป็นอย่างนั้น หรือเราจักเป็นโดยประการอื่น ก็ย่อมมี

[๑๐๓๙] ก็ตัณหาว่า เราจักเป็นโดยประการนี้ คืออย่างไร

คือ ตัณหาว่า เราจักเป็นกษัตริย์ หรือจักเป็นพราหมณ์ จักเป็นแพศย์
หรือจักเป็นศูทร จักเป็นคฤหบดี หรือจักเป็นบรรพชิต จักเป็นเทวดา หรือจัก
เป็นมนุษย์ จักมีรูป หรือจักไม่มีรูป จักมีสัญญา หรือจักไม่มีสัญญา หรือจักมี
สัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราจักเป็นโดยประการนี้

[๑๐๔๐] ก็ตัณหาว่า เราจักเป็นอย่างนั้น คืออย่างไร

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็ค
จักเป็นกษัตริย์เหมือนกัน หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็คจักเป็นพราหมณ์เหมือนกัน
ฯลฯ หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราก็คมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มี
สัญญาก็ไม่ใช่เหมือนกัน อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราจักเป็นอย่างนั้น

[๑๐๔๑] ก็ตัณหาว่า เราจักเป็นโดยประการอื่น คืออย่างไร

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับบุคคลอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์
เราก็คไม่ได้เป็นกษัตริย์เหมือนเขา หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็คไม่ได้เป็นพราหมณ์
เหมือนเขา ฯลฯ หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราก็คไม่มีผู้
มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่เหมือนเขา อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราจักเป็น
โดยประการอื่น

[๑๐๔๒] ก็ตถะหาว่า เราแน่นอน คืออย่างไร

คือ ไม่แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ออกจากกันแล้ว มีตถะหาว่า เราเที่ยง เรียงยิบ เราแน่นอน เราไม่มีความ
แปรปรวนไปเป็นธรรมดา อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราแน่นอน

[๑๐๔๓] ก็ตถะหาว่า เราไม่แน่นอน คืออย่างไร

คือ ไม่แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ออกจากกันแล้ว มีตถะหาว่า เราจักขาดสูญ เราจักพินาศ เราจักไม่มี อย่างนี้ชื่อว่า
ตถะหาว่า เราไม่แน่นอน

[๑๐๔๔] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็น คืออย่างไร

คือ ไม่แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ออกจากกันแล้ว ได้ฉันทะว่า เราพึงเป็น ได้มานะว่า เราพึงเป็น ได้ทิฏฐิว่า เรา
พึงเป็น เมื่อธรรมทั้ง ๓ นั้นมีอยู่ ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำเหล่านี้ว่า เราพึงเป็นโดย
ประการนี้ หรือเราพึงเป็นอย่างนั้น หรือเราพึงเป็นโดยประการอื่น ก็ย่อมมี

[๑๐๔๕] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้ คืออย่างไร

คือ ตถะหาว่า เราพึงเป็นกษัตริย์ หรือพึงเป็นพราหมณ์ พึงเป็นแพศย์หรือ
พึงเป็นศูทร พึงเป็นคฤหัสถ์ หรือพึงเป็นบรรพชิต พึงเป็นเทวดา หรือพึงเป็นมนุษย์
พึงมีรูป หรือพึงไม่มีรูป พึงมีสัญญา หรือพึงไม่มีสัญญา หรือพึงมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มี
สัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้

[๑๐๔๖] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นอย่างนั้น คืออย่างไร

คือ ตถะหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็ค
พึงเป็นกษัตริย์เหมือนกัน หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็คพึงเป็นพราหมณ์เหมือนกัน
ฯลฯ หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราก็คพึงมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มี
สัญญาก็ไม่ใช่เหมือนกัน อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราพึงเป็นอย่างนั้น

[๑๐๔๗] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่น คืออย่างไร

คือ ตถะหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เรา
ไม่พึงเป็นกษัตริย์เหมือนเขา หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราไม่พึงเป็นพราหมณ์เหมือน
เขา ฯลฯ หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราไม่พึงมีสัญญาก็ไม่ใช่
ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่เหมือนเขา อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่น

[๑๐๔๘] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นบ้าง คืออย่างไร

คือ ไม่แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ออกจากกันแล้ว ได้ฉันทะว่า เราก็คพึงเป็นบ้าง ได้มานะว่า เราก็คพึงเป็นบ้าง ได้
ทิฏฐิว่า เราก็คพึงเป็นบ้าง เมื่อธรรมทั้ง ๓ นั้นมีอยู่ ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำเหล่านี้
ว่า เราก็คพึงเป็นโดยประการนี้บ้าง หรือพึงเป็นอย่างนั้นบ้าง หรือพึงเป็นโดยประ
การอื่นบ้าง ก็ย่อมมี

[๑๐๔๙] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้บ้าง คืออย่างไร

คือ ตถะหาว่า เราก็คพึงเป็นกษัตริย์บ้าง หรือพึงเป็นพราหมณ์บ้าง พึงเป็น
แพศย์บ้าง หรือพึงเป็นศูทรบ้าง พึงเป็นคฤหัสถ์บ้าง หรือพึงเป็นบรรพชิตบ้าง
พึงเป็นเทวดาบ้าง หรือพึงเป็นมนุษย์บ้าง พึงมีรูปบ้าง หรือพึงไม่มีรูปบ้าง พึงมี
สัญญากบ้าง หรือพึงไม่มีสัญญากบ้าง หรือพึงมีสัญญากก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญากก็ไม่ใช่บ้าง
อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้บ้าง

[๑๐๕๐] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นอย่างนั้นบ้าง คืออย่างไร

คือ ตถะหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็ค
พึงเป็นกษัตริย์เหมือนเขาบ้าง หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็คพึงเป็นพราหมณ์เหมือน
เขาบ้าง ฯลฯ หรือเขามีสัญญากก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญากก็ไม่ใช่ เราก็คพึงมีสัญญากก็ไม่ใช่
ไม่มีสัญญากก็ไม่ใช่เหมือนเขาบ้าง อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราพึงเป็นอย่าง
นั้นบ้าง

[๑๐๕๑] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่นบ้าง คืออย่างไร

คือ ตถะหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็ค
พึงเป็นกษัตริย์เหมือนเขาบ้างก็หาไม่ หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็คพึงเป็นพราหมณ์
เหมือนเขาบ้างก็หาไม่ ฯลฯ หรือเขามีสัญญากก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญากก็ไม่ใช่ เราก็คพึงมี
สัญญากก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญากก็ไม่ใช่เหมือนเขาบ้างก็หาไม่ อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เรา
พึงเป็นโดยประการอื่นบ้าง

เหล่านี้ชื่อว่า ตถะหาวิจริต ๑๘ อาศัยเบญจขันธ์ภายใน

[๑๐๕๒] ตถะหาวิจริต ๑๘ อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก เป็นโจน

ตถะหาว่า เรามีด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ ตถะหาว่า เราเป็นโดยประ
การนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ ตถะหาว่า เราเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ หรือ

นี้ ก็ย่อมมี

[๑๐๕๘] ก็ตถะหาว่า เราจักเป็นโดยประการนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือ ตถะหาว่า เราจักเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ จักเป็นแพศย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักเป็นศุทราวด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ จักเป็นคฤหัสถ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักเป็นบรรพชิตด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ จักเป็นเทวดาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักเป็นมนุษย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักมีรูปด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักไม่มีรูปด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ จักมีสัญญาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักไม่มีสัญญาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือจักมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราจักเป็นโดยประการนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้

[๑๐๕๙] ก็ตถะหาว่า เราจักเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือ ตถะหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราจักเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนกัน หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราจักเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนกัน ฯลฯ หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราจักมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนกัน อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราจักเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้

[๑๐๖๐] ก็ตถะหาว่า เราจักเป็นโดยประการอื่นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือตถะหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราจักไม่เป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนเขา หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราจักไม่เป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนเขา ฯลฯ หรือเขามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เราจักมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนเขาก็หาไม่ได้ อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราจักเป็นโดยประการอื่นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้

[๑๐๖๑] ก็ตถะหาว่า เราแน่นอนด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือ แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ออกจากกันแล้ว มีตถะหาว่า เราเที่ยง เรายั่งยืน เราแน่นอน เราไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราแน่นอนด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้

[๑๐๖๒] ก็ตถะหาว่า เราไม่แน่นอนด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือ แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ออกจากกันแล้ว มีตถะหาว่า เราจักขาดสูญ เราจักพินาศ เราจักไม่มี ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ อย่างนี้ชื่อว่า ตถะหาว่า เราไม่แน่นอนด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้

[๑๐๖๓] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือ แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ออกจากกันแล้ว ได้จันทะว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ ได้มานะว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ ได้ทิฐิว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ เมื่อธรรมทั้ง ๓ นั้นมีอยู่ ธรรมเครื่องเน้นซ้ำเหล่านี้ว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือเราพึงเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือเราพึงเป็นโดยประการอื่นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ ก็ย่อมมี

[๑๐๖๔] ก็ตถะหาว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ คืออย่างไร

คือ ตถะหาว่า เราพึงเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือพึงเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ พึงเป็นแพศย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือพึงเป็นศุทราวด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ พึงเป็นคฤหัสถ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ หรือพึงเป็นบรรพชิตด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้ พึง

เป็นเทวดาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ หรือพึงเป็นมนุษย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือ
วิญญาณนี้ พึงเป็นผู้มีรูปด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ หรือพึงเป็นผู้ไม่มีรูปด้วย
รูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ พึงเป็นผู้มีสัญญาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ หรือ
พึงเป็นผู้ไม่มีสัญญาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ หรือพึงเป็นผู้มีสัญญาที่ไม่ใช่
ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้ อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราพึง
เป็นโดยประการนี้ ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็
พึงเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนกัน หรือเขาเป็นพราหมณ์ เรา
ก็พึงเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนกัน ฯลฯ หรือขามีสัญญา
ก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญา ก็ไม่ใช่ เราก็มีสัญญา ก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญา ก็ไม่ใช่ด้วยรูป ฯลฯ
หรือวิญญานนี้เหมือนกัน อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราพึงเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ
หรือวิญญานนี้

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่าเขาเป็นกษัตริย์ เราไม่
พึงเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนเขา หรือเขาเป็นพราหมณ์ เรา
ไม่พึงเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนเขา ฯลฯ หรือเขามี
สัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ เราไม่พึงมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ด้วย
รูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้เหมือนเขา อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราพึงเป็นโดยประ
การอื่นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้

คือ แยกธรรมอันใดอันหนึ่ง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ออกจากกันแล้ว ได้ฉันทะว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง ได้มานะว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง ได้ทฎฐิว่า เราพึงเป็นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง เมื่อธรรมทั้ง ๓ นั้นมีอยู่ ธรรมเครื่องเน้นซ้ำว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง หรือเราพึงเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง หรือเราพึงเป็นโดยประการอื่นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง ก็ย่อมมี

คือ ตัณหาว่า เราพึงเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง หรือ
 พึงเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง เราพึงเป็นแพศย์ด้วยรูป ฯลฯ
 หรือวิมูขณเณ้บ้าง หรือพึงเป็นศูทรด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง เราพึงเป็น
 คฤหัสถ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง หรือพึงเป็นบรรพชิตด้วยรูป ฯลฯ
 หรือวิมูขณเณ้บ้าง เราพึงเป็นเทวดาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง หรือพึง
 เป็นมนุษย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง เราพึงมีรูปด้วยรูป ฯลฯ หรือ
 วิมูขณเณ้บ้าง หรือพึงไม่มีรูปด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง เราพึงมีสัณญาด้วย
 รูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง หรือพึงไม่มีสัณญาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้
 บ้าง หรือพึงมีสัณญาภิไภยไม่มีสัณญาภิไภย ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้บ้าง
 อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราพึงเป็นโดยประการนี้ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิมูขณเณ้

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็จึงเป็นกษัตริย์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้บ้างเหมือนกัน หรือเขาเป็นพราหมณ์ เราก็จึงเป็นพราหมณ์ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้บ้างเหมือนกัน ฯลฯ หรือเขามีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ เราก็จึงมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ ด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้บ้างเหมือนกัน อย่างนี้ชื่อว่า ตัณหาว่า เราพึงเป็นอย่างนั้นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้บ้าง

คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราไม่
พึงเป็นกษัตริย์เหมือนเขาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้บ้าง หรือเขาเป็นพราหมณ์
เราไม่พึงเป็นพราหมณ์เหมือนเขาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญานนี้บ้าง ฯลฯ หรือเขา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
มีสัญญาภิไมไซไม่มีสัญญาภิไมไซ เราไม่พึงมีสัญญาภิไมไซไม่มีสัญญาภิไมไซ
เหมือนเขาด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง อย่างนี้ชื่อว่าตณหาวา เราพึงเป็นโดย
ประการอื่นด้วยรูป ฯลฯ หรือวิญญาณนี้บ้าง

เหล่านี้ชื่อว่า ตณหาวิจริต ๑๘ อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก

[๑๐๓๑] ตณหาวิจริตอาศัยเบญจขันธ์ภายใน ๑๘ เหล่านี้ ตณหาวิจริต
อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก ๑๘ เหล่านี้ ประมวลเข้ากันเป็นตณหาวิจริต ๓๖
ตณหาวิจริตดังกล่าวนี้เป็นอดีตกาล ๓๖ เป็นอนาคตกาล ๓๖ เป็นปัจจุบัน
กาล ๓๖ ประมวลเข้ากันเป็นตณหาวิจริต ๑๐๘

[๑๐๓๒] ในมาติกานั้น ทิฏฐิ ๖๒ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน
พรหมชาลสูตร เป็นไฉน

คือ สัสสตาทะ ๔ เอกังจสัสสติกาทะ ๔ อันตานันติกาทะ ๔
อมราวิกเขปิกาทะ ๔ อริจสมุปป็นนิกาทะ ๒ สัญญีวาทะ ๑๖ อสัญญีวาทะ ๘
เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ ๘ อจเจทวาทะ ๗ ทิฏฐธัมมณีพพานวาทะ ๕ ทิฏฐิ ๖๒
เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพรหมชาลสูตร ด้วยประการฉะนี้

ขุททกวัตติวิภังค์ จบ

๑๘. ธัมมทวิภังค์

สัพพลังกาหิกวาร

[๑๐๓๓] ขันธ์มีเท่าไร อายุตนะมีเท่าไร ชาติมีเท่าไร สัจจะมี
เท่าไร อินทรีย์มีเท่าไร เหตุมีเท่าไร อาหารมีเท่าไร ผัสสมมีเท่าไร
เวทนามีเท่าไร สัญญามีเท่าไร เจตนามีเท่าไร จิตมีเท่าไร

[๑๐๓๔] ขันธ์มี ๕ อายุตนะมี ๑๒ ชาติมี ๑๘ สัจจะมี ๔ อินทรีย์มี
๒๒ เหตุมี ๙ อาหารมี ๔ ผัสสมมี ๗ เวทนามี ๗ สัญญามี ๗ เจตนามี ๗
จิตมี ๗

[๑๐๓๕] ในธรรมเหล่านั้น ขันธ์ ๕ เป็นไฉน

คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์
เหล่านี้เรียกว่า ขันธ์ ๕

[๑๐๓๖] อายุตนะ ๑๒ เป็นไฉน

คือ จักขยตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ สัททายตนะ มานายตนะ
คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนายตนะ
ธัมมายตนะ

เหล่านี้เรียกว่า อายุตนะ ๑๒

[๑๐๓๗] ชาติ ๑๘ เป็นไฉน

คือ จักขุชาติ รูปชาติ จักขุวิญญาณชาติ โสตรชาติ สัททชาติ โสตร-

*วิญญาณชาติ มานชาติ คันธชาติ มานวิญญาณชาติ ชิวหาชาติ รสชาติ ชิวหา-

*วิญญาณชาติ กายชาติ โผฏฐัพพชาติ กายวิญญาณชาติ มโนชาติ ธัมมชาติ
มโนวิญญาณชาติ

เหล่านี้เรียกว่า ชาติ ๑๘

[๑๐๓๘] สัจจะ ๔ เป็นไฉน

คือ ทุกขสัจจะ สมุทยสัจจะ มัคคสัจจะ นิโรธสัจจะ

เหล่านี้เรียกว่า สัจจะ ๔

[๑๐๓๙] อินทรีย์ ๒๒ เป็นไฉน

คือ จักขุอินทรีย์ โสตินทรีย์ มานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนิน-

*ทรีย อินทินทรีย์ ปริสนทรีย ชิวิตินทรีย์ สขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัส-

*สินทรีย โทมนัสสินทรีย อุปเพกขินทรีย สัทธินทรีย วิริยินทรีย สตินทรีย

สมาธิทรีย ปัญญินทรีย อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย อัญญินทรีย อัญญาตาวินทรีย

เหล่านี้เรียกว่า อินทรีย์ ๒๒

[๑๐๔๐] เหตุ ๙ เป็นไฉน

คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๓ อัปยากตเหตุ ๓

ในเหตุ ๙ เหล่านี้ กุศลเหตุ ๓ เป็นไฉน

คือ กุศลเหตุ คือ อโลภะ กุศลเหตุ คือ อโทสะ กุศลเหตุ คือ อโมหะ

เหล่านี้เรียกว่า กุศลเหตุ ๓

อกุศลเหตุ ๓ เป็นไฉน

คือ อกุศลเหตุ คือ โลภะ อกุศลเหตุ คือ โทสะ อกุศลเหตุ คือ โมหะ

เหล่านี้เรียกว่า อกุศลเหตุ ๓

อัปยากตเหตุ ๓ เป็นไฉน

คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ฝ่ายวิบากแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หรือใน

กิริยาอัปยาคตธรรมทั้งหลาย

เหล่านี้เรียกว่า อัปยาคตเหตุ

[๑๐๘๑] อาหาร ๔ เป็นโชน

คือ กพพิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัณฺเจตนาหาร วิญญาณาหาร

เหล่านี้เรียกว่า อาหาร ๔

[๑๐๘๒] ผัสสะ ๗ เป็นโชน

คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส

มโนธาตุสัมผัส มโนวิญญาณธาตุสัมผัส

เหล่านี้เรียกว่า ผัสสะ ๗

[๑๐๘๓] เวทนา ๗ เป็นโชน

คือ เวทนาเกิดแต่จักขุสัมผัส เวทนาเกิดแต่โสตสัมผัส เวทนาเกิดแต่

ฆานสัมผัส เวทนาเกิดแต่ชิวหาสัมผัส เวทนาเกิดแต่กายสัมผัส เวทนาเกิดแต่

มโนธาตุสัมผัส เวทนาเกิดแต่มโนวิญญาณธาตุสัมผัส

เหล่านี้เรียกว่า เวทนา ๗

[๑๐๘๔] สัญญา ๗ เป็นโชน

คือ สัญญาเกิดแต่จักขุสัมผัส สัญญาเกิดแต่โสตสัมผัส สัญญาเกิดแต่

ฆานสัมผัส สัญญาเกิดแต่ชิวหาสัมผัส สัญญาเกิดแต่กายสัมผัส สัญญาเกิดแต่

มโนธาตุสัมผัส สัญญาเกิดแต่มโนวิญญาณธาตุสัมผัส

เหล่านี้เรียกว่า สัญญา ๗

[๑๐๘๕] เจตนา ๗ เป็นโชน

คือ เจตนาเกิดแต่จักขุสัมผัส เจตนาเกิดแต่โสตสัมผัส เจตนาเกิดแต่

ฆานสัมผัส เจตนาเกิดแต่ชิวหาสัมผัส เจตนาเกิดแต่กายสัมผัส เจตนาเกิดแต่

มโนธาตุสัมผัส เจตนาเกิดแต่มโนวิญญาณธาตุสัมผัส

เหล่านี้เรียกว่า เจตนา ๗

[๑๐๘๖] จิต ๗ เป็นโชน

คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญ-

*ญาณธาตุ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ

เหล่านี้เรียกว่า จิต ๗

อุปปัตตานุปัตตัตถาร

[๑๐๘๗] ในกามธาตุ มีขันธเท่าไร ฯลฯ มีจิตเท่าไร

ในกามธาตุ มีขันธ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓ อินทรีย์ ๒๒

เหตุ ๔ อาหาร ๔ ผัสสะ ๗ เวทนา ๗ สัญญา ๗ เจตนา ๗ จิต ๗

บรรดาธรรมเหล่านั้น ขันธ ๕ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ รูปขันธ ฯลฯ วิญญาณขันธ เหล่านี้เรียกว่า ขันธ ๕ ในกามธาตุ

อายุตนะ ๑๒ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ จักขายตนะ รูปายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ธัมมายตนะ เหล่านี้

เรียกว่า อายุตนะ ๑๒ ในกามธาตุ

ธาตุ ๑๘ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ ธัมมธาตุ

มโนวิญญาณธาตุ เหล่านี้เรียกว่า ธาตุ ๑๘ ในกามธาตุ

สัจจะ ๓ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ ทุกขสัจจะ สมุทยสัจจะ มัคคสัจจะ เหล่านี้เรียกว่า สัจจะ ๓ ใน

กามธาตุ

อินทรีย์ ๒๒ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ จักขุอินทรีย์ ฯลฯ อัญญาตาวิอินทรีย์ เหล่านี้เรียกว่า อินทรีย์ ๒๒

ในกามธาตุ

เหตุ ๔ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๓ อัปยาคตเหตุ ๓ เหล่านี้เรียกว่า เหตุ

๔ ในกามธาตุ

อาหาร ๔ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ กพพิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัณฺเจตนาหาร วิญญาณาหาร เหล่า

นี้เรียกว่า อาหาร ๔ ในกามธาตุ

ผัสสะ ๗ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ จักขุสัมผัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุสัมผัส เหล่านี้เรียกว่า ผัสสะ

๗ ในกามธาตุ

เวทนา ๗ สัญญา ๗ เจตนา ๗ จิต ๗ ในกามธาตุ เป็นโชน

คือ จักขุวิญญาณ ฯลฯ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ เหล่านี้เรียกว่า
จิต ๗ ในกามธาตุ

[๑๐๘๘] ในรูปธาตุ มีขันธเท่าไร ฯลฯ มีจิตเท่าไร

ในรูปธาตุ มีขันธ ๕ อายุตนะ ๖ ธาตุ ๙ สัจจะ ๓ อินทรีย์ ๑๔ เหตุ
๘ อาหาร ๓ ผัสสะ ๔ เวทนา ๔ สัญญา ๔ เจตนา ๔ จิต ๔

ขันธ ๕ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ รูปขันธ ฯลฯ วิญญาณขันธ เหล่านี้เรียกว่า ขันธ ๕ ในรูปธาตุ
อายุตนะ ๖ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ จักขายตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ สัททายตนะ มนายตนะ ธรรม-

*มายตนะ เหล่านี้เรียกว่า อายุตนะ ๖ ในรูปธาตุ

ธาตุ ๙ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตรธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญ-

*ญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ เหล่านี้เรียกว่า ธาตุ ๙ ใน
รูปธาตุ

สัจจะ ๓ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ ทุกขสัจจะ สมุทัยสัจจะ มัคคสัจจะ เหล่านี้เรียกว่า สัจจะ ๓ ใน
รูปธาตุ

อินทรีย์ ๑๔ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ จักขุอินทรีย์ โสตอินทรีย์ มนินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์
อุpekขินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สติอินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ ปัญญาอินทรีย์
อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ อัญญาอินทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์ เหล่านี้เรียกว่า อินทรีย์
๑๔ ในรูปธาตุ

เหตุ ๘ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๒ อัปยาคเหตุ ๓

บรรดาเหตุ ๘ ในรูปธาตุนั้น กุศลเหตุ ๓ เป็นไฉน

คือ กุศลเหตุคืออโลกะ กุศลเหตุคืออโทสะ กุศลเหตุคืออโมหะ เหล่านี้
เรียกว่า กุศลเหตุ ๓

อกุศลเหตุ ๒ เป็นไฉน

คือ อกุศลเหตุคือโลกะ อกุศลเหตุคือโมหะ เหล่านี้เรียกว่า อกุศล-
*เหตุ ๒

อัปยาคเหตุ ๓ เป็นไฉน

คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ ฝ่ายวิบากแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หรือ
ในกิริยาอัปยาคธรรมทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อัปยาคเหตุ ๓

เหล่านี้เรียกว่า เหตุ ๘ ในรูปธาตุ

อาหาร ๓ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ ผัสสาหาร มโนสัมผัสเจตนาหาร วิญญาณาหาร เหล่านี้เรียกว่า อาหาร
๓ ในรูปธาตุ

ผัสสะ ๔ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส มโนธาตุสัมผัส มโนวิญญาณธาตุสัมผัส
เหล่านี้เรียกว่า ผัสสะ ๔ ในรูปธาตุ

เวทนา ๔ สัญญา ๔ เจตนา ๔ จิต ๔ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ เหล่านี้
เรียกว่า จิต ๔ ในรูปธาตุ

[๑๐๘๙] ในรูปธาตุ มีขันธเท่าไร ฯลฯ มีจิตเท่าไร

ในรูปธาตุ มีขันธ ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓ อินทรีย์ ๑๑ เหตุ
๘ อาหาร ๓ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑

บรรดาธรรมเหล่านั้น ขันธ ๔ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เหล่านี้เรียก
ว่า ขันธ ๔ ในรูปธาตุ

อายุตนะ ๒ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ มนายตนะ ธรรมายตนะ เหล่านี้เรียกว่า อายุตนะ ๒ ในรูปธาตุ

ธาตุ ๒ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ มโนวิญญาณธาตุ ธรรมธาตุ เหล่านี้เรียกว่า ธาตุ ๒ ในรูปธาตุ

สัจจะ ๓ ในรูปธาตุ เป็นไฉน

คือ ทุกขสัจจะ สมุทัยสัจจะ มัคคสัจจะ เหล่านี้เรียกว่า สัจจะ ๓ ใน
รูปธาตุ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อินทรี ๑๑ ในอรุปรธาตุ เป็นไฉน
คือ มนินทรี ชีวิตินทรี โสมนัสสินทรี อเปกชินทรี สัทธินทรี
วิริยินทรี สตินทรี สมานินทรี ปัญญินทรี อัญญินทรี อัญญาตาวินทรี
เหล่านี้เรียกว่า อินทรี ๑๑ ในอรุปรธาตุ
เหตุ ๘ ในอรุปรธาตุ เป็นไฉน
คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๒ อัปยาคเหตุ ๓ เหล่านี้เรียกว่า เหตุ
๘ ในอรุปรธาตุ
อาหาร ๓ ในอรุปรธาตุ เป็นไฉน
คือ ผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญาณาหาร เหล่านี้เรียกว่า อาหาร
๓ ในอรุปรธาตุ
ผัสสะ ๑ ในอรุปรธาตุ เป็นไฉน
คือ มโนวิญญาณธาตุสัมผัส นี้เรียกว่า ผัสสะ ๑ ในอรุปรธาตุ
เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑ ในอรุปรธาตุ เป็นไฉน
คือ มโนวิญญาณธาตุ นี้เรียกว่า จิต ๑ ในอรุปรธาตุ
[๑๐๙๐] ในโลกุตตระ มีขันธเท่าไร ฯลฯ มีจิตเท่าไร
ในโลกุตตระ มีขันธ ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สังขะ ๒ อินทรี ๑๒
เหตุ ๖ อาหาร ๓ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑
บรรดาธรรมเหล่านั้น ขันธ ๔ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เหล่านี้เรียกว่า
ขันธ ๔ ในโลกุตตระ
อายุตนะ ๒ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ มนายตนะ ฐัมมายตนะ เหล่านี้เรียกว่า อายุตนะ ๒ ในโลกุตตระ
ธาตุ ๒ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ มโนวิญญาณธาตุ ฐัมมธาตุ เหล่านี้เรียกว่า ธาตุ ๒ ในโลกุตตระ
สังขะ ๒ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ มัคคสังขะ นิโรธสังขะ เหล่านี้เรียกว่า สังขะ ๒ ในโลกุตตระ
อินทรี ๑๒ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ มนินทรี ชีวิตินทรี โสมนัสสินทรี อเปกชินทรี สัทธินทรี
วิริยินทรี สตินทรี สมานินทรี ปัญญินทรี อัญญินทรี อัญญาตาวินทรี
อัญญินทรี เหล่านี้เรียกว่า อินทรี ๑๒ ในโลกุตตระ
เหตุ ๖ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ กุศลเหตุ ๓ อัปยาคเหตุ ๓
บรรดาเหตุ ๖ เหล่านี้ กุศลเหตุ ๓ เป็นไฉน
คือ กุศลเหตุคืออโลกะ กุศลเหตุคือโอโสะ กุศลเหตุคือโอมะ เหล่า
นี้เรียกว่า กุศลเหตุ ๓
อัปยาคเหตุ ๓ เป็นไฉน
คือ อโลกะ โอโสะ โอมะ ฝ่ายวิบากแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เหล่านี้
เรียกว่า อัปยาคเหตุ ๓
เหล่านี้เรียกว่า เหตุ ๖ ในโลกุตตระ
อาหาร ๓ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ ผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญาณาหาร เหล่านี้เรียกว่า อาหาร
๓ ในโลกุตตระ
ผัสสะ ๑ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ มโนวิญญาณธาตุสัมผัส นี้เรียกว่า ผัสสะ ๑ ในโลกุตตระ
เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑ ในโลกุตตระ เป็นไฉน
คือ มโนวิญญาณธาตุ นี้เรียกว่า จิต ๑ ในโลกุตตระ
ปริยาป็นนาปริยาป็นนาร
[๑๐๙๑] บรรดาขันธ ๔ ขันธไหน นับเนื่องในกามธาตุ ขันธ
ไหน ไม่นับเนื่องในกามธาตุ ฯลฯ บรรดาจิต ๗ จิตไหน นับเนื่องใน
กามธาตุ จิตไหน ไม่นับเนื่องในกามธาตุ
รูปขันธ นับเนื่องในกามธาตุ ขันธ ๔ นับเนื่องในกามธาตุก็มี ไม่นับ
เนื่องในกามธาตุก็มี
อายุตนะ ๑๐ นับเนื่องในกามธาตุ อายุตนะ ๒ นับเนื่องในกามธาตุก็มี
ไม่นับเนื่องในกามธาตุก็มี
ธาตุ ๑๖ นับเนื่องในกามธาตุ ธาตุ ๒ นับเนื่องในกามธาตุก็มี ไม่นับเนื่อง
ในกามธาตุก็มี

รูปจันทร์ เป็นโลกิยะ ชั้น ๔ เป็นโลกิยะก็มี เป็นโลกุตตระก็มี

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

อายตนะ ๑๐ เป็นโลกียะ อายตนะ ๒ เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ

ธาตุ ๑๖ เป็นโลกียะ ธาตุ ๒ เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ สัจจะ ๒ เป็นโลกียะ สัจจะ ๒ เป็นโลกุตตระ

อินทรีย์ ๑๐ เป็นโลกียะ อินทรีย์ ๓ เป็นโลกุตตระ อินทรีย์ ๙ เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ

อกุศลเหตุ ๓ เป็นโลกียะ เหตุ ๖ เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ กฬิณการาหาร เป็นโลกียะ อาหาร ๓ เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ

ผัสสะ ๖ เป็นโลกียะ มโนวิญญาณธาตุสัมผัส เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ

เวทนา ๖ สัญญา ๖ เจตนา ๖ จิต ๖ เป็นโลกียะ มโนวิญญาณธาตุ เป็นโลกียะกัมมิ เป็นโลกุตตระกัมมิ

วิชฆานาวิชฆานาวาร

[๑๐๙๕] ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด ชันธเท่าไร ย่อมเกิดปรากฏ ฯลฯ จิตเท่าไร ย่อมเกิดปรากฏ

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด ชันธ ๕ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก อายตนะ ๑๑ ย่อมเกิดแก่สัตว์บางพวก อายตนะ ๑๐ ย่อมเกิดแก่สัตว์บางพวก อายตนะ ๑๐ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อายตนะ ๙ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อายตนะ ๗ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก ธาตุ ๑๑ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก ธาตุ ๑๐ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก ธาตุ ๑๐ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก ธาตุ ๙ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก

สัจจะ ๑ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

อินทรีย์ ๑๔ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๑๓ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๑๓ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๑๒ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๑๐ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๙ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๙ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๙ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๘ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๘ เหล่าอื่นอีก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๗ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๕ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อินทรีย์ ๔ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก

เหตุ ๓ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก เหตุ ๒ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์บางพวก อเหตุกวิบากบางเหล่า ย่อมเกิดปรากฏ

อาหาร ๔ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

ผัสสะ ๑ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

[๑๐๙๖] ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด ชันธ ๕ เหล่าไหนย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

คือ รูปฉันธ ฯลฯ วิญญาณฉันธ ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด ชันธ ๕ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อายตนะ ๑๑ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด อายตนะ ๑๑ คือ จักขายตนะ รูปายตนะ โสตายตนะ มานายตนะ คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนายตนะ ฐัมมายตนะ ย่อมเกิดปรากฏแก่กามาวจรเทวดา มนุษย์สมย์ปฐุมกัป เปต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรก ที่เป็นอุปปาติกสัตว์ ซึ่งมีอายตนะ บริบูรณ์ ในกามธาตุ ในขณะที่เกิดอายตนะ ๑๑ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อายตนะ ๑๐ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด อายตนะ ๑๐ คือ รูปายตนะ โสตายตนะ มานายตนะ คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนายตนะ ฐัมมายตนะ ย่อมเกิดปรากฏแก่เปต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรก ที่เป็นอุปปาติกสัตว์ ซึ่งตาบอดมาแต่กำเนิดในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อายตนะ ๑๐

ปรากฏแก่สัตว์ทกจำพวก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ซึ่งตามอดมาแต่กำเนิด ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๘ เหล่านี้ ย่อมเกิด
ปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๘ เหล่านี้ ย่อมเกิด
ปรากฏแก่สัตว์จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๘ คือ จักขุอินทรีย์ มานินทรีย์ ชิวหินทรีย์
กายินทรีย์ อิตถินทรีย์หรือปริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ อเปกขินทรีย์ ย่อมเกิด
ปรากฏแก่เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรก ที่เป็นอุปาทกสัตว์ ซึ่ง
หุนหันมาแต่กำเนิด ในกามธาตุในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๘ เหล่านี้ ย่อมเกิด
ปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๗ ย่อมเกิดปรากฏแก่
สัตว์จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๗ คือ มานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์
มณินทรีย์ อิตถินทรีย์หรือปริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ อเปกขินทรีย์ ย่อมเกิดปรากฏ
แก่เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรก ที่เป็นอุปาทกสัตว์ ซึ่งตามอด
และหุนหันมาแต่กำเนิด ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๗ เหล่านี้ ย่อมเกิด
ปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๕ ย่อมเกิดปรากฏแก่
สัตว์จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๕ คือ กายินทรีย์ มณินทรีย์ อิตถินทรีย์หรือ
ปริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ อเปกขินทรีย์ ย่อมเกิดปรากฏแก่คัพภุสยักสัตว์
ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๔ ย่อมเกิดปรากฏแก่
สัตว์จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๔ คือ กายินทรีย์ มณินทรีย์ ชีวิตินทรีย์
อเปกขินทรีย์ ย่อมเกิดปรากฏแก่คัพภุสยักสัตว์ ผู้เป็นอเหตุกนปสงกสัตว์
ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๔ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๓ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์
จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด เหตุ ๓ คือ อโลกะที่เป็นวิปากเหตุ อโหสะที่เป็น
วิปากเหตุ อโมหะที่เป็นวิปากเหตุ ย่อมเกิดปรากฏแก่กามาวจรเทวดา มนุษย์
สมัยปฐมกัป คัพภุสยัก ผู้เป็นสเหตุกญาณสัมปยุต ในกามธาตุ ในขณะที่
เกิด เหตุ ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๒ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์
จำพวกไหน

ในขณะที่เกิด เหตุ ๒ คือ อโลกะที่เป็นวิปากเหตุ อโหสะที่เป็น
วิปากเหตุ ย่อมเกิดปรากฏแก่กามาวจรเทวดา มนุษย์สมัยปฐมกัป คัพภุสยัก-
* สัตว์ ผู้เป็นสเหตุกญาณวิปยุต ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๒ เหล่านี้
ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์เหล่านี้

อเหตุกวิปาก ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์นอกจากที่กล่าวมานี้

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อาหาร ๔ เหล่าไหน ย่อมเกิด
ปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

คือ กวฬิงการอาหาร ผัสสอาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญานาหาร
ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด อาหาร ๔ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก
ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด ผัสสะ ๑ อย่างไหน ย่อมเกิด

ปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

คือ มโนวิญญานธาตุสัมผัส ผัสสะ ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด ผัสสะ ๑ นี้
ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑

จิต ๑ อย่างไหน ย่อมเกิดปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

คือ มโนวิญญานธาตุ ในกามธาตุ ในขณะที่เกิด จิต ๑ นี้ ย่อมเกิด
ปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวก

[๑๐๙๗] ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชันธะเท่าไร ย่อมเกิด
ปรากฏ ฯลฯ จิตเท่าไร ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชันธะ ๕ आयตนะ ๕ ธาตุ ๕ สัจจะ ๑
อินทรีย์ ๑๐ เหตุ ๓ อาหาร ๓ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑
จิต ๑ ย่อมเกิดปรากฏแก่เทวดาทั้งหลาย เว้นแต่พวกอสังขยสัตว์

[๑๐๙๘] ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชั้น ๕ เหล่าไหน ย่อม

เกิดปรากฏ

คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชั้น ๕ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด อายุตนะ ๕ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ จักขยตนะ รูปายตนะ โสตถยตนะ มนายตนะ ฆัมมายตนะ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด อายุตนะ ๕ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ธาตุ ๕ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ จักขธาตุ รูปธาตุ โสตธาตุ มโนวิญญาณธาตุ ฆัมมธาตุ ใน

รูปธาตุ ในขณะที่เกิด ธาตุ ๕ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด สัจจะ ๑ อย่างไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ ทุกขสัจจะ ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด สัจจะ ๑ นี้ ย่อมเกิด

ปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๑๐ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ จักขอินทรีย์ โสตอินทรีย์ มนอินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์

หรืออเปกขินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมารินทรีย์ ปัญญินทรีย์

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๑๐ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๓ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ อโลกะ ที่เป็นวิปากเหตุ อโทสะ ที่เป็นวิปากเหตุ อโมหะ ที่เป็น

วิปากเหตุ ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด อาหาร ๓ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

ผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญาณาหาร ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด

อาหาร ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ผัสสะ ๑ อย่างไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ มโนวิญญาณธาตุสัมผัส ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ผัสสะ ๑ นี้

ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑

จิต ๑ อย่างไหน ย่อมเกิดปรากฏ

คือ มโนวิญญาณธาตุ ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด จิต ๑ นี้ ย่อมเกิด

ปรากฏ

[๑๐๙๙] ในขณะที่เกิด ชั้นเท่าไร ย่อมเกิดปรากฏ ฯลฯ

จิตเท่าไร ย่อมปรากฏ แก่เหล่าเทวดาสัญญสัตว์

ในขณะที่เกิด ชั้น ๑ คือ รูปชั้น ย่อมเกิดปรากฏแก่เหล่าเทวดา

อสังญสัตว์

อายุตนะ ๒ คือ รูปายตนะ ฆัมมายตนะ ย่อมเกิดปรากฏ

ธาตุ ๒ คือ รูปธาตุ ฆัมมธาตุ ย่อมเกิดปรากฏ

สัจจะ ๑ คือ ทุกขสัจจะ ย่อมเกิดปรากฏ

อินทรีย์ ๑ คือ รูปชีวิตินทรีย์ ย่อมเกิดปรากฏ

เหล่าเทวดาสัญญสัตว์ ไม่มีเหตุ ไม่มีอาหาร ไม่มีผัสสะ ไม่มีเวทนา

ไม่มีสัญญา ไม่มีเจตนา ไม่มีจิต ย่อมเกิดปรากฏ

[๑๑๐๐] ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชั้นเท่าไร ฯลฯ จิต

เท่าไร ย่อมเกิดปรากฏ

ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชั้น ๔ ย่อมเกิดปรากฏ อายุตนะ ๒

ย่อมเกิดปรากฏ ธาตุ ๒ ย่อมเกิดปรากฏ สัจจะ ๑ ย่อมเกิดปรากฏ อินทรีย์ ๘

ย่อมเกิดปรากฏ เหตุ ๓ ย่อมเกิดปรากฏ อาหาร ๓ ย่อมเกิดปรากฏ ผัสสะ ๑

ย่อมเกิดปรากฏ เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑ ย่อมเกิดปรากฏ

[๑๑๐๑] ในรูปธาตุ ในขณะที่เกิด ชั้น ๔ เหล่าไหน

ย่อมเกิดปรากฏ

คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น ในรูปธาตุ

ในขณะที่เกิด ชันธ ๔ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด อายุตนะ ๒ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ มนายตนะ รัมมายตนะ ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด อายุตนะ ๒

เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด ธาตุ ๒ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ มโนวิญญาณธาตุ รัมมธาตุ ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด ธาตุ ๒

เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด สัจจะ ๑ อย่างไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ ทุกขสัจจะ ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด สัจจะ ๑ นี้ ย่อมเกิด

ปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๘ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ มนินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ อเปกขินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์

สตินทรีย์ สมารินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด อินทรีย์ ๘

เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๓ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ อโลภะที่เป็นวิปากเหตุ อโทสะที่เป็นวิปากเหตุ อโมหะที่เป็นวิปาก-

* เหตุ ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด เหตุ ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด อาหาร ๓ เหล่าไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ ผัสสาหาร มโนสังญเจตนาหาร วิญญาณาหาร ในอรุปรธาตุ ในขณะที่

เกิด อาหาร ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด ผัสสะ ๑ อย่างไหน ย่อมเกิด

ปรากฏ

คือ มโนวิญญาณธาตุสัมผัส ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด ผัสสะ ๑ นี้

ย่อมเกิดปรากฏ

ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ จิต ๑

อย่างไหน ย่อมเกิดปรากฏ

คือ มโนวิญญาณธาตุ ในอรุปรธาตุ ในขณะที่เกิด จิต ๑ นี้ ย่อม

เกิดปรากฏ

ทัสสนวาร

[๑๑๐๒] ธรรมที่เป็นกามาวจร ธรรมที่ไม่ใช่กามาวจร ธรรม

ที่เป็นรูปาวจร ธรรมที่ไม่ใช่รูปาวจร ธรรมที่เป็นอรุปราวจร ธรรม

ที่ไม่ใช่อรุปราวจร ธรรมที่เป็นโลกิยะ ธรรมที่เป็นโลกุตตระ

[๑๑๐๓] ธรรมที่เป็นกามาวจร เป็นโฉน

คือ ชันธ ธาตุ อายุตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

อันใด อันทองเที่ยวอยู่ในระหว่างภุมินี อันนับเนื่องอยู่ในระหว่างภุมินี คือ

เบื้องต่ำกำหนดเอาอเวจันรกเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเหล่าเทวดาชั้นปรนิมมิต-

* วสวัตติเป็นที่สุด เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นกามาวจร

ธรรมที่ไม่ใช่กามาวจร เป็นโฉน

คือ ธรรมที่เป็นรูปาวจร ธรรมที่เป็นอรุปราวจร ธรรมที่เป็นโลกุตตระ

เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ไม่ใช่กามาวจร

ธรรมที่เป็นรูปาวจร เป็นโฉน

คือ จิตและเจตสิกธรรม ของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ หรือผู้เกิดแล้ว หรือ
ผู้ยังเป็นสุขในทิฏฐธรรม อันทองเที่ยวอยู่ในระหว่างภุมินี อันนับเนื่องอยู่ใน
ระหว่างภุมินี คือ เบื้องต่ำกำหนดเอาพรหมโลกเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอา
เหล่าเทวดาชั้นนอกนิฏฐะเป็นที่สุด เหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมที่เป็นรูปาวจร

ธรรมที่ไม่ใช่รูปาวจร เป็นโฉน

คือ ธรรมที่เป็นกามาวจร ธรรมที่เป็นอรุปราวจร ธรรมที่เป็นโลกุตตระ

เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ไม่ใช่รูปาวจร

ธรรมที่เป็นอรุปราวจร เป็นโฉน

คือ จิตและเจตสิกธรรม ของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ หรือผู้เกิดแล้ว หรือ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
ผู้เป็นสุขในทิฏฐธรรม อันทองที่เยวอยู่ในระหว่างภูมินี้ อันนับเนื่องอยู่ใน
ระหว่างภูมินี้ คือ เบื้องต่ำกำหนดเอาเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงอาภานัญญาตนภพ
เป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภพเป็น
ที่สุด เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นอรุปาวจร
ธรรมที่ไม่ใช่อรุปาวจร เป็น โฉน
คือ ธรรมที่เป็นกามาวจร ธรรมที่เป็นรูปาวจร ธรรมที่เป็นโลกุตตระ
เหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมที่ไม่ใช่อรุปาวจร
ธรรมที่เป็นโลกียะ เป็น โฉน
คือ กุศลธรรม อกุศลธรรม อัปายกตธรรม ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ
อันเป็นกามาวจร รูปาวจร อรุปาวจร ได้แก่รูปชั้นร เวทนาชั้นร สัญญาชั้นร
สังขารชั้นร วิญญาณชั้นร เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นโลกียะ
ธรรมที่เป็นโลกุตตระ เป็น โฉน
คือ มรรค ผลแห่งมรรค และอสังขตธาตุ (คือนิพพาน) เหล่านี้
ชื่อว่า ธรรมที่เป็นโลกุตตระ

อุปาทกัมมอายุประมาณวาร
[๑๑๐๔] คำว่า เทวดา ได้แก่เทวดา ๓ จำพวก คือ สมมติเทวดา
อุปัตติเทวดา วิสทธิเทวดา

พระราชชา พระเทวี พระราชกุมาร เรียกว่า สมมติเทวดา
เหล่าเทวดาชั้นบน นับแต่เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชขึ้นไป เรียกว่า
อุปัตติเทวดา พระอรหันต์ทั้งหลาย เรียกว่า วิสทธิเทวดา

[๑๑๐๕] คนทั้งหลาย ให้ทาน สมาทานศีล ทำอุโบสถกรรม
แล้ว เกิดที่ไหน

คนทั้งหลาย ให้ทาน สมาทานศีล ทำอุโบสถกรรมแล้ว บางคนเข้าถึง
ความเป็นพวกแห่งกษัตริย์ผู้มหาศาล บางคนเข้าถึงความเป็นพวกแห่งพราหมณ์ผู้
มหาศาล บางคนเข้าถึงความเป็นพวกแห่งคหบดีผู้มหาศาล บางคนเข้าถึงความ
เป็นพวกแห่งเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช บางคนเข้าถึงความเป็นพวกแห่งเหล่า
เทวดาชั้นดาวดึงส์ บางคนเข้าถึงความเป็นพวกแห่งเหล่าเทวดาชั้นยามา บางคน
เข้าถึงความเป็นพวกแห่งเหล่าเทวดาชั้นดุสิต บางคนเข้าถึงความเป็นพวกแห่งเหล่า
เทวดาชั้นนิมมานรดี บางคนเข้าถึงความเป็นพวกแห่งเหล่าเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

[๑๑๐๖] อายุของเหล่ามนุษย์ มีประมาณเท่าไร
คือ ประมาณ ๑๐๐ ปี ต่ำกว่าบ้าง เกินกว่าบ้างก็มี
อายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช มีประมาณเท่าไร
คือ ๕๐ ปี ของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้น
จาตุมหาราช ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น
เป็น ๑ ปี ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช
นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร
มีประมาณ ๙ ล้านปี
อายุของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีประมาณเท่าไร
คือ ๑๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้น
ดาวดึงส์ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี
๑,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์
นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร
มีประมาณ ๓ โกฎิ ๖ ล้านปี
อายุของเหล่าเทวดาชั้นยามา มีประมาณเท่าไร
คือ ๒๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้น
ยามา ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี
๒,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นยามา
นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร
มีประมาณ ๑๔ โกฎิ ๔ ล้านปี
อายุของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต มีประมาณเท่าไร
คือ ๔๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้น
ดุสิต ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี
๔,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต
นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร
มีประมาณ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี
อายุของเหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี มีประมาณเท่าไร

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

คือ ๘๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้น
นิมมานรดี ๓๐ ราตรีโดยราตรีนับ เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น
๑ ปี ๘,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี
นับอย่างปิมมนุษย์ มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๒๓๐ โกฎิ ๔ ล้านปี

อายุของเหล่าเทวดาชั้นปรินิมิตตวสวัตติ มีประมาณเท่าไร

คือ ๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้น
ปรินิมิตตวสวัตติ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนับ เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น
เป็น ๑ ปี ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นปรินิมิต-

*มิตตวสวัตติ

นับอย่างปิมมนุษย์ มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๙๒๑ โกฎิ ๖ ล้านปี

พวกเทวดากามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น เพียบพร้อมไปด้วยกามคุณทั้งปวง
อายุของพวกเทวดากามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น นับรวมกันทั้งหมดเป็นเท่าไร เป็น
๑๒๒๘ โกฎิ ๔ ล้านปี โดยนับอย่างปิมมนุษย์

[๑๑๐๓] ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมปาริสาชชา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณเท่าส่วนที่ ๓ ที่ ๔ แห่งกัปปี [คือ ๑ ใน ๓ หรือ ๑ ใน ๔
แห่งกัปปี]

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างกลาง ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมปุโรหิตา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณกึ่งกัปปี

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นมหาพรหมา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๑ กัปปี

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นปริตตภา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๒ กัปปี

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างกลาง ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอัปมาณภา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๔ กัปปี

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอาภิสสระ

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๘ กัปปี

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นปริตตสุภา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๑๖ กัปปี

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างกลาง ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอัปมาณสุภา

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๓๒ กัปปี

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน

ผู้เจริญอุตติยานได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุกกินหะ

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๖๔ กัปปี

ผู้เจริญจตตถณาน บางคน ไปเกิดเป็นพวกเทวดาเหล่าอสังญัสสัฏว์ บางคน
ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นนาวฬปลา บางคน ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอิหหา บางคน
ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอติปปา บางคน ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุทิสสา บางคน
ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุทิสสิ บางคน ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอกนิฏฐะ บางคน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงอาภาสนัญจายตนภพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงวิญญานัญจายตนภพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงอาภิญญัญญา-

*ยตนภพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพ เพราะอารมณ์ต่างกัน เพราะมนสิการต่างกัน เพราะฉันทะต่างกัน เพราะปณิธิต่างกัน เพราะอธิโมกข์ต่างกัน เพราะอุภินหารต่างกัน เพราะปัญญาต่างกัน

อายุของเหล่าเทวดาสัญญสัตว์ และเหล่าเทวดาชั้นเวหีผลา

มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๕๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาชั้นอวิหา มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๑,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาชั้นอุตตปปา มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๒,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาชั้นสัทสสา มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๔,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาชั้นสัทสสี มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๘,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาชั้นอกนิฏฐะ มีประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงอาภาสนัญจายตนภพ มีประมาณ

เท่าไร

มีประมาณ ๒๐,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงวิญญานัญจายตนภพ มีประมาณ

เท่าไร

มีประมาณ ๔๐,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงอาภิญญัญญายตนภพ มีประมาณ

เท่าไร

มีประมาณ ๖๐,๐๐๐ กัปป์

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพ มี

ประมาณเท่าไร

มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัปป์

เหล่าสัตว์ที่มีอำนาจแห่งบุญส่งเสริม ไปแล้วสู่กามภพ และรูปภพ หรือแม้ไปสู่ภวคัพพม ย่อมกลับ ไปสู่ทุกข์อีกได้ เหล่าสัตว์มีอายุยืนถึงเพียงนั้น ก็ยังจัดเพราะสิ้นอายุ ภพ ใหนๆ ชื่อว่า เทียง ไม่มี สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ได้ตรัสไว้ดังนี้ เพราะฉะนั้นแล เหล่านักปราชญ์ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดรอบคอบ คำนึงถึงความจริงข้อนี้ จึงเจริญมรรคอันอุดมเพื่อพ้นจากขรามรณะ ครั้นเจริญมรรคอันบริสุทธิสะอาด ซึ่งมีปกติยังสัตว์ให้หยั่งถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพาน เพราะกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงจะนี้แล

อภิญาญยยาทีวาร

[๑๑๐๘] บรรดาขันธ ๕ ขันธโหน เป็นอภิญาญยธรรม

ขันธโหน เป็นปริญาญยธรรม ขันธโหน เป็นปหาตัพพธรรม ขันธ

โหน เป็นภาเวตัพพธรรม ขันธโหน เป็นสังจิกาดัพพธรรม ขันธ

โหน ไม่ไช่ปหาตัพพธรรม ขันธโหน ไม่ไช่ภาเวตัพพธรรม ขันธ

โหน ไม่ไช่สังจิกาดัพพธรรม ฯลฯ บรรดาจิต ๗ จิตโหน เป็น

อภิญาญยธรรม จิตโหน เป็นปริญาญยธรรม จิตโหน เป็นปหา-

*ตัพพธรรม จิตโหน เป็นภาเวตัพพธรรม จิตโหน เป็นสังจิกาดัพพ-

*ธรรม จิตโหน ไม่ไช่ปหาตัพพธรรม จิตโหน ไม่ไช่ภาเวตัพพธรรม

จิตโหน ไม่ไช่สังจิกาดัพพธรรม

รูปขันธ เป็นอภิญาญยธรรม เป็นปริญาญยธรรม ไม่ไช่ปหาตัพพธรรม

ไม่ไช่ภาเวตัพพธรรม ไม่ไช่สังจิกาดัพพธรรม

ขันธ ๔ เป็นอภิญาญยธรรม เป็นปริญาญยธรรม เป็นปหาตัพพธรรม

ก็มี เป็นภาเวตัพพธรรมก็มี เป็นสังจิกาดัพพธรรมก็มี ไม่ไช่ปหาตัพพธรรม

ไม่ไช่ภาเวตัพพธรรม ไม่ไช่สังจิกาดัพพธรรม ก็มี

อายตนะ ๑๐ เป็นอภิญาญยธรรม เป็นปริญาญยธรรม ไม่ไช่ปหา-

*ตัพพธรรม ไม่ไช่ภาเวตัพพธรรม ไม่ไช่สังจิกาดัพพธรรม อายตนะ ๒ เป็น

อภิญาญยธรรม เป็นปริญาญยธรรม เป็นปหาตัพพธรรมก็มี เป็นภาเวตัพพธรรม

มุตธรรม เป็นวิญญาตธรรม

สังจะ ๓ ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตรธรรม ไม่ใช่มุตธรรม เป็น
วิญญาตธรรม ทุกขสัง เป็นทิกฐธรรม ก็มี เป็นสูตรธรรม ก็มี เป็นมุตธรรม ก็มี
ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตรธรรม ไม่ใช่มุตธรรม ก็มี เป็นวิญญาตธรรม
อินทรีย์ ๒๒ ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตรธรรม ไม่ใช่มุตธรรม เป็น

วิญญาตธรรม

เหตุ ๔ ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตรธรรม ไม่ใช่มุตธรรม เป็น

วิญญาตธรรม

อาหาร ๔ ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตรธรรม ไม่ใช่มุตธรรม เป็น

วิญญาตธรรม

ผัสสะ ๗ ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตรธรรม ไม่ใช่มุตธรรม เป็น

วิญญาตธรรม

เวทนา ๗ สัญญา ๗ เจตนา ๗ จิต ๗ ไม่ใช่ทิกฐธรรม ไม่ใช่สูตร-

* ธรรม ไม่ใช่มุตธรรม เป็นวิญญาตธรรม

กสลดิกวาร

[๑๑๑๒] บรรดาขันธ ๕ ขันธโหน เป็นกสลด ขันธโหน เป็น
อกสลด ขันธโหน เป็นอภัยากฤต ฯลฯ บรรดาจิต ๗ จิตโหน เป็น
กสลด จิตโหน เป็นอกสลด จิตโหน เป็นอภัยากฤต

รูปขันธ เป็นอภัยากฤต ขันธ ๔ เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี เป็น
อภัยากฤตก็มี

อายตนะ ๑๐ เป็นอภัยากฤต อายตนะ ๒ เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี
เป็นอภัยากฤตก็มี

ธาตุ ๑๖ เป็นอภัยากฤต ธาตุ ๒ เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี เป็น
อภัยากฤตก็มี

สมุทยสัง เป็นอกสลด มัคคสัง เป็นกสลด นิโรธสัง เป็นอภัยากฤต
ทุกขสัง เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี เป็นอภัยากฤตก็มี

อินทรีย์ ๑๐ เป็นอภัยากฤต โทมนัสสินทรีย์ เป็นอกสลด อนัญญัตถุ-
* ญัสสามัตถินทรีย์ เป็นกสลด อินทรีย์ ๔ เป็นกสลดก็มี เป็นอภัยากฤตก็มี อินทรีย์ ๖
เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี เป็นอภัยากฤตก็มี

อกสลดเหตุ ๓ เป็นอกสลด กสลดเหตุ ๓ เป็นกสลด อภัยากฤตเหตุ ๓ เป็น
อภัยากฤต

กพพิงการารหาร เป็นอภัยากฤต อาหาร ๓ เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี
เป็นอภัยากฤตก็มี

ผัสสะ ๖ เป็นอภัยากฤต มโนวิญญาณธาตุสัมผัส เป็นกสลดก็มี เป็น
อกสลดก็มี เป็นอภัยากฤตก็มี

เวทนา ๖ สัญญา ๖ เจตนา ๖ จิต ๖ เป็นอภัยากฤต มโนวิญญาณ-

* ธาตุ เป็นกสลดก็มี เป็นอกสลดก็มี เป็นอภัยากฤตก็มี

เวทนาติกวาร

[๑๑๑๓] บรรดาขันธ ๕ ขันธโหน สัมปยุตด้วยสุขเวทนา
ขันธโหน สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา ขันธโหน สัมปยุตด้วยอทุกขม-

* สุขเวทนา ฯลฯ บรรดาจิต ๗ จิตโหน สัมปยุตด้วยสุขเวทนา จิต
โหน สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา จิตโหน สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา

ขันธ ๒ กล่าวไม่ได้ว่า สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือสัมปยุตด้วยทุกข-

* เวทนา หรือสัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา

ขันธ ๓ สัมปยุตด้วยสุขเวทนามี สัมปยุตด้วยทุกขเวทนามี สัมป-

* ยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนามี

อายตนะ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือสัมปยุตด้วย
ทุกขเวทนา หรือสัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา มนายตนะ สัมปยุตด้วยสุขเวทนา

ก็มี สัมปยุตด้วยทุกขเวทนามี สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนามี รัมมายตนะ
สัมปยุตด้วยสุขเวทนามี สัมปยุตด้วยทุกขเวทนามี สัมปยุตด้วยอทุกขมสุข-

* เวทนามี กล่าวไม่ได้ว่า สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือสัมปยุตด้วยทุกขเวทนา
หรือสัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนามี

ธาตุ ๑๐ กล่าวไม่ได้ว่า สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือสัมปยุตด้วยทุกข-

* เวทนา หรือสัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา ธาตุ ๔ สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา
กายวิญญาณธาตุ สัมปยุตด้วยสุขเวทนามี สัมปยุตด้วยทุกขเวทนามี มโนวิญ-

* ญาณธาตุ สัมปยุตด้วยสุขเวทนามี สัมปยุตด้วยทุกขเวทนามี สัมปยุตด้วย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์
 มโนวิญญานธาตุ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรมกัมมิ เป็น
 อวิตกกสริจารธรรมกัมมิ ธรรมธาตุ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจาร-
 *มัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสวิตกกสริจารธรรม
 หรือเป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรม หรือเป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 สมุทสัจ เป็นสวิตกกสริจารธรรม นิโรธสัจ เป็นอวิตกกสริจารธรรม
 มัคคสัจ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิ-
 *ตกกสริจารธรรมกัมมิ ทุกขสัจ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารมัตต-
 *ธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ กล่าวไม่ได้ว่า เป็นสวิตกกสริจารธรรม
 หรือเป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรม หรือเป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 อินทริย์ ๕ เป็นอวิตกกสริจารธรรม โทมนัสสินทริย์ เป็นสวิตกกสริ-
 *จารธรรม อเปกขินทริย์ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 อินทริย์ ๑๑ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิ-
 *ตกกสริจารธรรมกัมมิ
 อุกุศลเหตุ ๓ เป็นสวิตกกสริจารธรรม เหตุ ๖ เป็นสวิตกกสริจารธรรม
 กัมมิ เป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 กพพิงการอาหาร เป็นอวิตกกสริจารธรรม อาหาร ๓ เป็นสวิตกกสริจาร-
 *ธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 ผัสสะ ๕ เป็นอวิตกกสริจารธรรม มโนธาตุสัมผัส ผัสสะ เป็นสวิตกกสริจาร-
 *ธรรม มโนวิญญานธาตุสัมผัส ผัสสะ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจาร-
 *มัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 เวทนา ๕ สัญญา ๕ เจตนา ๕ จิต ๕ เป็นอวิตกกสริจารธรรม
 มโนธาตุ เป็นสวิตกกสริจารธรรม มโนวิญญานธาตุ เป็นสวิตกกสริจารธรรมกัมมิ
 เป็นอวิตกกสริจารมัตตธรรมกัมมิ เป็นอวิตกกสริจารธรรมกัมมิ

รูปทุกวาร

[๑๑๑๓] บรรดาขันธ ๕ ขันธไหนด เป็นรูปธรรม ขันธไหนด
 เป็นรูปธรรม ฯลฯ บรรดาจิต ๗ จิตไหนด เป็นรูปธรรม จิตไหนด
 เป็นรูปธรรม
 รูปขันธ เป็นรูปธรรมขันธ ๔ เป็นรูปธรรม
 อายุตนะ ๑๐ เป็นรูปธรรม มนยตนะ เป็นรูปธรรม ธรรมายตนะ เป็น
 รูปธรรมกัมมิ เป็นรูปธรรมกัมมิ
 ธาตุ ๑๐ เป็นรูปธรรม ธาตุ ๗ เป็นรูปธรรม ธรรมธาตุ เป็นรูปธรรม
 กัมมิ เป็นรูปธรรมกัมมิ
 สัจจะ ๓ เป็นรูปธรรม ทุกขสัจ เป็นรูปธรรมกัมมิ เป็นรูปธรรมกัมมิ
 อินทริย์ ๗ เป็นรูปธรรม อินทริย์ ๑๔ เป็นรูปธรรม ชีวิตินทริย์ เป็น
 รูปธรรมกัมมิ เป็นรูปธรรมกัมมิ
 เหตุ ๔ เป็นรูปธรรม
 กวพิงการอาหาร เป็นรูปธรรม อาหาร ๓ เป็นรูปธรรม
 ผัสสะ ๗ เป็นรูปธรรม
 เวทนา ๗ สัญญา ๗ เจตนา ๗ จิต ๗ เป็นรูปธรรม

โลกียทุกวาร

[๑๑๑๔] บรรดาขันธ ๕ ขันธไหนด เป็นโลกียธรรม ขันธไหนด
 เป็นโลกุตตรธรรม ฯลฯ บรรดาจิต ๗ จิตไหนด เป็นโลกียธรรม
 จิตไหนด เป็นโลกุตตรธรรม
 รูปขันธ เป็นโลกียธรรม ขันธ ๔ เป็นโลกียธรรมกัมมิ เป็นโลกุตตร-
 *ธรรมกัมมิ
 อายุตนะ ๑๐ เป็นโลกียธรรม อายุตนะ ๒ เป็นโลกียธรรมกัมมิ เป็น
 โลกุตตรธรรมกัมมิ
 ธาตุ ๑๖ เป็นโลกียธรรม ธาตุ ๒ เป็นโลกียธรรมกัมมิ เป็นโลกุตตร-
 *ธรรมกัมมิ
 สัจจะ ๒ เป็นโลกียธรรม สัจจะ ๒ เป็นโลกุตตรธรรม
 อินทริย์ ๑๐ เป็นโลกียธรรม อินทริย์ ๓ เป็นโลกุตตรธรรม อินทริย์ ๔
 เป็นโลกียธรรมกัมมิ เป็นโลกุตตรธรรมกัมมิ
 อุกุศลเหตุ ๓ เป็นโลกียธรรม เหตุ ๖ เป็นโลกียธรรมกัมมิ เป็นโลกุตตร-
 *ธรรมกัมมิ
 กวพิงการอาหาร เป็นโลกียธรรม อาหาร ๓ เป็นโลกียธรรมกัมมิ เป็น
 โลกุตตรธรรมกัมมิ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎกที่ ๒ วิภังคปกรณ์

ผัสสะ ๖ เป็นโลกียธรรม มโนวิญญาณธาตุสัมผัส เป็นโลกียธรรมก็มี
เป็นโลกุตตรธรรมก็มี

เวทนา ๖ สัญญา ๖ เจตนา ๖ จิต ๖ เป็นโลกียธรรม มโนวิญญาณ-

*ธาตุ เป็นโลกียธรรมก็มี เป็นโลกุตตรธรรมก็มี

หัวข้อธรรมที่แสดงมาคือ อภิญญา อาร์มมะณะ ๒ ทิฏฐะ กุศลเวทนา
วิปาก อุปาทินนะ วิตก รูป โลภะ ฉะนั้นแล

ธัมมทวิภังค์ จบบริบูรณ์

วิภังคปกรณ์ จบ